
3 1761 08122536 9

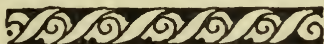
KNIHA O KOSTI.

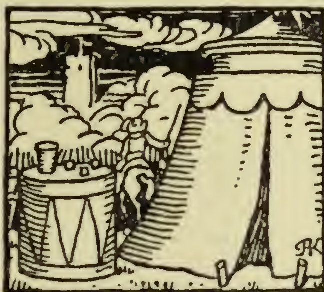
DÍL PRVNÍ.

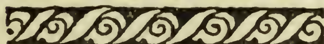

KNIHA O KOSTI·
KUS ČESKÉ HISTORIE·
DÍL PRVÝ.

NAPSAL JOSEF PEKAŘ

NÁKLADEM MELANTRICHA
A. S.
V PRAZE

LIBRARY
JUL 11 1974
UNIVERSITY OF TORONTO

Chciałem pominąć, ptak małego lotu,
Pominąć strefy ulewy i grzmotu,
I szukać tylko cienia i pogody:
Wieki dziecińśtwa, domowe zagrody . . .

Mickiewicz.

SOUDRUHŮM VÝLETŮ KOSTECKÝCH.

PŘEDMLUVA K ČTENÁŘŮM.

MEZI bláhové sny mého mládí náleželo i přání vzkřísiti k životu celé periody časové v dějinách rodného kraje, pobýti delší návštěvou na některém z malebných hradů Turnovska, ku př. v 15. stol., poznati osobně společnost na zámku i panství, pobesedovati s ní, prostudovati ji a pak, rozumí se, napsati o té výzkumné cestě do minulosti zajímavou knihu. Štěstí bylo mi příznivo: v bohatém rodinném archivu černínském v Jindřichově Hradci otevřelo mi cestu na Kost 17. století, na tu Kost, která je nejzachovalejší a nejmonumentálnější hradní pevností Českého ráje a malebností polohy své má málo sobě rovných v království. Tu Kost měl jsem blouznivě rád od studentských let (odpusťte ten vroucí tón: vyrůstal jsem ještě v ovzduší romantismu) a láska ta zesílila se v posledních letech, když naše četa turnovská navázala s Kostí a s domácí paní na Kostecku, rozkošnou Sobotkou, mnohonásobné styky turistické i společenské. Tak počaly se výlety na Kost dnešní doby střídati s jízdami do Jindřichova Hradce, k stařičkému archiváři černínskému, p. Tischerovi; v pracovně jeho poskytnuta mi byla příležitost prodlévati znovu a znovu na Kosti let 1637—1738 a poznati (a to namnoze dopodrobna) lidi i poměry dávno zašlých dob během celých tří generací. Brzo našel jsem i jiné cesty ke Kosti věků minulých, od stol. 16. do 19. — a výsledkem těch studií je tato kniha.

Je to tedy plod lásky ke Kosti a k rodnému kraji, a tím

omluvte shovívavě i jistou okázalost výpravy, při níž spolupůsobil, pravda, i můj zájem o pěknou knihu. Při tom všem nešlo jen o prázdninový flirt historický, nýbrž měl jsem na mysli i vyšší úkoly vědecké: chtěl jsem zejména na území velkého severočeského dominia prostudovati vývoj poddanských poměrů v 16.—19. stol., seznámiti se se selskou historií té doby z podrobného názoru skutečného života a poznati právní i hospodářské podmínky bytu sedlákova neméně než správu vrchnostenskou a panskou ekonomii. Po mém soudu vede jen takovým prozkoumáním menšího territoria cesta k plnému porozumění vývoje celkového. Výsledky tohoto bádání přinese druhý díl mé knihy, jenž vyjde, jak doufám, ještě před prázdninami a jenž zároveň dovede historii Kostecka do 19. stol.

Ale i v svazku přítomném snažil jsem se vykládati historii Kosti i Kostecka v rámci dějin českých té doby a dáti v ní čtenáři, jak ohlašuje podtitul mé knihy, vskutku kus české historie. Byl jsem pilen také toho, aby kniha mohla býti opravdu čtena a to vrstvami nejširšími — nevím, jak daleko podařila se mi ta popularisace a jak vhodnou bude shledána literární forma „knihy o Kosti“.

Co vypravuji z dějin Kostecka, je čerpáno vesměs z původního, dosud nikým neužitého materiálu. Stará průpověď, známá v našem kraji: „Na Kosti se páni dobře mají,“ platí i pro pány historiky — žádný hrad, žádné panství horního Pojizeří nedochovalo svou minulost v takovém bohatství zpráv archiválních jako Kost: jak kvádrové zdivo hradu, tak osudy jeho, aspoň v posledních třech stoletích, dovedly vzdorovati času a zhoubě. Mně byla ta rekonstrukce života na Kosti starodávné (jež byla zároveň radostnou návštěvou u snů mládí), velikým požitkem duševním. Byl bych rád, kdybych trochu toho zájmu vzbudil i v čtenáři, jenž není interesován ani místně ani historicky tou měrou jako já a

kdybych v obyvatelích toho krásného kraje, jimž je kniha určena především, vzbudil hlubší, osvícenější lásku k domovině, k rodné hroudě, na níž lpí tolik životní snahy i trýzně předků jejich. Je to konec konců rodný kraj, jímž a skrze nějž učíme se milovati celou vlast.

V Praze, v prosinci 1909. *J. P.*

PŘEDMLUVA K DRUHÉMU VYDÁNÍ.

PRVÉ vydání Knihy o Kosti (díl prvý) vyšlo zrovna před čtvrtstoletím. Vydal jsem je nákladem vlastním (v komisi Histor. Klubu) a dal si záležet na jeho vnější výpravě. Přítel Fr. Táborský pomáhal radou i skutkem. Tisklo se 1000 exemplářů, cenu jsem stanovil jako nezkušený začátečník zcela jednoduše: náklad dělený jedním tisícem vydal asi 5 K na exemplář; cena byla tedy 6 K, pro členy Klubu 5 K, rozuměj korun předválečných. Během dvou let byla kniha rozebrána (ale poměrně nejméně od těch, s nimiž jsem počítal nejvíce, t. j. od sedláků kosteckých). Nedovedu vlastně dobře vysvětliti, proč jsem se neodhodlal přes všechny výzvy tolik let k vydání druhému. Ale něco o tom povím přece.

Kniha o Kosti byla psána nejen jako plod lásky k rodnému kraji, ale i jako žádoucí dílo oddechu a odpočinku. Toho právě týká se citát z Mickiewicze, položený výše v čelo věnování knihy kamarádům (a i toto věnování je ohlasem Mickiewiczova „Towarzyszom podróży krymskiej"). Řadu let před tím, od r. 1902 do r. 1906 a vlastně i v letech potomních byl jsem cele zaujat a k největšímu vypjetí sil poháněn svým důkazem o pravosti Kristiána, důkazem, že česká práce literární počíná se nikoliv v dvanáctém, nýbrž již ku konci desátého stol., v době sv. Vojtěcha. To dlouhé prodlení v legendárních počátcích našich dějin, v denním styku s prvými světci našimi a prvými životopisci jejich a hojné a těžké polemiky, jimiž bylo brániti pravdu proti pochybovačům

a protivníkům — to vše nalezlo v studiu dějin Kostecka vytouženou změnu scény a pohody: ze světa modliteb a zázraků našich duchovních počátků dostal jsem se domů, mezi hory a lesy, jež jsem měl rád od dětství, na záspí vesnických statků, mezi jejichž obyvateli jsem vyrostl. Ale vědecká nátura se nezapře — již v druhém díle knihy o Kosti byl jsem cele zaujat řešením problémů z dějin našeho selského stavu, plánem položit takřka základy k správnému chápání selského vývoje v minulosti (základní kniha Kroftova, Dějiny selského stavu, vyšla teprv později) a tak dostal jsem se ze studií, jež mne zaměstnávaly v druhém díle Knihy o Kosti, k práci ještě namahavější a významnější: Dějiny českých katastrů; v těch letech vůbec byl jsem, myslím, na vrcholu své vědecké výkonnosti. Katastry vyšly v prosinci r. 1915, t. j. v druhém roce světové války — to znamenalo konec mých studií kosteckých, přítomnost a otázka české budoucnosti zvítězila naprosto nad minulostí.

Dnes Kniha o Kosti vychází v úpravě přizpůsobené co možná věrně prvému vydání (kromě jistého počtu exemplářů na ručním papíře pro zvlášť náročné bibliofily). Čtenář tu najde vedle starých obrazových příloh i jistý počet nových, jichž neznalo prvé vydání; některé méně zdařilé nebo významné, tuším, snadno pohřeší. Text práce je pozměněn měrou skrovnou: v prvém díle bylo jej doplniti zejména daty, jež přinesla záslužná monografie Zd. Kalisty Mládí Humprechta Jana Černína z Chudenic (vyšlá r. 1932) a v obou dílech vyjádřiti přibližně kupní sílu jednoho zlatého v době líčené v korunách československých (na místě korun předválečných). Pochybnostmi, podařil-li se mi ten nesnadný úkol, se netajím.

V srpnu 1935. *Jos. Pekař.*

KAPITOLA I.

PŘED VPÁDEM ŠVÉDSKÝM.

NADĚJE V TRVALÝ POKOJ. — HR. ČERNÍN KUPUJE KOST. — MELIORACE A INVESTICE NA ZÁMKU A PANSTVÍ. — HROZÍCÍ VPÁD BANÉRŮV. — VOJENSKÉ NEPŘÍLEŽITOSTI V KRAJI. — PŘÍPRAVY NA PŘÍCHOD ŠVÉDŮ. — PRVÍ ŠVÉDOVÉ PŘED KOSTÍ.

NÁVRAT P. MARIE.

DNE 12. září r. 1638 slavila vládnoucí strana v Čechách slavnost vítězství: do Staré Boleslavě, do kostela P. Marie, byl s nesmírnou okázalostí navrácen zázračný obraz rodičky Boží, jejž byli Sasové r. 1632 uloupili. Sám císař Ferdinand III. s celým dvorem svým, s množstvím šlechty a obyvatelstva měst pražských účastnil se procesí, jež teprv pozdě na noc za svitu pochodní přibylo z Prahy do St. Boleslavě a jemuž podobného rozsahem, nádherou a vnitřním pohnutím účastníků (podle tvrzení historiků) země česká nikdy neviděla. Nechybíme se pravdou, povíme-li, že tím slavnostním aktem měla netoliko P. Maria dosazena býti na oltář svůj v starém sídle svém, ale i obrazně ujmouti se držení celého království, vyčištěného od ‚neřesti kacířské a od ducha vzpoury'. Neboť dlouholetá těžká válka, zdálo se, trvale dozuřila, nepřítel švédský byl vržen daleko od hranic země české, a zvlášť horliví stranníci katolické věci shledávali stav království již ode dvou let tak příznivým, že při úmrtí císaře Ferdinanda II. tvrdili, že zanechal království české v takovém pokoji a zdaru náboženském, jako někdy Karel IV., otec vlasti slavné paměti . . .

KOUPĚ KOSTI (říjen 1637).

Ta dvě léta pokoje a důvěry v budoucnost probudila k životu i mnohou upoutanou sílu hospodářskou: pečlivě uschované peníze odvážily se na trh, kapitál nelekal se větších koupí a investicí. Tak

v říjnu r. 1637 koupil jeden ze zvlášť obratných podnikatelů-spekulantů mezi šlechtou českou té doby, hr. Heřman Černín z Chudenic panství Kostecké. Koupil je za 160.000 kop míšeňských (což rovná se více než 11 milionům v našich penězích) od mladého vévody Roudnického, Václava Eusebia knížete z Lobkovic. Něco (37.000 kop) zůstal dlužen, skoro polovinu (na 70.000 kop) porazil si na dluzích, jimiž mu byl kníže povinen. V prvé polovici listopadu, „s novým", jak se tehdy říkalo, panství převzal.

STAV PANSTVÍ.

Bylo to dominium z nejvýnosnějších v kraji boleslavském. Lobkovicové, kteří tu vládli asi od polovice 16. stol., rozšířili je příkoupěmi, pěkně arondovali a zvelebili hospodářství v mnohém ohledu. To platí i o poslední držitelce Kosti z rodu Lobkoviců, o paní Polixeně z Lobkovic, rozené z Pernštejna, matce mladého knížete Václava; za ní nabylo panství největšího rozsahu, čítajíc 651 poddanských míst (dnes bychom řekli popisných čísel) a pět dvorů. R. 1632 koupil panství císařský jeneralissimus Albrecht z Valdštejna, aby si zaokrouhlil své knížectví Fridlandské, do jehož středu Kostecko vbíhalo od jihu jako cizí klín. Tím stala se Kost částí „šťastné země" Fridlandské, kde vybíralo se sic mnoho kontribucí, ale kde soldateska nesměla dopustiti se násilí a kde podpoře živností a obchodu věnovala vláda jičínská horlivost velikou. Po zavraždění Valdštejnově v únoru r. 1634 poznali teprv poddaní kostečtí doopravdy hrůzy války. Nejdřív zaplavena byla panství valdštejnská vojskem císařským, na žně r. 1634 vpadli do kraje Sasové, pak zas panství musilo živiti císařské. Tenkrát po prvé prchali sedláci do hloubi lesů nebo do útočiště zámku, po prvé obráni byli důkladně o dobytek a obilí. Tenkrát teprv vyskytly se na Kostecku pusté statky ve větším počtu; během dvou let ubylo na 230 poddaných a ze sedláků zbyly jen asi dvěma stům potahy. Ti ostatní, jak slyšíme v suplice kosteckých sedláků z té doby, musili zapřáhnouti se sami do pluhu nebo spokojiti se kusem pole zpracovaným motykou; jiní s rodinami odešli do jiných krajin, aby se již nevrátili.

Panství, na něž byl kníže Fridlandský splatil jen 10.000 kop,

připadlo r. 1635 zpět Lobkovicům. Od nich tedy je koupil hrabě Černín. Koupil panství v stavu neutěšeném: zámek byl zkažen požárem, dvory byly oloupeny o bezmála veškeren dobytek (Černín převzal ve všech dvorech jen jednu krávu, 8 volů, 6 koní, 1 tele a něco drůbeže); ovčíny byly prázdné; lesy z části zpustošené a to hlavně rozsáhlou spotřebou stavebního dříví k jičínským stavbám Valdštejnovým; pivovar i rybníky potřebovaly mnoho nápravy. Jen pole u dvorů byla prý dobře vzdělána a oseta. Cena 160.000 kop míš., o 10.000 více než při prodeji z r. 1632, kdy panství bylo v dobrém stavu, tlumočila důvěru v hospodářské požehnání míru; ostatek byla stále značně nižší než byl úřední odhad Kosti z r. 1634, dospívající k hodnotě 222.000 zl. rýn.

MELIORACE A ROZPOČTY VÝNOSU.

Hrabě nešetřil peněz a energie na nutné meliorace a investice. R. 1638 dán především zámek poněkud do pořádku (pracovali tu pokrývač, sklenář, truhlář, v některých pokojích dávaly se nové stropy, rámy okenní, kamna atd.), zřizovala se cihelna, nová ovčírna, bažantnice a obora, založena vinopalna, spravovaly se chmelnice a hledán byl i zkušený zahradník. Dvory a ovčíny byly, rozumí se, nově osazeny dobytkem, jenž přihnán z jiných panství černínských, z Kostomlat a Petršpurka. V únoru r. 1638 udělán rozpočet, co asi panství ročně bude vynášeti. Počítalo se, že stálého důchodu od poddaných bude na 2765 kop 35 gr. (v tom hlavní položkou byl roční plat poddaných z gruntů v sumě 1245 kop, dále 1018 kop za oves a 235 kop za slepice poddanými odváděné); výnos z pěti dvorů, totiž Semtinského, Osenického, Vyšopolského, Bousovského a Obrubského odhadnut na 4560 kop, zisk z ovčínů na 2378 kop, z pivovaru 3000 kop, z rybníků 1914 kop, z mlejnů 220 kop, za ovoce 200 kop, za dříví 450 kop. Celkem dospívá tento rozpočet po srážce režie (2188 kop) k sumě výnosu 13.500 kop, tedy 8·5% kupní sumy. Vše je počítáno mírně, jen v osazení dvorů hovězím dobytkem předpokládá se stav, kterého jistě ani nápravou z r. 1638 nebylo dosaženo (na př. 24 krav při dvoře Semtinském); počítá se také, že všechny grunty poddanské jsou osazeny hospodáři, t. j. že není

vůbec pustých statků, což se skutečností se neshodovalo. Jinak jsou číslice tohoto dokumentu zajímavy pro srovnání dnešních poměrů s tehdejšími (pozoruj na př., že výnos dvorů počítá se desetkrát výše než výnos lesů); to však náleží do jiné kapitoly. Dodati sluší, že tehdejší kopa míšenská o 60 groších rovná se kupní silou asi našim 70 Kč, jeden zlatý rýnský (měl 60 krejcarů) našim 60 korunám. Jeden krejcar znamená tedy asi jednu dnešní korunu, jeden groš míšenský jednu korunu a 16 haléřů. Jeden tolar měl hodnotu 1½ zlatého, tedy 90 krejcarů, čili 90 Kč. Nic není nesnadnějšího než takovéto převody ceny peněz mezi dvěma dobami hospodářsky a kulturně si málo podobnými, zejména v letech neustálené měny jako dnes. Ale jest jim rozhodně dáti přednost před pouhým uvedením čísel staré měny: ta sama o sobě neprozradí čtenáři o cenách práce, platů a zboží v minulosti nic. Teprv jsou-li vyjádřena, třebas jen zkusmo a přibližně, v našich penězích, stávají se pomůckou porozumění a poučení.

CO PLATIL ZLATÝ RÝN., CO KOPA.

Ale již prvý rok přinesl zklamání. Nebývalé sucho v květnu zničilo úrodu. „Pšenice někde suchem vyhořely, ovsy i ječmeny podhořelé jsou,“ píše hejtman Vodička hraběti na jaře; na podzim se dovídáme, že pšenice sypala sotva čtvrci z mandele. Co znamenala neúroda pro poddané, lze si domysliti z jediného listu hejtmanova z konce srpna, jenž čtenáři poskytuje zároveň prvou ukázku korespondence vedené mezi kosteckými úředníky a pánem a prvý výhled do poměru sedláka k pánu v době poddanství: „Co se pšenice týče, kterouž poddaní na pivovar skládati mají (t. j. na slad; tenkrát se vařilo mnoho pšeničného piva), z poručení Vaší Hrab. Mti hned jsem s purkrabím a písařem důchodním do vesnic sjel a do stodol bedlivě pohlédl. Což sobě Pána Boha za svědka beru, že z mnohýho mandele sotva štvrci namlácejí a někteří ani jednoho snopu jí nemají, nebo na poli vostala. Což V. H. M. pro Boha, pro milosrdenství boží žádají, u vězení souce, aby se jim ňáký milosrdenství učinilo. A majíc pak ňákou malou hrstku žita, a to ještě mnohý prázdný,

NEÚRODA R. 1638.

jestli i to vymlátiti a prodati musejí, teda s manželkama i dítkama svejma kusu chleba ani co síti míti nebudou. Ale kteří tak co lepšího mají, ti od sebe (tu pšenci) odvésti musejí a z vězení puštěni nebudou, až taková pšence odvedena bude. Nebo jich přes 60 osob v vězení na zámku zůstává a teprva sem jí 27 korců na pivovar dostal..."

Ku konci ledna 1639 přijel hrabě panství „visitirovati". Byl pro ně získal nového hejtmana, patrně zvlášť doporučeného pro své schopnosti, Svatoše Hosiána z Marchendorfu, měštěnína Nového Města Pražského. Hrabě Heřman Černín byl na svých panstvích nejen ekonomem, ale i velkoobchodníkem; pochopitelno, že k vedení tak složitého hospodářství nehodil se ledakdos. Z Černínských železáren na panství Petršpurském dovážełó se na Kost železo, jež měl hejtman prodávati; sklepy kostecké naplněny byly vínem, koupeným v zimě v Rakousích (120 věder) a také českým vínem, z černínských vinic v Kamejku nad Labem; také toto víno bylo určeno k prodeji. Podobně přivážela se a prodávala sůl, ovšem že i vlna z ovcí (a to i z jiných panství), obilí a omastek. Hrabě vracel se do Prahy s nejlepšími nadějemi na užitek, jejž vydají kostecké sklady zboží.

NADĚJE HOSPODÁŘSKÉ.

Tentokrát byli to Švédové, kteří hrozně sklamali jeho očekávání. Odvážný vůdce jejich hr. Banér, který koncem roku 1637 zahnán byl až k moři Baltickému, byl během roku 1638 pomalu zatlačil císařské pod Gallasem až do Slezska; počátkem roku 1639 stál v Sasích. Již v prvních dnech března 1639 byl v Praze velký křik, že vpadne do Čech; hrabě sic těšil Hosiána na Kosti, že „rozum toho nepodává, leč by, kdyby mu (t. j. nepříteli) tak dlouho lhůtu dali, nějaký štráf na hranice pustil", ale z ostatku listu je zřejmo, že nebyl bez obav. Když pak 16. března odvezli ze Staré Boleslavě zázračný obraz P. Marie (tak krátký tedy byl triumf jeho ctitelů), a to daleko do Vídně, jakoby ani pevnost pražská nebyla mu dostatečnou záštitou, padl strach a naděje na celé Čechy: naděje tam, kde od švédských vítězství doufali ještě v osvobození Čech od jha Vídně a od útisku protireformace.

POSTUP ŠVÉDŮ.

CÍSAŘŠTÍ NA KOSTECKU.

Švédové tak brzo nepřišli, ale na Kostecku bylo zle od našich vojáků. V Boleslavsku byly od února r. 1639 ubytovány dva regimenty; z toho na Kostecké panství rozvrženo původně 80, potom 111 mužů. Dnes by výživa tolika vojáků nezdála se velikým břemenem, ale v třicetileté válce stál pluk pěchoty nebo jízdy dobře několikrát tolik co dnes. Vojáci byli soustředěni nejdříve v Sobotce, která měla je „vychovávati", ovšem s pomocí celého panství. K tomu vychování náležely vedle „porcí" na chlebě, mase a pivu ještě t. zv. „servicie", t. j. denní přídavky, na př. sprostému 3 kr. (3 Kč), lajtnantovi 25 kr. (25 Kč), šaržím nižším pak v přiměřeném poměru. Jen tyto servicie za měsíc na 80 osob vydaly 166 zl. 36 kr.; porce stály ovšem více; i počet jejich rostl se šarží. K nim patřily i porce pro koně a dobytek důstojníků; i ty vydaly velmi mnoho, měl-li vyšší důstojník až přes 20 koní a k tomu třeba několik krav nebo mezků. Hosián pozoroval brzo, že by delší pobyt tak drahé posádky Sobotku úplně ruinoval; proto se rozhodl následovati příkladu panství okolních a rozlosovati vojáky po vesnicích, kde prý budou moci býti zároveň salva guardiemi, t j. ochrannými strážemi. Lajtnanta a něco vojáků přijal jako posádku přímo na Kost.

PRŮTAHY CÍSAŘSKÝCH.

Pak přišly „durchcuky". Gallas ustupoval se svými pluky ze Slezska ke Praze, a díl toho pochodu bral se v březnu a dubnu přes Sobotku a Bousov. Dne 25. března se rozložilo po kostských vesnicích sedm kumpanií pod mladým Colloredou; když velitel, jehož otec byl s hr. Heřmanem Černínem spřátelen, zvěděl, že leží na černínském panství, vytáhl na druhý den, by se položil „vokolo Boleslavě za vodou". Byla to protekce velmi cenná, neboť utáboření vojáků v třicetileté válce v té neb oné obci znamenalo pravidlem obrání obyvatelstva, hlavně o dobytky a obilí. Ku konci března vystřídaly se tak na Kostecku celé dva pluky, jeden z nich vyšturmoval Bousovský kostel, kam lidé své lepší věci schovali a pobral všechno, i kalich (jenž potom s námahou dostán zpět); v Rokyťanech by byli polští kozáci bezmála zbili purkrabího kosteckého, když jim odnímal kusy dobytka, pobrané poddaným. Projeti nebylo lze,

neboť žádný potah nebyl na veřejné cestě bezpečen, ba i se setím v poli byly obtíže jak pro nebezpečí od soldatův, tak pro nedostatek pracovních sil: lidé namnoze prchli ze vsí a skryli se po lesích. Hrabě i Hosián stěžovali si navzájem, že naši vojáci jsou horší nepřítele a Hosián zejména stěžoval si na nedostatek řádu a dohledu se strany krajských úřadů na vojenské marše: „V žádným kraji jsem neviděl takové nesprávy jako v kraji boleslavském. Cokoliv se maršíruje, žádných komisařů nenařizují, tak aby ňáký řád byl, a profianty (t. j. potraviny) odkud by se dávati jměly, aby nařízeno bylo. Nebo pro ty a takové neřády lidi o svý všechno přišli a nemají kusa chleba. Co jsou do polí síti jměli, to jim všecko vytrávili, takže nemají k čemu se utéci. Naříkají a pláčí . . . Ještě se obávati, když pakáže přijdou: ty budou dílo dělati!“ „Pakážemi“ rozumí Hosián sbory vozatajské armádu sledující. Tenkrát se skládal tento „train“ armády skoro veskrze z nevojáků, z pola z paní a žen důstojnických nebo vojenských a z nevěstek, dílem z kramářů, prodavačů a světoběžníků, krátce „pakáže“ všeho druhu. Velikým do tisíců jdoucím počtem vozů a osob často převyšoval armádu, k níž náležel. A jak řádil v krajině, v níž stanul nebo jíž se ubíral, to vedle citované poznámky Hosiánovy prozrazuje dosud síla opovržení, kterou se u nás nevinné slovo „bagáž“ naplnilo právě v té době.

Panství, jak víme, vyživovalo si celé oddělení vojenské, pod velením lajtnanta, rozdělené na „salvakvardy“ po vsích; kromě nich měli na zámku něco svých vlastních mušketýrů. Ale pochopíme, že armádní oddíly na tyto „domácí“ nebo „ložirované“ soldáty nic dáti nechtěly; to, co stáli panství, nebylo v poměru k tomu, čím mu prospěli. Když pak průtah císařských byl u konce, byli odvoláni za armádou, takže na pevnosti kostecké zbylo jen něco málo vlastních mušketýrů.

To bylo v době, kdy švédský nepřítel, kdy Banér stál již v Čechách. Dne 28. dubna byl se zmocnil Litoměřic, ohlašuje veřejnými patenty po celé zemi, že přichází jako přítel, aby přispěl na pomoc

BANÉR V ČECHÁCH.

tomuto království, ve víře a svědomí od papeženců potlačenému. Značný počet českých exulantů, kteří byli důstojníky v švédských plucích a nyní s mečem v ruce pomáhali znovu dobyti sobě vlasti a vlasti svobody, dodával váhy jeho projevu. Také přísné rozkazy Banérovy plukům vystříhati se loupení a násilí pod ztrátou hrdla, mohly utvrzovati naděje, vzbuzené Banérovou proklamací. Než kdo sdílel v zemi tyto naděje? Ti, co měli moc a jmění v rukou, držitelé dominií, stáli ve vlastním svém zájmu (až na nepatrné výminky) na straně císařově, města byla znuzena a zastrašena, a na sympatiích schudlých jednotlivců z drobné šlechty nebo na bezmocné masse poddaných, většinou dosud hlásících se k zakázané víře evangelické, mnoho nezáleželo. Je pravda, že tyto vrstvy, jež sympatisovaly se Švédy, mohly usnadniti zdar švédské okupace — a zdá se, že na Kostecku něco z toho budeme moci postihnouti — ale i v jejich očích byl vpád vojenský do Čech novou hospodářskou zkázou země; i ony staraly se především o to, jak uchrániti před rekvisicemi nepřítele trochu toho majetku, jenž zbyl jim z braní a drancování minulých let válečných.

PŘÍPRAVY NA PŘÍCHOD ŠVÉDŮ.

Tak vidíme, že postup Švédů od Litoměřic dále do nitra země byl na celém českém severu signálem k uschovávání cennějších svršků, k útěku poddaných do pevných měst a zámků nebo do lesů, zejména však k stěhování panského dobytka do krajů bezpečnějších. Velká stáda ovčího dobytka, dobytka hovězího a koní hnána tak mnoho mil cesty na cizí panství, kde jim majitel vyprosil útulek. Z Valečova již ku konci dubna odehnali dobytky, z Doubravice ujeli i úředníci. Kostecký hejtman Hosián měl mnoho chuti příkladu toho následovati, ale hrabě potíral takové návrhy zcela rozhodně. Od druhé polovice dubna připravoval Hosiána na příchod nepřítele, dodávaje mu odvahy k vytrvání a hromadě pokyny a rady pro případ nebezpečí. Rady, aby neznámých a cizích soldatů nepouštěl do zámku nebo aby hleděl vymlátiti co nejvíc obilí a uschovati je v zámku, byly na snadě, stejně jako aby sedláci byli upozorněni, aby, přijde-li nepřítel, zachránili se s dobytky a lepšími svršky svými

HORNÍ POJIZEŘÍ NA MAPĚ ČECH Z VÁLKY TŘICETILETÉ

do kostecké pevnosti. Ale hrabě působil i ve výkladech (proti zvyku svému laskavých a srdečných) na hejtmanův smysl pro čest a povinnost. „Jestli by pak hrubě daleko přišlo, což nesmejšlím," psal 29. dubna, „a nepřítel naše tlačil do Prahy aneb snad dál, dokud succurs (t. j. pomoc) by nepřišel a vopanoval českou zem, tehdy nestrachujte se, což nejní třeba, přiď kdo přiď, odstupovati. Moc železo láme a jest tím zůstáním věčí služba JMCísařský nežli odjetím . . . A kde je čest zdvihnouti, jako tehdy, kdy jest potřeba? Nejlíp při statku ostati a moci neodpírati, hleděti moudrostí a chytrostí do času se spravovati a neprotivovati, když možnost není." Dne 4. května psal ještě rozhodněji: „Každému správci náleží tu stále setrvati, jak pro povinnost svou, tak pro zachování vrchnosti statku a ochránění a zdržení všech poddanejch". Těšil Hosiána, že na Kosti nepřátelská partaj (t. j. oddíl) mu tak lehce nic neučiní, že nepřítel je jen okolo Ústí a naši že proti němu již poslali. Dobytek nechť vypraví hejtman do hor, na Vrchlab, že Vrchlabský pán, hr. Marcin (Morzin), dal k tomu svolení; ostatek ať vše opatří, jak rozumí.

PRVÍ ŠVÉDOVÉ PŘED KOSTÍ.

Ale již dne 9. května objevila se prvá švédská partaj pod zámkem Kostí. Chtěla, aby ji hejtman pustil do zámku. Když byla odmítnuta, vytasila se s rozkazem, že hejtman kostecký má vydati do švédského proviantu (t. j. zásobárny vojenské) 18.000 liber chleba, 200 ovcí, 30 volů, 12 krmných vepřů, 12 sudů piva, 6 vína, 300 strychů ovsa anebo za vše 500 tolarů (asi 45000 Kč). Hosián zase odmítl. Partaj přenocovala pod zámkem; ráno pak, ujíždějíc k Sobotce, uznala za dobré, neochotným pánům na Kosti trochu pohroziti. Zapálila krčmu pod Kostí (rozumí se, že to byla hospoda Helikarova), ale nebránila, když lidé hned oheň uhasili. Pak zajeli rejtaři švédští do semtinského dvora (nad Kostí), hledajíce klisen; když nic nenašli, zapálili maštal. Ale i ten oheň byl brzo uhašen.

To bylo prvé seznámení Kosti se Švédy roku 1639. Po týdnu, dne 16. května (tenkrát ještě nebyl svátek Jana Nepomuckého a na Valdštejně tedy nebyla pouť) táž švédská partaj přijela zas a zas chtěla býti puštěna do zámku. Okolí bylo totiž tou dobou z části

v moci Švédů, na Hr. Skále přijali již švédskou salvaguardu (ochrannou posádku); pochopíme, že Švédové měli za to, že musí býti pány také v tvrdé pevnosti kostské. Hejtman Hosián bránil se zase; tentokrát, jak se zdá, jeho mušketýři zapudili střelbou Švédy od nějakého šraňku u zámku. Ale Švédové měli v rukou úspěšný donucovací prostředek: zapálili mlýn pod zámkem stojící a strojili se vypáliti podkostecké chalupy a semtinský dvůr. I tentokrát to dobře dopadlo: hejtman Hosián dal se v „trachtýrování“ s nepřítelem, jehož výsledkem po delším handlování bylo, že zaplatil 100 zl. (asi 6000 Kč) výpalného. Tato první partaj švédská byla, jak vidno, velmi skromná; snad jednala i v úmyslech vrchního vedení, jež vskutku chtělo původně nevystupovati v zemi bez nutné potřeby nepřátelsky.

KAPITOLA II.

KOST V MOCI ŠVÉDŮ.

OTEVŘENÍ ZÁMKU ŠVÉDŮM. — OPOZDĚNÁ PROKLAMACE. — KOST KVARTÝREM HR. BANÉROVÉ. — HOSPODÁŘSTVÍ NA ZÁMKU A PANSTVÍ. — ZAZDĚNÉ PENÍZE. — RYTÍŘSKÉ OSOBY NA ZÁMKU. — HUDEC SKŘIVÁNEK.

BRÁNIT SE, ČI KAPITULOVAT?

KOST byla tedy svobodna; na jak dlouho? Nepřítel v květnu a červnu zaplavil celé Zálabí; dne 3. června usídlil se Banér se svým dvorem ve Staré Boleslavi. Byla to jistě ironie osudu: hlavní stan nepřátelské moci stanul v sídle zázračného obrazu P. Marie! — a z téhož místa, odkud katolíci čeští očekávali zázračné přispění královny nebes, připravoval kacířský vojevůdce podmanění Čech, především útok na Prahu. Kost za této situace nemohla uniknouti osudu jiných pevných zámků v severních Čechách; musila padnouti nepříteli do rukou. Je pravda, že mohla se brániti a že by snad byla i odolala útokům. Neboť zámek byl nabit zásobami, živým dobytkem i obilím (to všechno tu bylo uschováno před nepřítelem), byl pln boje schopnými lidmi. V době rytířské v 13.—14. stol., nebo i v době husitské by se byl také hrad tak opatřený bránil do posledka — ale nyní měli lidé méně vojenské krve a rytířské mysli a mnohem více praktické vypočítavosti. A to na obou stranách: nepřítel by byl si sotva lámal zuby o tvrdou Kost, ale byl by se mstil vypálením dvorů a vesnic, zničením celého panství. A tomu chtěli na Kosti zabrániti! Tak si situaci představoval patrně i hrabě Heřman Černín, když počátkem května psal Hosiánovi, aby moci nepřítele pro záhubu statku nebránil, nýbrž ,,moudrostí to okročil a jemné chytrosti užíval“, to že není nic proti Bohu, proti Jeho Milosti Císařské, svě-

domí a vrchnosti. Hejtman ještě váhal, boje se rozčilení pána; sám měl za nejmoudřejší nepříteli se poddati v ochranu a přijmouti — jako to učinili na Skalách — švédskou salvaguardu. Hrabě byl mu výslovně dal plnou moc jednati podle vlastního uznání — a tak někdy v druhé polovici května (tuším že 21. května) otevřel Hosián zámek Švédům a přijal ochrannou posádku.

VYDÁNÍ ZÁMKU ŠVÉDŮM (květen 1639).

Teprv potom došly ho listy od hraběte, datované v Praze 23. května, kde situace se líčila ve světle pro císařské příznivém. Máme zde lidu dost, psal hrabě, jak pěchoty tak rejtarstva, včera přibyly dva pluky pěchoty, ve čtyřech nebo pěti dnech přitrhne Hatzfeld s celou armádou: „tu uhlídáte jiný způsob; naši dají vejhostu nepříteli!“ Proto najednou kladl hrabě důraz na to, aby Kost se nedostala v ruce nepřítele. „A nepouštějte nepřátelského lidu ani našeho tam, když se slavně a statečně obrániti a zdržeti mužte. Toliko časně se opatřte, abyste při nejmenším do třicíti neb štyrycíti dobrých lidí našich při sobě měli a, co k tomu náleží, s potřebu; by i na tisíce jich přišlo, nic vám ublížiti nemohou . . . In summa na vás se spouštím, neb vím, že učiníte ve všem jako poctivej muž.“ Poněvadž byl si Hosián prve stěžoval na rostoucí neposlušnost poddaných a patrně naznačoval, že za vpádu nepřátelského jest se obávati dokonalého vypovědění poslušnosti se strany sedláků, poslal hrabě zároveň jakousi proklamaci k poddaným celého panství. Poroučel poslušenství panu hejtmanovi a napomínal, aby si nezoufali. Sliboval, že hejtman založí všechny obilím. Pro větší dojem na poddané vykládal mnoho o přepuštění božím, povinnostech k Bohu a boží odplatě. Těm sedlákům, jimž by to dost neimponovalo, měla hlavu napraviti věta, že vlády nepřítele bude jen na krátce, „an naše dvě armády již s Bohem v Čechách sou.“ S těma dvěma armádama to však pravda nebylo a s tím sedlákům půjčeným obilím vypadalo to dokonce nepěkně. Hosián totiž prodal je za drahé peníze sedlákům především z toho důvodu, aby mu ho nepobral nepřítel. Vezme-li nepřítel obilí sedlákům, budou je musit přece zaplatiti!

PROKLAMACE PÁNA K PODDANÝM.

Listy došly pozdě, na Kosti měli již švédskou posádku. Nebyla

POŘÁDEK ZA ŠVÉD. PANSTVÍ.

veliká: asi 20 mušketýrů pěších a 20 jezdců, jichž část brzo rozdělena na malé salvaguardy po dvořích. Tím bylo panství všeho násilí se strany nepřítele na celou dobu jeho okupace — trvala na tři čtvrti roku — ochráněno. Loupiti bylo švédským vojákům přísně zakázáno; a když jedna partaj švédská, vedená kornetem (tolik co poručík), přece neodolala a uloupila v kostele sobotecképm nejvzácnější poklad města Sobotky, drahocennou monstranci umělé práce a tři kalichy (bylo to 18. června), rozmyslil si kornet nebezpečí svého činu dříve než dojel do Židnovsi, a zajel sám ke Kosti, aby ukradené klenoty vrátil. S prázdnou rukou přece neodešel; dostal za to od rozradostněných Sobotečkých 22 dukátů. Jinak však o obírání poddaných o dobytek nebo obilí neslyšíme nejmenšího: poddaný sedlák mohl bezpečen jíti po své polní práci a Hosián se svými úředníky věnovati se bez obav správě hospodářské i civilní. V srpnu dokonce poručil hr. Banér (na Kosti jej titulovali úředně: Jeho Excellence pan jenerál a feldmaršál), že rychtářové mají sedláky přiměti k polním pracem, především osetí polí, a že proti neochotným může Hosián užiti moci vojenské. Tou dobou totiž Švédové na výnosu panství měli svůj zájem zvláštní: dne 31. července byl nařídil Banér, že ujímá se panství k ruce své choti, za ,,kvartýr" její a že tedy panství má mimo potřebné viktualie odváděti ke dvoru jeho do St. Boleslavě týdně 200 říš. tolarů (asi 18000 Kč). Současně poslal na Kost svého komandanta, nějakého Krištofa Halendera; hraběnku zastupoval její sekretář Jan Rudolf. Hosián musil přizpůsobiti se rozkazům nových pánů.

KOST KVARTÝREM HR. BANÉROVÉ.

Rozhodnutí švédského dobyvatele, že Kost je ,,kvartýrem" paní jenerálové, neznamenalo nikterak, že hraběnka chtěla se sem uchýlit z ležení staroboleslavského, snad na letní byt (ač nevylučuji, že tu pobyli hoši Banérovi se svým informátorem nějakou dobu). Banér chtěl jen důchod panství obrátiti na potřeby dvora své paní. Kostecký zámek těch let ostatek sotva se hodil za sídlo pro četný dvůr mladé choti jenerálovy. Nebylo v něm místečka neobsazeného. Nehledě k úřednictvu, čeledi, vlastním mušketýrům a malé posádce

JAK TO VYPADALO NA ZÁMKU.

švédské se ženami a dětmi a značným počtem jízdných koní, přebývalo tu na tucet zemanských rodin z okolí, jež užívaly ochrany pevnosti v čase válečném. Před vydáním zámku bylo tu i něco lidu poddaného, jenž se sem utekl se svými svršky a dobytky: tito lidé musili na rozkaz Švédů zámek opustiti. Hlavní bylo, že všechny větší místnosti v zámku byly naplněny zásobami, nejvíc obilím panským i poddanským i zemanům z okolí náležitým. Bylo tu tak schováno před nepřítelem jistě přes dva tisíce korců. Do jedné místnosti dal Hosián snésti slad pro pivovar, jinde bylo mnoho žoků vlny, hluboko v ovse zasypány nebo i v podkroví zazděny byly zásoby železa. Sklepy byly naplněny vínem, jež sem byl dal v zimě hrabě zavézti z Rakous a z Kamejku. Jak se to vše mohlo směstnati v prostorách zámeckých, pochopíme jen, víme-li, že v jedné netopené klenuté místnosti spolu sídlily třebas dvě šlechtické rodiny.

VELKÁ KONTRIBUCE ŠVÉDSKÁ.

Hosiánovi a jeho úředníkům (byli to purkrabí Jiřík Špacirer, rodák kněžmostský, jenž se byl nedávno oženil s bohatou vdovou v Sobotce a Tobiáš Rovenský, písař důchodní, měšťan turnovský) připadl úkol velmi nesnadný: zachrániti před nepřítelem aspoň něco ze zásob kosteckých a z důchodu panství. Šlo nyní o to „moudrostí to obkročiti a jemné chytrosti užívati“, jak radil hrabě. Hlavním požadavkem švédským byla týdenní kontribuce 300 zl. (18000 Kč), kterou měli platiti poddaní. Když rozkaz o to přišel na Kost, dal svolati hejtman Hosián rychtáře a konšely z celého panství a v přítomnosti zástupce Banýrčina tázal se, chtějí-li uloženou kontribuci na se vzíti či raději voliti ukvartýrování švédských regimentů? Poddaní (za něž odpovídal Tomáš Bůva z Dol. Bousova) rozhodli se pro kontribuci. Do roka by byl švédský požadavek vydal 15.600 zl. (t. j. 936.000 Kč), summu hroznou, vzpomeneme-li, že veškeré platy a dávky vrchnosti od poddaných celého dominia byly odhadovány ročně na 3226 zl. (= 2765 kop). Počítám, že by tu na jednoho 50 až 60korcového sedláka připadlo 100—120 Kč týdně, t. j. 5 až 6 tisíc Kč do roka. Ukázalo se ovšem brzo, že poddaní kontribuci tak velikou

sehnati nemohou. Supliky jejich k paní jenerálové do Boleslavě způsobily sic nějaké polehčení, ale konec konců musil pomoci panský důchod, musil poddané „zakládati". Při tom rozumí se, nebylo pomyšlení, že by poddaní mohli platiti obvyklé platy a dávky vrchnosti nebo staré „reštanty" (dluhy); důchodní písař však vedl v patrnosti, co tak zůstali dlužni i co jim bylo na švédskou kontribuci půjčeno. Poddaní dali na kontribuci od počátku srpna do února r. 1640 2603 zl., ale sekretáři hr. Banérové se odvedlo celkem 5025 zl. (skoro o polovinu méně, než bylo původně žádáno); bezmála polovic toho, jak vidno, zaplaceno bylo z kostského důchodu.

HOSPODÁŘSTVÍ NA PANSTVÍ. OBILÍ.

Příjmy důchodu činily však za švédského panství asi pátý díl příjmů normálních. Tak obilí se neprodalo ani korec. Hosián, obávaje se, že vše bude zabráno Švédy, rozprodal (za drahé peníze) jistou část zámeckých zásob obilních poddaným, ovšem na dluh. Žeň z r. 1639 zůstávala většinou nevymlácena při dvořích, se svolením udarovaného švédského komandanta. Mnoho spotřeboval pivovar na slady (od 18. srp. do 26. květ. 1640 417 korců pšenice a 447 korců ječmene), ba přikupoval ještě jak pšenici tak ječmen — na bezvadné činnosti pivovaru záleželo, jak čtenář pochopí, všem na Kosti, Švédům i domácím. Něco málo spotřebováno na setí na podzim při dvořích (pšenice 131 str., žita 241 str.), ač velká část polí při dvořích zůstávala neoseta, něco padlo na výživu čeládky a vojáků. Ale mnoho Švédové vzali, t. j. odvezli do svého ležení, v tom na př. 657 str. ovsa, 225 str. žita, 89 str. pšenice; ovsa spotřebovalo se nad to mnoho na zámku, kam v několika koních, skoro denně, přijížděli důstojníci i vojáci nebo jiné osoby ode dvora Banérova. Tak celkem vzato a vydáno ovsa v udané době 1322 str. Menší část toho vzatého obilí pocházela z obilní kontribuce, která byla na výpomoc kontribuci peněžité nařízena poddaným.

VLNA A ŽELEZO.

Vlny měli na zámku ku konci dubna r. 1639 připraveno ku prodeji na 370 kamenů v ceně asi 2600 zl. Ale již v srpnu poručil Banér svému komandantu na Kosti, aby vlnu poslal do ležení. Tenkrát Hosián komandanta udaroval, že nevzal než 12 žoků (žok měl prů-

měrně 8—12 kamenů) a ostatek neviděl; později za nového komandanta Joba Dretera vzali Švédové ještě na tucet žoků a prodali je soukenníkům do „Rajchumberku" (názvu Liberce u nás tenkrát neznali); Hosiánovi zbylo jen 17 žoků. Rozumí se, že i železo v ovse schované Švédové vyslídili: kluci švédští, děti švédských vojáků, prolézajíce kde jaký kout zámku, objevili i sklad železa „baumistrem" Kořínkem vpravený do nějakého ztraceného kouta mezi komíny, věděli dokonce o železe v podkroví zazděném. Dovídáme se aspoň, že sekretář paní jenerálové, když se svými opouštěl zámek na vždy, ukázal purkrabímu k místu v podkroví, že ví, že tam je schováno železo. Švédové tedy nechtěli brát všecko. Co potřebovali železa, zavezli do ležení, něco roznesli pod plášti švédští vojáci, aby to u kováře v Podkosti zpeněžili. Hosián o něm tvrdí později, že prodával podkovy v švédské armádě ve velkém — z železa Černínského. Ale něco železa přece Hosián prodal ve prospěch důchodu.

Jako železa a vlny, tak i drahého vína pánova mohl Hosián *ZÁSOBY VÍNA.* zachrániti jen menší díl. Víno bylo sice zazděno ve sklepích, když přišli Švédové, ale nebylo asi třeba přílišného nátlaku na úředníky, aby cestu k němu našli. Podle Hosiána byl to purkrabí, jenž dal prolámati otvor k vínu a bečky „dobýval" ven; podle purkrabího náležel zase Hosián k těm, kteří kultu vína věnovali mnohou chvíli, prý i ve společnosti nějakých „šlunder". Žena Hosiánova, pravda, nebyla na Kosti. I o víně přišel rozkaz ze St. Boleslavě, odvézti je do ležení. Ale všichni na pevnosti shodli se o prosebnou supplikací k paní hraběnce, kterou jazykem německým složil jeden z drobné šlechty na Kosti bydlící, Hons Hendrych Šultys ze vsi Rakova u Sobotky, aby ustrnula se nad ubohými poddanými lidmi, kteří kontribuce uložené zastati nemohou. Nebude-li moci kostecké víno býti prodáno, nebude důchod s to, aby poddaným v kontribuci vypomohl. Tak se podařilo 5 velkých sudů vína zachrániti — byly prodány za 660 zl. (t. j. 39600 Kč!; sudy byly patrně sedmi- či osmivěderní; proto asi ta cena), jež vskutku odvedeny většinou sekretáři Banýrčinu na splátku pod-

KOST (OD ZÁPADU) V LETECH PADESÁTÝCH 19. ST.
(Kreslil H. Mathaey)

danské kontribuce. Asi stejné množství vína, ne-li více, bylo vypito od Švédů a hostů jejich na Kosti.

O prodeji dobytka neslyšíme; něco málo pobráno ovšem do ležení. V prosinci 1639 bylo při dvorech ještě 17 tažných volů, krav asi 34. Soldati vzali jen něco koní; víc decimoval dobytek mor, jenž počal se šířiti na podzim. Ovčíny však zůstávaly v celosti; když později přišel rozkaz odehnat skopce do ležení, uznal švédský komandant, že bude moudřejší, je prodat a peněz užit ke krytí kontribuce. Prodáno tak 40 skopců a 100 kusů ovčího braku židu do Boleslavě. Také omastek neprodán toho roku žádný; co ho bylo, spotřebovali Švédové a domácí; ostatek dobytek, podle vysvětlení Hosiánova, pro přehánění a skrývání jeho před nepřítelem, byl většinou nemocen, mřel a omastku mnoho nevydal. Vskutku o skrývání dobytka naše prameny nevědí ničeho; nedošlo ani k tomu, aby byl zahnán před Švédy na Vrchlabí, jak byl hr. Černín poručil (na Vrchlabí řekli Hosiánovi, že nevědí sami kam se svým dobytkem). Úřednictvo i čeleď pravděpodobně užili příležitosti, kdy bylo snadno trochu si polepšiti na účet nepřítele švédského a pohrom válečných. Rozuměli tomu i Švédové, vydávajíce někdy (vím jen o jednom případu) kvitance o rekvisicích, jichž vskutku neodebrali. Tak asi dívali se domácí i nepřítel na ovoce panské i na zvěř ve „forstu“ jako na kořist válečnou; pěkně naložená nebo vyuzená černá zvěřina byla několikrát vezena do ležení. Rybníky, zdá se, za doby okupace mimo něco málo k potřebě vlastní se nelovily; také za dříví utržila se nápadně malá částka (49 kop m.). *DOBYTEK A J.*

Co drželo panství v té době a zásobovalo pokladnu důchodu aspoň pro potřeby nejnaléhavější, byl pivovar. Hosián později napsal, že zachránil panství, zachrániv slad před partajemi a dopraviv jej z pivovaru nahoru do zámku. Víme však, že i za Švédů se sladovalo svobodně dále. Je pravda, že mnoho piva vypito na zámku od Švédů a hostů jejich — ku konci června padla na to dokonce celá várka (várky byly po 12—18 sudech čtyřvěderních), něco bylo vzato do ležení. Ale přes to byl prodej piva čilý a výnosný; spotřeba piva *VÝNOS PIVOVARU.*

byla tak veliká, že vařilo se, tuším, víc než za poměrů normálních. Od sv. Jiří 1639 do sv. Jiří roku 1640 uvařilo se 359 sudů piva hořkého a 168 1/2 sudů piva bílého; z toho vypili soldati na Kosti nebo vzali do ležení 236 sudů v ceně 2313 kop; ostatek byl prodán za 3152 kop (= 22064 Kč). Množství piva vojáky vypitého nebo pobraného uvádělo později při účtování pána v hněvný úžas; je v něm však obsaženo i pivo, jež po odchodu Švédů spotřebovali císařští. Co piva na prodej vystaveného se týče, koupili nejvíc markytáni švédské armády. Platili pravidlem 12 zl. (720 Kč) za sud, o třetinu víc než krčmáři z panství. Ve většině krčem na Kostecku tou dobou nevypilo se nic, pro nouzi lidskou; nejvíc ještě spotřeboval krčmář pod zámkem, předchůdce Helikarův a taky tenkrát rychtář podkostský, jménem Matěj Ječnej nebo také Řečnej. Švédští mušketýři, kteří, jak víme, v květnu krčmu zapalovali, sotva rádi vzpomínali na ten nerozvážný atentát, a posvícení v říjnu r. 1639, za švédského panství, nebylo asi smutnější a muzika méně hlučná než v letech předchozích. Vojenský živel švédský při té muzice nesmí si však dvorní dámy semtinské představovati zkušenostmi dneška: vojáci těch švejdských časů byli velkým dílem ženatci, starší chlapi, a na svých výpravách vojenských provázeni byli salvaguardou svých žen a dětí.

JINÁ VYDÁNÍ NA VOJÁKY.

Příjem z prodeje piva sic pravidelně pokladnu panskou zásoboval, ale vydání jejímu nestačil. Neboť švédská „guarda" v pevnosti a vydržování vlastních mušketýrů pohlcovala mnoho peněz. Komandantu švédskému na zámku platilo se na př. týdně 9 zl., t. j. našich 540 Kč, šaršantovi týdně 4 zl. 30 kr., kfrajtrovi (to je náš „frajtr", Gefreiter) jakožto nejmenší šarži týdně 1 zl. 52 kr. Na štěstí pro panství šaršant a kfrajtr a s nimi většina ochranné posádky pobyla na zámku jen kratší dobu, jak se zdá jen v zimě. Týdně 3 zl. platilo se guardě ve dvoře Osenickém. Domácím, vlastním mušketýrům platilo se týdně po 1 zl. 10 kr. až 1 zl. 30 kr. (= 70—100 Kč); bylo jich původně 9—10, později 5; nějaký Jiří Suk Nosálovský byl jako velitelem jejich. Dostával týdně 1 1/2—2 zl. Tato nám neobvyklá

výše žoldu ve válce třicetileté, v době, jíž byla zcela cizí myšlenka o všeobecné branné povinnosti státních občanů, byla to především, jež stála hrozné summy a ruinovala státy a národy. Lze si představiti, jaké sumy pohltily tyto dávky za tři čtvrti roku! Neboť placení žoldu neznamenalo, že se voják má vyživovati ze žoldu: praxe se vyvinula tak, že chtěl i žold i výživu. Tak nebudeme překvapeni velkými obnosy, jež Kost vydala na vojáky: na guardu švédskou na zámku dalo se celkem 254 zl., na guardu v Osenicích 41 zl. 55 kr., outraty na kuchyni pro soldaty švédské činily 59 zl. 40 kr., za maso na soldaty švédské 35 zl. 44 kr. To je dohromady 391 zl. 29 kr. — tolik stála posádka švédská na zámku za doby okupace. Na švédské vojáky příchozí z ležení, konvoje a jinak se vydalo 236 zl., výchova mušketýrů domácích stála celkem 552 zl. 55 kr. Kromě toho musilo panství svým mušketýrům opatřiti zbroj a munici: prach, olovo, lunty i muškety. Jeden svazek luntů kupoval se od provazníka po 4 kr. (4 Kč) a vydalo se na ně celkem 37 zl. 45 kr. (rád bych věděl, k čemu se tolik luntů potřebovalo, když nebylo příležitosti z muškety vystřeliti). Prach kupoval se u kramářů v Sobotce, libra po 1 zl. (t. j. 60 Kč) a vydalo se zaň a za olovo 51 zl. 25 kr. Krátce panství zaplatilo na vojáky jen na hotových penězích 1285 zl., nepočítaje, co přispělo poddaným na kontribuci, a co musilo vydati v naturaliích. Také návštěvy ode dvora Banérova, někdy týdny trvající, stály mnoho. Byl tu praeceptor Banýrových dětí, „kamrdiner“ Banérův, lajtnant Wolffort (s 6 koni), „rossvorajtr“, „štolmistr“ a „vochmistr“ Banýrův, Banérovy kočovský koně na čtyry „cuky“ a tři koně jízdné. Úředníci brali své normální příjmy peněžité i deputátní jako jindy; jen čeledi ve dvořích, kde za švédské okupace se nevykonávala ani polovina povinné práce, Hosián platy většinou zadržel. Odůvodňoval to poněkud také tím, že za té doby „poddaní i čeládka z glejchu vystoupili“, poslouchat nechtěli, Švédy za pány považovali.

NÁVŠTĚVY ODE DVORA.

Po tom, co vyloženo, porozumíme, že důchody panství poža-

ZAZDĚNÝ POKLAD.

davkům švédské okupace stačiti nemohly. Hosián pomáhal si tím, že někdy na krátkou lhůtu vypůjčil si několik set zlatých od některé z rytířských osob na zámku prodlévajících. Konečně však sáhl — k neštěstí svému — na 1000 zl., jež dal hrabě, když byl na jaře na Kosti a když se bál pro nebezpečí na cestách tak velkou summu vzíti sebou do Prahy, na hradě zazdíti. O malém pokladu věděl jen Hosián, purkrabí a „baumistr" Kořínek. Něco se o tom přece proslechlo po zámku a doneslo k Švédům, kteří, pokud tomu rozličnost jazyka nebyla překážkou, našli brzo přátely a důvěrníky (Hosián říkal: „zrádce") v místním, většinou také nekatolickém obyvatelstvu. Vypravovalo se ovšem, že hrabě zazdil na Kosti 20.000 zl., a švédští mušketýři, hledajíce ten poklad, prý i silné zdi prolamovali. Když v říjnu týdenní kontribuce 300 zl. nemohla býti sehnána, dal komandant švédský jednoduše Hosiána, purkrabího Špacirera, důchodního písaře a Vlacha Kořínka zatknouti, spoutati a druhý den vézti je do ležení. Hrozil zároveň, že nedostane-li kontribuci, dá zámek i celé panství vyplundrovati. V strachu slíbili zatčení, že peníze opatří — a tak se stalo, že Hosián sáhl na zazděné peníze hraběcí. Potom již bralo se z nich bez zatýkání a věznění (naposled 15. února r. 1640): při odchodu Švédů nezbývalo z nich než 94 zl. S tím dosáhlo peněžité vydání z důchodu hraběcího na švédskou kontribuci a švédskou posádku (nečítaje nic z toho, co dáno na mušketýry domácí aniž co vzato v naturáliích) celkem úctyhodné summy 3849 zl. 34 kr., t. j. přes 230.000 Kč.

DŮVĚRNÉ LISTY DO PRAHY.

Věděl hrabě v Praze, co se na panství jeho děje? Korespondence z Kosti do území císařských byla jistě zakázána, ale, jak pochopitelno, nemohla býti znemožněna. Ku konci října vypravil hrabě nějakého spolehlivého posla na Kost, jak se zdá, upomenout hejtmana o peníze. Odpověď hejtmanova ho ovšem nepotěšila: odnikud není krejcaru a co přijde do důchodu, tím třeba zakládati poddané. Je pravda, psal, že poddaní toho nezasluhují, jsou neposlušni, ano někteří, jako dva kupci na Kosti (dohaduji se, že Hosián míní některé osoby rytířské, tou dobou na Kosti bydlící) štvou přímo ke

vzpouře a k obírání vrchnosti. Poněvadž nemám skutečné moci nad poddanými, není dost pracovních sil, proto na př. u Vlčího pole (dnes Vyšší pole) žito a oves na poli, co není dokradeno, stojí a nemůže se odvézti (list je psán v prvých dnech listopadu!). Ale přes to se snažím, aby aspoň u Semtin bylo zaseto; dám také házeti obilí do strnišť a zasíti oboru, tam to bude nejjistější. Tím tisícem zazděných peněz musilo se hnouti; vzal jsem 200 zl., ale zas je navrátím. Ostatek mám ke všemu mrzutosti s personálem, na př. Vítem myslivcem (jenž se na hejtmana hnal s tesákem v ruce) a pomluvy od jiných.

Takový je obsah listu, srozumitelného jen zasvěcenému, rozluštíme-li jeho skrývačky. Není šifrován, ale je psán tak, aby nikdo cizí nepoznal, odkud a kým je psán. Nemá podpisu ani data, místo adresy jen: Do Dlouhé Lhoty k dodání (pozdější podobný list Hosiánův je datován „v Zábrdovicích"). Místo jména Sobotky a Kosti je všude užíváno jména Broumova (na př.: „měšťané broumovští"), narážky místní a osobní jsou redukovány na nejnutnější míru. Zpráva, že Hosián sáhl na zazděné peníze, je tu tlumočena takto: „Na Broumově ten tisíc podlažních hřebíků, který zůstával, musil se hnouti. Nebo mi se nedostalo dvě stě hřebíků. Až železa bude zase, doloží se jinejma, těm podobnejma . . ." Hosián bohužel nedoložil nic, ale vybral z „podlažních hřebíků" bezmála všechno.

VOJENSKÁ SITUACE.

Od příchodu Švédů uplynulo bez mála půl roku, blížila se zima, ale poddaní kostečtí marně se ohlíželi po těch dvou armádách, jež v květnu měl hrabě proti nepříteli k brzkému použití pohotově. Císařští nepodnikli vskutku proti Banérovi ničeho. Pokus Banérův o Prahu z října r. 1639, vypadající ostatek víc jako demonstrace než vážný útok, ovšem selhal. Ale až do polovice ledna 1640 nebylo stopy po nějakém energičtějším vystoupení císařských v Čechách, přes to, že v říjnu přibyl do Prahy nový gubernátor země a velitel armády, která měla Švédy z Čech vypuditi, mladistvý arcikníže Leopold Vilém. Emigrace se Švédy do vlasti se navrátivší zařizovala se

tu, jakoby panství švédské nemělo míti konce. V prosinci na př. Banér poručil, aby paní Markéta Slavatová, dědička císařem konfiskovaných rozsáhlých statků Smiřických, byla v zboží svá uvedena. Nesdíleli snad i obyvatelé pevnosti kostecké podobné naděje? Nepřáli si snad také shroucení císařské vlády v království? Zdá se mi vskutku, že po návratu císařských netoužili a že poměr celkem přátelský, jak po ty tři čtvrti roku, co tu vládly zbraně koruny švédské, spojoval posádku, úřednictvo, šlechtu na zámku i poddané, nesen byl společnou antipatií k císařské a katolické vládě. Nepochybně jen nejistota, zda Švédové, jako se to stalo již r. 1634, nebudou musit Čechy zas opustiti, zdržovala všechny od projevů určitějších. Významné je aspoň, že dva z šlechticů na Kosti přebývajících a sice

RYTÍŘŠTÍ LIDÉ V ZÁMKU.

Jan Jindřich Hubryk z Hendrštorfu a Jan Bernart Kelbich z Ostrichu náleželi mezi komisaře, kteří v lednu r. 1640 uváděli paní Smiřickou, tedy emigrantku, která se chtěla pod ochranou švédskou ujmouti svého propadlého dědictví, v někdejší statky její. Některá z těchto panství s Kostí přímo sousedila: tak Hruboskalské a Jičínské. Na Kosti dleli z drobné šlechty, usedlé na panství nebo v sousedství ještě Kryštof Fridrich Kelbich z Ostrichu, Vilém Uranoš z Lazína, Karel Kauč z Kauče a na Veselici (všimni si, co Němců, aspoň původem, bylo mezi předbělohorskou drobnou šlechtou!), pan Vančura z Řehnic, Kryštof Častolar z Dlouhé Vsi, dotčený již Hans Hendrych Šultys z Rakova, kterému se říkalo „adjutant", hlavní tlumočník se Švédy (Hosián neuměl německy), dále Samuel Mathyzeus z Hortiny (zvaný Horsickej), nějaký Kyčovský a nějaký Vesecký. Víme, že zváni byli k pitkám švédských důstojníků; s bezpečností můžeme předpokládati, že se tu připíjelo na zdraví švédské královny a na zdar českých nadějí . . .

VESELÝ ŽIVOT NA KOSTI.

„Po ten všechen čas," vypravuje později Hosián, „ani jednoho dne bez hostí soldatských, jak ode dvora Banýrova tak i odjinud nebylo, stále na pankytích (banket) zůstávali, k sobě podobně i rytířské lidi zvali a s nimi někdy celé noci pijívali. Ten lehký člověk, hudec Martin Skřivánek, kterýž svou muzikou jiných sobě rovných

po sobě potáhl a s Švédskými držel, ten se svým nenáležitým chováním, což všem na Kosti povědomo jest, stále s muzikou v zámku svou bezbožnost provozoval, na zemi a na stolicích místa nemíval, ale vrch kamen sedíce na svý instrumenta hrál, a když se užral, že svého řemesla provozovati nemohl, Švédští mu kdykoliv, třebas o půl noci, zámek otvírali a domů, aby se k druhému dni prospal, propouštěli . . .“

To je ovšem psáno mnohem později, kdy Švédů již nebylo v Čechách. Ale tenkrát, když bezbožný hudec Skřivánek z Podkosti (takto řemeslem svým hodinář), vrch kamen sedě, na svý instrumenta hrál, nebyl Svatoš Hosián nepochybně tolik rozhořčen.

KAPITOLA III.

DOBYTÍ KOSTI OD CÍSAŘSKÝCH.

POSTUP CÍSAŘSKÝCH. — KAPITULACE HR. SKÁLY A KOSTI. — ZÁSLUHY FRAUCIMORU PŘI TOM. — ZLOUPENÍ PANSTVÍ OD CÍSAŘSKÝCH. — OSVĚDČENÍ O ŠKODÁCH. — SKON „BANÝRKY". — ÚSPĚCH DOMÁCÍCH MUŠKETÝRŮ.

POSTUP CÍSAŘSKÝCH.

BANKETOVÁNÍ švédských pánů na zámku prodloužilo se až do konce února r. 1640; krásného kosteckého jara neměl se již nepřítel dočkati. Císařští připravivše se dobře překročili v polovici února u Kolína a Pardubic Labe a v desíti dnech, postupujíce obloukem přes Králové Hradec k Jičínu, vyčistili východní Polabí od švédských posádek. Labskou linii od St. Boleslavě až k Děčínu držel Banér ještě houževnatě. Dne 24. února byl hlavní stan armády, v jejíž čele stál arcikníže Leopold, již v Jičíně, maje namířeno k Ml. Boleslavi a odtud k západu, v týl švédským posádkám na Labi. Mezi Jičínem a Boleslaví drželi Švédové po pádu Veliše ještě dvě pevnosti: Skály a Kost; těch musili se císařští stůj co stůj zmocniti. Úkol svěřen mladému Colloredovi, jenž, tuším 27. února v noci vypravil se s 250 mušketýry a 10 jezdci k Hr. Skále, vyčkávaje však k útoku jitra. Když se rozednilo, udeřil na prvou bránu zámeckou. Švédové ji opustili hned a tak teprv u druhé brány strhl se boj, který trval asi hodinu; v něm tři císařští raněni byli smrtelně. O výsledku rozhodl prý nedostatek munice na straně skalské posádky. Švédové, počtem 46 vojáků a 2 důstojníci, se vzdali. Skály osazeny posádkou třicíti císařských — když již byly pro Švédy ztraceny, přibyl rychlý posel z hlavního stanu Banérova s rozkazem, že pevnost má býti bráněna do posledního muže. Od Skály vytrhl hr. Colloredo ihned ke Kosti.

VZETÍ HR. SKÁLY.

KOST. KRESBA OD BEDŘICHA HAVRÁNKA
(z let čtyřicátých či padesátých 19. stol.)

DOBYTÍ KOSTI OD CÍSAŘSKÝCH.

KAPITULACE KOSTI (únor 1640).

Švédská posádka na Kosti, tou dobou 40—50 osob čítající, byla odhodlána se brániti. Komandant, snad ještě Job Dreter a sekretář hraběnky Banérové Rudolf, sháněli v posledních dnech zásoby, zejména mouku a obilí; dobytek hovězí i ovčí byl z dvorů zahnán do zámku. Kdož ví, bylo-li by se Colloredovi, jenž neměl sebou kusů (tak říkali tenkrát dělům), podařilo Kosti zmocniti se tak snadno jako Hrubé Skály! Hejtman Hosián se svými úředníky a šlechtické osoby spolu se Švédy v pevnosti zavřené (všichni musili, když přiblížili se císařští, vydati zbraně Švédům), trnuli obavami, jak to dopadne: obrana zámku slibovala prolitou krev, snad požár, drancování, vraždění! V tom na podnět Hosiánův zakročil mocný živel, o jehož působení na Kosti sotva jsme se zmínili: rytířské paní a slečny, ženy a dcery urozených osob na zámku bydlících. Dámy soustředily útok svých slzavých proseb a nářků na švédského komandanta a — Švéd dal se oblomiti. K boji vůbec nedošlo; Kost byla akordem postoupena armádě Jeho Milosti Císařské. To stalo se 28. února r. 1640.

KOSTECKÝ FRAUCIMOR.

Na tomto místě autor (jak doufá spolu s čtenářem) lituje živě nedostatečnosti svých pramenů. Tak rádi bychom zvěděli něco více o tom „fraucimoru", t. j. o těch dámách zámeckých, jež dokázaly víc než tři kompanie Colloredových vojáků. Jak sluly vlastně ty hezké mezi nimi a čí to byly slzy, čí prosebné pohledy, jež v rozhodné chvíli nejvíc obměkčily srdce tvrdého vojáka? Jisto je, že vyvolávajíce si v duchu představu života na Kosti a společnosti kostecké v době, kdy tam veleli Švédové a salvírována byla šlechta z okolí, nesmíme opomenouti štěbetavých dámských besed na vyhlídkových bodech hradu a na toulkách v Plakánku, nebo veselých úsměvů dívčích, jež vítaly milého příchozího s výše parkánu. Zdá se také, že můžeme na základě té historie o vzdání Kosti (ale nejen na základě jejím) vysloviti mínění, že válka té doby povahou svou byla velmi vzdálena rozhořčeného zápasu na život a na smrt znepřátelených národů. Společnost vskutku byla zcela nebojovná, bála se krve a zabíjení; proto nedovedla než vydržovati si žoldáky; a ti ovšem nebrali to příliš tragicky. Proto také válka trvala tak dlouho: byla tak dlouhá

a prázdná živelního rozčilení, jak dlouhovětý a vtipu prázdný je literární styl té požívačné doby.

ŽENSKÉ SLZY A VÁLKA.

Ostatek i na Hrubé Skále došlo ke kapitulaci švédské posádky za zcela podobných okolností jako na Kosti. Hosián tvrdí později, že poradiv paním a slečnám v pevnosti dáti se v nářek a uprositi švédské důstojníky, napodobil jen to, co, jak dobře věděl, vedlo ke vzdání posádky hruboskalské. Tam na Hr. Skále zajisté jako na Kosti nalezlo útočiště mnoho rodin zemanských z rozsáhlého panství Skalského, ,,fraucimor" byl tam nepochybně ještě vydatnější než na Kosti. Tak divně se to má s jistotou historického bádání: máme úřední zprávu, psanou hned druhý den po kapitulaci Hr. Skály, psanou od důstojníka Colloredova sboru k dobytí Skal a Kosti vyslaného: podle ní vzdali se Švédové na Skalách pro nedostatek munice. Co vlastně kapitulaci předcházelo, co dálo se uvnitř hradu, o tom císařský důstojník přirozeně nezvěděl. Hrad opouštějící švédská posádka nemohla přece hlásiti císařskému veliteli: nepodlehli jsme vaší síle, nýbrž slzám žen . . . Pravděpodobně ovšem ženské nářky přišly zrovna vhod její touze po posici bezpečnější.

ZLOUPENÍ KOSTECKA OD CÍSAŘSKÝCH.

Vydání Kosti v moc císařských, zejména však okolnost, že velký díl armády arciknížecí nějakou dobu na Kostecku se utábořil, znamenaly teprv dokonalou zkázu celého panství. Z posádky švédské zůstávali ti, kteří nevstoupili do služeb císařských, tedy především komandant, sekretář Banýrčin a několik menších šarží jako zajatci na Kosti; zároveň osazena Kost císařskou posádkou: 1 lajtnantem (jménem Jandeort či Jean de Ort?) a 25 mušketýry od regimentu hr. Maxe z Valdštejna, pána Hruboskalského a Svijanského. Tato ochrana stála nekřesťanské summy: lajtnantovi mělo se dávati týdně 20 zl. (1200 Kč), tedy víc než dvakrát tolik než prve veliteli švédskému a nad to 5 porcí chleba a piva, feldtbablovi 6 zl. a 6 porcí, mušketýrům po 1 zl. a 1 porci. Ale i zajatci švédští chtěli býti slušně vyživováni. Dobytek, jenž nalezen v pevnosti, v tom i koně úředníkům náležité, konfiskován byl hned po vzetí zámku, taktéž mouka.

Dne 29. února změřeny všechny zásoby obilí v zámku: shledalo se ho přes 1400 korců, z nichž však jen asi 330 náleželo vrchnosti; ostatní bylo obilí „lidské a zemanské", t. j. poddaných a rytířských osob. Švédové byli na to nesáhli: nyní sebral hr. Colloredo všechen oves hned, o ostatek dal se Hosián v prosby. Zajel (5. března) do hlavního stanu arciknížete v Jičíně a psal prosebné listy hraběti Heřmanovi o pomoc, aby aspoň žito k setí bylo zachráněno. Přes to poručeno, aby víc než třetina obilí, panského i lidského, 624 str., byla vydána do císařského proviantu. Hrabě Černín mezi tím odebral se osobně k armádě, doufaje snad, že známostmi svými v hlavním stanu a přízní, na niž mohl spoléhati u arciknížete (byl mu půjčil něco peněz), zmírní osud svého panství. Nadarmo — musil býti svědkem, jak všechno, co po Švédech ještě zbylo, „nyní jako by peroutkou umetl"!

V prvních dnech března 1640 ležel totiž největší díl armády — 18—24 regimentů — na kostských gruntech. Polní maršálek Piccolomini, vlastní řiditel operací, pobyl, snad několik dní, v Sobotce; brzo potom (od 10. do 16. března) prodlel tam delší dobu arcikníže s hlavním stanem a rozumí se, měl s dvorem svým býti od panství vydržován. Co zbylo při dvořích ovčího dobytka — a bylo ho na 2000 kusů — i rohatého, vše bylo za této vojenské návštěvy najednou pryč. Loupež na dobytku, kterou tenkrát provedli císařští ve dvorech kosteckých, má jistě v dějinách Kosti málo příkladů. Vzali celkem volů a krav 37, koní 14, jalového dobytka 60 kusů, telat 40, sviňského 30 kusů, drůbeže 287 kusů, ovčího ke 2000 kusů. Jak kavalírsky zachovali se proti tomu Švédové, kteří tu přes tři čtvrti roku vládli! Hrabě si počítal celkovou ztrátu na dobytku za minulý rok, vše prý mírně počítaje (ale pravděpodobně s nemírnou nadsázkou), na 3654 kop gr. míš., t. j. na 255.000 Kč.

ARMÁDA ARCIKNÍŽECÍ NA KOSTECKU.

Regimenty se sice hnuly dále, ale přišli jiní hosté: bagáže a artillerie. Pak až do května vláčely se po cestách jízdné partaje větší i menší, přepadávajíce kde jaký potah, který v poli shlédly. Za těch poměrů měli ti šťastní poddaní, kterým zůstalo něco obilí k setí,

BÍDA NA PANSTVÍ.

konati jarní práce v poli! Všechny potahy panské záležely v 5 špatných volech; koně k nutné jízdě vypůjčoval si hejtman od velitele kostské posádky! V Sobotce po tom smutném postu nezůstalo věrtele obroku a ani otepě slámy v celém městě. Těžká kontribuce švédská sic ustala, ale jen aby osvobozená vlasť mohla vztáhnouti ruku po nové kontribuci: od 16. února nařízena kontribuce na každého usedlého po 1 zl. po 4 měsíce. Z Kosti by tak připadlo 1000 zl. (za 4 měsíce), jak vidno, mnohem méně než chtěli Švédové. Ale za Švédů byl pokoj a poměrné bezpečí na panství. Jak to vypadalo nyní, o tom píše Hosián 5. března: „Já takovýho prostředku nevím jak vynajíti (t. j. k zaplacení kontribuce), nebo krejcaru jednoho nejní při druhém a lidi poddaní po lesích jsou, nic nemají a dokonalý žebráci jsou a budou . . .“

OSVĚDČENÍ O ŠKODÁCH.

O něco později, ku konci dubna, hejtman Hosián přece prostředek proti kontribuci našel nebo aspoň připravil: dal si prostřednictvím krajského úřadu boleslavského od dvou osob rytířských, p. Viléma Uranoše a Karla Kauče, kteří náleželi mezi rytířskou šlechtu na Kosti bydlící, vydati osvědčení o škodách, jež panství utrpělo. Takovému vysvědčení dvěma poctivými Čechy zpečetěnému musil podle tehdejšího práva úřad dáti plnou víru. „Osvědčení“ je zpečetěno teprv 29. května na Kosti a praví se v něm, že svědkové jmenovaní prohlédli celé panství, grunty, domy i dvory a že vše sepsali. Při tom shledali pustých gruntů 161, spálených 51, kostely i se zvony spálené 2, faru 1, na gruntech zůstávajících osob 39. Ti k svým gruntům na zimu oseto mají 195 korců, na jaro toliko 19. Však i to na zimu seté obilí, když tu J. M. arcikníže Leopold s armádou přes tři týhodny v městě Sobotce (artellerie pak a pagáži po vesnicích) zůstávati ráčil, jak okolo města tak po vesnicích jest pošlapáno. Při dvorech se mohlo prý zasíti jen při jednom na zimu 50 korců a na jaro 40 korců. Žeň r. 1639 prý byla poplundrována, vymlácena a v niveč obrácena od Švédů. „A prohlédnouce očitě položení všeho toho panství, nic jiného toliko samé pustiny, domy a grunty popálené, pobořené, vytlučené (jsme shledali), a lidi

z nich téměř všichni vymřeli a mnozí nemajíce se od čeho živiti, jinam se obrátili a z gruntů odešli."

Badatel, jenž by neměl příležitosti nahlédnouti do poměrů na panství v té době důkladněji, sotva by pochyboval o plné pravdivosti tohoto poloúředního svědectví, jakoby pro historickou paměť složeného. Dokument je však pracován pro potřebu berního úřadu — a v té věci ani naši předkové to s pravdou nebrali přísně. Víme, že počátkem března 1640 Hosián počítal s 250 poddanými, t. j. 250 berními jednotkami na celém panství; zde se jich přiznává již jen 39: v tak nápadný úbytek není možná věřiti. Víme, že ozimu při dvořích bylo r. 1639 vyseto 372 korců: zde se přiznává jen 50 korců. Atd. Víme také, že někteří jiní zemané na Kosti bydlící osvědčení dotčené spečetiti nechtěli, víme, že brzo potom purkrabí kostecký bojí se úřední revisitace panství, jež by patrně konstatovala, že je celých poddaných asi značně více než 39. Tak zle to tedy na Kostecku nevypadalo, jak nám chce namluviti citovaný dokument, třebas by bylo zle dost a dost. Ale účele — nikoliv asi bez náležité přímluvy hr. Černína u místodržících — bylo dosaženo: Hosián opíraje se o osvědčení přiznal k berni pouze 39 celých poddaných (v díle druhém najdeš vyloženo, co se „celým" poddaným mínilo), a panství kostecké odtud v katastru zapsáno je jen s tímto počtem berních jednotek. To znamenalo, že berní povinnost jeho (neboť jen z gruntů poddanských se pozemková daň vybírala) zmenšena byla proti dřívějšku víc než na šestinu. Ale pravda je, že lidé poddaní v květnu a červnu tu a tam „promírali" — to mor táhl za armádou: na malém panství Mladějovském, přímo v sousedství Kosti, vymřeli pánu, Stošovi z Kaunic, všichni lidé. V relacích úředníků hraběti Černínovi, kdykoliv je zmínka o tom promírání lidí, myslí se ovšem jen na ztrátu finanční: zas ubyl jeden poplatný člověk . . . . .

NESPOLEHLIVOST DAT JEHO.

MOR.

Švédové byli zatím vytlačeni ze země. Jednu dobu pomýšlel Banér na to postaviti se arciknížeti k bitvě; proto vytrhl mu vstříc k Ml. Boleslavi a pak k České Lípě — stoje u Boleslavě bydlil (v prvé polovici února) na Kosmonoském zámku, tedy zcela blízko „svému"

ODCHOD ŠVÉDŮ ZE ZEMĚ.

panství kostskému (odtud mu také poslali sud piva na Kosmonosy) —konečně se však rozhodl císařským ustoupiti. Dne 19. a 20. března opustil hlavní pevnosti své na labské linii, Brandejs, Mělník, Litoměřice, aby zaměřil do Míšně a Durynska. Tam u Saalfeldu zemřela předčasně (8. června) jeho choť, hraběnka Alžběta Juliana, naše

ÚMRTÍ „BANÝRKY".

„Banýrka", vládkyně Kosti v minulém roce. Zemřela srdečně litována všemi kavalíry i sprostými vojáky v armádě: po šest let, co provázela hlavní stan prchlivého muže svého po válečném dějišti, dovedla odvrátiti mnoho zlého a mnoho dobrého vykonati. Pochovali ji, „matku vojáků", prozatímně v Erfurtu s velkou pompou vojenskou a s velkým zármutkem — truchlící vdovec oženil se za dva měsíce po třetí.

Ještě dřív než Banér opustil Čechy, dne 17. března, obsadili císařští i tvrdý zámek a důležitý „pas" na severu Čech, Fridland. Posádka císařská na Kosti byla od té doby zbytečnou. Dne 24. března nařizuje maršálek Piccolomini komandantu Kosti —jistě k veliké radosti hr. Černína — aby s posádkou i se švédskými zajatými vytrhl do Prahy. Rozkaz vykonán byl 2. dubna; hrabě Heřman sám

DOMÁCÍ MUŠKETÝŘI.

k tomu konci přijel na Kost a osadil hrad vlastními mušketýry, počtem osmnácti. Ku konci měsíce se tito mušketýři mimo vše nadání vyznamenali: když partaj osmi rejtarů (císařských), vedená kaprálem od regimentu Zahrádeckého, chtěla v semtinském dvoře odehnati 19 kusů dobytka (kaprál chtěl vzíti si náhradu za dobytek, jejž mu hr. Černín na jiném místě byl odňal), odehnali je mušketýři střelbou a jednoho dokonce ranili. Je to, pokud vím, z vojenské slávy domácích mušketýrů kosteckých událost nejvýznamnější.

KAPITOLA IV.

PROCES S ÚŘEDNÍKY.

SESAZENÍ A UVĚZNĚNÍ HEJTMANA HOSIÁNA A PÍSAŘE ROVENSKÉHO. — HNĚV HRABĚTE. — ŽALOBY A OBRANY. — NÁSILNÉ JEDNÁNÍ PÁNOVO. — ROZHODNUTÍ CÍSAŘSKÉ. — NÁŘKY HRABĚTE NA ŘÁDĚNÍ VOJSKA. — PENĚŽNÍ NESNÁZE ČERNÍNOVY.

TOU dobou choval hrad Kostecký, po odchodu zajatých Švédů s jejich ženami a dětmi, dva nové zajatce — hejtmana Svatoše Hosiána a důchodního písaře Tobiáše Rovenského. Dne 26. dubna totiž přijel hrabě zase na Kost, správu panství udělil prozatímně Špacirovi a Svatoše Hosiána a písaře Rovenského, kteří oba zbaveni byli dosavadních funkcí svých, donutil k slibu, že neopustí Kosti, dokud mu nevydají řádný počet z úřadování svého. Sensační novina o tom, co se stalo na zámku, prolétla jistě ještě téhož dne malý stát kostecký do poslední vísky jeho.

SESAZENÍ HEJTMANA A PÍSAŘE (duben 1640).

Těžko povědět, jak mohlo dojíti k tomu, co se stalo. Hrabě byl přece na Kosti již 9. března, potom 2. dubna a již dříve z dopisů Hosiánových byl informován, jak hospodařili tu Švédové. Jak řádili císařští, mohl viděti na vlastní oči. Byl zpraven jistě dosti podrobně, kam se poděl důchod panství za minulý rok i zazděné peníze. Z té doby však nemáme ještě zmínky o nespokojenosti jeho nebo rozčilení proti Hosiánovi. Dne 1. dubna píše předchůdce Hosiánův na Kosti, bývalý hejtman Vodička, hraběti z Ml. Boleslavě (prose zároveň o protekci, aby se stal hejtmanem na Strakonicích), že Hosián má partyky s boleslavskými židy a že ustraňuje nějaké věci z Kosti. Určitějšího obvinění v listě není, ale od té doby, tuším, to v hraběti

HNĚV HRABĚTE.

vřelo. Více nevíme než to, že hraběte znenáhla opanovalo vášnivé přesvědčení, že ho Hosián okradl o všechen důchod kostského panství, že je zloděj a podvodník. Slepému jeho hněvu neplatil najednou pranic poukaz na Švédy nebo na císařské: počítal jen, co bylo várek za tu dobu na Kosti, z nichž nedostal ani krejcaru, co bylo vína, za něž neviděl ani malého peníze. Počítal jen, že za 14 měsíců nedostal z drahého a velkého panství nejmenšího důchodu, ba že zazděných 1000 zl. mu jeho hejtman vyloupal! Tak došlo k 26. dubnu, kdy se hrabě ujistil osobami obou vinníků, kdy dal zatknouti na Kosti i poddanou svou, klíčnici a sklepnici Uršulu, jako domnělou spoluvinnici obou. Současně vzal Hosiánovi všechno, což jeho bylo: jeho vlastní dobytek i jeho koně, jeho obilí v zámku a poručil všechny věci jeho vůbec držeti jako v arestu. Psal Špacirerovi (27. dubna), že mu to beztoho je všechno ukradeno a Hosián že je mu dlužen na tisíce. „Jest o krátkej čas" (t. j. dokud hejtman nesloží účtů), „jsem jemu usedlejší nežli on mně."

ŽALOBY NA HOSIÁNA.

Kdo zná lidi, uhodne, co následovalo. Ti, kteří z jakýchkoliv důvodů nebyli přáteli Hosiánovými, hrnuli se nyní na hraběte se stížnostmi. Rytířský člověk, Hynek Tluxa Bradlecký z Mackova, jenž měl v jednom sklepě kosteckém uschovány v truhlách své lepší svršky (ale na Kosti neprodléval osobně), žaloval na Hosiána, že dal otevříti sklep a jeho věci mu pobral. Myslivci hraběcí, kteří vždy byli jaksi důvěrníky hraběte a rádi žalovali na úředníky, patřili nyní také k udavačům, zejména myslivec Vít, jejž Hosián asi před půl rokem dal pro násilí zavříti. Sobotečtí měšťané se pronesli, že je Hosián tituloval šelmami a zrádci. Uršula byla ve vězení v Sobotce několikrát vyslýchána, poddaní byli k svědectví předvoláváni. Konečně i mušketýři kostečtí podali písemnou žalobu, že jim hejtman nadal zlodějů a loupežníků a že není pravda, co o nich psal, jakoby byli naproti Pánu Bohu a náboženství katolickému, ale při tom se jezovity a mnichy dělali, v pláštích chodili (t. j. se přetvařovali). Povážlivější pro Hosiána bylo, že se těmto mušketýrům v květnu podařilo zadržeti Hosiánova důvěrníka, jenž mu nesl 150 dukátů

KOST S LETADLA

z Boleslavě (v oděvu zašitých) a peníze mu odebrati. Tak se stalo, tuším, že hrabě, když ku konci května přijel na Kost, Hosiánovi zmíněné dukáty i vše, co na dobytku a obilí byl dosud pouze zadržel, pobral definitivně. Bylo všeho v summě (podle počítání Hosiánova) 935 zl. (56.000 Kč), tedy asi tolik, kolik vzal Hosián ze zazděných peněz na švédskou kontribuci.

UVĚZNĚNÍ HOSIÁNA A ROVENSKÉHO.

Hraběti to daleko nestačilo; chtěl od Hosiána celkem všechno, co byl pobral nepřítel. Hosián se zatím dopisy utíkal o pomoc svých příznivců (tak u hr. z Vrtby), psal i místodržícím do Prahy. Dosáhl tolik, že v červnu přišel od místodržících rozkaz, aby byl postaven do Prahy, na kancelář českou. Místodržící musili však rozkaz opětovati (26. června); poukazovali na to, že Hosián je člověk svobodný (byl měštěnínem Nového Města Pražského a k tomu, jak se dnes česky říká „von", čili člověk erbovní) a hrabě že ho vězní jako svého poddaného, což je nepřípustné. Hrabě, jenž podrobné účty Hosiánovy a Rovenského měl tou dobou již v rukou, nyní poslechl. Sám zajel na Kost pro oba vězně a rozlícen proti nim čím dál tím více (tuším proto, že účty obou v ničem podstatném jeho nároky na náhradu neospravedlňovaly), pobral jim na Kosti všechny makuláře, korrespondenci a pod., v tom i kusy, jichž k své obraně potřebovali. Na cestě nedaleko Brandejsa vrhl se dokonce na Hosiána osobně a zbil ho těžce v hlavu a oči. Scéně byla, tuším, přítomna choť Hosiánova, která po jeho pádu přijela na Kost, přebývajíc tam v krčmě pod zámkem a nyní zajatce provázela do Prahy. Místodržící na naléhání hraběte podali asi po čtrnácti dnech Hosiána a Rovenského k právu Starého Města Pražského, kde oba držáni byli v arestu.

Hrabě dal zkoumati počty obou zajatců v císařské účtárně, dal vypracovati obšírné „Vejstavky" na počty ty a kromě toho sepsal žalobu neboli artykule stížné, kterou místodržící jakožto nejvyšší soudci zemští přikázali k vyšetření zvláštní komisi ze středu svého. Výslech obviněných před komisí touto konal se v domě hraběte Černína „U jednorožce" na Staroměstském náměstí; hrabě tam roz-

čilen zase nanejvýš, chtěl obviněné bíti. Na noc potom zavřel je („jako bychom jeho chlapi byli“, praví Hosián) do sklepa domu svého; potom byli znovu uvězněni v radnici staroměstské. Hosián i Rovenský zde vypracovali a 11. září odevzdali obšírný spis obranný, obsahující odpověď na artykule stížné i vyvrácení „Vejstavků“.

ŽALOBY A OBRANY.

Skoro všechen materiál aktový tohoto sporu se zachoval do dneška. Probírá-li se jím badatel, neubrání se přesvědčení, že hrabě Heřman jednal v hněvném záchvatu a těžce křivdil oběma bývalým úředníkům svým. Hrabě opakuje stále: „Já své míti chci!“ ale vskutku chce od Hosiána, co vzali Švédové a císařští. Tvrdí beze všeho průkazu, že hejtman a písař se o jeho peníze rozdělili a rozpartykovali, tvrdí dokonce, že se neprokáže, „aby jak nepřítel tak lid JMC za vlas z zámku vzíti měl!“ Při tom je mu Hosián stále šelma, zlopověstný, povětrný, běžný člověk, Rovenský liška kalvínská (hrabě miloval takové karakteristiky, a to nejen když šlo o jeho úředníky). Podezřívá dále hejtmana, že držel se Švédy, že není katolickým, že velkou kontribuci Švédům svolil sám, kvitance švédské že jsou pochybné ceny atd. Obrana Hosiánova je celkem úplná a přesvědčivá: je tu udáno dosti podrobně, kam se co ze zásob a důchodu kostského podělo. Hosián vykládá, co zkusil, staraje se, aby zachránil statek pána svého; rozkazů nepřítele musil však býti poslušen. Vykládá, že velká část důchodu loňského není ztracena, že zůstává za lidmi poddanými, kteří za dob okupace neplatili ouroků ani ospů ani reštantů a kteří dluhují důchodu zámeckému i vše to, co půjčil jim na kontribuci, v tom i těch 906 zl., které vzaty ze zazděných peněz. Nevylučuji ovšem, že v některých věcech podřízeného významu konstatován byl v účtech omyl nebo výdaj nedoložený; pověděl jsem ostatek již výše, že s lecčíms se hospodařilo roku 1639 na Kosti méně svědomitě. Nezapomínejme však, že pány byli konec konců Švédové — „když žádali, již poroučeli“, praví o nich jednou Hosián. Také spojení vlastního malého hospodářství hejtmanova s panským (měl na př. svůj dobytek) mohlo býti příležitostí ke zkracování pána, ale ne ještě důvodem pro to, co následo-

valo. Fakta, že se ztratila 1 kopa plátna nebo že vydáno mnoho na papír, že si Hosián dal dělat nové lůžko pod nebesy a pod., byla jistě slabým základem pro pronásledování tak vášnivé a všem požadavkům práva bijící v tvář.

Podle práva měl hrabě Hosiána žalovati na náhradu u městského práva Starého Města a strany měly průkazy listinnými a svědky hájiti svých stanovisek. O tom však hrabě nechtěl slyšeti. Nechtěl dopustiti také, aby Hosián vydada za sebe rukojmí (k tomu byl podle zákona oprávněn), propuštěn byl na svobodu. Páni nejvyšší ouředníci a soudci zemští (t. j. místodržící) bohužel více dbali přání jednoho z dobrých přátel a příbuzných svých, hraběte Heřmana, než práva. Když Hosián obrátil se se suplikou k císaři a hrozilo nebezpečí, že z dvorské kanceláře bude rozhodnuto propustiti Hosiána, psali místodržící hr. Heřmanovi důvěrně (11. října), aby pospíšil do Prahy, „nedada sobě ničemuž překážeti, sic jináče ty dvě osoby z arestu propuštěny býti mají". I jediná cesta, dovolati se spravedlnosti, jež Hosiánovi zbývala, t. j. suplikace k nejvyšší soudní instanci v státě českém té doby, osobě královĕ, měla mu býti zamezena: ku konci listopadu sdělují místodržící Černínovi, že Hosiánovi dána byla důtka pro nenáležité zanášení kanceláře císařské spisy svými! Při tom Hosián i Rovenský zůstávali stále v arestu, aniž by jim co viny prokázáno bylo; komisaři od místodržících v té záležitosti ustanovení jednali patrně v dorozumění s hrabětem (referentem byl strýc Černínův, Jan starší z Talmberka), neuvažujíce otázku viny či neviny a ignorujíce obrany a výklady uvězněných. Žádali jenom prohlášení jejich, jakou summou chtí hraběte spokojiti? Malá ukázka z časů feudální justice v naší zemi . . . Tomáš Rovenský, jenž byl sousedem turnovským, našel aspoň něco zastání u svého dědičného pána, hr. Maxe z Valdštejna. Na intervenci jeho byl hrabě Černín ochoten „přestati na něčem mírném", ačkoliv se bránil pokusu hruboskalského pána „takovým podvodníkům a zlodějům posilu dávati . . . Tudy by se dobří pokazili, kdyby zlejm to procházeti mělo!" Rovenský psal hraběti z Valdštejna z arestu

FEUDÁLNÍ JUSTICE.

PROSBY ROVENSKÉHO.

staroměstského opětovně. Ukazoval na svou nemoc, na svou četnou rodinu, od Švédů zničené hospodářství své v Turnově, ovšem i na to, že mu Černín nejmenší viny neprokázal. ,,A to mi nejlítostivější přichází, že dítky mé, které by se taky budoucně poctivým lidem hoditi mohly, žebráci a běhounové budou. V čemž na žádného jiného nežli na J. M. p. hr. z Černína před trůnem božím a nejspravedlivějším jeho posledním soudem žalovati nemohu. A věřím silně Bohu svému, že té křivdy bez pomsty nechati neráčí!"

V tom pathetickém biblickém tónu prozrazuje se český bratr.

ROZHODNUTÍ CÍSAŘSKÉ.

Porovnal se vskutku nějakým způsobem s Černínem a byl prázden vězení dříve než Hosián. Hosián se 25. března r. 1641 obrátil s novou suplikou k císaři (tenkrát každý Čech takovou žádost psal česky); líčil křivdu, která děje se mu proti právu a prosil, aby konečně byl prázden vězení a mohl souditi se s hrabětem před královským soudem komorním. Z kanceláře české ve Vídni vyšlo rozhodnutí 5. dubna, jež přálo si bližší informace, ale obsahovalo již nepříznivou kritiku celého případu, protože se v něm počíná ab executione (t. j. s trestáním), bez právního vyslyšení a rozeznání. Dne 23. června vydáno konečně rozhodnutí, podle něhož měl hr. Černín Hosiána před řádným soudem žalovati. Marně bránil se hrabě ,,pro budoucí zlý příklad" tomuto jediné správnému postupu. Uvázl sám v léčce, již Hosiánovi nastrojil. Byl uváděl v žalobě své mezi jinými, že Hosián byl oumyslu připojiti se k Švédům — nota bene jistě zcela bez důvodu. Toho se chopila česká kancelář u dvora králova (jež byla tenkrát zároveň českým ministerstvem justice a jíž bylo násilné jednání českého magnáta právem proti mysli) a dedukovala, že spor tím způsobem dotýká se fiskálního zájmu králova a musí býti proveden. Proto není možno, aby zůstalo při vynesení komise místodržitelské proti Hosiánovi. ,,Právo jednostejné naskrz jak bohatému tak chudému uděleno býti má," pravilo se významně v rozhodnutí císařském, hr. V. Slavatou podepsaném. Tak konečně mělo se státi Hosiánovi po právu. Podrobnosti konce neznám, ale k procesu nedošlo: reversem z 23. července 1641 děkuje Hosián hraběti za milost,

že mu odpustil a slibuje respekt do smrti. Byla to asi jediná cesta, která mohla Hosiána vyvésti z vězení, v němž ztrávil, vazbu na Kosti nečítaje, více než rok; kdo ví, byl-li by co proti mocnému a bezohlednému pánu vysoudil? Získal, tuším, jen tolik, že hrabě z něho nevynutil nic víc na penězích mimo to, co mu vzal na Kosti.

Rozčilení hraběte omluvíme do jisté míry, víme-li, že byl v tísni peněžní a že i jiné statky jeho byly r. 1639 soldateskou ruinovány, víc našimi než Švédy. Hr. Heřman stěžuje si na toto řádění císařských znovu a znovu hr. Slavatovi, nejvyššímu kancléři (v květnu a červnu 1639): že Švédové ani desátý díl neřádí tak tyransky a nekřesťansky jako naši. Že byl taky vojákem, ale nic podobného neviděl. Armáda má tábořiti v leženích a býti řádně zásobována, a ne vláčet se po všech cestách, loupit a vraždit . . . Nářky tyto byly asi úmyslně adresovány prvému českému ministru císařovu; ale víme, že pomoci nemohly nic, stejně jako stížnosti přednášené hraběti Max. z Valdštejna. Tomu naříkal Černín v březnu r. 1641 na hrozné kontribuce. Statky jeho v Žatecku že jsou větším dílem popáleny, a přece se žádá od poddaného měsíčně 34 zl. 15 kr. (2050 Kč). „Von (t. j. poddaný) za to sotva má! Všecko to zutíká a pustinou státi bude. Žádného dovolání ani pomoci není! Kdo udělá (t. j. uteče od statku?), dobře udělá. Ještě mimo to kde jakej kůň neb dobytek poberou — a kontribucí předce ať se dá: že nemá (t. j. armáda) se sedlákem, nežli s pánem činiti etc., že jináč na jejich porce nevystačí . . . Od nepřítele stále partaje jdou, sem i tam šacuje na peníze i na díle pálí, béře co chce, jede kam chce, dvacíti třicíti koňmi všude obstojí. V kraji žádný nikdež bydleti nemůže. Jo jest velká neřest v Čechách! Račte pro Boha a ten chudej lid brzy šťastný pokoj učiniti . . .“

NÁŘKY NA ŘÁDĚNÍ SOLDATŮ.

Hrabě Černín, jehož peněžní obchody byly velmi rozsáhlé, byl nucen pro spuštění svých panství vymoci si v září 1639 tříleté moratorium proti pouhému placení úroků. Také věřitelé, jimž postoupena pohledávka (původně 37.000 kop) na panství kostském dosud

„OBRANNÝ LIST“ NA KOST.

váznoucí (byl to hr. Michna), počali býti netrpělivi; v červnu r. 1640 vymohl si hr. Michna dokonce soudní zmocnění, že se může v panství kostecké pro nezaplacený dluh uvázati. Takovému zmocnění říkalo se tenkrát „obranný list"; na statek s ním přišel úředník od desk zemských; moratorium proti němu patrně nemělo žádné moci. Purkrabí Špacirer, byv snad včas od hraběte zpraven, dal na rychlo stěhovati zásoby zámecké ve vlně, železu a obilí na sousední statek Roveň, aby aspoň tyto věci nepadly do rukou nového pána. V poslední chvíli se hrabě s Michnou vyrovnal; Špacirer byl rád, „že to s tím vobranným listem tak dobře dopadlo". Ovšem si nesmíme ani v této době tísně představiti hraběte Heřmana jako nějakého chudáka; víme na př., že v prosinci 1639 půjčil hotově arciknížeti Leopoldu Vilémovi 6000 zl.

PÁN A JEHO ÚŘEDNÍCI.

Ostatek uvidíme, že smutná historie Hosiánova není ojedinělou výminkou v dějinách hraběcího úřednictva. Těch hejtmanů a úředníků, kteří octli se dříve nebo později ve vazbě nebo vězení, bylo za hr. Heřmana více. Ovšem žádná z těchto afér nevzbudila tolik ohlasu jako Hosiánova; v tomto případě totiž vztáhl hrabě ruku na svobodného erbovního člověka. Ale ti z úředníků jeho, kteří byli poddanými jeho, byli v rukou a libovůli pána skoro úplně. Hosián také, přes prosby Špacirerovy, nedostal dlouho nástupce. Nová síla, již hrabě přibral k správě panství, byla vzata z jeho poddaných: byl to Tomáš Bůva, jeden z předních sousedů bousovských. Dostal věci obroční a tuším i důchodní.

KAPITOLA V.

DVĚ LETA BÍDY A STRACHU.

TĚŽKÉ REPARTICE A KONTRIBUCE. — NEBEZPEČÍ OD NEPŘÍTELE. — HRDÁ SLOVA O SÍLE HRADU KOSTI. — BÍDA A ÚTĚK PODDANÝCH. — PANIKA PO PORÁŽCE CÍSAŘSKÝCH VE SLEZSKU. — ODMÍTNUTÁ POMOC. — STRACH PO BITVĚ U LIPSKA. — PŘEPADENÍ KOSTI OD ŠVÉDŮ. — ZNOVUDOBYTÍ ZÁMKU OD CÍSAŘSKÝCH.

VELKÁ REPARTICE NA PODDANÉ.

HOSIÁN, jak víme, byl se bránil tím, že co založil z důchodu na kontribuci švédskou, není hraběti ztraceno, že to vše zůstává za poddanými, kteří budou povinni to nahraditi. Hrabě jako by byl ty výklady neslyšel, ale hned po dobytí zámku a po odtažení armády císařské vidíme, že na poddané dává rozvrhovati všechno, oč byl důchod i dvory jeho přišly a to nejen za okupace švédské, ale i za řádění císařských. S jak velikými požadavky se tu k poddaným přistupovalo, možno posouditi z jediného případu. Největším poddaným na Kostecku byl rytířský člověk, p. Kryštof Fridrich Kelbich z Ostrichu, jenž držel dvůr v Kdanicích velkosti asi 4 lánů (240 korců) a tamtéž půllánový selský statek, kromě toho ve vsi Trní jeden selský lán, celkem $5^1/_2$ lánů, čili asi jednu pětačtyřicetinu (2·22%) celého rustikálu kosteckého. Ten byl podle rozvrhu, datovaného 18. března 1640, dlužen za 28 týhodnů, t. j. za půl roku, na kontribuci švédskou i císařskou $108^1/_2$ zl. (6500 Kč) na penězích, pšenice i žita po 25 korcích 2 věrtelích, ovsa 35 korců 2 věrt., másla $108^1/_2$ libry, skopců 14, telat 6, masa hovězího 144 libry, vejce 2 kopy 48 kusů, slepic 14, husí 6. Násobíme-li to 45, přijdem, aspoň pokud jde o peníze a obilí, pravděpodobně k obnosu, jenž vymáhán byl tou dobou od poddaných celého panství.

TĚŽKÉ KONTRIBUCE.

Naděje, že by aspoň menší část poddaných mohla dostiučiniti těmto ohromným požadavkům, byla ovšem nepatrná: poddaní sotva stačili svým běžným povinnostem. Válka stáhla se sice daleko od země české, ale něco vojska přece bylo „rozkvartýrováno“ po krajích. Do Boleslavě Ml. posláni v květnu dragouni pluku Callova; jedné části jejich vykázáno panství kostecké za kvartýr. To znamenalo, že Kostecku připadne vojáky vyživovati. Hned při prvním rozkazu o to obrátili se (počátkem června) poddaní se suplikou k hraběti, aby je — založil. Také purkrabí Špacirer ujišťoval hraběte, že na tu kontribuci ani krejcaru z žádné rychty mimo Sobotku dostati nemůže. „Co se těch kontribucí tejče, nevím smutnej člověk, jak mám s těmi lidmi dělat. Nebo račte věřiti, veliká nemožnost mezi lidmi jest.“ Krajští hejtmané chtěli na dragouny mnoho: 30 zl. (1800 Kč) po jednom osedlém, t. j. 1170 zl. z celého panství. Kromě toho měla se platit řádná zemská kontribuce, sněmem svolená, po 4 zl. z poddaného. Na Kosti, přes opětované rozkazy, neplatili nic; úředník skoro v každém dopise pánovi ujišťuje, že tolik odvésti naprosto možné není a prosí pro Boha, aby pán to nějak odvrátil. „Skrze to obávám se,“ píše na př. 24. června — „přijde-li k jaké vojenské exekuci, že panství prázdné zůstane, nebo lidé nemají nic mimo tu skrovnou částku obilíčka na poli, ale to vše prve do důchodu V. Hr. Mti prodlouženo jest.“ Purkrabí prosí, aby hrabě „nějaký prostředek k spomožení té věci způsobil“, „nebo tudy záhuba celého panství a lidí na něm by přišla a lidé rozběhnouce se, velmi těžce by se dostati mohli“.

To bylo psáno přede žněmi a provázeno stížnostmi, že ti boleslavští dragouni jsou v kraji jen pro škodu a loupež. Po žních, na něž poddaní čekali jako na spásu, slyšíme najednou, že ouroda je zpola zničena. „Mnohej chudinka co jest měl vyseto, tomu se těšil, a myši mu to všechno pojedly. Jak živ jsem víceji myší neviděl jako letošního roku. Již se nám taky do vovsů dávají a ještě jsou zelený“ — píše Špacirer 31. srpna 1640. „Vojáci nám všechno pobrali a ourodu myši snědli,“ naříkají současně poddaní z celého panství

KOST SE STRANY JIHOVÝCHODNÍ

PROSBY PODDANÝCH.

v suplice hraběti. Prosí jen o to, aby na ně nebylo naléháno o reštanty, t. j. o staré dluhy. Poslední pololetní ouroky i kontribuci Callovskou (30 zl.) i zemskou (4 zl.), „kteří sme hospodáři živi v živnostech", připovídají zaplatiti. Co mohl hrabě činiti? Zakázal přísně přidělávati nových dluhů a staré pořádně sepsati a po splátkách, po malých kvotách, je vymáhati. I tak se kontribuce na rejtary Callovy (kteří zatím z Boleslavě přesídlili na Fridland) scházela pomalu; doplacena byla teprv v březnu r. 1641, nikoliv bez hrozeb vojenskou exekucí. Kvartýrmistr s 3 rejtary jezdil od vsi ke vsi a pobízel k placení. Zatím na podzim, když ještě staré kontribuce doplaceny nebyly, nařízeny jiné menší kontribuce na kompanie na Fridlandu ložirující, od srpna po 1 zl. týdně z osedlého (tedy týdně 39 zl.), od 14. listopadu po 35 kr. (22 zl. 45 kr. z panství). Pak v březnu 1642 nadělena panství podobná kontribuce nová na štáb hr. z Colloredo. A tak bychom, sledujíce tyto nové a nové kontribuce, ty neodbytné družky války, nebyli dlouho hotovi.

HOSPODÁŘSTVÍ.

Polní hospodářství u dvorů toho zlého roku nestálo ovšem za mnoho. U Hoř. Bousova sklizeno všeho všudy 23 mandel žita — tam přes obilí totiž „měli soldati JMCís. celej marš". Protože nebylo potahů, oralo se kravami, ale jen čtyry z nich se tomu naučily. V září došlo 60 volů, jež hrabě pro panství svá, potahů vůbec zbavená, nakoupil, dílem v Polsku. Ukázalo se, že byl při prodeji napálen; byla to většinou sprostá volčata, jež sobotečtí řezníci šacovali po 6 kopách (as 420 Kč) kus; jen 11 bylo pořádných volů po 10 kopách; ale hrabě platil vše kus po 15 kopách. Ostatek jich do měsíce 9 pošlo. Poddaní, kdo co koňského měl, s tím ani za ves se okázat nesměl, zejména v polovici srpna, kdy něco vojska, jež posíláno bylo do Slez proti Švédům, bralo se přes Kostecko. Ale i později byl strach o potahy tak veliký, že dlouho nebylo možná vypraviti vozy pro nového děkana Soboteckého, prý dobrého kazatele. Byl odněkud z daleka, dvě míle za Táborem. Když ho přece přivezli, shledal, že nemá býti z čeho živ, že z lidí, schuzelých nanejvýš, není možná dostati desátku.

ZÁJEZDY ŠVÉDŮ DO ZEMĚ.

K tomu všemu přistoupilo nebezpečí od nepřítele. V Slezsku a Lužici zůstalo totiž něco švédských posádek; partaje jimi vysílané činily daleké a smělé zájezdy do Čech. Tak ku konci srpna jeden oddíl švédský ze Zhořelce (Kerlice) zajel až k Valečovu; dřív byl ve Vrchlabí; jak se zdá, jel do Čech s určitým cílem zajmouti dva jenerály císařské, hr. Mortzina a pana Kapouna. To se mu také podařilo. Špacirer na Kosti byl tím velmi polekán. Psal hned hraběti, že má jen dva mušketýry v zámku; ptal se, ,,kterak bych se, kdyby co k zámku přijelo, k nim chovati měl? Též také za milostivé nařízení žádám, kdyby ňákej outěk byl, také-li bych měl rytířský lidi do zámku přijímati?" Hrabě odpověděl (2. září), že chvála Pánu Bohu tou dobou není žádného nepřátelského ani našeho ležení v království, ,,a štráfy jakékoliv Kosti zámku nic uškoditi, jak silní by byli, nemohou." Nic méně nechť vrátný a ti dva mušketýři drží zámek zavřený. A kdyby se stal pokřik, jest slušná věc, aby poddaní s věcmi svými se do hradu ,,uchýliti dali"; po opatření jich možno přijmouti osoby stavu rytířského. ,,Mušketýrů třeba žádnejch víceji není. Máš tři myslivce a vy sami krom stavů rytířskejch, aby tisíc koní přišlo, vysmáli byste je, an prach, volova i luntů dosti. Hledět toliko, co jísti míti a potravu pro dobytky, neb takové štráfy na měsíce netrvají. A aby měli zámek oumyslu kdy prve jako i budoucně kdo oblehnouti, sou fabulę (t. j. bájky). Buď ty v hospodářství pilen a nech Pána Boha vládnouti; toho jest mi malá starost!"

PROJEV PÁNA O SÍLE KOSTI.

Přátelé staré Kosti se zadostučiněním vyslechnou tento sebevědomý projev pána o tvrdosti kostských opevnění. Litují jen, že k takové hrdé obraně zámku (,,aby tisíc koní přišlo, vysmáli byste je . . .") nikdy nedošlo. Vskutku když přišli znovu Švédové, rozhodla se statečná posádka ,,moudrostí to obkročiti" a ,,moci nepřítele pro spustošení panství neodporovati". Tak musíme se bohužel spokojiti jen hraběcí tirádou o vítězství tvrdé Kosti nad plukem nepřátelské jízdy. Mickiewicz vylíčil živě podobnou scénu v svém Panu Tadeáši: jak pyšný polský magnát, podporován jen plebánem,

dcerou a několika sluhy, brání s úspěchem starého zámku svého proti kompanii ruského vojska. Co rána z karabiny, to padlý Moskal. Bohužel i to je jen „fabule“ — jako na Kosti.

Švédové tentokráte Kosti neohrožovali; snad právě proto byla tak kurážná hraběcí instrukce proti nim. Kol Kosti projela pouze někdy partaj od císařských, pasouc po koni na poli nebo kusu dobytka. Prvý týden prosince ložirovala v Sobotce celá kompanie Myslíkovských rejtarů, o 65 koních. „Co kdo měl hrstku žita na chléb, lidem vytrávili. Nemajíce ovsa, museli jim žita dávati . . . A nyní přes panství vždycky se soldati plahočí a toulají“ — čteme v listu z 6. prosince. Vzdor takovým zprávám z Kostecka chtěl hrabě, aby poddaní odváděli ouroční ovsy. Purkrabí nutil je k tomu vězením, jezdil po vesnicích, hledal ve stodolách — musil psáti pánu do Prahy, že poddaní ovsa nemají, že to myši zničily, že na mnoha místech lidé ani nežali: tak to od myší požráno bylo. „Jaká nouze mezi ubohými lidmi jest, srdečnou lítost nad nimi snáším. Račte věřiti, že v Zelenský a Markvartický a Doleního Bousova rychtě lidé již na větším díle z sušených planých hrušek mouku na chleby melou.“ To jsou zprávy z prosince r. 1640 a ledna r. 1641. Že bylo opravdu zle, vidno odtud, že na celém panství nevypil se krapet piva; jen v krčmě pod Kostí a v Sobotce prodalo se ho něco. Nový děkan Sobotecký, o němž jsme již pověděli, že nemohl býti živ z desátku mu náležitého, protože mnoho lidí sběhlo s gruntu a něco hospodářů morem pomřelo, zahájil z hněvu stávku. Od Tří králů 1641 přestal kázati a sloužiti mši. Tak nuznému kraji měla býti skonfiskována i útěcha víry, poněvadž nemohl sluhu Páně slušně vyživiti. Můžeme ovšem míti za to, že věřící stávkou jeho zděšeni nebyli — každý druhý byl beztoho tajným luteránem.

HLAD NA PANSTVÍ.

V těch časech vojenských běd nejvíc ze všeho záleželo přece na obilní úrodě. Vojenské průtahy, partaje a kontribuce dohromady nedovedly, tuším, postihnout kraj takovou katastrofou jako špatná žeň. Důsledky její trvaly až do dobré žně příští a jak pochopitelno, dolehly na obyvatelstvo nejvíc v prvých sedmi měsících nového roku.

ÚBYTEK PODDANÝCH.

Tak z prvé polovice roku 1641 slyšíme jen nářky na bídu a nouzi. V lednu 1641 píše Špacirer, že panství přiznává 39 poddaných, „ale kdyby bylo ze dvacíti, tuplem dosti by bylo, nebo od toho času (t. j. května 1640) velký umenšení osedlejch jest". A podobně píše v červnu: „Lidí velmi málo se nachází; mnoho se jich rozešlo a pomřelo . . . Na 10—12 mil pro obilí s trakaři jedou a tam zůstávají. Obávám se, aby se jich více nerozběhlo. Nebo v některejch vesnicích po 2, 3 osobách usedlých zůstává, i ti velice nuzni sou." Nouze o obilí k setí na jaře byla taková, že hraběti nezbylo, než zakoupiti něco žita (100 korců), aby poddaným aspoň poněkud bylo pomoženo. Panské dvory byly ozimem osety poměrně dobře, ale velmi spoře obilím jarním.

Nová kontribucí vojenská, která v březnu 1641 Kostecku uložena byla, byla o něco menší než loňské udržování Callových dragounů. Chtělo se z osedlého po 9 zl. a ovsa po korci, tuším, tak že měl dáti 9 zl. dvakrát za dva měsíce a za oves dáti 2 zl., takže by celkový požadavek činil 20 zl. (1200 Kč). Zdá se mi také, že novým osvědčením podařilo se počet poplatných gruntů na Kostecku snížiti. Přes to přes všechno nebylo možná ani do žní polovici povinné summy z lidí dostati. Sama vrchnost již počala zoufati nad situací. Na jaře na krátkou dobu vede správu černínských panství, nevím proč, hraběnka Sylvie, choť Heřmanova, dáma stejně energická jako výborná znatelka hospodářství. Špacirer jí (23. března) naznačoval, že nezbude, než lidi na kontribuci založiti, jinak že utekou z gruntů. „Nevím tomu jak pomáhati," odpovídala hraběnka. „Může-li kdo dáti, ať s Pánem Bohem dá, dokud může; kdo pak nemá nic, ať se Pánu Bohu poručí a vyhledává svý živnosti, kde a jak nejlépe rozumí. Jáť tomu nemohu hlavy zlomiti a rozpůčivše prve tak mnoho, již taky nemám čím pomáhati." Tak je napsáno původně v konceptu listu. Je to projev hotové bezradnosti: nemohu pomoci, třebas celé panství spustlo! Ale paní si přece uvědomila dosah svých slov. Škrtla, co napsala, aby to nahradila větou, kterou vnutily jí rozpaky: Ať vždy něco dají . . . Poddaní patrně zůstali bez

BEZRADNOST VRCHNOSTI.

pomoci, odkázáni jen na soustrast krajského úřadu, odkládajícího vojenskou exekuci. Taková exekuce, jež brala, nač přišla, bývala totiž signálem k útěku poddaného od gruntu.

STRACHY ZE ŠVÉDŮ.

Vedle kontribuce je to i roku 1641 nářek na partaje císařských soldatů a strach před Švédy, jenž nejčastěji ozývá se z dopisů kosteckých úředníků. Někdy ku konci května podnikli Švédové z Lužice daleký „štráf" až k Českému Dubu a Turnovu a obě města donutili ke kontribuci. Na Kostecku byl z toho poplach. Poddaní se svými věcmi utekli se rychle do zámku, ze Semtin zahnán tam dobytek. Asi 10 mušketýrů, jež musilo panství nedávno postaviti a vyzbrojiti (kraji boleslavskému bylo uloženo postaviti regiment vojska), hotovilo se k obraně kostecké pevnosti. Pokřik byl planý; švédské (a později, po obležení Zhořelce od císařských, tuším i tyto) partaje od Zhořelce sice zasahovaly až na Turnovsko, aby po několika dnech zas zmizely, ale nedotkly se Kostecka. Menších partají, po 6, 8, 10 koních, bylo zejména v dubnu dosti; Špacirer jednou, v návalu bojovné nálady proti těm lupičům, navrhoval hraběti, aby mu vymohl dovolení od komandujícího jenerála v Čechách, hr. Colloreda, postaviti se jim se zbraní v ruce. Ty menší by prý se svými mušketýry zmohl. Hůře bylo s marši lidu císařského do Slez v červnu; ty těžce stihly kostecké osady, ležící při silnici z Boleslavě k Jičínu, zejména Sobotku. Dne 16. června, když na noc na 300 pěších mělo přitrhnouti ze Stránova do Sobotky, pozdvihla se obec Sobotecká, t. j. veškerenstvo měšťanů a ohlásila radě městské, že jim co dáti nemají a že jich nedočkají. Sobotečtí, kteří, jak přirozeno, byli mezi poddanými nejzámožnější a nic nebo málo dluhovali na kontribuce, hrozili tedy také útěkem od gruntů, opuštěním města! Nový hejtman kosteckého panství, Vrutický z Prachové, musil mnoho se namáhati, aby jim vymluvil ten zoufalý úmysl. Na takové „durchcuky" stěžuje si Vrutický častěji na podzim. Zlobí se zejména na to, že krajští hejtmané nestarají se o to, aby na marše lidu vojenského přispíval celý kraj (a ne pouze panství ležící na hlavní silnici), aby

MARŠE CÍSAŘSKÝCH.

dále noclehy byly předem ustanoveny a z Boleslavě byl posílán proviant. „Kdo kde chce jede a se ložiruje, po své vůli; proti patrné ordinaci se ložirují, kde chtí, táhnou, kudy chtí.“ Slyšeli jsme již podobné nářky na nepořádek v kraji Boleslavském z dopisů Hosiánových. Vrutický však krajského hejtmana boleslavského líčí přímo jako největšího nepřítele kraje a zvláštního nepřítele Kostecka a hr. Černína. „Dokud on živ bude, v tom kraji nebude dobře.“

HOSPODÁŘSTVÍ R. 1641.

Celkem však bylo r. 1641 na Kostecku pokojno a v hospodářství bylo lze lecos dohoniti a napraviti, co v minulých letech musilo býti zanedbáno. Tak dovídáme se na př., že hnoje z dvorů a ovčínů ode dvou let a více vyvezeny nebyly; nový hejtman Vrutický hnojil jimi v červnu, když se zorávaly čili krojily ouhory. Velké sucho v květnu a v prvé polovici června uškodilo obilí, jež bylo řídké a mělo drobné zrno; ve žních vadily deště. Ještě 26. srpna jsou ječmeny, hrachy a ovsy na poli! Ale stesků na neúrodu neslyšíme; zdá se, že pán i poddaní mohli konečně nahromaditi něco zásob obilí a obroku — pro příští durchcuky a kontribuce. Ovšem i nyní jistá část polností, nejvíc pro nedostatek potahů, zůstávala ležeti ladem. Číslice to prokáží nejvýmluvněji. U dvorů kosteckých mohlo se vyseti na podzim 680 korců; vskutku vyseto r. 1640 528 korců a na podzim r. 1641 553 korců. Na jaro mohlo se osíti také 680 korců; ale na jaře 1641 pro nedostatek obilí a potahů vyseto obilí i luštěnin všeho všudy 209 korců. U dvoru Vyšopolského oseto bylo toho roku pouze 22 korců. Žně nebyly rušeny ani „durchcuky“ ani partajemi; jen z dáli, až od Zhořelce slyšeti bylo dne 24. srpna střelbu z děl. To

KANONÁDA OD ZHOŘELCE.

lid císařský a kurfiřta Saského dobýval pevného Zhořelce, kde se bránili Švédové: 24. srpen byl dnem nejúsilovnějšího útoku. Hudba děl ze vzdálenosti tak úctyhodné nebyla nepříjemným doprovodem polních prací, ale ona uváděla zároveň na pamět, že válka, hrozná válka stojí stále na hranicích a že najednou může vstoupiti znovu v nitro Čech a urvati kde jaký výtěžek namahavé práce sedlákovy.

DVĚ LÉTA BÍDY A STRACHU.

Zhořelec vzdal se po dlouhé obraně — když došly zásoby piva — dne 30. září 1641; odtud Lužice a Slezsko byly švédských posádek prosty. Ale na jak dlouho! — na jaře r. 1642 hrnula se sem znovu švédská armáda, vedená obratným Torstensonem, nástupcem Banérovým. Současně vracely se císařské regimenty z dalekých bojišť na Dolním Rýně do zemí českých, a od té doby, od počátku postu (popeleční středa byla 5. března) uvázl hospodářský život v zemi. Přestali jezditi formani. To znamenalo asi tolik, jako kdyby dnes železnice zastavily vozbu. Ve Slezsku Švédové rychle nabývali vrchu. Zmocnili se Hlohova, přední pevnosti slezské a 31. května porazili císařské na svazích hory Sobotky, nedaleko Svídnice, jež se hned po bitvě vzdala. Tu ranili také na smrt císařského vojevůdce Františka Albrechta Saskolauenburského, toho zajímavého dobrodruha-válečníka, jenž vedle hrabat Kinského a Trčky patřil r. 1633—1634 k hlavním důvěrníkům Valdštejnových plánů na povstání proti císaři a po vražedné noci chebské upadl do zajetí císařských. Nyní ztratil mladý život svůj v týchž místech, kde byl s českými spiklenci plány na povalení moci císařské osnoval. Vdova po něm, „kněžna z Sasů", ubírala se po víc než třech měsících ze slezského bojiště domů do Drážďan, a to přes Sobotku. Několik důstojníků a 50 rejtarů bylo v průvodu jejím. Zastavili se v Sobotce jen na pokrmení koní, ale Sobotecké to stálo přes tisíc Kč.

PORÁŽKA CÍSAŘSKÝCH V SLEZSKU.

Torstenson po bitvě s hlavní mocí svou spěchal na Moravu; asi 3000 jízdy vyslal do severních Čech. Úkolem jejich bylo patrně vydříti něco kontribuce. Na Kostecko, kde od polovice března měli se na pozoru, nejvíc však před císařskými (takže všechny koně z dvora Semtinského v noci musily státi pod zámkem), došla avisa o „rozražení armády J. M. Cís." u Svídnice dne 5. června a způsobila přirozeně poplach, tím více, že provázena byla zprávou, že nepřítel „partýruje" již u Vrchlabí. Počátkem června Švédové vyplundrovali Trutnov, navštívili i panství Opočenské, kde vzali několik set koní a štráfovali až k Hradci Králové. Panští úředníci ze sousedství prchali; dobytky v stádech hnány dál do nitra země. Vrutický na

POPLACH NA KOSTECKU.

Kosti vytrval, spoléhaje na čtyry regimenty císařských, jež byly v květnu protáhly Kosteckem a tou dobou stály u Nových Benátek. Po celý červen nehrozilo vskutku nebezpečí. Ale 3. července — bylo to téhož dne, co císař vydal manifest proti Švédům, nařizuje zemskou hotovost v Čechách proti nim — má Vrutický strach. Píše, že nepřítel je v Novém Městě a že z Hradecka vybírá kontribuci, Chlumec že je vypálen a že hrozí partaje švédské i ze strany opáčné, od Lemberka. Nezbude než odehnati dobytek na panství Petršpurské u Žatce (jež tenkrát jako dosud náleželo Černínům) a to přes Prahu. ,,Budou s ním moci,“ píše, ,,k Holešovicům na přívoz; nebude potřebí skrze Prahu; za zámkem hned se dostanou na Bílou Horu“ a odtud k Petršpurku. ,,A bude-li tak nebezpečno, i sám bych ustoupiti, jako jiní hejtmané, musil.“ Tímto slibem, jak víme z historie Hosiánovy, se hejtman jistě hraběti nezavděčil.

ODMÍTNUTÁ POMOC.

Ale téhož dne, kdy hejtman vypravoval dobytky na dalekou cestu, přišla Kosti neočekávaná pomoc. Podplukovník Lugenwaldt, jenž byl obsadil větší posádkou Hr. Skálu, přitrhl 4. července pod Kost asi s 40—50 rejtary a chtěl mocí býti puštěn do zámku. Že prý mu je od velícího jenerála hr. Colloreda poručeno pevnost proti Švédům osaditi. Čekali bychom, že úředníci zámečtí posádku uvítají s radostí; vskutku dali se v houževnatý odpor a vojáky do zámku nepustili. Podplukovník prohlásil, že se od zámku nehne, dokud nedostane z Prahy jiného rozkazu. Ubytoval se se svými rejtary v chalupách pod Kostí.

Úředníci posílali kvapná psaní zvláštními posly do Prahy hraběti. Prvý píše 5. července důchodní Jindřich Cerhenský (hejtman byl nepřítomen), že není možná, aby Kost takovou posádku vyživila. Žita že je po ruce jen 3 korce, ovsa ani zrna. Kdyby pak nějaká partaj švédská přišla a v pevnosti se bránili, je obava, že by pivovar, dvorové a vesnice k vypálení přišly. ,,Budou-li ti soldati od p. hejtmana do zámku puštěni, nic se dobře nestane; žádný v zámku z poddaných ani rytířský osoby se zdržovati nebude.“ Podobně píše dne následujícího hejtman Vrutický (jejž Cerhenský podezíral, že pod-

KOST V ZIMĚ
(s protilehlého návrší na jihu)

plukovníku chce vyhověti) a téhož dne Cerhenský posílá zas ,,od sebe sám" schválního posla hraběti, aby u hr. Colloreda vymohl stůj co stůj odvolání rozkazu. Prosí pro Boha, ,,pro ten ubohý schudlý lid", který se do zámku schraňuje, aby Kost posádky prázdna zůstala. Ujišťuje, že není pravda, že Švédové jsou již v Jičíně. Přijelo tam jen 6 švédských rejtarů a ,,naši rejtaři včera z Podkosti se tam vypravili a vzali jim 4 koně osedlaný . . ."

NERYTÍŘSKOST DOBY.

Vidíme zas, co jsme pozorovali již výše, jak zájmy hospodářské nabyly během doby převahy nad vojensko-rytířskými. Tvrdé hradby starého hradu byly vlastně anachronismem uprostřed samé války. Nikdo nechtěl slyšeti o tom, že by pevnost měla býti pevností, že by mělo dojíti k obraně její, k boji o ni. Kdo by živil nenasytnou posádku! Kdo by chránil svršky a dobytky poddaných a rytířských lidí před výstupky soldatů? Než přijdou-li Švédové, co potom? I zde již máme odpověď: Lépe bude se nepříteli vzdáti, než v obraně proti němu dopustiti zničení panství. Kost krátce měla býti útočištěm okolí ne proti nepříteli, nýbrž proti malým, loupeživým partajím. Hrabě vskutku naléhání svých úředníků vyhověl a u přítele Colloreda vymohl jinou ,,ordinací" pro vojáky Lugenwaldtovy. Podplukovník měl ji v rukou již 7. července večer. Opustil Podkost ihned, jak Vrutický píše, ,,právě v čas, nebo na něj silná partaj nepřítele táhla". Jak se zdá, byli by na Kosti neposkytli útulku císařským ani v tom případě, kdyby silnější partaj švédská je v Podkosti chtěla přepadnouti.

ŠVÉDSKÉ BRANDBRÍFY.

Při tom při všem byla situace taková, jako by Švédové každé chvíle ve větší síle měli se před zámkem objeviti. Na Jičíně i na pevném hradu Veliši přijali kol 6. července švédské salvaguardy, což znamenalo, že panství bude kontribuovati nepříteli. Touže dobou přijížděli ke Kosti švédští poslové s obsílkami neboli citacemi. Dne 7. července přišly dvě najednou: jedna z Vrchlabí od švédského plukovníka Fridricha van Lewen, druhá od podplukovníka Jana Reichwalda z Králova Dvora. Nebyla to ovšem milostná psaníčka, nýbrž pozvání k jednání o výši výpalného. Dne 8. poslal Reichwald třetí

citací, aby neprodleně bylo odesláno do Dvora 5000 říš. tolarů. To jest v našich penězích 450.000 korun! A neprodleně! Lidé se však znali a nebrali to tak tragicky na žádné straně. Vrutický vypravil čtyry osoby z panství, v tom dvě ze Sobotky, na Vrchlabí, aby Švédové „na něčem mírným přestali". Nejspíše na nějakých 200 až 300 zlatých.

SITUACE NA BOJIŠTI.

Jak to dále dopadlo, nedovedu pověděti. Korespondence, z níž čerpám, má hojně mezer, a pokračování historie chybí někdy právě v napínavé chvíli. Zdá se mi však, že tentokráte na Kosti neplatili nic. Do Hradecka a Boleslavska staženo totiž v červenci na rychlo něco naší jízdy, jež Švédy těžce vyplatila, zejména 17. července v Broumově. Švédů tu bylo málo, víc pro strach než boj, i mám za to, že partaje jejich tenkrát tak brzo zmizely, jak byly přišly. Již 12. července vracejí se dobytky do kosteckých dvorů a 21. čteme: „Lidé zase všudy doma sou a zase pracují. O nepříteli nic neslyšeti." Ta spokojenost dýše i z listů ze srpna, z doby žní, tentokrát značně lepších než léta minulá.

Situace byla podobná jako loni, kdy jeden den zalehla až ke Kosti kanonáda od Zhořelce. Jenže nyní stály armády švédská i císařská takřka v plné síle na Odře, dále ve Slezsku. Ale ku konci září stáhlo se bojiště zas blíž k Čechám, do Lužice. Dne 29. září přitrhli Švédové k českému Fridlandu, v patách následováni císařskými. Na Kosti měli zprávu, že se Fridlandu zmocnili. Již den na to bylo 500 švédských rejtarů v Liberci „rekognoskovat" a partaje švédské pronikaly až k Turnovu. Velká část bagáží císařských (na 500 vozů) byla v Čechách, v Podkrkonoší; počátkem října se položila od Král. Hradce k Pardubicům, a silnice zas byly nejisty pro loupící partaje. I nyní nevěděl hejtman Vrutický, co počíti, zejména s dobytky, „nebo zde jeden den tak a druhej jinačí jest". Po desíti dnech (10. října) se dovídáme, že armáda císařská „nad Žitavou od Fridlandu leží" a nepřítel „s druhý strany Žitavy" a že silné partaje od císařských zajíždějí až na Kostecko. Jak řádily, líčí Vrutický výrazně: „Tu v Libošovicích dobytek hovězí zajaly. Obilí berou a kde

jen mohou mlíti, všudy melou. Koho dostati mohou, do naha s šatů svláčejí, lidi sekají a napořád, kde co jest, berou, tak že žádný jich dočkati nesmí. Lidé jak z města tak z vesnic s dobytky a potahy v zámku sou; dobytek hovězí, krávy a voly v zámku mám, kromě potahy ze dvora Vosenického, a dobytek ovčí u Poděbrad zůstává. U dvorův síti ani nic dělati nemůžeme. Na sádkách již dvakráte sme je odehnali, nebo tam melou a sádky spustili. Něco i kaprů pobrali. Dnes sem dostal dva rejtary od regimentu Kapounského, zejtra mám dostati salvakvardii tištěnou od J. M. arciknížete Leopolda a více mušketýrů, aby všeho (obilí) poddaným nevymlátili . . .“ „Já sem těmi partajemi a jinými starostmi tak strápený, že sotva chodím, a obávám se, složím-li se, abych život svůj nedokonal.“ *LOUPÍCÍ PARTAJE.*

Můžeme si pomysliti, co asi za těchto poměrů vydala tištěná salvakvarda vrchního velitele armády! Zde mohla pomoci jen tuhá kázeň a i ta jen poněkud. Vrutický poznamenává, že jeneralprofous (t. j. nejvyšší soudce vojenský) přece několik vojáků dal pro loupení pověsiti. Největší škody utrpělo panství na rybnících. Tou dobou hrozné sucho zbavilo všechny mlýny vody, a hladové partaje, aby opatřily panským mlýnům vodu, nezbytnou k semletí nakradeného obilí, spouštěly rybníky! Za to zachráněno nevymlácené obilí ve stodolách, kdežto na Svijansku (na panství „Sviněnském“, píše Vrutický) vojáci vymlátili všechno panské obilí. Od polovice října se situace zlepšila, protože obě armády hnuly se z Lužice k západu, k Lipsku. Sedláci vrátili se k svým gruntům, potahy ke svým dvorům; tak uvolnilo se zámku, přeplněnému dosud lidmi poddanými a dobytky. I tentokráte byli v pevnosti notáblové z okolí; byli tu ze šlechty pan Joachym Hubryk a Kryštof Fridrich Kelbich, byl tu děkan sobotecký, byl tu i skalský hejtman s ženou a dětmi. *ŘÁDĚNÍ JEJICH.*

Byl to oddech na čtrnáct dní . . . O půlnoci z 5. na 6. listopad přišla z Ml. Boleslavě na Kost novina, „že JMC. armáda jest vokolo Lipska potlučena a dokonce zruinýrována . . .“ Bitva stala se dne 2. listopadu: jako blesk létla novina o jedné z nejtěžších porážek *BITVA U LIPSKA (1642, 2. list.).*

císařova vojska našimi zeměmi. Padlo na 5000 mužů, ztracena všechna děla, všechna zavazadla, zajato mnoho důstojníků i mužstva. Co to znamenalo hrůz do budoucnosti! Ústup trosek armády do Čech, zimní ubytování její s dokonalým vyssátím země, nové kontribuce na reorganisaci armády, vpád nepřítele do země, kontribuce, kontribuce, loupež a bídu! „Takový strach vokolo nás jest a všechno na utíkání," píše Vrutický již 6. listopadu. Hromadný útěk lidí a dobytka do zámku Kosteckého opakoval se v těch dnech toho roku již po třetí. Tentokrát byly důvody jeho nejvážnější: Vrutický měl od 6. listopadu spolehlivou „avisi" z Žitavy, že tamní švédská posádka připravuje nájezd v 1000 koních do Boleslavska. Proto psal hraběti, jak se zachovati? Má-li se brániti či vzdáti, až přijde nepřítel? Hrabě odpověděl kousavě, bojí-li se, aby jel do Prahy, že si zámek opatří dobře. Hrabě asi nevěřil v tak rychlý vpád nepřítele, a Vrutický

ŠVÉDSKÝ VPÁD DO ML. BOLESLAVĚ.

upokojen, posílal „kundšafty", t. j. zvědy k Nymburku, je-li tak bezpečno na cestách, aby mohl povolati zpět ovčí dobytek. Ale 13. listopadu stál Jan Reichwald, švédský komandant Žitavy, s plukem své jízdy již v Ml. Boleslavi!

Byl to náhlý vpád do kraje, který se z prvého zděšení nad zprávou o katastrofě u Lipska vzpamatoval, věře, že bezprostřední nebezpečí nehrozí. Hned druhého dne, 14. listopadu, dodán do Sobotky „výpalný list" Reichwaldův, nařizující zaplatiti z panství 1500 říš. tolarů výpalného na verbování jednoho regimentu koní. Obvyklá hrozba, že panství, nezachová-li se podle rozkazu, bude zničeno ohněm a mečem, ovšem nescházela. Hejtman Vrutický musil dne 15. listopadu zajeti do Boleslavě k „akordirování". „Lépe něco dáti, nežli vesnice a dvory dáti vypáliti," psal hned hraběti. „Co jiná panství učiní, taky učiniti musíme. Sme opuštěni . . . Já tu zůstanu, dokud moci budu." „Píše bláznově," připsal na tento dopis hrabě: „Já zase odpovídám, aby nebyl babou a nedával nic na ty pohrůžky!"

„NEBÁT SE A NIC NEDAT".

Instrukce tato byla jasná a byla s to, aby Vrutického zbavila hlavních starostí. „Nebát se a nic nedat" — riskoval-li pán, že mu

nepřítel vypálí vsi a dvory, proč by se hrozeb Švédů lekal jeho hejtman? Vrutický bohužel nedovedl konečně postaviti se na vzdorné stanovisko svého pána. V listopadu sice výpalného platiti nemusil — Reichwald byl již po čtyřech dnech z Boleslavě vyhnán regimentem krajského lidu, který byl v letě toho roku jako část nařízené zemské hotovosti od celého kraje boleslavského postaven — ale tím hůře to dopadlo ku konci ledna 1643. Reichwald totiž opětoval smělý zájezd svůj z Lužice k Jičínu ještě jednou, v nejtužší zimě, kdy se ho nikdo nenadál. Ráno dne 28. ledna stál najednou s 300 koni pod hradem Kostí, žádaje, aby mu pevnost byla postoupena. Vrutický chtěl vyjednávati, chtěl spokojiti nepřítele výpalným. I tato ochota příčila se, jak víme, vůli jeho pána. Ale Reichwald o výpalném nechtěl slyšeti. Zapřisahal se Bohem, že vypálí předhradí, pak dvory, město Sobotku i vesnice, ba že poddané zmorduje, nebude-li mu pevnost otevřena. „Vida to," píše Vrutický, „mušketýři se schovali a brániti se nechtěli. Já obávajíce se tak velikých škod a záhubě toho panství, vida takové nebezpečenství, sou do zámku puštěni po dlouhém akkordirování."

PŘEPADENÍ KOSTI ŠVÉDY (1643 leden).

Tak dostala se Kost po druhé do moci Švédů. Co o tom Vrutický v zkomolených větách, jež jsme citovali, vypráví, odpovídá asi skutečnosti. Poznáme ještě jednou, že ti domácí mušketýři, kteří byli zbrojnou posádkou pevnosti, byli učiněné baby. Ovšem i hejtman, statečný rytíř Vrutický z Prachové, hrdinou nebyl. Myslím aspoň, že to byl spíše strach před Švédy, než tajné přání přispěti ke škodě věci císařské, jenž rozhodl o kapitulaci Kosti. Jak rozčilen byl hrabě Heřman, když četl psaní Vrutického o ztrátě pevnosti, můžeme si představiti. Ulevil si lapidárním regestem: Psaní toho lotra Vrutického o vzdání Kosti.

Reichwaldovi rejtaři oslavili dobytí Kosti po štrapacích dlouhé jízdy v sněhu a mrazu pořádnou hostinou. Padlo na ni 10 sudů (t. j. 40 věder) piva, několik telat, několik skopců, jeden vůl, jedna jalovice, kromě mouky, žita a obroku. Pak asi hlavní síla hnala se dál a na Kosti zbyla jen menší posádka. „Avisa" ze sousedních měs-

teček a panství roznášela zprávu o náhlém vpádu a výstrahu před Švédy do celého kraje. Jako v listopadu i nyní dostal krajský pluk pana jenerálního vachmistra hr. Lacka z Valdštejna (vedle něho jmenuje se velitelem nějaký hr. z Kolovrat) rozkaz, aby Švédy vyhnal zpět do Lužice. Kdy přitrhl ke Kosti, nevíme, ale někdy v prvém týdnu února, asi od 4. do 11. Kost obléhal. Posádka se tedy bránila, a císařští počítali snad s obléháním delším, neboť dali si proviant posílati z dalekého okolí, na př. i z Turnova. Popis toho obležení a dobývání Kosti bohužel nám nezachoval žádný pramen (historie nás nechává pravidlem na holičkách ve chvílích nejzajímavějších); nic nedovedeme pověděti, jak vyznamenala se tvrdost zdí kostských, nic o hrdinných činech oblehatelů. Víme jen, že zámek utrpěl značnou škodu v bojích těch a dole v pivovaře že vypukl požár. Oba páni hrabata, již veleli sboru oblehajících, ubytováni byli v Semtinách a v pivovaře pod Kostí (tedy první zavření zámku, dolní plac s podhradím nebyl osazen Švédy) a měšťané Sobotečtí musili jim za těch několik dní obléhání Kosti poslat mnoho všelijakých věcí: na př. pálené (43 žejdlíky), maso, máslo, koření, 3 táfle perníku, bílý chléb, sůl, jednu sklenici, hrnce a rendlíky do kuchyně, chléb režný pro mušketýry a j. Z Turnova posílali věci vzácnější: bílé žemle. Někdy kolem 11. února se Švédové na Kosti vzdali, tuším na volný odchod; hejtman Vrutický byl však hned vzat ve vazbu nového vojenského velitele pevnosti. Byl to (podle dopisů jeho soudě) nejpořádnější a nejsympatičtější hejtman ze všech, jež jsme na Kosti poznali a ještě poznáme. O dalších osudech jeho nezvěděl jsem nic; jeden z listů jeho hraběti najde čtenář mezi přílohami naší knihy v úplném faksimile (u str. 56).

OBLÉHÁNÍ KOSTI OD CÍSAŘSKÝCH.

KAPITULACE ŠVÉDŮ (1643, únor).

Osvobození zámku z rukou nepřítele švédského znamenalo jako před třemi lety upadnutí do moci nepřítele domácího. Menší posádka z pluku valdštejnského, pod velením fendrycha, obsadila pevnost. Fendrych měl klíče od zámku, ba měl i moc vládnouti neobmezeně zásobami zámeckých sýpek k účelům vojenským. Rozumí

se, že císařským musilo býti vydáno po vzetí Kosti víc než 300 korců obilí, že vítězové rozebrali si snad všechny koně, jež v zámku postihli, že posádka chtěla náležitou výživu od poddaných atd. Ale důstojnictvo a mužstvo valdštejnského pluku obrátilo se ještě na kosteckého pána, hr. Heřmana, se žádostí, aby jim panství dalo nějakou „diškreci" za to, že nasadili své životy, aby odňali zámek nepříteli. Nevím, jak pořídili; zdá se, že nedostali nic a že pomstili se tím, že nevrátili pobrané koně, jak byli původně slíbili.

KAPITOLA VI.

ZA VPÁDU TORSTENSONOVA.

VYCHOVÁVÁNÍ CÍSAŘSKÝCH. — VPÁD TORSTENSONŮV. — KOST V OČEKÁVÁNÍ ÚTOKU. — ZPRÁVY O SITUACI NA ZÁMKU A PANSTVÍ. — KOST PO TŘETÍ V RUKOU ŠVÉDŮ? — STRACH ZE ZÁJEZDŮ ŠVÉDSKÝCH. — ÚTRAPY OD CÍSAŘSKÝCH. — ZÁMECKÁ POSÁDKA.

NÁKLADY NA PLUKY CÍSAŘSKÉ.

SPRÁVCEM panství byl tou dobou na místě zatčeného Vrutického purkrabí Bůva a důchodní písař Cerhenský. Hlavní starostí jich bylo napraviti škody, jež zámek a pivovar v posledních bojích utrpěly; také fendrych naléhal patrně na nové „zpevnění" zámku. Ostatek zájmu vyčerpávaly kontribuce. Během roku 1642 byly poněkud ulevily, poněvadž se náklady soustředily na nařízenou veřejnou hotovost, ale r. 1643 vzrostly ohromně. V Sobotce, která byla počítána za 3 celé poddané, platili na př. jak na mušketýry na Kosti, tak na vojsko v kraji rozložené, vedle toho všeobecně nařízenou kontribuci obilnou 8 str. žita z poddaného. Kontribuce ze Sobotky za 11 měsíců roku minulého do 8./12. 1642 činila 19 zl. 23 kr.; ale od 8./12. do 8./11. 1643 již 99 zl. 52 kr.! V kraji boleslavském byly totiž položeny dva pluky (valdštejnský a Šiferův), jež spotřebovaly denně 2100 „porcí". Taková denní porce záležela z 1 libry masa, 2 liber chleba, 2 mázů piva a přiměřených dávek ovsa (půl korce týdně), sena (8 liber denně) a slámy (3 otepě za týden). Vše se platilo v penězích a to tak, že libra masa platila se 3 kr. (3 Kč), chleba 1 kr., máz piva 3 kr., korec ovsa 1 zl. (60 Kč), libra sena 3 den. ($^1/_2$ kr.), otep slámy 2 kr. Tedy jedna porce (bez obroku) stála 11 kr., s obrokem přes 20 kr. (20 Kč), Na panství kostecké, jež tou dobou přiznávalo všeho všudy 12 poddaných, připadlo takových den-

Vysoce urozený pane pane hrabě.

Milostivý pane pane hrabě. dle nařízení mi učiněného na tom sem byl všeckny dobytky hovězí i ovčí ku Praze a odted až na Petrspurg dáti odehnati. ale poněvadž na panstvích J. M. H. pana pana Maximiliana z Valštejna všeckny dobytky i potahy doma mají a s nimi odehnati ještě nemíní, byvši dnes na Kosti pan hejtman skalský, že o tom dobytku, aby s ním hejbáno bylo (žádného nařízení nemají). Jitčínský dobytky Flejšman odehnati dal až k Mladé Boleslavi, však s nimi dále zpátkem postoupil a v Bousově s nimi zůstávají. na Starých hradech podobně potahy i dobytek doma mají a nyní od partají nepřátelských ticho jest. z Velechovek krávy, ovce i voly tažný přihnali, klisny na Opočně nepřítel vzal, dává se správa, že několik set koní a klisen nepřítel tam dostal. skrejval se s nimi v Jaroměři, na Smiřicích mnoho neděl; pro ustavičné partaje nemohly se na Kost dodati. ouhoru tam málo zvoráno jest; ráčí-li V. H. M. povoliti, aby se tam dva potahy volů zase dalo, aby se voralo a z pole vozilo (však bude-li bezpečno). u dvorův kostských sou již ouhory skrojené i přivlečené i na díle hnoje vyvezené, [z] zámku díl sem dal vyvésti a nebude-li překážky s neděle zase [z] zámku hnoje k Semtinám povezou. Na Velechovky sem dnes poslal, jak tam jest, na všeckny prostředky myslím, abych tu pšenici odvésti mohl, nepřítel nebude se s ní voziti, nebere než koně a klisny. [*Druhá strana:*] pokudž ráčí V. H. M. ty dobytky povoliti odehnati, já sem je mínil na Kamejk odeslati, jest bezpečněji nebo ty regimentové ku Praze táhnou a tudy k Bělý žádného marše od Litoměřic není a odtad by se mohl jinam dodati, kde by se V. H. M. líbilo. 4 klisny lepší taky V. H. M. pošli. voli tažný. mají-li se ve dvořích zanechati pro vorání a obilí svozování, jaká vůle v tom V. H. M. jest, nařízení o tom od V. H. M. očekávati budu. obilí ozimní i jarní pěkná sou, ovoce těmi mrazy žádného nebude. Okolní hejtmané z panstvích [sic] J. M. H. pana pana Maximiliana z Valštejna nepřítele žádnej dočkati nechtějí, obávajíc se tyranství jeho. Flešman, skalský, hradištský, doubravský do Prahy svejmi věcmi se stěhovali a odjeli. já bych taky [v] své sešlosti nerad bych se jemu do rukou dostal, v čemž se V. H. M. opovídám. z okolních míst duchovní osoby odjely, pan děkan sobotecký v zámku zůstává. jedna kráva z Velechovek u Jitčína se ročesla, poslal sem tam řezníka, dal sem ji zabiti, maso sem dal do tuny složiti, k tomu srnce, rád bych to do Prahy poslal a 5 strychů semence, kterej J. M. paní hrabice [sic] náleží s tím. Vzalo by se to na jeden vůz; toliko kdyby mohli projeti. nyní jest odbyt na sůl; aby se soli zase přivezlo. plátna ještě dobílena nejsou; taky bych je rád odvésti dal [*Třetí strana*]. jiný hospodářství podle nejvyšší možnosti opatřeno bude. kolik mušketýrů se chovati má při zámku pro zdržení pevnosti a odkad se jim platiti má, nařízení od V. H. M. očekávati budu. já toliko ve dvoře Bousovském jednoho nechám, protože tady silnice jest, aby dvůr vypálen nebyl, nebo soldati často tu ložirují. Actum z Kosti 12 Juni letha 1642.

V. H. M. poslušný

služebník

Václav Vruticský z Prachové m. p.

[*Čtvrtá strana*] ***Připisek hraběte:***

1642, 12 Juni. z Kosti od pana hejtmana; o stracení klisen samodíc z Velichovek.

Adressa: Vysoce urozenému pánu panu Heřmanovi Černínovi, svaté římské říše hraběti z Chudenic, pánu na Petršpurce, Kyshybli, Najdeku, Kosti a Šmidberce, J. M. C. raddě, skutečnému komorníku, nařízenému nejvyššímu a soudci zemskému v království Českém, J. H. M.

List hejtmana Vrutického hraběti z Kosti z 12. června 1642.

Wysoce Urozený Pane Pane Hrabie. etc.

Milostivý Pane Pane Hrabie, dle nařízení mi Vzáctného, netom sem byl, w[š]ecken dobytek horzej z Onzy[?] k[?] Praze a odtud až na Petrspurg dati odehnaty, dle pomezadz na Panstvích J. M. H. Pana Pana Maximiliana z Walsteyna, w[š]ecken dobytek y potahy doma magj, a sem mi odehnati gesste nemiej, by w[š]i dnes na Kosti Hauptman v tellech, z celým dobytkem, aby sem hybano bylo, z jednoho nařízení nemagj,) Chitginsky dobytek Hauptman odehnati dal, až k mladé Boleslavy, w[š]ak sem mi dale zpatkem postaupil, a w daus[?] we sem mi zusta wagi, nastarjej hradech podobné potahy y dobytek doma magj, a ním od [?] tagi nepřatelských ticho gest, — Z miletchoneb Draný onnzej poli taj mi přijehaly, když sou na Opočne nepřitel wzal, dewase vyrazna z Mělník Veth, kam a když se nepřitel tam dostal, Obrznal se sem mi w Jaroměři, na dnes[?] jich, mnoho nedel, pro nedostatek Parkage[?], nemohli se na Kost dodati, duhoru tam málo zoráno gest, kdyžli W. J. M. powoliti aby se tam dna potahy wolu zase dalo, aby se worato a z pole wozylo (wssak buď deli bezpečno,) Udowaru[?] Kosteckých slugiz duhory strogej ne přiwlečeně y na dileghuoge Wynezene, zamku[?] dil sem dal wywesti, a nebude li prijelay[?] sneděle zase zamku[?] snoge kpentina[?] powezau, Nawelech[?] ktyž sem dnes poslal, ja k tak ungez na w[š]elikéj prostředky myslím, abych tu wssemi odwesti mohl, Nepřitel nebude se smi wozyti, nebere než kone a [?],

1642 · 12 Junij Sched[?]
od Pana Hrytulang[?] · ostra[?] gruni[?] Kdyžen Paundrz[?], z wrolgo[?]

Wysoce Urozenému Panu Panu Zikmundowi Czerninowi, Staršímu Wyšše Hrabiti z Chudenitz etc. Panu na Petrspurgu, Kysybly, Nejdeku, Kosty, a Vandlbergu[?] etc. J. M. C. Raddě, Skutečnému Komorníku, nařízenému Nejwyšsímu, a Saudcy Zemskému w Kralowstwí Czeském etc. G. H. M. etc.

Pokudž kazy W. g. M. ty dobytky wolili odehnaty, gsem
ge miml na kamejl odeslati, gestli by pregnigi, neboty regi-
mentowé kyrysaře tahnau, a tudy k Ledči, zadnícho Marsse
od tyto pieržig newy, a odtud by se mohl ginam dodati, kde
by se W. g. M. zlíbilo, 4 dílny sem lepssi taky W. g. M. possly.
Wolý tejny, magíli se me dwo tyich zanechaty, pro wáram
a obili w wojowaný, Jakou wůle w tom W. g. M. gest, naři-
zení o tom od W. g. M. očekawati budu,
Obili ozymy y Jarý pilně sau, dnotze těm mrazy žad-
ného nebude, Od [illegible] hejtmane z Panstwi J.
g. M. g. Pana Jana Maximiliana z Gualssteyna, ne přiklé
zadný dostati nechtegý, o burnagý sestranstwi geho,
Plessman, w Kalsky, gradisstsky, daubrawsky, do prahy
swejmi wcegmi se ctiho wáky a odgely, zaby sstaly sp-
sesstosti, nerad by ch se gemu do rukau dostal, Wě-
se W. g. M. oznamidam, z obolenich mist duchow-
ních odgezdy, Pan dekan Dobotegsky w zemlu zustaw-
Chcedme dwa w a z nelechorek w Witějně se rozgesla, po-
slal sem tam wzemlika dal sem gi dabiti, maso sem dal do
tůny slojity, ktomu w ruce, zadbych to do prahy, poslal, a
5 [illegible] w cementzeltery, g. M. Pany z Rabitze nalezi, s tím
w zalobi se to nigeden wuz, toliko lidy by mohly przegety,
Owiny gest odbyt na wul, aby se soli zase wyžiwezlo, platné
gesstě obilene nejsau, taky bych ge rad odwesti dal,

Czyny hospodářstwi podle nejwyssi možnosty, o
patřeno bude, Kolik můsstěj rusico wati na
přijem ku, pro zdržení ferunosti, nodkladě se gim pla-
titi ma, Naučení od W. g. M. očekawati budu, ja
toliko wedno že daiso wssem geduoho nechám proto
je tedy welmi že gest aby dwur wypalen nebyl, nebo
soldati gasto tu zozgrugi. Actum z Clasty 12 Julij
Anno 1642.

W. g. M. Poslussný služebník

Wáclaw Wratissky z Prahy we [illegible]

+

1642 · 12 Junij Psaní
od Pana Heytmana z Ostra,,
gani Rzissen Kaunicz, 3
[illegible].

ních porcí na regiment valdštejnský neméně než 84, tedy 7 porcí čili asi 2 zl. 20 kr. denně na jednoho poddaného. Za 8 neděl od 16. pros. 1642 počítaje vydalo vše z 12 poddaných 1574 zl. 16 kr. V našich penězích znamenalo to na jednoho poddaného denně asi 140 Kč. Je pravda, že poddaných bylo značně více než 12, ale i kdybychom mohli počítati ke stu platících („celých“) sedláků, musil by každý z nich platiti na porce skoro 17 Kč denně! Kdo to mohl vydržeti? Pochopíme, že v samé Sobotce „pro veliké nepříležitosti vojenské lidé v městě na větším díle zůstávati nemohli“, ba že ani trhy a poňůcky se nekonaly. Hrabě Heřman sám užasl nad kontribučními požadavky. Psal krajskému hejtmanu panu Stošovi z Kaunic, že tomu skoro věřiti nemůže, aby se od jednoho poddaného žádalo 7 porcí denně. Dostal v odpověď suchý výpočet o potřebě dvou pluků a nepatrném počtu osedlých v kraji (mimo místa, kde soldati leží, přiznali páni obyvatelé v celém kraji sotva ke 300 osedlých!) s kousavými poznámkami, že tolik neuloženo jen na poddané J. Hraběcí Milosti, nýbrž na jednoho každého a že křivda se nestala žádnému. Hrabě si poznamenal na rubrum toho dopisu: „Ist gar unfreindlicher Nachtbar. Patientie.“ To znamenalo: Počkej jen, já se ti za to při vhodné příležitosti odplatím!

VPÁD TORSTENSONŮV (duben, 1643).

Nelítostná energie, která se jevila v ukládání kontribucí na výchovu císařské soldatesky, souvisela s přípravami k obraně země proti vpádu Torstensonovu. Neboť vše, co stalo se dosud, oba vpády Reichwaldovy ze Žitavy, bylo pouhou předehrou ke vstupu hlavní armády švédské do království. Vpád Torstensonův byl očekáván od bitvy u Lipska; počal se však teprv po půl létě, v dubnu r. 1643, v době, kdy císařští byli naň jakž takž připraveni. Proto také nedošlo nyní k tak snadné a tak trvalé okupaci českého Zálabí skrze Švédy, jako r. 1639. Švédové překročili hranice české 23. dubna u Seidenberka a táhli přes Liberec a Hodkovice k Loukovci u Svijan, kam hlavní stan přibyl 25. dubna. Torstenson, jenž právě strádal bolestnou podagrou a nemohl ani rukou hnouti, zdržel se tu do 12. května;

toho dne přesídlil do Hradiště Mnichova; menší oddíly spěchaly ovšem napřed všemi směry. Tak Turnov byl obsazen několika pluky pod jenerálem Wittenberkem již 25. dubna; v Boleslavi byli první Švédové 27. dubna. Gallas s císařskými stál soustředěn u Králové Hradce (situace byla poněkud podobna oné z r. 1866, kdy Benedek od Králové Hradce chtěl se vrhnouti k Turnovu proti armádě prince Fridricha Karla). Tři hodiny od Loukovce, chráněna mohutnou hradbou Mužského a širokým pásem černých lesů ležela nejdůležitější pevnost blízkého okolí, tvrdá Kost. Co bylo s Kostí v těch dnech nebezpečí?

KOST V OČEKÁVÁNÍ ŠVÉDŮ.

O tom podává nám zprávu purkrabí Tomáš Bůva v psaní daném 26. dubna 1643, tedy den potom, co nepřítel osadil Loukovec a Turnov. „Z přinucené a nuzné potřeby nejschválněji stěžně (t. j. stížně) opět k V. H. M. posílajíc (s) zarmouceným a truchlivým srdcem oznamuji, že již jako říkaje v zápětí smrt i život všech nás, kteříž v zavření na zámku Kosti sme, pozůstaven jest a takměř, poněvadž lidská pomoc mimo božskou přestává, každé hodinky na sebe nepřítele očekáváme. Neb podle dnešního dne sem na Kost z zámku Skall přinešené avisí . . . nejvyšší jenerál Wirttmberk s celou armardou v městě Turnově kvartýrem zůstává. Odtud potom na Skálu, a jakž se jistá správa činí, jeneralmajor Frangel (Wrangel) se 2000 dragonův a pěchoty i na toto panství zvlášť k zámku commendirován jest. V pravdě již jaké raddy sobě dáti nevíme, jediné ve všem se Pánu Bohu poroučeti. Ač commendanta fendrycha zdejšího úmysl dobrý při něm chtíti se brániti se poznává, ale zámek (ačkoliv nyní uvnitř i zevnitř dobře opatřený) municí špatně zásoben býti se soudí; k tomu mušketýrův k bránění a odpírání nepříteli proti tak veliké síle malý počet jest. Obávám se při tom, aby snad i s kusy (t. j. děly) nepřitáhli, od čehož milý Pán Bůh uchovati rač, neb jak lidé povídají, několik velkejch kusův mají . . .“

ŽIVOT NA ZÁMKU.

Z rázovitého psaní mluví malá a pokorná duše bývalého panského poddaného z Bousova, ještě nedotčeného sebevědomím nabytého úřadu. Byli-li všichni, kteří tenkráte útočiště pevnosti vyhledali,

naplněni podobným strachem z budoucích chvil, rozptýleným poněkud fatalistickou nadějí v pomoc boží (která vyznačuje tolik tu schoulenou českou bezradnost té doby), bylo na hradě, zas jednou naplněném mnohonásobným životem, dusné a sklíčené ticho. Neboť i nyní musíme si zámek představiti naplněný pod krovy a do sklepů zásobami, poddanými ze Sobotky i ze vsí — ze zemanů tu byli mimo jiné pan Joachim Hubryk, pan Jan Malej Hubryk, pan Kelbich s rodinami — dále panským i lidským dobytkem, nemluvě o posádce, jíž velel fendrych. Rozestavené stráže jistě pozorovaly všechny cesty vedoucí k Skalám, Turnovu a Hradišti, s oken vysoké věže pátraly lidské zraky do dálky, zda snad zdvihlý prach silnice neoznamuje blížení švédské jízdy . . .

Přišli Švédové? Nevím. Jedna zpráva u Dudíka, jak se zdá, ze švédského pramene, zaznamenává, že zámek Skály vzdal se 27. dubna 1643 Švédům, Kost že se poddala Wranglovi dne 3. května. Úřední dějepisec švédské vojny v říši, Chemnitz, praví, že jenerálmajor Wrangel s 500 muži a několika děly dobyl Skal 28. dubna, jenerálmajor Mortaigne pak Navarova 3. května. O Kosti nepraví nic a také v našich pramenech nenalézáme nejmenší zmínky o dobytí Kosti od Švédů. Nejbližší psaní Bůvovo hraběnce Sylvii je z 21. května; z něho je nade vši pochybnost jasno, že té doby zámek byl Švédům uzavřen, jako do 26. dubna. „V. H. M. oznamuji," píše Bůva, „že již také u nás zle bejti začíná, nebo dne včerejšího lidu nepřátelského jízdného od Hradiště přes panství skrze město Sobotku k Jičínu do 15.000 (?) maršírovalo a Jitčín jako i okolní sídla načisto vyšturmovali a dobytky zajímali . . . A navrátivše se zase okolo Bousova Hořeního jako i ve dvoře ložirovali, po obilích hrozné a nevypravitedlné škody zdělali. Po odtažení jejich šafář ze zámku s čeládkou tam doběhli a rozličné vohně, kde tak topili, udusili. V tom, když křik se stal, že soldati jedou, s čeládkou zase k zámku přiběhli . . . Po 3 nebo 4 hodinách přišel křik, že by dvůr (hornobousovský) hořeti měl. Šafář tam zase s čeládkou běželi a navrátíce se . . . zvěstovali, že dvůr do gruntu kromě ovčínu a ovčárny shořel . . ." Bůva

ZPRÁVY BŮVOVY.

dodává, že jest se báti, aby se nestalo na Kostecku jako s Turnovem, kteréhož tři díly vyhořelo, nebo s Hradištěm, jež kromě zámku a kostela shořelo všechno (19. kv.), při tom i vesnic mnoho jako i městečko Kněžnin Most. „Švédové rybníků mnoho okolo ležení (u Hradiště?) slovili, ale naše ještě chvála Pánu Bohu v cele zůstávají, nežli na obilí pasením, žitím a sekáním se veliké škody činí a nám též veliké pohrůžky následují, takže u velikém nebezpečenství zůstáváme . . .“

Potom máme psaní od Bůvy z Kosti z 26. května. Přináší zprávu, že nepřítel od Hradiště položil se u Boleslavě s celou armádou (20.—22. kv.) — to hlavní stan opustil vypálené Hradiště Mnichovo — a doplňuje obraz nám již celkem známý některými podrobnostmi: Lidé ani ve vsích ani v Sobotce doma zůstávati nemohou (rozuměj: jsou po lesích nebo na Kosti). Partaje císařských, komandirované proti nepříteli, denně přijíždějí k zámku a tu ložirují. Pivovar sice pracuje, ale soldati (t. j. posádka zámecká), co se navaří, ve větším díle vypijí, poněvadž zlý fendrich nechce vystavování piva povoliti. Od lidí ovšem ouroku ani krejcaru není, dobytek v zámku zavřený hladoví, neboť není proň dost potravy. Bude-li to trvati déle, zemře hladem. Omastku od něho skoro není a ještě i to, co se dělá, soldati mocně z rukou šafářkám berou a vydírají . . .

NEJISTOTA O OSUDU KOSTI.

Je pravděpodobno, že by Kost, poddala-li se vskutku 3. května Wranglovi, byla před 21. květnem zase znovu dobyta císařskými? Myslím, že nikoliv: nezapomínejme, že do 19. až 20. května hlavní síla Švédů stála u Mn. Hradiště, tři hodiny od Kosti! Je však pravděpodobno, že by Švédové, držíce v takové síle jizerskou linii, nechali blízké Kosti v pokoji? I tu bychom raději odpověděli záporně, ale zdá se přece, že nepřítel tenkráte se o Kost nepokusil. Jedno jest jisto: zavlály-li v květnu r. 1643 švédské štandarty po třetí na hradbách Kosti, bylo to jen na krátkou dobu, na týden, nejvýš čtrnáct dní.

Torstenson opustil Ml. Boleslav ku konci května, táhna k Mělníku a dále k Praze; tak se mu podařilo vylákati Gallasa z posic jeho

PO ODTAŽENÍ NEPŘÍTELE.

u Kr. Hradce k Brandejsu nad Labem. Hrůza, jež svírala Kost déle měsíce, stěhovala se do jiných krajin, a přeplněné útočiště zámku počalo se vyprazdňovati. Nikoliv ovšem bez obav: na Skalách a na hradě boleslavském držely se ještě švédské posádky. Ale v listu z 3. června čteme přece, že již zase lidé od Turnova i trakařníci od Rajchmberka jdou a jedou a obilí kupují, že zlý fendrich, který nechtěl dosud dovoliti žádnému z poddaných, aby si své vlastní obilí, v zámku uschované, odvezl, obilí lidem propouští. Hospodářská bilance těch posledních 6 neděl, kdy Kost byla na ráně švédské armády i v dosahu partají císařských od Hradce, byla ovšem dost smutná: vypálený dvůr Hornobousovský, v Markvarticích vypálená fara a 3 selské grunty, v rychtě Vesecké také 3 statky. Hrabě Heřman tou dobou, ku konci května, vrátil se z ciziny do Prahy; prvou jeho starostí bylo uložiti přísně poddaným, aby vychování vojenské posádky na Kosti vzali na sebe, t. j. aby odvozovali potřebné porce, kromě toho aby platili staré dluhy čili reštanty. Poddaní odpověděli suplikami — zvlášť Sobotečtí, zvlášť vesnice — aby z těch porcí nějaký díl hrabě ulevil a s reštanty sečkal, že mnohý z nich svého groše a kusu chleba nemá atd. Hrabě vskutku v něčem povolil; s dvěma třetinami reštantů chtěl počkat až „do novýho“, t. j. na výtěžek žní.

VOJENSKÉ OBSAZENÍ ZÁMKU.

Ale než došlo k žním, ještě vojenská vichřice dotkla se panství. Císařští zmocnili se nejprv boleslavského hradu (25. června), potom snad i Skal, kde všude byly švédské posádky. Partaje jejich při tom projížděly panství, vymlátily obilí ve dvořích, nedbajíce pranic na salvakvardy, pobraly i jalový dobytek panský a poddaným něco potahů. Lidé zase utíkali se k zámku. Zprávy o tom všem nejsou dosti jasné; stalo se to však po 20. červnu. Toho dne dal hr. z Vrtby, jenerální komisař nad proviantem, „vizitirovati“, t. j. změřiti obilní zásoby zámecké, k velkému rozčilení hraběte, jenž zprávy o tom provázel poznámkami: „Sou věci proti Pánu Bohu! Hanba!“ Taková „visitace“ byla totiž předehrou k zabrání obilí; došlo k ní však, tuším, z omylu: vojenské kruhy dostaly zprávu, že na Kosti je na 6000

korců obilí a že se odtud prodává nepříteli do Žitavy. Vskutku bylo všeho málo přes 300 korců. Fendrich, na nějž si Bůva i Cerhenský tolik nastěžovali, byl sice 16. června odvolán a velitelem malé posádky (jež sestávala z kaprála, frajtra, bubeníka a 9—12 mušketýrů vedle 5 mušketýrů vlastních) stal se kaprál. Ale ten hlídal obilí zámecké, bez ohledu na to, čí bylo, ještě přísněji a nevydal poddaným ani věrtele na mletí. Bůva stěžuje si 11. července, že lidé poddaní trpí hlad, že nabíhají naň, aby obilí své dostati mohli, též lidé rytířští, že soldati v zámku ložirující se času nočního loupají do pokojův a sklepův, že při dvořích doleních pro rejtarstvo hospodařiti nemůže. Teprv na zakročení u krajských hejtmanů přísný kaprál dal se obměkčiti.

ZPRÁVA O HOSPODÁŘSTVÍ.

Za takového stavu věci pochopíme, že hospodářství na panství bylo zanedbáno. Nový hejtman, jejž hrabě asi v polovici července 1643 na Kosti dosadil, Markvart Bejšovec z Bejšova, píše o tom 30. července: „Příčině hospodářství mohu V. H. M^ti^ oznámiti, že jest stavení jako předně při zámku tak také při dvořích na hlavu spuštěno. Vinšoval bych sobě, abyste to ráčili mocti sami očitě všechno spatřiti. Obzvláště při zámku všechny krovy odtrhaný a zlý jsou. Tyto dny, když pršelo, ve všech pokojích plno vody bylo, že by mohly kachny plavati. Jestli se na to náklad neučiní, tehdy ty pokoje klenutý všechny se oboří a veliká škoda se V. H. M. učiní. Ouhorův ani polovice nejní zvoráno, ani se všechny jak by mělo býti, nezvorají, neb tomu již pozdní čas jest a málo potahů. Jenom 13 volů se všech nachází. Nevím, co sám mám nejdříveji dáti dělati, seno-li voziti čili ouhory dáti krojiti aneb obilí dáti svážeti. K stavení opravování nemálo for taky potřeba bude, a poddaní na mále potahů mají.“

ŠVÉDSKÉ ZÁJEZDY Z LUŽICE.

Z psaní je vidno, že Kostecko tou dobou prosto bylo vojenských útrap a v pokoji mohlo shromažďovati ourodu do stodol. Válka zašla daleko — Torstenson a Gallas zápasili na Moravě. S obzoru Kosti však švédské nebezpečí nezmizelo docela: Boleslav a tuším i Hrubá

Skála byly sic dávno zpět získány našimi, ale pevný Navarov byl stále v moci odvážné švédské posádky a v Lužici pořád strašil nejvyšší Reichwald, známý nám svými zájezdy do Čech. Císařští oblehli sice Navarov — z Kosti do ležení císařských u Navarova vyvezena všechna munice — ale asi 24. července, když Reichwald hnul se blíže k Žitavě a výstražná avisa oznamovala možný vpád jeho po celém horním Pojizeří, nechali Navarova a spěchali krýt hranice proti novému nepříteli. Při tom měli za nutné proti Švédům Navarovským zesíliti posádky na Kosti a Skále. Tak komandoval nejvyšší Penczenau 26. července z Hodkovic na Kost 13 vojáků a 4 šarže od traunského pluku (ty šarže byly: lajtnant Wolf Vít Plankhe, kaprál, bubeník, frajtr). Bejšovec se sice bránil, počítaje, co to nadělení bude zas státi, ale srovnáno to tak, aby 11 mušketýrů, kteří byli na Kosti od února, odesláno bylo na Skálu. Tak zůstalo na Kosti 17 vojáků „vojenských“ a 5 mušketýrů vlastních.

POHRŮŽKY OD ŠVÉDŮ.

Bejšovec měl s novým lajtnantem mnohou nepříjemnost. Nejprve o „porce“. Lajtnantovi mělo se dostati 6 porcí denně, kaprálu a bubeníkovi po 2, „kmánům“ po 1, celkem $24^1/_2$ porcí. Ale Bejšovec tolik dáti nechtěl. Lajtnant stloukl také klíčnici Důru na zámku, že mu nechtěla dáti vína bez peněz. Konečně se smluvil s Bejšovcem, že za 1 porci má bráti 12 kr. (12 Kč). Celkem stáli cizí i domácí vojáci 30 zl. 54 kr. týdně. Potom bylo třeba z Prahy objednávati munici a vůbec připravovati se na obranu. Z Navarova totiž švédská posádka posílala o kontribuci až na Skalsko a Kostecko. Byla sic znovu obležena, ale když Reichwald po druhé se objevil v Žitavě, odtrhli císařští od Navarova (10. září). Již 13. září potom měli v Sobotce psaní od nepřítele z Navarova, s žádostí o kontribuci pod hrozbou pálení. Navarovská posádka vyjížděla vskutku plenit okolí; 23. října vyplundrovala na př. Novou Paku. Potom po třetí oblehli císařští Navarov; proti němu a Reichwaldovi, tuším, bylo počátkem listopadu komandováno pět pluků jízdy, jež pod velením polního maršálka Hofkircha ubírala se přes Kostecko. Hofkirch ubytoval se na krátko v Sobotce; bydlil v domě pana Uranoše z Lazína. Ta

„vichřice", jak rád říkal Bůva, zas nadělala velkých škod a útrap poddaným, „z nichž ještě kdo ten některý snop obilíčka měl, to jemu do posledního snopu vymlátili". V Obrubech se jeden podplukovník ubytoval a poslal na zámek o proviant, „s pohrůžkou takovou, jestli nechci nic učiniti, že poručí dvůr anebo obilí v stodolách plundrovati a mlátiti dáti. Rozumějíc pak tomu" — píše skroušeně Bůva 11. listop. —„že jináče býti nemůže, musil jsem mu místo masa ryb, másla, sejra a soudek piva poslati a při tom sem jemu pěknými slovy na místě V. H. Mti vzkázal, aby sobě ten dvůr, poněvadž V. H. M. náleží, poručený jměl. Což se i tak stalo, kromě že šafář místo ovsa žita na koně 6 korců vydati musil..." Tak se musilo jednati s pány důstojníky!

VYDÍRÁNÍ OD CÍSAŘSKÝCH.

Ale ani třetí podniknutí proti Navarovu, „dosti chatrnému hradu a malému, nežli pro nepřístupnost pevnému", se nezdařilo. Dne 22. listopadu „retirirovali" se císařští od Navarova k Boleslavi, když zvěděli, že Reichwald se svým podplukovníkem, Jiřím Sádovským ze Sloupna, českým emigrantem, táhne Navarovu na pomoc. Žitava byla odtud stálou hrozbou pro severní Čechy, Navarov však byl prý ještě v listopadu Švédům vyrván; po roce byl na rozkaz místodržících srovnán se zemí. Císařští, jimž se uvolnilo po odtažení Torstensona z Moravy do severního Německa, poslali i k Fridlandu, Švédy obléhanému, něco vojska, ale nepřítel přes to stále ohrožoval partajemi, žádaje kontribuci, velkou část Pojizeří, i Kostecko. Dne 17. prosince vypálil pro nezaplacenou kontribuci Bousovský dvůr. To byl tedy druhý požár dvora toho roku! „Ubohá Kost!" psala tenkrát hraběnka Sylvie, starajíc se o vojenské posily pro kosteckou pevnost. Velitel v království, hr. Colloredo, poslal ke Kosti 50 rejtarů, kteří se uložirovali pod zámkem; hraběnka sama poslala něco mušketýrů. Musilo tenkrát býti na Kostecku zas velmi zle, jak od Švédů, tak hlavně od průtahů a ložirování císařských. V prosinci táhl tudy Gallas s armádou k Žitavě. Podrobnější zprávy však se nezachovaly.

BOJ O NAVAROV.

Neméně než násilím soldatů trpělo Kostecko drahým vychová-

urozenej pane, pane s Kolovrat.

můj vzláště milej pane synu, pánbůh vašnosti | dej to, čím byste ráčili bejti na věky spokojen. | zrozuměla sem z hejtmana [vlastně: hzejtmana] peteršpurskýho, jak | sobě dobře naše statky poručený míti rašte. | jistě bych se to do vašnosti nenadála, ješto takový | splundrovaný statky se nenajdou. ještě s těch | nebohejch lidí rašte pomoct kůži stáhnút. rašte | mysliti, že není všech dní večír; taky někdy | rašte moci přátel potřebovati. jak mi [?] ti zoldati | vo vašnosti píší, že ste ráčili praviti, že byť | vašnosti poručení přišlo vod kohokoliv, | tedy že nerašte chtíti zminuti [změniti?], jak ste ráčili jednú | to ložírování rozděliti. — můj pane synu, | rašte-li míti ňákou piku s pánem, nerašte tu | pomstu na těch nebohejch lidech vylívati. všechno | je [jen?] pro lepší. a tak vašnosti bohu a štěstí poroučím

a vostávám

vašnostina upřímná
mateř a teta

s Prahy 9 octobri 1636

Sylvie hrabinka
Černínova.

[Na rubu připisek hraběte:]

1639 9 octobris. paní měla | tuze psáti panu Ferdinandovi | z Kolovrat, že tak vždycky | v nebytí doma naše petršpu- | rské poddané trápí. a píše | z žerty, nepodstatně. | neposlal sem ho. hanba.

List hr. Sylvie panu Ferd. z Kolovrat

(nejspíše kraj. hejtmanu žateckému),

d. d. Praha 9. říj. 1639 s přípisem hr. Heřmana na rubru.

Srv. str. 135.

9 Oktob 1636

Vrozenj pane pane Kolowrat

Muy nejmilejssi milj pane synu poníženě wzkazugj
Dy to gim [illegible] besti [illegible] sprossugen
[illegible] milossem [illegible]
[illegible] nasse [illegible] porúcegj [illegible]
[illegible] wasstossj [illegible]
[illegible] gessti [illegible]
[illegible] wasse [illegible] pomoc [illegible] wasse
[illegible] wasseh [illegible] wasse [illegible]
wasstemu [illegible] pritel [illegible] gesti [illegible]
[illegible] gessi [illegible] prosisti [illegible] bit
wasstossj porúcegj [illegible] Thalia
[illegible] gedin
[illegible] mug pane synu
[illegible] wasstemi
[illegible] wasse [illegible]
[illegible] wasstossj [illegible] porúčegjm
a [illegible]

Krossi 9 octobri 1636

wasse milostiwe upřjmne
mateř a teta

Silwie [illegible]
[illegible]

1633. 9 octobr. Jsem Mikula[š]
fuchs, Wati Janu Ferdynandowy
z Kolowrat zie tak wezdegsky
vmrchssi doma wassy Stiastky
nyebo spadanu tragi, a styffi
z gruntu na Stafstatnie
[illegible]

HRADNÍ POSÁDKA.

váním hradní posádky, těmi „porcemi" po 24—36 kr. denně na poddaného. Bejšovec psal hraběti ku konci listopadu: „Jestli to remedirovati neračte, poddaní nechají živnosti státi!" Hrabě tentokrát vskutku pomohl. Vyložil císaři v Prešpurku (11. pros.), že na pevnosti Kostské záleží celému kraji Boleslavskému, že je Kost hradbou proti Žitavě, vzdálené 6 mil a proti Navarovu, vzdálenému jen dvě míle a že je tudy slušno, aby posádka byla vyživována z krajského proviantu. Císař vydal dne následujícího místodržícím do Prahy rozkaz v tom smyslu — tím konečně mnohonásobné útrapy Bejšovcovy o kontribuce a porce na vojáky byly zmírněny. Nebezpečí od nepřítele z Lužice pominulo pak úplně v prosinci a lednu r. 1644, když se zatím podařilo dobyti nejen Navarova, ale i pevné Žitavy, dosud hlavní opory Reichwaldovy proti Čechám.

KAPITOLA VII.

KOST V LISTECH DO CAŘIHRADU.

NÁŘKY NA ROBOTY A „WINTRKVARTÝRY". — VZÁCNÉ PRIVILEGIUM KOSTECKA. — PANÍ HRABĚNKA NA KOSTI. — ZPRÁVY JEJÍ O ÚŘEDNÍCÍCH A HOSPODÁŘSTVÍ. — PURKRABÍ BŮVA. — NOVÉ VPÁDY ŠVÉDŮ A KRITICKÁ SITUACE CÍSAŘOVA. — VELKÁ ÚRODA R. 1645.

ROK 1644 byl v Čechách létem pokoje; zničená země mohla si trochu pooddechnouti a nabrati sil k příštím útrapám válečným. Vypočítavá válka stvořila si takřka jakýsi turnus pro své návštěvy v jednotlivých zemích; vydrancovanému kraji popřála lhůty, aby zásobil se znovu dobytkem a obilím. Vláda nenechala bohužel takové období oddechu bez vojenské ochrany — a ty „vintrkvartýry" jednotlivých oddílů vojenských stačily, aby obyvatelstvo nezapomnělo, že je ještě vojna.

ROBOTNÍ FŮRY.

Poddaní kostečtí byli útrapami minulého roku těžce zasaženi. Hrabě poručil v polovici ledna, aby vypravili 10 for do Rakous, do Recu, pro vína (která měla šenkována býti na Kosti), anebo peníze na formany sebrali. Byla to jistě nejobtížnější robota, tyto daleké jízdy do Rakous pro vína, časté fůry do Prahy nebo do Litoměřic s rybami, do Jaroměře s obilím a pod. Poddaní, t. j. „všichni spolusousedé z rychet" (rozuměj bez Sobotky) odpověděli hraběti suplikou, aby jim to tentokráte bylo „passirováno" čili prominuto. Že byli četnými partajemi a durchcuky vojenskými minulého roku na dokonalou záhubu přivedeni, že pro nebezpečenství od soldatů měli hovádka svá po 8 neděl při zámcích, mnozí pak že o ně přišli při posledních robotních forách do Litoměřic, že loni na ty fůry neb formany dost obtížně peníze sehnali a že minulým rokem zrna mnozí

nesili, ,,neb pro ty marše síti možné nebylo". Hrabě neslevil nic, poddaní musili na fůry platiti (tuším asi 1 zl. čili 60 Kč ze sedláka). V suplice jejich všiml si hrabě jen věty, že loni dost obtížně ty fůry zaplatili. Podtrhl si ji a poznamenal: A já jsem toho nic nedostal! Purkrabímu Bůvovi jistě bylo z nejbližšího listu pánova horko.

Byla-li tou dobou vojenská posádka na Kosti, nevím; zdá se, že nikoliv. Od února dostala však nevítanou posádku Sobotka. Dne 2. února oznamuje krajský hejtman, Václav Bzenský z Prorubě Bejšovcovi, že podle resoluce JMCís. je do Boleslavska do zimního bytu položen pluk nejvyššího Šifera, a že jeho tělesné kompanii (18 mužů, 3 kaprálové, 5 frajtrů, 2 forýršicové, forýr, firer, písař, felčar, bubeník; celkem 33 hlav) je vykázáno panství Kostecké. Rozumí se, že se Bejšovec bránil, že to poddaní nevydrží, že naříkal na nespravedlnost v ubytování. ,,Vedle své libosti, komu chtějí, je dávají, a někteří osvobozený jsou a tak půl kraje za celý musí vystávati." Stěžoval si — a to bylo ovšem nejvýmluvnější — že na sousedních panstvích hr. z Valdštejna (Skála a Svijany), hr. Šlika (St. Hrady), na gruntech Gallasových, p. Berky a j. není žádného vojska. Vlivu hr. Černína se podařilo, že vojáci asi po dvou nedělích byli odvoláni — ale vliv někoho ještě mocnějšího způsobil, že počátkem března byli v Sobotce znova. ,,Poddaní již až na nejvyšší jsou ze všeho obráni, a dokudž ti soldati u nás zůstanou, jakož se proslejchá, nejní na světě možná, nežli že se lidé poddaní V. H. Mti rozběhnouti musejí", psal Bůva hraběti tou dobou.

,,ZIMNÍ BYTY" CÍSAŘSKÝCH.

Kolikrát jsme slyšeli tuto hrozbu, tyto nářky — a všechno přece ti ubraní poddaní vydrželi! Hrabě také nedal se mýliti: dne 3. března psal, že je to věc JMCís., jakož i kontribuce, která byla sněmem svolena, ,,a ta fedrována a k zapravení přivedena vždyckny býti musí". Zároveň poručil ,,nastupovati" přísně na staré dluhy a nic ,,nefolkovati". ,,Dobře tomu rozumím, že jsou k tomu lidé přivykli, aby nic nedávali, a tudy na mě by se nic nedostalo."

TĚŽKÉ VYCHOVÁVÁNÍ SOLDATŮ.

Jenže vydržování té „leibkompanie" v Sobotce hrozilo vskutku panství pohromou. Vojáci na svých „porcích" nechtěli přestati, násilím vymáhajíce více. Tak zejména žádali mimo každou porci ještě po 5 kr. (5 Kč) „servicií" denně, a to od sousedův, kteří byli prosti ubytování vojáků. Chtěli dále porce za dobu, kdy vůbec v Sobotce nebyli a nepochybně i za vojáky, kteří neexistovali. Do 10. března panství zaplatilo za ně 1524 porcí a 1232 porcí dluhovalo; počítáme-li na jednu porci (mírně) 15 kr., obnášel dluh 308 zl. Panství bylo tak přetíženo, čili jak se říkalo „přeloženo" těmi soldaty, že na osedlého (t. j. celého nebo lépe berního osedlého) připadlo denně odvésti 12 porcí. Vzpomeňme, jak se rozčiloval hrabě loňského roku, když na osedlého připadlo 7 porcí denně! Bejšovec zas píše (10.břez.): „Mnozí z poddaných již z gruntu ušli a ostatní všichni, že ujdou, budou-li je (porce) na dlouze odvozovati, se prohlašují." Hrabě Heřman vymohl konečně, že 10. března vojáci byli ze Sobotky odvoláni, ale 29. března byli zas v Sobotce a zůstali tu asi do polovice dubna. Tenkrát vycházelo na ně 246 porcí denně a Bůva počítal každou i se serviciemi po 15 kr. Podplukovník Šifer chtěl v druhé polovici března dáti posádku (25 mužů) také na Kost. Pravil Bejšovcovi, že má rozkaz osaditi pevné zámky, protože nepřítel jde do Slezska. Bejšovec odvětil, že bez svolení hraběte nic učiniti nesmí — a zdá se, že pán i hejtman spokojili se konečně s ubytováním té kompanie v Sobotce, jen aby vyvarovali se nových nákladů na posádku zámeckou.

O HOSPODÁŘSTVÍ.

Z dubna 1644 máme rejstřík o počtu dobytka ve dvořích kosteckých. Je ho ovšem málo, ale přece vidíme, že panství, tolikrát o dobytek obrané se namáhalo zachovati i za poměrů nejnepříznivějších nezbytné minimum. Koňského dobytka bylo v Semtinách 1 valach, 3 klisny (a pár hříbat), tažní volové 4, krav 8. Při všech dvořích bylo volů celkem 29, 15 z nich koupil Bejšovec teprv nedávno na nezbytné doplnění potahů. Všech krav při dvořích bylo 30, všech telat 20, vepřového dobytka asi 37 kusů, ovcí i s jeh-

ňaty přes 610 kusů. Byla to celkem sotva čtvrtina až šestina stavu normálního.

Červenec roku 1644 přinesl Kosti slušnou úrodu a krom toho vzácné, drahocenné privilegium: panství mělo na rozkaz císaře býti osvobozeno všeho ubytování a ložírování soldatů. Důvod k tomu byl také zcela mimořádný: kostecký pán, hrabě Heřman, byl tou dobou jako císařský vyslanec vypraven s velkým a skvělým průvodem do Cařihradu, aby vyjednal pokoj s dědičným nepřítelem všeho křesťanstva, Turkem. Poněvadž tak aspoň na dobu jednoho roku měl býti ve službách vlasti vzdálen svých statků, vydal císař zmíněný rozkaz místodržícím. Rozkaz platil jen po dobu cesty pánovy. Byl to akt královské pozornosti — neboť u dvora věděli dobře, že správa statků černínských bude po odjezdu hraběte opatřena znamenitě. Na místo hraběte vstoupila totiž jeho paní, hraběnka Sylvie. Před ní se třásli úředníci i poddaní, ona rozuměla podrobně nejen povinnostem šafářky, pokud šlo o dobytek, omastek, drůbež, len a pod., ale i hospodářství polnímu, rybníkářství, ba i stavbě vysokých pecí v železárnách, dovedla vyseděti celé dny nad oučty úředníků a vyslíditi kde jakou pletichu a advokátovi vyrovnala se znalostí věcí soudních i politickosprávních. A co temperamentu, co výrazné, energie plné osobitosti mluví k nám z jejích dopisů! V druhé polovici července ji postihujeme na Kosti; píše odtud 27. dlouhé psaní „svému serci", jak říkala, nebo svému „Heřmánkovi" do Cařihradu. Hejtman Bejšovec byl po jednoroční službě požádal za propuštěnou; hraběnka dosadila nového hejtmana, Michala Stránského. V dotčeném listu píše o tom: „Na Kost toho hejtmana sem uvedla. A kdybych byla věděla, že tak je, jak sem našla, byla bych prosila, abyste ráčili při tom (patrně: při Bejšovcovi) vostati. Jistě že sem nemyslila, abych tak našla, jak sem spatřila. Dvory všechny vopravený, rybníky nasazený, role dobře vzdělaný, pivovar taky dosti dobře de — in summa bylo mi ho (Bejšovce) líto odundati a bojím se, že bude se škodou. Poddaní taky s ním spokojeni sou, krom v tom běhu (? vojenském?) že dyckny neudělal, co měl učiniti. Tak skrovně byl živ, mohu to

OSVOBOZENÍ OD KVARTYRŮ.

PANÍ HRABĚNKA NA KOSTI.

říci, že by mnohej chlap (t. j. sedlák) na tom nepřestal. Ten druhej (nový hejtman Stránský) má sedm dětí, tři vzal sem. Já sem mu sice pravila, že neračte žádného hejtmana s tolika dětmi trpěti; on mi pravil, že má 200 zl. (12.000 Kč, t. j. normální plat hejtmanův na velkém panství, krom deputátu) služby od Vašnosti zakázaný. Nevím, je-li tomu tak. Jistě na své svědomí beru to, že mně serce bolelo, když sem tomu (Bejšovcovi) vodpuštění dávala, nebo sem nevěděla aniž nemyslila o jeho pilnosti a dobrotě. Po druhý má pán dvoje uši a čtyry voči míti! Svý počty, kvitancí strany kontribucí a těch starejch oučtů tak pěkně spokojil; na všechno jest kvitován, jak náleží. Již se stalo!"

ZPRÁVY JEJÍ O ÚŘEDNÍCÍCH A HOSPODÁŘSTVÍ.

Tuto neobyčejnou chválu dovede oceniti čtenář, má-li hned po tom příležitost čísti zdrcující kritiky paní Sylvie o úřednících a hospodářství na statku Velichovkách u Jaroměře a na panství Šmideberku ve Slezsku. Tu líčí ironicky pana sekretáře, „plnomocníka JMti pana ambassatora", jenž je „každej den vožralej jako svině" a staví nové pokoje pro svou kuchařku, jiného úředníka, jenž je před hraběnkou „všecken zelenej, žlutej, suchej, že by hořel, aby (kdyby) ho zapálil", sládka, jenž je „jako vepř; na nic není; ten starej dobrý pivo vaříval, tento jen po děvečkách jezdí", forstmistra, jehož účty znějí vždy: přijal 130 zl. a vydal 127 zl. . . . A ještě tam ve Šmideberku vůči tomu „neřádu" vzpomíná s touhou na výborného Bejšovce: „Hejtmana mně se vidí, kdybych mohla toho namluviti, jak na Kosti byl, nebo se nemohlo na vlas na něho doptati, aby ňáký partiky činil nebo krejcar mimo svou službu vzal . . . Neb jen jednoho koně choval, svý pivo půl druhého sudu zachoval (t. j. snad: ani deputát nespotřeboval), na věčím díle řídký pil, dobře na svou hubu aniž šaty nic nevynaložil. In summa Bůh ví, že na něm žádný hany nenacházím a hrubě ho neradi podaní ztratili. Právům dosti rozumí, hamrům (t. j. železárnám) taky."

Za to zle pochodil u paní Sylvie kostecký purkrabí Tomáš Bůva z Bousova. Píše o něm 9. prosince: „Musím Vašnosti na toho

kosteckého purkrabí žalovati, jakej hroznej šibal je. Až posavád od něho počet dostati nemohu. Dala sem ho do věže, jestliže mi ho v týmdni neodvede. Všechny šelmovský kousky se při něm našly: předně měl falešný míry na vobilí, z každý váhy železa mu 6 kr. dáti museli (t. j. kupující), z prostice (soli) 15 kr. To, co sem se doptala; co pak, co mi k uším nepřišlo! Kdo by to v něm hledal! Já vím, že voni na Vašnosti čekají jako na Mesiáše, aby jen mne byli zbaveni! A já bych při tom znemocněla velikejmi hněvy!"

NESNÁZE S PURKRABÍM BŮVOU

Známe již říznost pana hraběte vůči úřednictvu — byl-li u srovnání s paní Sylvičkou andělem, můžeme si představiti, jak energickou byla tato dáma! Bůva tedy seděl ve věži; před ním r. 1643 důchodní písař Jindřich Cerhenský byl pro nepořádky v účtech nějakou dobu ve vazbě, aby pak zmizel beze stopy; co se stalo s hejtmanem Vrutickým, uvězněným v únoru 1643, vůbec nevíme. K tomu přistupují Hosián a Rovenský — tolik uvězněných za čtyři roky! O Bůvovi proskakovaly ostatek již dříve nepříznivé zprávy. Jednak byl evangelík, ale to by mu snad nebylo vadilo u katolické vrchnosti ani ne mnoho u politického úřadu, ačkoli to zákon kvalifikoval jako zločin — vždyť r. 1647 si císař sám vybral kalvinistu (Melandra) za vrchního vojevůdce. V červenci 1644 byl Bůva sice povolán před krajského hejtmana a vzat do arestu, že nechtěl přestoupiti ke katolictví, ale když byl asi po dvou dnech propuštěn (proto, že byl na Kosti nepostradatelným), obrátil se beze všeho se žádostí k hraběnce Sylvii, aby ho „zastoupila a přichránila" v náboženství, v němž byl od dětství vychován. Kdož ví ostatek, zda krajský hejtman, mladějovský pán, Jiří Jaroslav Štos z Kaunic, naň tolik pro náboženství naléhal. Neboť 18. července, dva dny po propuštění Bůvově z arestu, píše mu pan Štos z Kaunic: „Slovutný pane, příteli můj milý! Dochází mne toho jistá zpráva že byšte Vy, přijedouce z Boleslavě odtud domů všechny poddané JHMti v tom popouzeli a posazovali a nenálež tě mluvili, jakobych já je k tomu nutiti, aby oni katoličtí byli, chtěl. Pročež Vám z povinnosti své

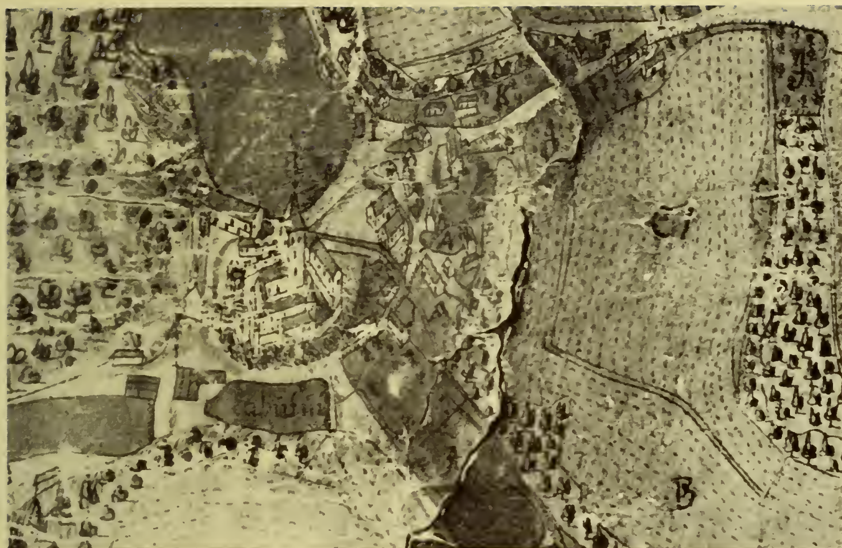
JEDNÁNÍ S NEKATOLÍKY.

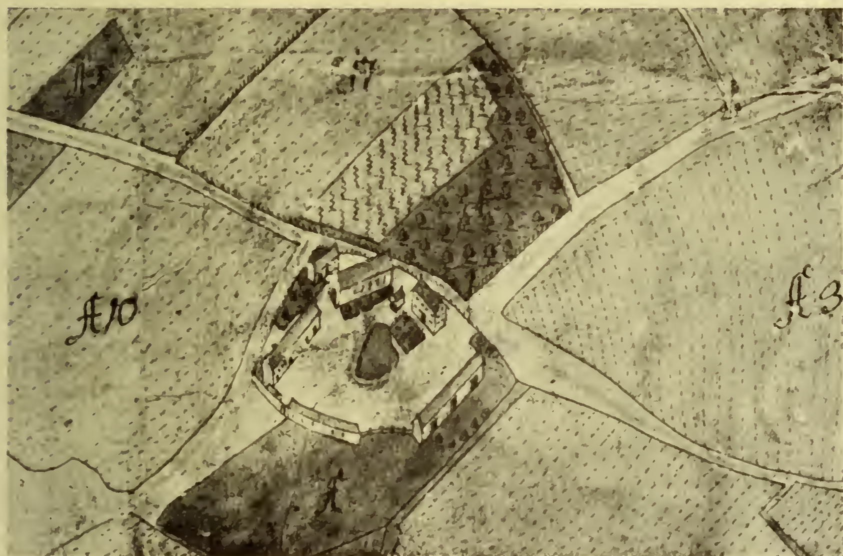
o tom na místě JMCís. poroučím, abyšte ihned . . . pod poctivosti a hrdla stracením, tak jakož jste rukou dáním se zavázali, se zase sem do města Boleslava Mladého dostaviti přede mne hleděli . . .“

„NEŘÁDY“ BŮVOVY.

List je zajímavý: na místě JMCís. rozkazuje se evangelíku, aby se postavil do arestu, protože nepravdivě tvrdil, jakoby císařský úřad poddané chtěl nutiti ke katolictví! Vidíme, jak záleželo krajskému hejtmanu na tom, aby nejitřil mysli v zemi, dokud švédský nepřítel konečné vítězství císaře a programu protireformace činil pochybným. Bůva v Boleslavi patrně hejtmana udobřil. Ale hraběti již dříve, na jaře r. 1644, donesly se stížnosti na Bůvu ovšem jiného rázu. Urozený člověk, Voldřich Linhart z Vinoře, jenž držel poddanský dvůr kostecký ve vsi Rakově a o kvotu kontribuční se s Bůvou nepohodl, vypsal hraběti podrobně, jak Bůva při robotách šetří zámožnějších sedláků a vše svaluje na chudé, jak dopouští jim bez náhrady užívati pustých statků, jak se špatně a pozdě při panských dvořích seje („v jedny vesnici více potahů mají, nežli z celý rychty se jich ku dvoru sjede“), jak nedostatečně se opatřuje pivovar dřívím k palivu, že sládek někdy kolik dní s várkou na dříví čekati musí, jak se nezabraňuje krádeži obilí skrze mlatce při mlácení v panských stodolách „a jiných moc neřádův“. To co vypátrala o Bůvovi hraběnka, hodilo se dobře do rámce těchto žalob. Zdá se mi však, že Bůva i nyní vše uprosil, neboť je purkrabím i později. Jeho skroušený, naříkavý, žebravý tón, prosící za smilování pro jeho nedostatečnost, odzbrojoval, zdá se, i oprávněné hněvy.

Tak nám ten rok pokoje poskytl příležitost podívati se trochu do zákulisí kostecké domácnosti a učiniti prvou známost s paní hraběnkou. Bez vojenských průtahů, pravda, nebylo Kostecko ani toho léta: ale jak se pluk někde na gruntech položil, vytasil se hejtman s císařským osvobozením a soldati již druhého dne musili dál. Bylo to jistě velmi příjemné, a hraběnka mohla dělati pořádek na pan-

SKIZZA KOSTI A SEMTINSKÉHO DVORA z r. 1753
(z mapy katastrální; u Semtin vpravo nahoře jsou ještě mladé semtinské lípy)

stvích, výborně hospodařiti, chlubiti se muži do Cařihradu —dokud všechnu její námahu neohrozil Torstenson. Ten od podzima r. 1644 se zas blížil Čechám. Neschopný Gallas, proti němu postavený, s armádou čím dál více scházející, byl odkázán již jen na ústup a zoufalou obranu. Bylo zřejmo, že Švédové i císařští zase vstoupí na půdu dědičných zemí . . . „Jestli ještě jednú ta potopa na nás přijde," píše 9. pros. hraběnka Sylvie, „již nechci více hospodařiti, aniž Vašnosti aniž sobě . . ." Přišla vskutku: dne 24. pros. oznamuje hraběnka do Cařihradu úplné zničení Gallasových pluků. „Mý serce —již je po mým hospodářství, nebo vopět přítele a nepřítele v zemi máme! Ještě nikdy hůř nebylo jako nejčky. Já sem na těch statcích takovej čistej řád udělala, ty počty s takovou pilností sama do nejposlednějšího přehlídla, že byšte ráčili své potěšení nad tím míti. Toto již všechno bude nic; já sobě vo deset let svýho živobytí ukrátím. Ach, co je to za souženej život!"

NOVÝ VPÁD ŠVÉDŮ DO ZEMĚ.

Švédové pronásledujíce trosky císařských, vpadli totiž v posledních dnech prosince do kraje Žateckého. Černínská panství Kysibl, Petršpurk a Neydek byla nepříteli na ráně a musila přes přísné zákazy císařské Švédům kontribuovati. Boleslavsko bylo ještě mimo nebezpečí; proto na Kost dala hraběnka hnáti něco dobytka ze svých statků na severozápadě. „Oznamuji Vašnosti," psala 5. led. 1645, „že je tu v naší zemi tak zle, že jak živo hůře nebylo. Máme nepřítele i naši celou armádu tu, a ta je tak mizerná, že po žádný bitvě tak zle nebylo. In summa sme do duše ruinirováni." Plnou pravdivost těchto nářků měly prokázati vlastně teprv události následujících měsíců, kdy Švédové zaplavili celé západní, pak i jižní Čechy a konečně dne 6. března zničili císařskou armádu u Jankova. Císař prchal z ohrožené Prahy přes Plzeň do Bavor, a Torstenson, zmocniv se Jihlavy a Znojma, zamířil do Rakous, chtěje se ve spolku se sedmihradským knížetem Rákoczym pokusiti o Vídeň a moci císařově zasaditi ránu smrtelnou. Osud vlasti naší zas jednou v těch dnech byl na vahách, Bílá Hora ještě mohla býti vrácena vítězi i s úroky . . . Dědici pobělo-

NÁŘKY HRABĚNČINY (R. 1645).

„JEŠTĚ SOU KOSTKY NA STOLE".

horští, k nimž i hr. Heřman náležel, počali se třást o své statky a kořisti. „Ještě sou kostky na stole, kdo ví, kdo to užije, co máme," psala, výrazně situaci vystihujíc, paní Sylvie. Hrabě Heřman vskutku zdarem poselství svého do Cařihradu mnoho přispěl k záchraně císaře: snad v nejkritičtější pro císaře chvíli rozhodl (krom nabídky velmi výhodného míru) také fakt, že sultán Rákoczymu alianci s nepřáteli císařovými zakázal! I všichni ostatní katoličtí stavové čeští napjali síly, aby vítězství Švédů a emigrace odvrátili. V březnu nařízena zemská hotovost — v květnu následkem toho postavila Kost ze svých 19 poddaných s některými sousedními statky, celkem z 30 osedlých, tři mušketýry a 1 koně se sedlem, 2 pistolemi a karabinou a plným žoldem měsíčním ve výši 12 zl. (720 Kč) — sněm odhlasoval velkou pomoc finanční, nařízeno vydati chrámové poklady, mustrovány nové pluky, sháněny zásoby proviantu. Hlavní bylo ovšem, že Torstenson nestačil na úkoly, jež si vytkl. Torstenson od Vídně odtrhl k Brnu, jež oblehl: nezdar tohoto podniknutí a zmar aliance s Rákoczym v srpnu a v září zabránily, že léto r. 1645 nepřineslo věci císařské katastrofu.

Země česká byla tou dobou, poněvadž tíhu války nesly Rakousy a Morava, většinou prosta nepřítele, zejména český sever v Zálabí. Boleslavsko trpělo jen — hlavně v dubnu a květnu — průtahy císařských; nezůstalo jich, přes císařské osvobození, ušetřeno ani Kostecko, kterým se pluky, ze Slez k Boleslavi a Praze táhnoucí, bráti musily. „Žádnýmu statku se hůře nevedlo jako Kosti, stále durchcuky," píše paní Sylvie 1. července. Ale zároveň chválí si kosteckou úrodu: „Jistě obzvláštní boží požehnání: je letos tam více na jednom záhoně, než v loni na dvaceti." Po týdnu, když se vrátila z Kosti, píše znovu: „Mohu říci, že při jednom dvoře, tom nejmenším, je víc na poli, než vloni při všech. Veliký požehnání je tam, než proti tomu stálý marše. Než purkrabí je Svatošem, než (však) posvětím ho místo izopu s ňákým dubovým kejem." Na Bůvu zajisté hraběnka stále se rozčiluje: „Na Kosti sem utěšeně řád učinila, že tak všechno nemůže jeden krást, jako ten bohaprázdnej purkrabě. Není hoden, že ste ráčili tu

VELKÁ ÚRODA NA KOSTECKU.

terpělivost s ním mít.“ O poddaných přiznává, že je mezi nimi nesmírná chudoba, ale mají dobře zasito, že vrchnosti budou moci platiti a sami při tom vostati. „Bože dejž nám ty ourody užiti, což je pěkná! Já nevím, co letos jak to boží vobilí sklidíme; všady je tak mnoho a málo lidí!“

KAPITOLA VIII.

POD ŠVÉDSKOU KONTRIBUCÍ.

OHROŽENÍ VELBLOUDI Z CAŘIHRADU. — ŠVÉDOVÉ NA HR. SKÁLE. — KOST KONTRIBUUJE NA SKÁLU. — NOČNÍ ÚTOK ŠVÉDŮ NA KOST. — EXEKUCE OHNĚM. — VOJNA MEZI SKÁLOU A KOSTÍ. — KAPITULACE SKAL. — BRANDBRIFY ZE VŠECH STRAN. — HOSPODÁŘSTVÍ NOVÉHO HEJTMANA. — SUMMY POHLCENÉ VÁLKOU.

STRACHY ZE ŠVÉDŮ.

BOHATÁ úroda byla sklizena v pokoji, ale naplněné stodoly a sýpky měly se státi zásobárnami Švédů. Dne 9. září referuje hejtman Stránský, že Königsmark s celou armádou leží u Budišína a Žitavy, že hrozí vpádem do Čech a že Kost bude třeba opatřit vojenskou posádkou a jmenovati komandanta. O šest dní později slyšíme, že švédský plukovník Reichwald dává otvírati záseky v lesích u Jablonného, že na Kostecku je poplach, poddaní ze Sobotky i ze vsí i šlechta z okolí se svými rodinami že se zachraňují do zámku. Stránský je rozčilen těžkou zodpovědností, jež mu nastává, chce od hraběte (který zatím v létě se byl vrátil do Čech) přesné instrukce. Poplach byl patrně předčasný, ale utečenci zůstali v zámku. Dne 1. října postihujeme na Kosti již vojenského komandanta, nějakého Šimona Wahla; má pod sebou 15 mušketýrů a 15 jich ještě žádá. Je pln kuráže: píše, že bude ve spojení s nejvyšším (t. j. plukovníkem; „nejvyšší" je pouhý překlad německého „oberst"; Čechy doby habsburské nemají již na rozdíl od doby husitské vlastní vojenské terminologie) Ungrem, jenž má u Ml. Boleslavě něco dragounů a tím způsobem že ochrání panství od Švédů, kteří usadili se zatím na zámku Grabštejně u Hrádku (Grottau) a posílali do okolí, i na Kost, výpalné listy. Ale hrabě komandanta posílal již ke všem čertům: den

dva dny před 1. říjnem táhlo panstvím 5 pluků císařských (v tom Hanavský, Remsdorfův a Ungrův) od Boleslavě k Jičínu, počínajíce si hůř než nepřítel. Mlátili obilí ve dvořích, brali dobytek. Většina dobytka selského i panský dobytek, v tom i ovčí, byla sice uzavřena v zámku nebo sehnána pod zámek, ale poněvadž tu nebylo proň dosti potravy, poslána část jeho pod ochranou několika mušketýrů a myslivců, za vedení purkrabího Bůvy a písařů, v noci do kosteckých dvorů, Horního Bousova a Obrub. Transport byl však přepaden silným oddílem jízdy a 64 kusů dobytka selského a 9 panských volů bylo uloupeno. Hrabě měl právem za to, že posádka na zámku, která notabene týdně stála 30 zl. (t. j. 1800 Kč), není k ničemu, nemůže-li zabrániti takovým loupežím. Od konce měsíce velí již na Kosti jako nový komandant Michal Adlshofer, hofmistr hraběnky Sylvie.

LOUPENÍ CÍSAŘSKÝCH.

Tak vedlo se sedlákům, kteří schránili svůj dobytek pod ochranu pevnosti. Ani ti, kteří prchali do lesů, jako sedláci z Markvartic, uchýlivší se na Starohradské panství, do rozsáhlých lesů kolem Křižánek, nebyli šťastnější. I tam je partaje císařské počátkem října vyslídily a vzaly jim 34 kusů dobytka. Na štěstí pro poddané tyto drancující partaje zmizely z panství, když Švédové se přiblížili. Torstenson vracel se v říjnu z Moravy přes Poličku, Vys. Mýto, Pardubice k Hradci Králové. Hradce 27. říj. marně dobýval. Pak spěchal k Jaroměři, kde nabyl spojení se švédským sborem z Kladska. Z dominií s Kostí sousedících hnali úředníci v ty dny všechen dobytek ku Praze, aby ho zachránili; i Stránský to učinil (29. října). Vzácná, na Kostecku nikdy před tím nevídaná zvířata nacházela se v stádě, hnaném z Kosti: velbloudi a bůvoli. Přivedl je do Čech hrabě z Cařihradu; byla to trofej, jež obecnému lidu vypravovala nejvýmluvněji o dalekosti a exotičnosti jeho turecké výpravy. Hraběnka o nich blouznila dlouho před návratem hraběte: „Já se těším na ty zvířata; když kdo dvéře vodevře, míním, že již sou tu.“ „Na ty zvířata se hrubě těším, že je něco, co sem neviděla. Rozdělím to tak, kde by nejbezpečněji vostávati mohla. Nastane mi vopět nová starost, abych to nezmerhala.“ Jak dlouho vydržela ta vzácná zvířata, jejichž příchod na

VELBLOUDI NA KOSTECKU.

Kostecko jistě svolal udivené diváky z dalekého okolí, švédskou vojnu v Čechách, nevím. Jak vidíme, nechybělo mnoho, aby cařihradská kořist hraběte neoctla se ve — Štokholmě.

POCHOD TORSTENSONŮV DO ČECH.

Z Jaroměře vydal Torstenson dne 29. října rozkaz, jímž určoval řadu dominií v Hradecku a Boleslavsku (v tom i Kost) za kvartýry své infanterii. Rozkaz sliboval ochranu všem, kdo se podrobí požadavkům Švédů a hrozil vojenskou exekucí neochotným. Tento armádní rozkaz dodán byl na Kost dne 31. října v osm hodin večer z — Hr. Skály. Byl provázen přípisem švédského komandanta pevnosti skalské, Viléma Bonara, podplukovníka Wranglova pěšího pluku, v němž se Stránskému sdělovalo, že je Bonarovi uloženo vzíti Kost v kontribuci a opatřiti ji ochrannou posádkou. Zároveň nařízeno připravit zásoby chleba a piva, protože v několika dnech přitrhne celá armáda.

HR. SKÁLA V MOCI ŠVÉDŮ.

Můžeme si představiti, jaké zděšení zavládlo na Kosti, když přijel trubač s tímto dopisem z Hrubé Skály. Hrubá Skála v rukou nepřítele! Švédové v nejbližším sousedství! Neboť na Kosti až do dodání listu o obsazení Skal skrze Švédy neměli tušení! Nový komandant Adlshofer, jenž přibyl na Kost 29. října, a hned se vyznamenal zahnáním jedné loupící partaje u Bousova, ujišťoval dne následujícího písemně hraběte, že se nepřítele nelekne a nedá si nic vynutiti. Dne 31. večer, po přečtení listu Bonarova, píše sklíčeněji: Nepřítel nám již leží na krku a chce kontribuci. Zámek Skála a celé panství je od Švédů obsazeno. Na dnešek určil nepřítel Jičín za hlavní stan. Prosí o instrukce, co činiti? Bude se však starat, aby nepřítel zámku nedostal a poddaní byli ochráněni.

KONTRIBUCE Z KOSTI NA SKALA.

K čemu instrukce? Komandant měl jistě od hraběte, jak jej známe, instrukci, nic nedat. Také nikdo na odpověď hraběte nečekal a již od 2. listopadu počalo se z Kosti pěkně kontribuovati na Skálu. Kost měla komandanta, posádku mušketýrů, byla dobře k ochraně připravena, jeden tuplhák a dva až tři malé kusy (to byla kostecká pevnostní artillerie) byly dokonce nabity — ale pro Kostecko nadchá-

zely dny horší než za okupace švédské r. 1639. Neboť kontribuci musilo panství platiti jako tenkráte, ale nepožívalo švédské ochrany jako tenkrát. Každou chvíli bylo se co bát o štráfy a nové požadavky švédské jízdy ze Skal. Při tom pobyt na zámku, přeplněném lidmi, nebyl nikterak příjemný. Adlshofer stěžoval si hraběti, že je na zámku mnoho zbytečných lidí, největší houf cizích a málo z poddaných. Kdyby se co přihodilo, ubozí poddaní nenajdou místečka. Adlshofer měl nejvíce spadýno na šlechtu, která se byla utekla do zámku. Psal přímo, že ti urození rytíři svým poddaným v potřebě pomoci nedovedou, ale zde poddaným hraběte místa zabírají; stěžoval si také, že přispívají nejvíc k znečištění zámku. Podobnou notu hudl ve svých listech Bůva: že jsou lidé rytířští na panství jen k zhoubě lidu selského, že ho zkracují v kontribucích (víme již, kam to bije), pan Kelbich, když se opije, že mu nadává huncfutů atd. Lidé poddaní, pokud nebyli v zámku, utekli v prvém strachu většinou do lesů. Stránský aspoň píše 12. listopadu, že vsi jsou pusté, že lidi většinou prchli i ze Sobotky. Tak vypadaly přečasto naše vsi a venkovská městečka v těch hrozných časech, kdykoli blížili se soldati. Pusté ulice a náměstí, prázdné domy, chlévy, stodoly. Život lidský zmizel z míst, kam blížily se násilí a loupež, ať již jmenovaly se nejslavnějším regimentem Jeho Milosti Císařské nebo armádou veleslavné Švédské koruny!

PUSTÉ KOSTECKO.

Štěstí bylo aspoň, že Torstenson s celou armádou nepřitrhl na Kostecko, jak byl Bonar 31. října oznamoval. Torstenson vskutku obrátil se po nějaké době od Jičína do Slezska. Oklikou ze Slezska teprv v prosinci vtrhli Švédové k Fridlandu, jehož se zmocnili (16. pros.) a odtud k Jizeře a Litoměřicům. Za takové situace byly švédské posádky na Skalách a v Jičíně zcela bezpečny a pochopíme, že vládly, vybírajíce těžké kontribuce široko daleko v horním Pojizeří. Kosti uloženo výpalné 900 tolarů čili 1350 zl. (81.000 Kč), jež se měly odváděti na Skálu; vedle toho poručeno dodávati do Jičína každý týden 3 kusy hovězího dobytka, 1 tele, 1 skopce, 1 prase, 2 husy, něco zvěřiny, 6 kuřat, 2 indyány, 1 kopu vajec,

20 liber másla, 1 kopu kaprů, 30 štik, 1 kopu „speisfisch“ (úřední řeč švédské armády v styku s Čechy byla německá), 18 korců mouky, 9 sudů piva, 30 strychů ovsa a přiměřené množství sena a slámy. Bylo to, jak vidno, horší než před šesti lety, kdy kostecké panství ujala za svůj kvartýr hraběnka Banérová. Vše měli ovšem platiti ubozí poddaní — věříme hejtmanu Stránskému, píše-li 12. listopadu, kdy splatna byla na Skálu prvá polovice žádaného výpalného, že sedláci naříkají nanejvýš, že dobíhají na Skálu s úpěnlivými prosbami o slevu. Vše bylo marno. Sedláci opouštěli své grunty a skrývali se s rodinami a kusem dobytka po lesích, jen aby platit nemusili. Hejtman Stránský byl patrně dobře zpraven o historii Hosiánově: jemu nenapadlo zakládati poddané panským důchodem. Aby peníze z poddaných vynutil, dal shledati rychtáře a konšele z rychet a uvězniti je ve věži na zámku. Nevím, co to pomohlo, co to mohlo pomoci. Hejtman si stěžuje, že lidé jsou zatvrzelí, také Bůva píše, že nechtí platiti ani povinných ouroků (že již za čtyry lhůty, t. j. za dva roky je dluhují) ani osepní oves, ale vysvětluje zároveň, že obilí je laciné a že prodati není komu, protože formané pro strach vojenský nejedou. Přes to léčil i on chudobu sedláků vězením: Mám plnou věži lidí, píše 12. listopadu „a ostatní také mušketýry dám sebrati, poněvadž se protiví a na poručení se dostaviti nechtějí; a z vězení žádného nepropustím, až dá, co je povinen.“

TÍHA KONTRIBUCE A BÍDA PODDANÝCH.

Úředníci sázeli lidi do věže, protože věděli, že hrabě o té energii rád uslyší, že poddané „vykoupiti“ ze svého nechce. Sami byli přesvědčeni, že to pomůže málo nebo nic, ale chtěli, tuším, skutkem doložiti pánu bezvýslednost jím zastávané taktiky. O to ostatek se starali i Švédové. I tu hrabě radil, nedat si od nepřítele nic vynutiti nebo aspoň dát mu co nejméně. Tak z Kosti na výpalné složili jen menší částku (400 zl.), a jak odváděli viktualie, o tom poučuje měsíční cedule za dobu od 20. list. do 20. pros., sestavená pěkně přehledně od Švédů, takřka s rubrikami:

LÍPA SEMTINSKÁ

„Měli dáti“		„Dali“	
mouky	72 str.	mouky 7 str., 3 věrtele	
ovsa	120 str.	ovsa 1 str., 1 věrtel	
piva	36 sudů	piva	2 sudy
hovězího dobytka	12 kusů	hovězího dobytka	10 kusů
slepic	24 kusy	slepic	3 kusy

NOČNÍ ÚTOK ŠVÉDŮ.

atd. Švédům došla brzo trpělivost a v noci z 22. na 23. listopad přitrhli ke Kosti. Nechtěli patrně zmocniti se zámku, nýbrž jen hejtmana o opravdovosti hrozeb vypálením přesvědčiti. Zapálili stodoly u dvora v Semtinách a chtěli zapáliti i dvůr, ovčárnu a pod zámkem pivovar. Komandant jen prudkou střelbou ze zámku pivovar zachránil. Kdyby byl nepřítel tušil, jak statečnou má velitel Kosti posádku, byla by pevnost nepochybně té noci dostala se v moc Švédů. Když dán v zámku alarm o útoku švédské jízdy, lekla se většina mušketýrů tak, že nemohli slova promluviti a mušketu v rukou udržeti. Komandant je musil ranami přiměti k setrvání. Z 19 mužů jen na 8, stěžuje si hraběti, může spolehnouti; proto prosí o 15 nových mušketýrů z Prahy. Zároveň se dovídáme, že poddaní, kteří sběhli se k požáru, nechtěli pomáhat hasit, aspoň většina nikoliv, ač se na ně s pevnosti pro Boha křičelo, aby pomohli.

ŠVÉDSKÁ „EXEKUCE“.

Hned dopoledne po ohni došlo psaní ze Skály, nebude-li složeno do tří dnů dalších 300 zl. (18.000 Kč), že bude zapálen jiný panský dvůr a město Sobotka. Stránský odpověděl prosebně, aby měli strpení a tu nekřesťanskou exekuci zastavili. Prozatím že posílá na Skálu 100 strychů; zítra pošle žádaný proviant. Udělá, co hrabě poručí. Jak vidno, dělo se toto vydírání pěkně methodicky: vypálení stodol bylo jaksi prvou vážnou výstrahou. Zdá se mi, že úředníci referovali o těchto událostech hraběti s jistým zadostučiněním. „Kde nechtějí kolem platit, vskutku hoří,“ ujišťoval Stránský, jakoby zpráva o požáru v Semtinách nestačovala. Úředníci byli v nitru svém pro to, aby se nepříteli vyhovělo a poddaní aby byli po případě založeni důchodem. Tak tomu také chtělo veřejné mí-

nění na panství i v okolí; v tom smyslu mluvili měšťané Sobotečtí, nesli-li na Skálu dary nebo platy, tak veřejně mluvili někteří rychtáři. Hejtman panství Skalského poukazoval i na bohatství Černínovo: kostecký pán může ještě nejspíše poddaným pomoci. Hrabě konečně, jak z dalšího patrno, musil povoliti a do jisté míry dáti tak za pravdu taktice někdy Hosiánově. Pokus Stránského vyprositi u Torstensona nějakou slevu, skončil se nezdarem. Do 6. ledna zaplatili z Kosti Švédům na Skálu 949 zl. Při tom požadavky švédské rostly: chtěli kontribuci z 1 usedlého po 30 tolařích (2700 Kč) vedle toho (19. led. 1646) každý měsíc v penězích 126 říš. tolarů, 20 nejlepších nádenníků, patrně na opevňovací práce na skalském hradě, dále něco koření (muškátový květ, pepř, šafrán, zázvor) — všechno to nota bene vedle dávek victualií dříve žádaných. Vše bylo rozpočteno na základě úředně přiznaného čísla kosteckých poddaných, počtem devíti.

Hraběnka Sylvie píše 6. pros., že švédská posádka skalská uložila kraji boleslavskému celkem 11.000 tolarů kontribuce (t. j. skoro jeden milion Kč) a 4000 že již dostala. Císařští počátkem prosince připravili něco vojska, především asi staropiccolominský pluk, který ležel v Ml. Boleslavi, aby Hr. Skálu Švédům odňali. Ale s tažení asi sešlo, když v polovici prosince Švédové z Lužice vtrhli do Čech a zmocnili se Fridlandu. Od Fridlandu táhl nepřítel k Litoměřicům, ze Sas měl vtrhnouti do Žatecka Wrangel. V těch dnech právě (23. pros.) psáno je zoufalé psaní hraběnky Sylvie, s citovaným výše výrokem: „Neračte nic kupovati — kdo ví, kdo to užije; ještě sou kostky na stole! Přijde-li Frangel, bude nám přerostlej; jisto bude po nás . . . Torstenson nás srovná, na lopatu hodí . . . Jak živo mi tak naše neštěstí k serci nešlo, jako nejčky . . .“

NÁŘKY PANÍ HRABĚNKY.

Tou dobou již na Kosti hejtmanoval Markvart Bejšovec. Hraběnka tedy přece prosadila svého oblíbence; Stránský byl propuštěn počátkem prosince. Byl to jediný hejtman těchto let, jenž psal pánu z Kosti německy. Nelíbil se hraběti: „je to prolhaný člověk“, napsal

hrabě na rubu jednoho listu jeho. S nastoupením Bejšovce, jenž jako hraběnka, naříkal na Bůvovy praktiky a pletichy, hrozilo Bůvovi uvěznění. Nevím, jak mu unikl a jak mohl purkrabovat dále; jeho systém obrany záležel v prosebném ujišťování, že je nedostatečným k zodpovědnému úřadu svému, že je „celej spletenej a zavedenej". Dojmy Bejšovcovy o kosteckém hospodářství, když se znovu ujal, nejdřív prozatímně, správy panství, tlumočí důvěrný lístek z 21. prosince: „I tak mohu V. M. oznámiti, že poddaní žádný poslušnosti nechtějí vykonávati a své vůle užívají. Dělá každý co chce a on (patrně Bůva) jim to všecko přehlíží a tudy veliká nespráva následuje. Po ty ženě, jako jeho (Bůvovou) hofmistryní (t. j. hospodyní) zůstává, nic nejní, jenom svýho lepšího hledí, s jejím mužem v zámku na krmníku V. M. sobě vepře stále krmí a V. M. žádných lnů až posavad vytříno nemá. Podobně vinopalka to nejhorší pálený, který může bejti, pálí; také po ní nic nejní. Myslivci žádných korotví ani bažantů ani žádný zvěřiny nic nemají; jenom jak slyším svých forštů (t. j. své kapsy) hledí . . ." Přísnější režim, který na dominiu zaváděl Bejšovec, měl patrně za následek, že 31. pros. purkmistr a ouřad města Sobotky resignovali. Oznámili Bejšovcovi, že již dvě léta trvají v povinnostech konšelských, ale „pro neposlušnost a tvrdošijnost lidí, pod správu naši příslušejících", že dále trvati nemohou.

ZPRÁVA O KOSTECKÉM HOSPODÁŘSTVÍ.

Co kontribuce na Skálu a poměru k Švédům se týkalo, nevěděl Bejšovec také jiné rady, než pomoci poddaným půjčkou. Psal, že lidé jsou na žebrotu přivedeni, že nejsou s to, aby sehnali, co na Skálu na kontribuci dluhují. Podobně, ale více naříkaje, píše Bůva. Dne 17. ledna poslali z Kosti na Skálu něco peněz, zároveň nesli ševci sobotečtí (bylo to již tenkrát nejslavnější řemeslo městské) Švédům střevíce. Nepřinesli patrně všechno, co bylo nařízeno. Velitel švédský tři ševce zavřel, čtvrtého poslal zpět na Kost s psaním, že chce dáti panství napořád spáliti, nedostane-li hned nazítří od kovářů a mlynářů na Kostecku, co byl poručil. Tedy stále táž příjemná píseň. Ale Švédové přece nepálili tolik, kolik hrozili; za to

O ŠVÉDECH NA SKALÁCH.

přepadali vsi a loupili kde jakého koně nebo kus hovězího dobytka. Hraběti, jako prve, byly všechny listy úředníků, doporučující švédským požadavkům vyhověti, nemilé. Že na listy Bůvovy připisoval karakteristiky: Je nedbalá bestie nebo: Od Bůvy, člověka lehkomyslného a bohaprázdného; Všecko lotrovství je a bohaprázdnost a pod., se již nedivíme. Ale i o oblíbenci hraběnčině, Bejšovcovi, poznamenával: „Drží stále s vokolními stavu rytířského. Zpola plnej."

Kost tou dobou měla zas jiného velitele posádky (hofmistr hraběnčin Adlshofer byl v polovici ledna odvolán na jiné statky) — byl to již tenkrát, tuším, François Reynette, podle jména Francouz. Úředníci si na něj stěžují, že jim v ničem nejde na ruku, nepropůjčí mušketýrů k potřebám hospodářství a osobuje si trestní moc nad myslivci i poddanými. Kolem 26. led. byla posádka hradní zněkolikanásobena příbytkem jednoho sta jezdců, kterým velel rytmistr Hennemann. Stalo se to na rozkaz komandujícího jenerála v království, hr. Colloreda, aby prý se proti Švédům na Skalách mohlo panství i okolí obrániti. Tak ke kontribuci švédské přibyla starost o císařské. Ostatní obavy z nového nadělení shrnuje Bejšovec 29. led. hraběti tak: Rejtaři Hennemannovi k Skalám partýrují (zajíždějí) a nač přijdou, všechno berou. „Obávati se jest, že podobně nepřátelští ze Skal partýrovati a na panství V. H. Mti. mstíti se chtíti budou. Naposledy nebude-li se jim kontribuirovati, tehdy ohněm to panství na dokonalou zkázu přivedeno bude."

VOJNA MEZI KOSTÍ A SKALAMI.

Náklady na posádku zámeckou zmírněny byly tím, že tentokráte komandanta a mušketýry opatřoval proviantem celý kraj. Ze zámku jim dávali jen oves a svíčky. Také na jízdu Hennemannovu šly porce z kraje; ale i panství dávalo trochu piva, chléb, seno, slámu a něco obroku. Ku konci ledna nařídili krajští hejtmané, aby šlechta, jež se utekla do zámku (a pobývala tam s rodinami od září 1645 po celé měsíce), přispěla na vychování císařské posádky v pevnosti. Páni zemani se bránili, protestovali, že statečky jejich jsou „osvědčený" (t. j. za pusté uznány a kontribuce zbaveny), ale nezbylo než poslechnouti. Byli tu páni Hubrykové, pan Vančura,

ZEMANÉ V KOSTECKÉ PEVNOSTI.

pan Koranta nebo Kuranta. Krištof Fridrich Kelbich z Ostrichu, sestra hejtmana Bejšovce a jistě ještě nějaký počet jiných. Nebydlili tu, pravda, příjemně, ale lidé tenkrát nebyli ještě zvyklí na velké pohodlí. Pan Kelbich s dítkami a sirotky svými byl ubytován v sirotčím sklepě (t. j. klenuté místnosti; ne sklepě v našem slova smyslu), kde zároveň byl uložen větší počet truhel a jiných věcí se svršky poddaných ze Sobotky i jiných míst. V zimě tu s dětmi „velmi hrubě" mrznul. V srpnu ho vystěhovali. Prosil hraběte, aby mu jiný pokoj vykázal. Hrabě na rubru listu mnoho láteří na škodu, kterou dělá šlechta na zámku. „Dáleji toho trpěti nemohu!" Ale víme, že šlechta na zámku bydlila i později.

ÚSPĚCHY POSÁDKY KOSTECKÉ.

Hennemannovi rejtaři mimo nadání změnili situaci: na Skále se jich počali báti. V noci na 5. únor zajel rytmistr Hennemann pod samý hrad Skálu, ruiniroval tam dva mlýny a pobral mnoho obilí, vyzývaje přímo posádku, aby naň udeřila. Ze Švédů se však nikdo neukázal. Rytmistr zajížděl i jinam po skalském panství; na př. i do Turnova. Dne 7. února, když odvážilo se na 60 rejtarů švédských ze Skály do Libošovic, kde pobrali lidem dobytek, pustil se rytmistr za nimi; pobral jim až na jednoho koně vše, co uloupili, dva zajal a hnal je až ke Skalám. Energie skalské posádky, tonoucí v nahromaděné kořisti, patrně ochabovala. Podle výpovědi zajatých bylo na Skalách švédských soldatů 80 jízdy a 60 pěších; vydřená jimi kontribuce v penězích byla odhadována na 12.000 zl. (720.000 Kč).

Pod dojmem tohoto obratu chlubí se Bejšovec již 5. února pánu, že Švédům nedává nic, jen dobrá slova. Ještě 28. ledna psal novému veliteli na Skále, Hausserovi, velmi uctivě a prosebně, jak zle je ruinováno celé panství Kostecké, že má jen 6 kontribuujících poddaných (vskutku od r. 1646 Kostecko přiznává jen 6 berních osedlých!) a jak silnou posádku musí živiti. Aby proto spokojil se mírnou kontribucí, posečkal pár dní na odpověď hraběte a laskavě, za přiměřenou odměnu, vrátil lidem pobraný dobytek. Po 7. únoru přestala se kontribuce na Skálu vůbec posílat. Bejšovec neváhal Hennemannovým důstojníkům, že panství tak upřímně zastávali a pro

dobré komando (t. j., aby rejtaři nedobývali se na zámku do komor a do špejcharů, neprolamovali zdí a nesužovali poddaných) přilepšiti několika sudy piva. Však za to dostal od hraběte!

Poslední pozdrav ze Skály dostalo Kostecko 13. února: ten den zapálil nepřítel ve Lhotě Rytířově 3 stodoly a jednu ves Šlikovskou. Jízda, zdá se, vůbec Skálu opustila; zbyla většinou jen pěchota, jež kolem 19. února byla již obležena v hradu od císařských, od pluku Ungrova. Bránili se dlouho, ale když ku konci února přivezena byla nejvyššímu Ungrovi děla, kapitulovali (dne 2. nebo 3. března). Vzdali se akkordem, jenž jim dovoloval volný odchod do Fridlandu. Z obilí v dobytém zámku nalezeného dostali Kostečtí něco z toho, co byli na Skály odvezli, zpět. Ukořistěnou kontribuci si ovšem Švédové v bezpečí odvezli. Dobytá Skála byla osazena jízdou Hennemannovou.

KAPITULACE HR. SKÁLY (březen r. 1646).

NOVÉ ŠVÉDSKÉ BRANDBRIFY.

K zděšení kosteckých poddaných nenastal dobytím Hrubé Skály z moci nepřítele obrat k lepšímu. Švédové objevili se v blízkém sousedství na jiných stranách. Dne 16. března na př. vyplundrovali Turnov (rytmistr Hennemann jim však odňal uloupený v Turnově dobytek), brzo potom usídlili se v Českém Dubu. Byly to patrně oddíly jízdy Reichwaldovy; oporou operací jejich v Pojizeří byl pevný Fridland. Tři neděle po pádu Skály, dne 23. března večer, došel na Kost švédský výpalný list čili brandbrif z — Turnova. Brzo potom poslal brandbrify Reichwald od Dubu; podle Bejšovce žádal nemožné věci. „O zastání od lidu JMCís. nic neslyšíme; jsme opuštěni!“ naříkal. Dne 6. dubna posílá Bejšovec hraběti nějaké nové poručení Reichwaldovo o kontribuci; zároveň poznamenává, že každé hodiny čeká švédský rozkaz o kontribuci na Fridland. Dne 8. dubna poslali Švédové výpalný list z Grabštejna — brandbrify krátce lítaly se všech stran. Nepomohlo pranic, že Bejšovec posílal grabštejnské „assignace“ čili rozkazy o kontribuci Švédům na Fridland (a snad naopak), aby prokázal, že je již „obsazen“. Objevilo se také, že radost z odpadnutí kontribuce na Skály byla

předčasná. Bývalý švédský komandant Skály, Hausser, byl totiž nyní ve Fridlandě a chtěl skalskou kontribuci do posledního krejcaru. Nějaký kolega jeho reklamoval také 80 tolarů, které mu slíbila Sobotka. Bylo toho celkem 319 tolarů (28.700 Kč). Na Grabštejn poslal Bejšovec něco zvěřiny, prose o shovění. Odpověď velitele — tituloval se „Hans George Gerttner, král. Majestátu a koruny švédské subdelegovaný komisař" — zněla, že poshoví, zaplatí-li Bejšovec dlužných 319 tolarů na Fridland. To bylo 21. dubna; že za švédskými požadavky je autorita moci, dokázala švédská partaj o 100 koních, která 17. dubna objevila se v Sobotce, aby plundrovala a hrozila pálením. Při tom při všem byl rytmistr Hennemann, jejž si Bejšovec tak chválil, že nad panstvím dobrou commendu drží, ze Skály (snad jen na čas) odvolán; na hradě skalském zbylo asi 20 rejtarů. Z kostské posádky tou dobou několik mušketýrů — „jsou to samí vožralci", píše hejtman — uteklo. Chytili je a strčili do arestu.

KONTRIBUCE NA ŠEST STRAN.

Poučeni historií posledních let, čekali bychom, že tyto hrozné poměry, kdy nepřítel vynucoval z obyvatelstva poslední groš, klada mu bambitku na prsa, netrvaly dlouho, snad měsíc, snad dva měsíce. Tentokráte však nebyl brandbrifům a „assignacím" konec. Dne 26. dub. si Bejšovec stěžuje, že je na šest stran povinen kontribucema (v tom byly 4 assignace od Reichwalda, jehož lid ležel stále u Čes. Dubu). Zvlášť těžké assignace ukládány z Grabštejna. Tak na př. na měsíc duben žádáno 80 říš. tolarů (20 dostali), 108 korců obilí, denně 8 osob na práce opevňovací a dva tesaře, dále 6 ručních mlýnů, 2 kováře a dovézt k zámku Grabštejnu 150 kmenů stavebního dříví. Mimo obilí mohlo se vše ostatní nahraditi v hotových penězích. Ulevily-li poněkud, jak se zdá, švédské požadavky v květnu, dohonily, co zameškáno, velké partaje tří saských regimentů, stojících u Kolína. Slyšíme o nich 16. kv., že vůkol na všech panstvích veliký kvalt provozují, lid stavu panského i rytířského do košile svláčejí, tlukou, nekřesťansky nakládají. V červnu týž nářek, že každý týden přijíždějí pod Kost partaje, císařské i švédské. Dne 9. června švédská partaj pobrala v Sobotce a vesnicích dobytky pro

nezaplacenou kontribuci; kořist, přes 130 kusů dobytka, hnali ke Grabštejnu. Rytmistr, jenž partaji velel, vzkázal Bejšovcovi, že jako poctivý navrátí dobytek nebo nechá ho na cestě, dostane-li 50 tolarů (4500 Kč). Bejšovec peníze poslal, ale z dobytka nedostal nic. Byl to důkaz, že vojenská morálka klesala víc a více; dříve zjevy takové byly sotva možné. „Co by se pak J. M. Cís. lidu tklo," píše Bejšovec, „není jeden den ani říkaje hodiny, aby partaje, též i švédský, nešly a přijedouc, což by se líbilo, nepobraly. Nic by mně nebylo líto, kdybych jim se spěčoval contribuci dávati a je dle možnosti kontentirovati (spokojiti)! Ani jedné vejstrahy mně nedali! Co sem jim již peněz vydal, ani jedné kvitancí dostati nemohu." Hraběnka posílá list právě citovaný hraběti dne 11. června. „Jistě že mně serce nad těma ubohejma lidma bolí, že sou tak sužováni. Prosila sem Colloreda, aby podle možnosti mi k tomu dobytku dopomoh. Psal na Jabloň (Jablonné) tomu comendantu."

VYDÍRÁNÍ OD ŠVÉDŮ.

Jako vždy i nyní po vzatém dobytku byla velká sháňka, posílání lidí, dopisování. Šlo tu zajisté o loupež rozsahu velikého. Vzal-li dobytek nepřítel, nabízel se za vrácení „recompens" čili mírná odměna. Žádala se také srážka na kontribuci švédské (ale marně v našem případě), poddaní psali supliky ke komandujícímu švédské armády, jenerálu Wittenbergovi, i tu bez výsledku. Švédský velitel Grabštejna, podplukovník Strakold, ostatek popíral, že dobytek vzali jeho lidé. Něco vskutku Bejšovec dostal zpět; 20 kusů Švédové nechali na cestách a v srpnu vráceno 14 kusů až z Žitavy. Také se zdá, že tenkrát v červnu zmohli se císařští na pokus zastaviti řádění Švédů od Grabštejna a Fridlandu. Před 10. červnem byl obeslán

NYMBURSKÝ SJEZD (červen 1646).

kraj Boleslavský do Nymburka, kde krajští hejtmané přednesli resoluci císařskou o kontribuci na 4 kompanie v kraji stojící (po 6 porcích z 1 poddaného; z Kosti 36 porcí) a o vychování 200 jízdy a 70 mušketýrů v Jablonném, kteří mají kraj ochrániti. Zde byl patrně ten komandant, kterému psala hraběnka. Bejšovcovi sliboval i pan nejvyšší vachmistr (jméno nevím), že bude míti pozor na dobytek uloupený na Grabštejně — tenkrát totiž oblehli císařští pod Monte-

KOST OD STRANY ZÁPADNÍ (OD ČERNÉHO RYBNÍKA)

cuculim jak Grabštejn tak Fridland. Ale nepochodili; jenerál Wittenberg přinutil Montecuculiho k ústupu. Z Grabštejna chtěli Švédové v srpnu kontribuce jako dříve. Dne 13. srpna slyšíme zase: Nepřítel opět velký summy chce; hrozí pálením. A 1. října píše Bejšovec, že je zcela marno, jak radil hrabě, žádati od jenerála Wittenberga polehčení kontribuce, že marné byly prosby jiných u samého Torstensona. Dne 28. prosince píše, že se dohodl s nepřítelem o zaplacení dlužného restu a že nepřítel slíbil, že spokojí se mírnější kontribucí. Jak patrno, trvaly tyto kontribuce nepříteli s krátkými přestávkami celý rok, ba táhly se do let následujících! V červnu byl Bejšovec počítal, že od 1. dubna každý měsíc panství platí nepříteli přes 600 zl. (36.000 Kč). Jistě z hloubi duše jde nářek jeho: „Raději bych ještě jednou takový panství v čas pokoje na práci měl, nežli ty kontribuční věci spravoval, když s to lidé nemohou bejti a vždy militarskou exekucí hrozí . . . Aby jenom jednou po tak prodlouži-lých létech ten žádostivý, svatý pokoj Pán Bůh nám dáti ráčil, abysme o něm taky věděli něco rozprávěti!“ *STESK BEJŠOVCŮV.*

Situace na bojišti v těch měsících není zcela jasná; zdá se, že Wittenberg i Montecuculi byli stále, chystajíce se k boji, v poblíží Kostecka. Dne 17. září vydán v hlavním stanu v Lomnici rozkaz, aby Kost připravila neprodleně 1000 porcí chleba, piva a masa a 100 korců ovsa pro marš sboru Montecuculiho. Hrabě prosil, aby panství jeho bylo průtahu ušetřeno, ovšem marně. Montecuculi položil se v Sobotce a dvou vesnicích s dvěma pluky a dvěma kompaniemi jen na noc (21. září), ale co ta návštěva pro panství znamenala! „Zrno ve větším díle vymlátili, velké škody poddaným učinili. Dvory byly salvakvardiema opatřený. Pod zámek silné partaje jely, dobytky zajímaly. Sádky spouštěli, štiky jenom na mále vylovili, na salvakvardu nic nedali. Ani vypsati V. H. Mti nemohu, v jakých zlých termínech (okolnostech) postaveni jsme, že se na tom světě stejská“ — píše Bejšovec 22. září. A po devíti dnech: „Lidé až posavád žádný doma zůstávati nesmějí. Ani vypsati nemohu, jaké veliké škody činějí. Žádného regimentu nedrží ani respektu ne- *VYDÍRÁNÍ OD CÍSAŘSKÝCH.*

užívají, a ti saští regimenty (Sasko tenkrát pomáhalo císaři třemi pluky) nejhorší jsou. Při dvořích sme se tím šustem zdrželi (t. j. s pracemi polními), a poddaní ještě nic nesili, rybníky nevyloveny zůstávají . . ."

KOMANDANT REYNETTE.

Vojenská posádka, která na Kost byla uložena, jak vidíme, nebyla panství k velkému prospěchu; bez ní by se bylo Kosti sotva mohlo vésti hůře. Velitel její opakuje ostatek, že na mušketýry není žádného spolehnutí. Na komandanta pak, Reynetta, si stěžoval Bejšovec, že mu nic není na ruku, že mušketýrů k ochraně polních prací a do dvorů ze zámku nepropustí. Reynette se bránil, že vojáci jsou vydržováni od kraje a k ochraně kraje, nikoliv panského hospodářství; kdyby mu mušketýra zastřelili, že mu hejtman beztoho jiného neopatří. Reynette byl vůbec na Kosti nespokojen. Byla mu uložena výchova z kraje, a to od Staroboleslavského děkanství; vskutku odtud nedostával nic nebo málo, takže na krajském sjezdě v Nymburce v červnu uloženo Kostecku, aby mu platilo týdně 15 zl. (900 Kč) a obrok na 3 koně. Ale i potom činil Bejšovec Reynettovi obtíže. Krajské vydržování posádky nestálo asi také za nic. Došlo tak daleko, že v říjnu Reynette prohlašoval, že bude dělati, co bude moci nejhoršího, aby jen z toho zámku mohl pryč přijíti. Bejšovec naznačoval hraběti, že Reynette má větší chuť sloužiti nepříteli, nežli JMCís. Dnes by to bylo obvinění ze zločinu velezrady — ve válce třicetileté znamenalo to pouze, že důstojník chce si vyhledati jiného zaměstnavatele.

PURKRABÍ BŮVA.

Purkrabí Tomáš Bůva během roku 1646 dohospodařil. Bejšovec si na něj stěžoval skoro v každém listu z prvých měsíců roku: že lidem velké neřády přehlíží, účtů pořádně nedělá, registra sirotčí že má po škartách, že poddané vychoval k neposlušenství a pod. Hrabě svému rozčilení ulevoval jen v přípiscích na rubru Bůvových dopisů; jinak snad rád snášel vzájemné nepřátelství obou hlavních „oficírů" kosteckých. Teprv v dubnu, když z Bůvy nebylo možná dostati peníze důchodní, když účet a zaplacení stále odkládal (chybělo mu 424 zl.), rozzlobil se hrabě doopravdy: „To již přílišné kejklování.

Musím jináč k tomu přikročiti a konec učiniti.“ Co učinil, nevím; nejspíš mu zabral jeho statek v Bousově. Bůva se pronesl, že nedbá, aby mu hrabě všechno pobral, jenom aby ho nevěznil. Myslím však, že byl zavřen přece; i jeho žena („purkrabka“) měla nějaké nesnáze. Ale r. 1647 nalézáme nezmaru Bůvu mezi úředníky hraběcími na panství jeho Mělnickém. Po odchodu Bůvově objevuje se v kanceláři kostecké nová mladá síla: písař obroční Jan Pařízek, poddaný valdštejnský z Dobrovice, „sirotek a mládenec potřebný“, jak píše hejtman. „Není žádnej hráč ani vožralej,“ dodává. Později se tituluje panštěji: Jan Pařízek Semtický. Jeho přičinění a nadání (a mimochodem řečeno i pěkné písmo) brzo zajistily mu oblibu hraběte a zejména hraběnky.

HOSPODÁŘSTVÍ NOVÉHO HEJTMANA.

Hospodářství na panství, přes vojenské pohromy toho času, nebylo spuštěno docela, tuším díky energii Bejšovcově. Čteme, že pole jsou dobře oseta na jaře i na podzim, „roli k jaru podvoraný, měkoty a pro ječmeny co náleží zdělaný“, vidíme, jak Bejšovec stará se o „vyzdvihování“ sešlých stavení, nových splavů v rybnících, jak dosazuje rybníky, jak zvětšuje cenu panských polností zvoráním přilehlých kusů od pustých gruntů selských. S dobytkem to ovšem stálo špatně, nejhůř s ovčím. Na podzim r. 1645 byly ovce ze strachu před nepřítelem zahnány do Petršpurka, na jaře 1646 ovčáci přihnali ze 700 zpátky pouze 250 kusů. A v jakém stavu! Přes všechno vydírání od nepřítele mohl Bejšovec prodat v dubnu přes 400 korců obilí, mohl pánovi posílat peníze z Kosti. Je pravda, že pokud šlo o kontribuce císařské, platil jen starší dluhy; velkou kontribuci, svolenou sněmem květnovým z r. 1645, zůstávali na Kosti ještě v červenci 1646 dlužni, nemluvě o posudném a o desátém mandeli. Svolení sněmovní z 1645 požadovalo od hraběcí osoby daně z hlavy 200 zl. (12.000 Kč), od hraběnky 33 zl. 20 kr., z poddaných (celkem devíti) po 3 zl. (tedy po 180 Kč) atd. — to všechno neměli po 14 měsících kostečtí páni i úředníci ještě zaplaceno! Za to reštanty a platy poddaných vymáhal Bejšovec, jak se zdá, s přísností neobyčejnou.

Soudím tak z toho, že sám hrabě Černín mu doporučoval, aby „hleděl poddaným za spravedlivé učinit". Bejšovec se bránil (30. července): „Uchovej mne milý Pán Bůh, abych jejich krvavou práci tento těžký a obtížný čas, ani co by za krejcar stát mohlo, neslušně žádati jměl, neb se hrozného odpovídání před Pánem Bohem obávati jest a na to mysliti musím, že by mi to Pán Bůh, jinou stranou odejmouc požehnání svého ode mně, škodlivě vynahraditi ráčil!" Touto tirádou nedejme se o nevině Bejšovcově přesvědčiti. Krásných slov o bídě poddaných mívali v ústech dosti nejhorší jeho vyděrači. Ale Bejšovec měl nepochybně pravdu v tom, že lid je zatvrzelý a neposlušný. Pochopíme, že lidé, časem po týdny po lesích se skrývající, obraní o všechno a jen toliko živobytí s nouzí chránící, v stálém takřka zápase s bídou a surovým násilím soldatesky, zesurověli také a takřka zdivočeli.

JEHO PŘÍSNOST K PODDANÝM.

Neboť vypravování naše, na bohatém sic, ale přece kusém materiálu založené, nepodává o útrapách kosteckých poddaných obrazu úplného. Hejtman Bejšovec posílá ku konci ledna r. 1644 do Prahy opisy osvědčujících listů a kvitancí, „co se od bitvy u Lipska na soldaty vydalo rozličně" — a suma toho činí 28.773 zl., t. j. přes 1 milion 726 tisíc Kč! A to za 15 měsíců! Byť i v osvědčujících listech leckterá škoda počítána byla dvojnásob (a snad i víc než dvojnásob), je to summa přece ohromná; velikou většinou byly pak ty peníze vynuceny z poddaných. A vydírání to trvalo dobře plných dvacet let; celková bilance jeho na jediném panství vydala by summy závratné. „Bude-li svět dále státi, lidé se podiví a sotva uvěří!" psal o tom tehdejší kronikář mladoboleslavský, Jiří Kezelius. Bezděky vtírá se tu otázka, kam se ty nesčíslné miliony, vydírané po celá desítiletí ze země, poděly? Je známo přece, že válka nejen ochuzuje, že dovede také obohatiti. Peníze vydřené od cizích a domácích sborů vojenských nebyly přece vesměs vyvezeny ze země! Sprostý voják i kavalír-důstojník (důstojník války třicetileté byl velký pán a žil jako kavalír prvého řádu; proto musil míti plukovník na př. na 180.000 Kč ročního platu; ostatní důstojníci pak v přiměřeném poměru) do-

MILIONY POHLCENÉ VÁLKOU.

vedli většinou utratiti rychle, co lehce nabyli — kde vyrůstala bohatství, jež musil zakládati nešetrný život armády? Vyrůstala jistě — nedovedla ovšem vyrovnati hospodářskou katastrofu, která byla způsobena vylidněním, vydrancováním a vypálením země, trvalým ochromením důležitých oborů obchodních a průmyslových, v důsledku obého pak hospodářským i kulturním úpadkem. Sedlák při tom pochodil nejhůře: dluhy, jež mu narostly vůči vrchnosti za nezaplacené činže a dávky, vydávaly jej na příště ještě víc libovůli její a trvalé poklesnutí cen obilí a dobytka po válce, provázené rostoucími kontribucemi, musily z něho učiniti chudáka, jehož grunt při všem dření zajišťoval sotva holé živobytí.

Napadá mi při těch vývodech o selské bídě, jež přece nepoznala zoufalství, krásná strofa Vrchlického, nadepsaná Naděj lidu:

Ó naději ty lidu věčně živá!
Po mezi pasák tvoji notu zpívá . . .
a z klasů bouří rozmlácených dívá
se rolník za tebou, slz stopu v zraku.

KAPITOLA IX.

PANÍ REJNA NA KOSTI.

PANÍ REJNA. — JEJÍ PRVÉ DOJMY A PRVÉ KRITIKY KOSTECKÉHO HOSPODÁŘSTVÍ. — JEJÍ ROMÁN A SVATBA NA KOSTI. — BEZOHLEDNOST HRABĚTE A HNĚV PANÍ REJNY. — MEZI DVĚMA OHNI. — PROSBY A HROZBY PODDANÝCH. — NESPOKOJENOST POSÁDKY KOSTECKÉ.

PANÍ REJNA.

ZAJÍMAVOU návštěvu dostala Kost s jarem r. 1646: paní Rejnu. Byla to jedna ze tří dcer nebohatého bratra Černínova, Viléma Černína z Chudenic, tedy neť pánova. Jmenovala se vlastně Regina, ale poněvadž tenkrát *g* četli Čechové jako *j*, říkali jí Rejina, krátce Rejna. Žertem se podpisovávala v psaních k strýci, jejž titulovala tak roztomile „Můj nejmilejší pantáto!“: Vaše ponížená strejna Rejna. R. 1637 žila někde v cizině, tuším v Italii; byla se provdala za nějakého francouzského důstojníka, jménem Soiér a byla brzo nešťastna „v tom cizím národu“. Vrátila se bez muže domů do Mirotic. V listopadu 1643 vyhledal ji v Miroticích cizí voják. Přišel s novinou, že její muž umřel, někde ve Vlaších. Pak vdala se podruhé za nějakého Kcherna. Ovdověla znovu, majíc již z prvého manželství dítě, syna Ferdinanda. Tu se jí ujal hrabě Heřman, „ze strejcovské lásky“ a poslal ji na Kost, ne tak do služby, jako za hospodyni a dohlížitelku nade vším, co na tehdejším velkostatku náleželo do kompetence ženských sil. Bylo to hlavně prodávání vína ze sklepů zámeckých, výroba páleného, při dvořích pak pěstování drůbeže, zelenin, lnu a jeho spracování. Z 1. května je prvý její dopis z Kosti, jejž čtenář najde při str. 97 v pěkné reprodukci: „Voznamuji Vašnosti, že sem ščasně (t. j. šťastně) na tu Kost přijela. Všechno mi se na ní dobře líbí (to věříme), než to že mnoho

myší na ní. Jak ste mi ráčili těšit, že zde všeho dobrýho dost míti budu, všechno ty myši rozvláčily, tak že málo toho dobrýho zůstalo. Vína tři sudy plný, jako voda, vláčkový není, než s vodou zbrečaný . . . Vinopalka hrubě nečistá, málo a zlý pálený pálí . . . Klíčnice taky na nic nejní . . .“ *PRVÉ DOJMY JEJÍ*

A tak to jde dále. Její hovorný temperament, její naivní tón dodává těm právě ženským listům půvabu zvláštního. V květnu a červnu píše: „Ve dvořích všech sem byla. Všudy prázno . . . Krav 28, než krávy tak sou hubený a nedojejí 5 krav žejdlík mlíka. Šafářky pláčí, že nevědí, co budou dělat. Vovce nějaký vomrzlý . . . Co se dotejče dvorů, žádnejch zahrad nesili. Co sili (zelí sázeli), nic nejní; všecko šafáři k svýmu užitku přivedli . . . Sou zde lidi pro sebe, ne pro pána . . .“ Nářky jsou ovšem provázeny sliby, jak všechno dá do pořádku, jak dobře bude hospodařit. „Drůbeží všechny dvory sem vosadila a již taky i kuřátka mám.“ Píše, že pálené pálí jen na jednom kotli (dva jsou polámány), šenkýři že ho nechtí brát, aby jim to hrabě přísně poručil. Také víno má špatný odbyt; každý „fuká“, že je drahé. Jo, kdyby věřila (t. j. na dluh dávala), bylo by již odbyto. Jen páni na zámku a komandant (Reynette?) více vína pijí a komandant „dycky hotový dal“. Škoda ho nastokrát, že je vocad pryč. Podaný ho litují i pláčí, že sou sobě odpočinuli, co druhýho zbyli (snad jde o nástupce Reynettova; citovaná zmínka je z ledna r. 1647). Kto to pravil, že v zámku přes noc nebejval, vomejlil se. Co je tu, aniž jednou (z) zámku v noci nebyl. Škoda ho nastokrát; byli voba dobrý lidi.“ *KRITIKA HOSPODÁŘSTVÍ.*

Služební postavení paní Rejny není zcela jasné. S počátkem r. 1647 objevuje se v službách hr. Černína vrchní hejtman, patrně nějaký centrální řiditel (neznám jeho jména); ten nařídil, aby paní Rejna byla poddána písaři obročnímu a pálené aby přestala páliti. Rejna si naříká, že nemá nic více než „co jinej čeledín na ten chlíb a vaření, půl zlatýho (30 Kč) na maso a ten truňk piva. Ten mušketýr má zlatej na maso.“ Uprostřed srpna r. 1646 píše ze Semtin hraběti o kožich, že je již po ránu hrubý chladno, že v sednici ne-

může sedět. „Rašteli ze mně jakej užitek mít, rašte mně vodívat, abych se neskrčila.“ Rejna měla něco málo vlastního jmění, nějaké menší hospodářství, snad v Miroticích nebo na Veselí. Psala o něm, patrně podle pravdy, hraběti: „Můj statek za Vašnostiny smetí nestojí.“

POTKÁNÍ SE ŠVÉDY.

Tu a tam v dopisech jejích mihne se zpráva o vojenských bědách přítomnosti. V červnu 1646 píše: „Tak mi se zdá, že sem v arestu, nebo každej tejden císařští anebo nepřítel pod samou Kost jezdí a těm ubohejm lidem, kde co mají, stále berou. Srdce mně bolí jich poslouchat. A já třikrát ve dvořích sem byla; břicho strachy se mně skrčilo, zdaliž na mně připadnou . . .“ Nebo v druhé polovici září: „Při tom Vašnosti voznamuji, že se zle děje. Bude-li tak na dlouze, co dělat budeme? Nic naše hospodářství, žádnej dobrej čas nemá. Takový partaje, marše . . . nevěřím než že čert pytel s nima roztrh. Ty sedláci tak neposlušní a svývolní, samoděk vo dobytky přicházejí. Co se jim poroučí, aby při zámku zůstávali, dokud se to nevodžene, nic přece semotam se s dobytky toulají a samochtě jim do ruky přicházejí . . .“ V lednu 1647 píše o svém návratu z dvorů: „Dy sem z Vyššího Pole jela, vyjel na mně jeden rejthar, všichni praví, že je švédskej. Jel se mnou až do Bousova. Potom jel k Sobotce mezi formany. Co semž byla tenká! Myslila sem, že jich víc.“

KUS ROMÁNU NA KOSTI.

Zdá se mi, že tak příliš tenká, t. j. strachem „skrčená“ paní Rejna z toho rejtara nebyla. Byla přece kdysi ženou důstojníka, snad žila nějaký čas s armádou a rejtaři nebyli jí jistě živlem tak cizím a hrozným jako nějaké české putičce zemance. A co je hlavního: byla ještě mladá, plná života, líbila se mužům a hledala muže. Také ho na Kosti nalezla. Nikoho jiného než pana hejtmana panství kosteckého, Markvarta Bejšovce z Bejšova. Teprv v prosinci 1646 slyšíme o této známosti, chcete-li románu, ale tu již běží o svatbu. Vidíme, že pan hejtman dovedl v těch hrozných klopotách, v tom návalu zápalných listů, assignací, exekucí, durchcuků a ložírování zaměstnati také své srdce a oživiti tu únavnou historii z vojenských let kouskem románu. Paní Rejna píše o tom strýci teprv 28. prosince,

+

můj nejmilejší pantáto. vašnosti se jako posluš- | ná cera poroučím. voznámit vašnosti mohu, | že sem ščasně na tu Kost přijela. všechno mi | se na ní dobře líbí, než to: je mnoho myší na ní. | jak ste mi ráčili těšit, že zde všeho dobrýho | dost mít budu — všechno ty myši rozvláčily, tak | že málo toho dobrýho zůstalo. vína 3 sudy | plný, jako voda; vláčkový není, než z vodou zbre- | čaný. železo sem přijala 60 vah, soli 1 bečku, | peněz za železo 28 R. vinopalka hrubě | nečistá, málo a zlý pálený pálí. musím mít ji- | nou, děvečku mou až dostanu. klíčnice taky na | nic nejní. dobytek zamořenej. nebespečno | mně po dvořích neníčko dohlídat; sou daleko. | nepřítel se projíždí. šafářky by mi kradly. líp, | aby vony tenkrát takovej plat daly, jako prv! | svinskýho málo, drůbeže málo. moc mi se k mý- | mu hospodářství nedostává. ale pánbu rač | pokoj dáti — já udělám z boží pomocí, že | bude přibejvat, že nebude ubejvat, takže | se mnou spokojen bejti rašte. jenom ať sem | já s vašností spokojena! dále bych vaš- | nosti víc psala — nevím co. než vašnosti budu | z radostí čekati, a co mi rašte poroučeti, s pilností | a poslušností všeckno učiním. datum 1. máje

leta 1646.

vaší milosti poslušná cera

Rejna Kchernova
Černínka z Chuděnic

P. S. toho dobrýho vína na košt posílám. já ho nechci | k sobě přijít. nech je první šeňkýřky šeň- | kují anebo platí. rašte jim ho po kroši dát, | ať mi je jen ze sklepu vyprázdní.

List paní Rejny hr. Heřmanovi

d. d. Kost, 1. května 1646.

Srv. str. 95.

+

Mugnegmy laskawy Pantato Wassnosti se gako Posluss-
nacera porauczym Woznamugit wassnosti mylemu
ze sem Nessastnie Natikost przygela Wssechno my
se nam dobrzetili nez to gemnoho myssy nam
zaktemu raczily tiessyt zezde wsseho dobrzeho
dostmit budu Wssechno zimussy roznatly tak
ze malo toho dobrzeho zustalo Wyna .. 3 sudy
plny gakowoda Wlaczkowynemu wes zwodou zbra-
zany zelyo sem przygala 60 Wak soly 1 bezp.
penez zajeteho 28 R Wyno pakta hrube
necysta malo aby palem paly misyme Mytgy
nou Newezkumowaj dostanu tluzmyce tak na
myneyssy dobytek zamozeneg Nebesspeczno
mnie podwoyssty nemiczko dochydat sou daleko
nepzytel se przygdy Nassantynny trady tyz
aby wony ten krat takoweg plat daly gako pro
swoju kohomalo dubesemalo Mokny se tomu
mu hospodaystwy Nedostawa ale pantiray
potog daty ga uwielam zboyny pomocy ze
bude przibegwat ze nebude ubegwat take
Semnou spokogen bezywasste gowm adysem
ga swassnosty spokogena dalezych wass
nosty wyce psata Nerwymeg Nez Wassnosti budu
zradosty czekaty a comy wssey porouczety Ssyllnosti
a poslussnosty wssechnowyczy mym e Datum 6 Mage

Leta 1626

W. M. poslussna cera

Regina Kybernowa
zermuta schuidiany

PS tako dobryho Wyna Natossit posylam gako nechy
pryzygit nechze prwnij Neny kryzy Weni
kusy aneb plati vassteg mylo potrebnost
dany mnye gen zelhepu wojprazdny

zároveň s novoročním přáním. Nejdřív naříká, že žádnej nic nepije, ani víno ani kořalku a pak pokračuje beze všeho přechodu: Pan hejtman to při mně vyhledával a za to mne žádal, abych mu povolila, aby mně mohl sloužiti. Ale já až posavad, nechtějíce bez vůle a rady VMti nic takovýho před sebe vzíti, odpověď ani povolení žádnýho nedala . . . Rašte moci řícti, že sem prve svý hlavy zužívala a dvakrát se vdala. Pravda, ale já zas pravím, že sem vode všech přátel vopuštěna byla.“ Vidíme, že paní Rejna je již rozhodnuta docela. Že má Bejšovce ráda, zpovídá jen opatrnou větou: „Já jináč před V. M. řícti nemohu, než že sem na něho laskavá.“

NESENTIMENTÁLNOST HRABĚTE.

Hrabě Heřman byl dalek vší sentimentality. Sňatek své neti vymlouvati nechtěl, a věděl asi, že by to bylo marno. Paní Rejna psala mu totiž plasticky, „že se jí kep zapálil a obrániti nijakž možné nebylo“. („Kep“ je našim předkům ženské pohlavní ústrojí; „ty kpe“ bývalo i hrubou nadávkou v hádce mužů). Hrabě jistě nepovažoval pro hospodářství za prospěšné, aby na některém z jeho panství hejtmanoval muž jeho blízké příbuzné. Krátce hrabě k sňatku svolil, ale oběma snoubencům dal hned čtrnáctidenní výpověď. Bejšovec, pravda, měl bez toho koncem r. 1646 odejíti. Paní Rejny se tato tvrdost dotkla velmi bolestně. „Poslušně děkuji,“ psala 28. ledna 1647, „že ste mně vůli svou skrze psaní věděti dáti ráčili . . . A toho sem se nenadála, abyste mně tak hbitě panu Bejšovcovi dáti ráčili a mne do dvou neděl tu nechati a potom i s panem Bejšovcem vypovídati rašte. Je mi toho líto do pláče . . . Rašte se na krev svou rozpomenout“ atd. Podobně píše ještě 15. února — je to poslední její psaní z Kosti — aby jí aspoň na krátkej čas ještě hrabě bytu na Kosti popřál. Hrabě psal sic, že to není možná, ale paní Rejna replikovala: „Já tomu nedávám místa. Vědší věci u Vašnosti možný sou, vobzvláštně sloužíce já Vašnosti a krev Vašnostina souc.“ Tak snad přece svatba byla na Kosti, v staré útulné kapli vrácené na chvíli vlastnímu účelu svému a naplněné kosteckými hosty z drobné šlechty z okolí. Jistě i svatební kvas byl hlučný a bohatý, přes to, že v dopise hraběti paní Rejna píše, že sestra pana hejtmana vystrojí

SVATBA NA KOSTI.

nějaké veselí, „ale nemnoho, není tomu čas". „Já veselí žádného nestrojím, protože nic nemám." Je tu ještě několik zmínek (na př. „aby jeho, t. j. Bejšovcovi, přátelé neřekli, že sem k němu jako žebrakyně přišla"), týkajících se tuším velkomyslnosti strýcovy. Ale pochybuji velmi, že hrabě neti něčím přispěl do nového manželství. Počátkem března 1647 se Bejšovec s paní z Kosti stěhovali do Ml. Boleslavě; velmi neradi, jak píše písař Pařízek a s nářkem na Pařízka, že on je hlavní příčina jejich ze služby hraběcí propuštění. Po dvou letech zlobí se hrabě na paní Bejšovcovou, že mu je ještě 50 zl. (3000 Kč) dlužna. Ale Rejna brání se skoupému pánu tentokráte energicky a vyčítá nemilosrdně, co by sama mohla od hraběte pohledávati, „kdyby s někým jinším bylo a neráčili tak můj blízký přítel být . . . Račte milostivě odpustit, že tak, co pravda je, píši, neb mi to líto jest, že od žebráka tu poslední hůl žádati račte. Já sem se V. M. v službu namluviti dala a skrze to o své o všechno jsem přišla. Kdybych já takové statky a ty prostředky měla, které vy míti račte, nikoli bych toho nežádala, nýbrž raději V. M. pomoci chtěla. Pán Bůh budiž V. M. milostivější, než V. M. k nám přátelům svým býti račte." Pan Bejšovec byl tenkrát hejtmanem na panství kosmonoském. R. 1657 má Rejna již šest dětí a hospodaří s mužem na vlastním statečku v Čižkrajících na Budějovicku. „Měla plnou moc paní do mé smrti na Kosti bejti," vzpomíná hrabě vyčítavě (1649), „ale že se jí kep zapálil" atd. — známe již tuto motivaci, kterou hrabě tak ironisuje.

ROZČILENÍ PANÍ REJNY.

V těch dnech, kdy paní Rejna s novým mužem svým opouštěla na vždy Kost, kde se jí bylo tolik zalíbilo, projela Sobotkou a Bousovem zase švédská partaj silná 70 koní (4. břez.). Přijela „ze Slíska od Hiršperka", „mimo vší nenadálosti". V Sobotce vzala měšťanům 8 krav a panu děkanovi 3 (na pana děkana partaje vždy nejvíc měly spadýno) a v Bousovském dvoře jednoho poddaného kostského, dobrého člověka, jenž tam byl poslán jako „kvarda", zastřelila. Partaj ubírala se přes valdštejnská panství Svijanské a Skalské,

kde pobrala přes 80 kusů dobytka, zpět k Hiršperku do Slezska.

Jak vidno, nezměnila se ani r. 1647 nešťastná situace vojenská, jíž Kost byla dosud trpěla. Švédové nebyli sic tak blízko jako loni, ale drželi stále pevný Fridland a Grabštejn, a ve Slezsku bránili se v mnoha pevných místech proti císařským. Jednotlivým partajím cesta k zájezdům do Čech a vymáhání kontribucí vždy byla volna. Současně trpěly severovýchodní Čechy od císařských, kteří buď tu, buď v Slezsku proti Švédům stáli, hned postupujíce v před útočně, hned couvajíce. Již ku konci ledna 1647 došlo patrně k nějakému vpádu Švédů, neboť paní Rejna píše dne 27., že lidé z cizích panství utíkají kolem Kosti a že každou hodinu čekají nepřítele. V polovici února oznamuje zase: Stále partaje silný jdou, koně berou. V té době asi porazil jenerál Wittenberg Montecuculiho a dral se znovu do Čech. Na Kostecku, kde hejtmana zastával Pařízek, se přes to horlivě meliorovalo, zejména sváželo dříví k znovupostavení spálených dvorův, správě mlejnů a rybníků. V polovici března přitáhly do boleslavského kraje na zimní byty dva regimenty chorvatské jízdy (pluky nejvyšších Mirka a Pálffyho). Uherská jízda byla čeládka, před níž šel všude strach. „Zůstávají v Boleslavi," píše o nich Pařízek. „Partaje silné vyjíždí napořád. Coť od dobytka, drůbeže, obilí a k čemu jen přijdou, oni z jedny a nepřátelští z druhé strany berou. Jaká loupež okolo nás jest, vypsati možné nejní." Zas poddaní prchali od statků, zas přestali jezditi formani, zas rozesílány z Boleslavě po jednotlivých dominiích kraje „assignace" na výživu chorvatských rejtarů. Kostecku uloženo měsíčně 261 zl. 57 kr. 4 denáry, od 1. března počínaje na tři měsíce. To by bylo přes 43 zl. (2600 Kč) z každého přiznaného poddaného měsíčně. Kostecko přiznávalo stále jen 6 poddaných; co připadalo na poddaného, platila vskutku celá rychta, jichž bylo na panství šest, vlastně ani ne celá rychta, protože mezi 6 berními poddanými byla i Sobotka. Ale hejtman — v dubnu má Kost nového hejtmana jménem Jiříka Kunvaldského — i nyní píše pánu, že to z lidí poddaných nikterak „vydříti" nemůže, že ostatek vojáci chtějí ještě na „porce". Že je

MEZI DVĚMA OHNI.

sice ustanoveno, že porce mají dostávati z boleslavského císařského magacinu, ale v tom že není nic. Vojáci tedy chtěli také porce chleba, masa, piva a obroku. K dovršení bídy brzo potom uložili kontribuci Švédové z Fridlandu: 190 říš. tolarů čili 285 zl. (171 tisíc Kč) na dva měsíce . . . Ubohé Kostecko!

PROSBY A HROZBY PODDANÝCH.

V té bídě, ,,kontribucemi jako téměř osypáni jsouce", obrátili se zas ,,věrní poddaní, všickni spolusousedé a obyvatelé z panství kostského" poníženou suplikou k dědičnému pánu (6. května). Prosili, aby pán ,,pro odplatu Boží jako milostivý otec a pán, pán náš dědičný," je znuzilé poddané přichránil a vzáctnou přímluvou předešel, aby jim z tak velké summy ňáká částka passirována (t. j. odpuštěna) byla. A jestliby ani to nepostačilo, aby jim z vlastního fiscum (t. j. z důchodu) 600 zl. (36.000 Kč) zapůjčil, že ,,v nový" takovou summu penězi nebo obilím zaplatiti chtějí. ,,Nebo jestli z toho dvého rychle pomoci nebude, otra ruce, od těch nuzných živnůstek odběhnouti a pustých zanechati přinuceni bychom býti musili. Ale vždy podle víry doufání ku Pánu Bohu a k Vaší Milosti hraběcí Excellenci majíce, z ty křesťanský milosti za prodloužení života Pána Boha poddaně prositi nepřestanem."

Suplikace byla pěkně a dobře komponována, ale nevím, jaký měla účinek. Přímluva o slevení by nepomohla mnoho; tuším že hrabě dal 100 korců na porce. Ku konci května píše Kunvaldský znovu o nemožnosti lidí zaplatit to, co se od nich žádá. Byl v Boleslavi prosit o sečkání dlužných splátek, ale rytmistr (z Svitkov sluje jednou, jindy Svistko) dal ho vsaditi do štokhauzu! Hejtman radil, aby hrabě poddané založil. Současně poddaní (31. kv.) novou suplikou obracejí se k hraběti. Neboť požadavky na vydržování Chorvatů vzrostly ve velké summy. Poddaní píší, že již vydluživše se, 610 zl. zaplatili, ale že do 1. června mají odvésti ještě 2198 zl. 42 kr. 3. d., t. j. na 132.000 Kč. Tón prosby je také rozhodnější: ,,A aby hrdla i jmění naše tudy vykoupena býti jměla" — tolik zaplatiti jim možné není. Nedočkajíc exekucí utečeme z gruntů, nepomůže-li se nám! Aby pomohl!

Hrabě pomohl potud, že ještě jednou dal sto korců žita na kontribuci poddaným. Ale zlobil se na hejtmana mnoho, že navrhuje, aby se vše za sedláky zaplatilo — toho prý oni sami v suplice své nežádají. Psal také něco o tom, že mu soldati na panství vlasem hnouti nesmějí. Známe již z historie Hosiánovy, že hrabě Heřman rád podobných velkých slov užíval (na př. že Švédové ani za vlas nevzali). Hrabě asi myslil na císařské privilegium z r. 1644. Musil věděti, že již neplatí, a hejtman mu to také v odpovědi své připomenul. V Boleslavi řekli hejtmanu krátce, že „soldati své míti musí" a nepustili ho z vazby, dokud se nezavázal, že dluh 600 zl. do tří neděl zaplatí. K tomu přišlo, že panství bylo zase uloženo vydržovati komandanta a vojenskou posádku na zámku. Ale od 22. března nedostali vojáci ani chleba ani piva. Nevím, z čeho žili a jak to vlastně s těmi porcemi bylo; teprv počátkem července si velitel jejich, lajtnant Ondřej Vavřinec Pleicher, hraběti na to stěžuje. Že jeho lidé trpí nouzi, tři chlapi že mu utekli, od představených že dostal rozkaz, aby si vzal mocí. Hrabě patrně odpověděl obvyklým: Nic nedat! Pleicher se odhodlal k energickému zakročení: dal 7. července zavříti zámek a oznámil hejtmanu a úředníkům, že je dá vsaditi do věže a dřív nepustí, dokud nedostane své peníze (chtěl 40 zl., patrně plat za 4 týdny) a vojáci dokud nedostanou chleba a pivo. To pomohlo. Hejtman povolil hned; stěžoval si ovšem hraběti na komandanta a na vojáky, co nadělají škod a jak mu vyhrožují, že mu stáhnou košili s těla. Ale energický Pleicher zmizel na to z Kosti: hr. Colloredo, dobrý přítel Černínův, jej patrně komandoval jinam. Nový lajtnant, Matyáš Pohle, stěžuje si 25. července, že na Kosti našel málo munice, všeho všudy 2 centy prachu, 3 libry luntů, 58 granátů („angestielte", t.j. tuším ručních), 7 tuplháků a 2 ruční mlýny. Pohle volil vůči vlivnému hraběti jinou taktiku: propůjčoval ochotně své vojáky k stavebním pracem při dvoru a zámku, své koně k orání při dvořích. Ale výsledek byl stejný: když žádal, aby měl 10 zl. týdně (600 Kč), jako jeho předchůdce (měl jen 6 zl.), byl odmítnut.

KOSTECKÁ POSÁDKA A HRABĚ.

O munici píše Pohle ještě později, v září. Od něho vůbec máme

jediné zprávy o životě na Kosti na podzim r. 1647. Dovídáme se, že poddaní šťastně úrodu domů dostali a že jezdí málo partají, poněvadž má panství salvakvardu od nepřítele. To je psáno 12. září; v té době by tedy Švédové stáli zas s větší mocí v poblíží. V prvé pol. října píše Pohle jen o partajích od císařského pluku Puchheimova. V říjnu nebo listopadu zajala partaj švédská u vsi Skyšic našeho dobrého známého: Markvarta Bejšovce z Bejšova, tenkrát hejtmana na Kosmonosích (to panství po roce koupil hr. Heřman a Bejšovec i s paní Rejnou octli se snad znovu v službách paní Sylvie). Švédové přivezli jej spolu s důchodním kosmonoským v kočárku do Sobotky a chtěli vézti dále na Grabštejn. Zajatci sehnali v Sobotce 18. říš. tol. (1620 Kč) „ranzionu“ čili výkupného, aby (po ztrátě koní a zbraně) dosáhli svobody. Tak bylo Kostecko stále na ráně Švédům Grabštejnským, ale současně pod kontribucí císařskou. Šťastné žně umožnily horlivé vymáhání selských dluhů na kontribuci peněžité i obilní na vojáky v kraji ležící. Na jedinou rychtu markvartickou, t. j. asi na jednoho osedlého, připadlo zaplatiti na př. (22. července) 170 zl. 50 kr. (10250 Kč), žita a ovsa po 83 korcích. Těžké kontribuce na kompanie rytmistrů Svitky a Kormendy táhnou se až do prosince r. 1647. Počátkem ledna bylo panství kostecké kontribuce na vojáky v Boleslavi a v kraji ložirující sproštěno; za to mu (ve spolku s dominiemi Loukovec, Dub a Jílové) uloženo vychovávati cele vojenskou posádku na zámku.

TĚŽKÉ KONTRIBUCE NA DVĚ STRANY.

KAPITOLA X.

ROK POSLEDNÍ NADĚJE.

MODLITBY U SV. VÍTA. — SPORÉ ZPRÁVY O KOSTI. — POPLAŠNÉ LISTY Z ČERVNA. — BOJ O PRAHU BOJEM O ČESKOU BUDOUCNOST. — KOSTECKÉ ROBOTY ŠVÉDŮM. — ZLOUPENÍ KOSTECKA OD ŠVÉDŮ. — NAROZENINY KRÁLOVNY KRISTINY. — ABDANKOVÁNÍ KOSTECKÉ POSÁDKY.

TAK přišel rok 1648, poslední rok války, jenž měl ještě jednou zadrhnouti hrdlo strachy těm, kteří se byli v Čechách rozdělili o statky vyhnanců. Na bojišti stálo to s věcí císařskou špatně, řada důležitých pevností v Čechách, na Moravě a ve Slezsku byla stále v rukou Švédů, armády jejich každou chvíli mohly znovu zaplaviti království. Peněz v pokladně nebylo — jedinou záchranu slibovala modlitba. V únoru nařídil císař čtyřdenní modlitby všem věrným poddaným v kostele sv. Víta. Císař klečel sám modle se hodinu před velkým oltářem, po něm vystřídalo se panstvo, duchovenstvo, lid — tak to trvalo celý den až do soumraku. Modlitby uzavíraly litanie s hudbou a procesí po kostele, ,,nesouce pan kardinál velebnou svátost, J. M. C. za ním a jinší panstvo . . .“ To se opakovalo po čtyry dny — kolik modliteb, neméně vroucích, dralo se současně se rtů těm Čechům, kteří štěstí své i budoucnost vlasti mohli očekávati jen od úspěchu zbraní proticísařských!

MODLITBY U SV. VÍTA.

Prvá polovice roku uplynula v našem kraji celkem klidně. Z dopisů písaře Pařízka, který tou dobou vedl sám správu panství kosteckého — hejtman Jiřík Kunvaldský byl ku konci ledna propuštěn — ozývá se jen mimochodem stížnost na partaje od císařské posádky v Ml. Boleslavi nebo nářek na to, že na celém panství se nenajde tolik

SPORÉ ZPRÁVY O KOSTI.

peněz, kolik hrabě si za poddanými na dluzích počítá a kolik na nich vymáhá; ostatek je věnován výhradně hospodářským záležitostem na př. prodeji vlny soukenníkům do Liberce, Sobotky a Turnova, lovu rybníků, ceně ryb, ceně obilí a pod., jakoby na Kosti na válečné časy úplně zapomněli. Vskutku bylo zle jako roku minulého: i nyní platilo Kostecko těžkou kontribuci Švédům na Grabštejně (ku konci února jednalo se se Švédy o nějakou slevu) a pravděpodobně současně na vojsko císařské. Mezi tím kmitne se nám list děkana Soboteckého, Jana Caplicia z počátku května, kde je stížnost na nějaké excessy, jež se dějí na Kostecku „proti Pánu Bohu a proti církvi svaté a proti patentům JMCís.“ Oč jde, není jasno; tuším o nějaké projevy protikatolické, jichž snad písař Pařízek nebyl dalek; děkan si stěžuje zároveň na Pařízka, že mu nechce vyplatiti 100 zl., které byl děkan půjčil poddaným na kontribuci. Děkan je půjčil jen „na tejden“, ale dosud nic nedostal. Známe hraběte s dostatek, abychom věděli předem, že byl za jedno s Pařízkem v rozhodnutí: nic nedat! „Nevím, co jest on komu půjčil“, připsal na psaní děkanovo; „nejsem do 6 kop víc dopomáhati povinen.“ Podle zákona ručil totiž pán za poddaného až do 6 kop míš. (420 Kč).

POPLAŠNÉ LISTY.

Teprv dne 12. června dány jsou dva poplašné dopisy na zámku Kosti. Jeden je od kommandanta Pohla podplukovníkovi Schmiedovi od Valdštejnského regimentu, témuž tuším, jenž byl při korunovaci Ferdinanda IV. na krále českého pasován na rytíře a jenž pak zastřelen byl Švédy v Praze r. 1648. Píše, že je „schwach in der Posto“ a že potřebuje munici. Druhý je od Pařízka hraběti. Odtud se dovídáme, že „jenerál nepřátelský Witymberk (Wittenberg) s lidem, co v Slezsku ložiroval . . . do Čech k dobývání zámků svůj marš vzíti míní.“ Kostecká pevnost na rozdíl od zámků Skal a Veliše je prý špatně opatřena: je málo vojáků i munice; komandant je nemocen, z pokoje nevychází a „žádné komendy nedrží“. Před nedávným časem utekli mu dva vojáci z Kosti k nepříteli. Švédové tedy mohou míti dobrý „kuntšaft“ o Kosti; není vyloučeno, že nepřítel se o zá-

KOST OD ČERNÉHO RYBNÍKA (OD ZÁPADU)

mek pokusí. Mouky a dříví je v zámku dost, ale třeba jiného, správnějšího komandanta, víceji soldatů a munice . . .

Tedy jeden z těch četných nám známých listů, v nichž oznamoval se hrozící příchod nepřítele, žádala se munice a instrukce. Nevím však nic o tom, že by jenerál Wittenberg byl již v polovici června ohrožoval ze Slezska Pojizeří. Švédských partají menších projelo sic v červnu a červenci několik Kosteckem, ale Wittenberg vpadl do Čech teprv 19. července a to u Náchoda; odtud spěchal přes Jaroměř, Hradec a Poděbrady k Praze; Kostecka se, tuším, hlavní proud tenkrát ani nedotkl. O několik dní dříve vyrazila rychlými pochody od Chebu ke Praze jiná švédská armáda, Königsmarkova, jíž se podařilo 26. července vlouditi se do města, zmocniti se Hradčan a Malé Strany, ukořistiti nahromaděné tam poklady a dostati v zajetí velký počet předních pánů a úředníků zemských. V říjnu přitáhla třetí armáda švédská, ze Sas, od Přísečnice, vedená falckrabím Karlem Gustavem. Wittenberg zatím zmocnil se pevného Tábora a Krumlova; konečně všechny tři armády vrhly se na bránící se Prahu, jakoby ještě byla naděje, že opanováním hlavního města státu Českého, největšího města zemí císařských, bude moci býti jednání o mír vestfálský, blízké konečné dohodě, zvráceno ve prospěch Čechů . . . Jakoby podmaněním Prahy mohla býti ještě vybojována Čechům náboženská svoboda a exulantům o statky obraným zajištěna býti amnestie a náhrada! Dvě Čechie střetly se tu na hradbách pražských v zoufalém zápasu: tam za hradbami v posicích švédských Čechie minulosti, Čechie Budovcova a Komenského (ale i Thurnova a Šlikova), vyděděná a do ciziny vyhnaná hněvem vítěze — uvnitř hradeb pak, pod prapory císařskými, Čechie budoucnosti, katolická a polocizácká, držitelka urvaného statku vyhnanců . . . Osud nedopřál stranám dokončení zoufalého souboje: kurýr z Lince ode dvora císařova přinesl 2. listopadu zprávu, že mír je uzavřen. Nemnoho chybělo a dějiny byly by obohaceny scénou nanejvýš dramatickou: Švédové zmocňují se v triumfu města pražského, Čechie vyděděná mní se býti u cíle tužeb, jimž žila v temné naději celé

VPÁD ŠVÉDSKÝCH ARMÁD DO ČECH.

BOJ O PRAHU.

MÍR VESTFÁLSKÝ.

čtvrtstoletí — v tom teprv přijíždí posel s novinou, že je vše nadarmo . . . že je mír uzavřen a s ním že je prohráno všechno! Neboť mír vestfálský neznamenal vskutku nic menšího, než že pro Čechii předbělohorskou jest ztraceno všechno!

Z Kosti z těch čtyř měsíců zápasu o Prahu, jejž jistě s utajeným dechem sledovala celá země, nemáme jediného dopisu. Víme jen, že na opevněném zámku, municí a vojáky, doufejme, dobře opatřeném, prodlévala hraběnka Sylvie, v modlitbách svých, dcera exulantky, jistě orodujíc za vítězství císařských, robotami však a kontribucemi z panství svého sloužíc švédským armádám před Prahou.

BOJ O PRAHU A KOSTECKO.

Neboť z Kostecka jako z jiných panství v severních Čechách musily robotní fůry selské znovu a znovu dopravovati viktualie a jiné potřeby buď do Brandejsa, buď pod samé zdi pražské k zásobování Wittenbergovy armády. Sobotečtí na př. v září i v říjnu najímali formany, kteří by dovezli na Brandejs nařízené potraviny: oves, 500 liber chleba, máslo, vejce, kuřata, kachny, husy, kapouny . . . Nepřipadlo toho, pravda, na Sobotku mnoho měsíčně (40 vajec, 4 kuřata, 3 kachny, 2 husy a j.); ale město musilo vše, jak si stěžovalo, draho kupovat, 30 vajec stálo v říjnu 15 kr., (t. j. jedno vejce našich 50 hal.), čili víc než dvakrát nad běžnou cenou. A při tom všem poddaní odváděli kontribuci Švédům na Grabštejn! Vybíral ji a z celého panství pečlivě shromažďoval písař Pařízek; nedoplatky vymáhaly přímo dvoučlenné deputace grabštejnských švédských mušketýrů. Švédská správa, jak jsme to již prve tu a tam mohli pozorovati, nebyla tak bezohledná k bídě poddaných jako císařští velitelé: když v srpnu byly robotní potahy kostecké, jež vezly proviant Švédům k Praze, přepadeny a pobrány od císařských, nařídil jenerál Wittenberg, že sedlákům má býti za každý vzatý kus dobytka nahraženo po 10 zl. (600 Kč), t. j. asi běžná kupní cena a to z kontribuce. V listopadu na rozkaz Wittenbergův odvádějí se potraviny pro Švédy ne již ku Praze, ale na Kost; snad k tomu konci, aby připraveny byly zásoby pro odchod Švédů ze země.

ODCHOD ŠVÉDŮ ZE ZEMĚ.

Z prosince r. 1648 máme hojnější zprávy o Kostecku — tu již vracejí se přes Kostecko Wittenbergovy švédské regimenty, aby opustily zemi naši na vždycky. Dne 13. prosince přibyli na panství kvartýrmistři čtyř švédských pluků rozdělovat byty. Pařízek proto prosí jenerála Wittenberga pro Boha, aby zabránil škodám a insolencím vojáků. Nevím, proč hrabě na kopii toho dopisu připsal rozčileně: „K smíchu a hanbě! — leda že bláhovo bylo předpokládat, že k vůli prosbě nějakého pana Pařízka uloží si Švédové dobrovolně reservu. Po šest dní, od 13. do 18. prosince ložirovaly švédské pluky (dragounský jenerála Königsmarka a regimenty jenerálmajora Millera, Planitze, Norův a Kvastův) a koně od dělostřelectva na Kostecku. Řádily hůře než za dnů vojny; chtěly patrně, opouštějíce zemi, k níž je neměly poutati již žádné svazky, urvati co nejvíce kořisti nebo aspoň nahromaditi zásoby obroku, dobytka a mouky na další tažení. Podrobné vyznamenání vyčítá úhrnem, co pobrali a pobili dobytka všeho druhu, i drůbeže, co obilí vymlátili, „nábytku všelikého, omastky, šactvo, plátna, přediva, vozy, co kde zastihli, pobrali, potřeby hospodářské, pluhy, brány, tolikéž hradby okolo stavení, vokna, kamna, dvéře roztloukli, kde co bylo vytrávili, ostatek ládujíce do vozův na cestu s sebou vzali a tak to panství na dokonalou rujinu (ruinu) a zkázu přivedli . . .‘,

ZLOUPENÍ KOSTECKA OD ŠVÉDŮ.

Město Sobotka samo počítalo si ztráty toho švédského týdne na 1280 zl. (76.800 Kč); co vymlátili Švédové obilí po vesnicích a pobrali sena, hrachu, vikve a čečelky, bylo odhadováno přes 6000 zl. (360.000 Kč), ztráty poddaných na dobytku a svršcích odhadnuty na 8758 zl. Tato poslední rubrika jen v rychtě markvartické činí 3041 zl.; z toho si pak jediná ves či lépe řečeno dvory v Rakově čítají škod na dobytcích a svršcích na 1442 zl. Podobně ves Rokyťany v rychtě Zelenské udává velkou summu: 636 zl., Markvartice 568 zl., Mrchojedy 455 zl., Skuřina 349 zl., Dolní Bousov 323 zl.; ostatní větší vsi průměrně kolem 200 zl. Obilí vymláceno mnoho ve všech vsích, nejvíc zas v Rakově, pak ve Vesci (1 kopa 43 mandel pšence, 2 k. 2 m. žita, 1 k. 7 m. ječmene, 41 m. ovsa, vzato 16 vozů vikve

a čečelky, 31 vozů sena), Libošovicích, Skuřině, Oseku, Bousově, Vochvišťovicích a Přepeřích. Překvapuje velká zásoba vikve a čečelky, čehož vzato celkem 116 vozů, sena 293 vozů, hrachu 10 vozů. Obilí poddaným vymláceného počítalo se celkem žita 2157 korců, ovsa 1677 k., ječmene 987 k., pšenice 260 k. Není, tuším, pochybnosti, že poddaní udávali mnohem více než bylo pravda, ale na druhé straně je ze seznamu patrno, že to se spuštěním panství na samém konci války tak zle nevypadalo. Všude jsou vsi osazeny, všude mají obilí a něco dobytka. Panské hospodářství samo počítá si škodu poměrně nevelikou na vymláceném obilí (ovsa 246 mandel, ječmene 50 atd.), na dobytku 115 kusů ovčího a 40 kusů svinského. Jiný dobytek byl patrně zachráněn v zámku; zdá se také, že dvůr Semtinský měl salvakvardu, neboť škody vykázané týkají se jen dvora Bousovského, Vyšopolského a Osenického. Osvědčující list z 28. prosince o zkáze panství, jak si jej vyžádal Pařízek, počítá všechny škody na víc než 15.000 zl. (900.000 Kč). Je spečetěn dvěma zemany z okolí: Jáchymem Hubrykem z Hendrštorfu a na dvoře Václaví a Kryštofem Fridrichem Kelbichem z Ostrichu a na dvoře v Kdanicích. Kdyby odhady jeho jen z polovice odpovídaly skutečnosti, náleželo zloupení Kostecka skrze vracející se pluky švédské v prosinci r. 1648 ke dnům největší trýzně v časech té vojny.

NAROZENINY KRÁLOVNY KRISTINY.

Poslední den pobytu švédských sborů ve vsích kosteckých, den 18. prosince, byl den narozenin mladé švédské královny Kristiny. Pluky slavily jej jistě okázale, a některý rejtar mohl snad vzpomenouti doby před 9 lety, kdy oslavoval svátek své královny přímo v hradbách zámku Kosti. Švédské armádě i českým exulantům představovala mladá královna protestantskou pannu orleánskou, dědičku osvoboditelského zápalu otce svého, Gustava Adolfa. Jak je sklamala všechny tato nositelka velkého jména a velké tradice! Dcera Gustava Adolfa přestoupila k víře katolické . . . Je něco silně moderního v jejím zjevu: učenou mladou dámu (byla malá a tlustá; zjev její poutal velikýma intelligentníma očima) víra otců, jež se jí zdála stu-

denou a tvrdou, neuspokojila; toužila po italském slunci, po římské víře, sladší a tajemnější, nesené románskou umění- a pompymilovností. Vzdala se trůnu i vlasti, v níž pro ni již nebylo místa, aby se vyžila po chuti v sladké Italii, prý i v náručí mladého kardinála Azzolina, ale především v oddaném obdivu vědy a umění. Byl to přece triumf Říma — šlo o dceru Gustava Adolfa!

Téhož dne 18. prosince se Kost se Švédy rozloučila; sedlák vrátil se, ujistiv se odchodu jejich, z hloubi lesů nebo z bezpečné ohrady zámku zpět k prázdnému gruntu svému. Tušil-li v té chvíli, že z blízkosti jeho mizí do nedosažitelné dálky jediná moc, která zdržovala ruku vlády, že neodvážila se doposud sáhnouti opravdově na zděděné náboženství jeho? Viděl, jak opouštějí zemi ti, kteří po celých deset let ve spolku s císařskými vydírali z něho násilím poslední krejcar, poslední sousto chleba — mohlo-li v duši jeho ozvati se něco z toho nezměrného bolu, v němž Komenský klesal na kolena před švédskou královnou a švédskými ministry se zoufalou prosbou na rtech: Pro rány Ježíše Krista prosím a zapřísahám Vás, abyste nás pro Krista strádající tak úplně neopouštěli . . .?

ZOUFALSTVÍ KOMENSKÉHO.

Odchod švédských pluků v prosinci 1648 neznamenal ještě, že útrapám války je již konec docela. Země vyprazdňovala se od švédských posádek pomalu: ještě v říjnu r. 1649 ubíral se boleslavským krajem ze země s posledními Švédy jenerál Wittenberg. Kontribuce na cizí a domácí neulevila všude, také průtahy císařských upomínaly často na strádání let nedávných. Tak 23. ledna r. 1649 omlouvá se zdvořilým vlašským listem důstojník císařský, markýz Sforza-Pallavicini hraběnce Sylvii z Mladé Boleslavě, že za to nemůže, že jeho oddílu při rozdělování kvartýrů připadlo jako byt panství kostecké. V prvé polovici června stěžuje si zas Pařízek, že „soldati pořád dou a bez komisařů," kteří by kontrolovali a určovali tažení a byty jejich, v červnu že opět do 300 koní mu téměř na hrdle chtělo zůstati. Někteří lidé rytířští ještě přebývali v zámku, ale posádka vojenská byla 23. ledna „abdankována", t. j. vyzdvižena. Pařízek již dříve,

PROPUŠTĚNÍ KOSTECKÉ POSÁDKY.

počátkem ledna 1649, naléhal na toto opatření u hraběte, psal, že na hradě Veliši jsou pan komandant i vojáci již kvitováni. S posádkou zámeckou zmizel z Kostecka nejpatrnější doklad časů válečných; kostecká pevnost v očích poddaných nabyla jistě méně přísného, méně posupného vzhledu. Tuplháky a jiná artillerie zataženy někam do kouta věže a vojenské komando neozvalo se potom po léta v hradbách pevnosti. Zbyl-li nějaký vlastní mušketýr, zbyl jen pro strach sedláků.

KAPITOLA XI.

VSTŘÍC NOVÝM DOBÁM.

JEN TŘI PODDANÍ. — GRUNTOVNÍ SOUDY A PÍLE PANÍ HRABĚNKY. — ZMĚNY V ÚŘEDNICTVU. — MELIORACE A INVESTICE. — OSAZOVÁNÍ PUSTIN. — BILANCE VÁLKY A POČET OSEDLÝCH. — PUSTÉ VSI A STATKY. — TRIUMFÁLNÍ NÁVRAT P. MARIE.

JEN TŘI PODDANÍ.

SPUSTOŠENÍ panství skrze Švédy v prosinci r. 1648 mělo za následek, že Kost r. 1649 přiznala pouze tři poddané a tak snížila svou berní povinnost na směšné minimum. Celé dvě rychty byly počítány za jediného poddaného! Přes to má hraběnka ku konci r. 1649 za to, že nebozí sedláci s daněmi budou míti velkou obtíž. Sněm toho roku povolil čtyřicátý mandel ze všeho obilí (dosud, od r. 1646, dávalo se čtyřikrát tolik, totiž desátý mandel; naturální dávky vstoupily na místo peněz) a pak vydržování vojska po krajích skrze poddané; tato daň byla jistě obtížnější než ona. Hlavní bylo, že žně r. 1649 přinesly neúrodu; podle hraběnky již v prosinci neměla desetina kosteckých poddaných obilí na chleba. Při tom bylo zcela vyloučeno, aby poddaní zaplatili staré dluhy, na př. 13.000 korců osepného ovsa, jež si hrabě za nimi počítal. Hraběnka přece „pouštěla hrůzu" na dlužníky, vědouc dobře, že „jedním rokem nemůže všechno bejti, než napomínati je sluší, aby věděli, že to jednou dáti musí."

Jinak o hospodářství kosteckém zpráv není. Dne 5. února dosadil hrabě Heřman na Kosti nového hejtmana, Šalomouna Viktorina ze Solče; při tom, jak píše, našel na panství dost nepořádku. Kdež by on byl spokojen! — v Pařízkovi měl přece, pokud z rozličných zpráv souditi lze, úředníka vzorného. Zajímavo je, že na Kost přijel

hrabě, stařec tou dobou 73letý, koňmo, jako mladík! K takovému výletu, pravda, potřeboval dva dny: prvý den dojel do Nových Benátek, kde přenocoval, na oběd byl v Boleslavi Ml., večer na Kosti. Rozumí se, že bohatý a vlivný starý pán nemusil ani přenocovati ani obědvati po hotelích, jichž ostatně tenkrát nebylo: tak vznešení a vynikající cestující byli vítanými hosty v každém zámku, v každém domě panském, kolem něhož směřovala jízda jejich. V březnu zajel si hrabě touž cestou přes Jičín, Paku a Vrchlabí dokonce až do slezského Šmideberka, vše na koni, na výborném koni tureckém —hrabě nejen jako velkoobchodník koni, ale především jako bývalý vyslanec turecký, s Cařihradem stále obchodující, mohl míti nejkrásnější koně v království.

JÍZDY STARÉHO HRABĚTE.

Přes nevyhnutelné dozvuky běd válečných nese se rokem 1649 a ještě více rokem 1650 podobná nálada jako před 12 lety, rokem 1637: společnost se zařizuje na vytoužené dny věčného pokoje, na zvýšené výtěžky hospodářské, odstraňuje trosky, staví a melioruje a i do zmatených a zanedbaných poměrů právních snaží se přivésti nový řád. Na Kostecku velký pořádek dělá sama hraběnka. Jde jí především o uspořádání a zjištění právněmajetkových poměrů poddaných a přesné stanovení nároků vrchnosti. Hraběnka věnovala tomu horlivou práci skoro celého měsíce prosince r. 1649. Po celou tu dobu „držela soudy". Tyto „soudy" byly zajímavé zařízení feudální doby, původu středověkého. Účelem jejich bylo obnovit právní pořádek mezi poddanými na celém dominiu, zároveň pak zrevidovat důchody a práva vrchnosti. Konávaly se každého roku, v prosinci nebo v lednu; na velkých panstvích, jako bylo kostecké, byly rozděleny podle rychet, tedy territoriálně, ale i věcně podle určitých oborů zájmových. Při nich rychtáři a konšelé skládali počet z úřadu svého, nově zvolení činili sliby nebo přísahy. Hlavní bylo však revidovati v přítomnosti rychtářů a konšelů a celé obce gruntovní knihy jednotlivé rychty, rozhodovati spory případné, přijímati splátky na dluhy na gruntech váznoucí, zejména na podíly sirotků, konstatovati počet

GRUNTOVNÍ SOUDY.

KOST Z NÁDVOŘÍ OD PIVOVARU
Kresba hr. Ludvíka Buquoye (z poč. 19. století)

i nároky sirotků, často podle tělesné i duševní způsobilosti sirotků, selských dětí a lidí neosedlých, t. j. nemajících gruntu, vůbec určiti, co se s nimi má státi. Bývala to práce nemalá, zejména v době války, kdy na mnohém panství pro nátisky vojenské soudy se nemohly konati po léta. Málo kde také ujala se řízení soudů vrchnost sama, ponechávajíc to pravidlem úředníkům; energická hraběnka Sylvie byla v tom vzácnou výminkou. Slyšme, co o soudech píše sama svému choti z Kosti 7. prosince r. 1649:

PÍLE PANÍ HRABĚNKY.

„Já vod středy (t. j. od 1. prosince) súdy držím, a jak živa sem takový nepořádnosti neviděla. Na vrchnost tu málo co příde, všechno z jednoho na druhýho připadá, však z voce na děti (na některých panstvích totiž po úmrtí sedláka část statku připadala znovu vrchnosti). Dvě rychty sem již přehlídla, žádnou vdovu bez sirotků nenašla (to znamená tuším: po vdově bez sirotků by dědila vrchnost; takového příznivého případu — hraběnka především myslí při soudech na zisk vrchnosti — na celém panství není). Já to tak chci v řád uvésti, že s tím spokojen býti rašte. Já nemyslím, abych do svátků hotova byla. Račte mi věřiti, že vod rána až do 6 večer sedím. Ten, kdo po mně bude súdy deržeti, za den to vyřídí, co já za tejden. Co se nejčky kruntů nachová (t. j. tuším co pustých gruntů nebo na vrchnost zpět spadajících opatří novými hospodáři), to budúcně vrchnosti z toho utěšeně přijde."

Po třech dnech píše znovu, že skonává právě soudy gruntovní. „V pondělí (13. pros.) se začnou kostelní (zádušní pořádek) a ve středu bohdá sirotci se mají stavěti." Dne 19. píše: „Mohu říci," krom svátků že sem ještě zdejším lidem oddechu nedala. Včera s městem (t. j. Sobotkou) sem skoncovala. Mlynáři, šafáři, vovčáci tu ještě nejsou, čas tomu nepostačil, stane se ale do svátků (pořádek s mlynáři, šafáři a ovčáky se tedy konal zvlášť). Zejtra bohdá kontribuční oučty se dělati budú a potom s obročním písařem, kerej tu byl jen všechen čas na nic." Byl to zas asi Bůva; později píše o něm hraběnka, že do jeho počtů nemůže žádnej trefiti, že je „jako vosel; tak těžko z něho vypresovati, že hlava bolí". Zároveň provádí hraběnka

ZMĚNY V ÚŘEDNICTVU.

rozsáhlé změny v úřednictvu. Důchodního písaře Pařízka, s kterým byla spokojena — „až posavad sem nemohla na nic přijíti, aby co nespravedlivýho učinil anebo jakej fortel sobě udělal; snad když on tu nebude, budú (lidé) mluviti,“ píše — propouští, poněvadž jeho dědičná vrchnost, hr. Maxmilián z Valdštejna, pán Skalský a Svijanský, nechtěl jej déle nechati v cizích službách. Hejtmana Šalomouna Viktorina, který „má smyslu dosti k podvodu“, prozatím sice ponechává v úřadě, ale dává mu po bok, jako na kontrolu, nového spolehlivého purkrabího. Není to nikdo jiný než — starý poddaný sedlák Procházka, dosud vrchní rychtář tuším v rychtě Zelenské, ze vsi Skuřiny pocházející. „Račte ho znáti,“ píše hraběti, „je člověk spravedlivej, moudrej, rozšafnej, umí obojí řeč, možnej, nedal by se s některým tisícem vykúpiti, žádnýho sedláka se nebojí.“ Kontribuci odvádí pořádně a v jeho rychtě nedluhuje se za kontribuci tolik, jako v rychtách jiných. „Toho jim vystavím za purkrabího, a má syna čistýho (t. j. pěkného, hodného), aby mu pomoh obilní počty; umí též obojí řeč. Račte moci toho stařečka po roce za hejtmana tu představěti, neračte mu rovnýho tu najíti, a kdyby co udělal — jak vím, že se nestane — račte se míti na čem hojiti.“ Tak starému Procházkovi přikázala hraběnka „obilí, železo, sůl, dvory, rybníky, stavení, luka, lesy — in summa, co na purkrabího a obročního (písaře) náleží“; Bůva asi poslán byl na jiné panství. Starý Jiří Procházka se sic nestal hejtmanem Kosteckého panství — hejtmanem je r. 1652 Pařízek — Procházka je purkrabím a obročním, ale syn jeho je písařem důchodním. Mladý Jan Procházka udělal potom v službách Černínských kariéru: za nástupce Heřmanova, hr. Humprechta, setkáváme se s ním jako centrálním ředitelem černínských statků! Má sic skromnější titul hospodářského a dvorského správce, ale podpisuje se s panským přídomkem: Procházka Skuřinský, a všemocní jinak hejtmané panství Černínských závodí v projevech pokorné poslušnosti k vůli jeho. Tak přece i v době nejtužšího poddanství, ovšem jen v případech vskutku výminečných, mohl nadaný sedlák se sociálně vypracovati dosti vysoko.

KARIÉRA SKUŘINSKÉHO SEDLÁKA.

Hraběnka i jinak uplatňovala na Kosti svůj organisátorský a hospodářský smysl. Hejtman Viktorin byl sic pamětliv sám, aby se škody z dob vojny co nejdřív vyspravily — tak v červnu r. 1649 píše: „U nás potřebujeme den jako den mnoho dělníkův, zedníků, tesařů, nádenníků, foráků, voráčů, nebo se nikdež nezahálí" — ale hraběnka investovala značné summy do meliorací většího stylu. Tak koupila velký dům v Sobotce od pana Uranoše z Lazína pro hospodu, od literátů Soboteckých koupila výnosný mlýn v Dolích (šlo z něho ročně 50 kop míš., t. j. 3500 Kč důchodu) a ve vsi Rokyťanech koupila selský statek, k tomu konci, aby z něho a dvou pustých selských gruntů zřízen byl nový dvůr o víc než 300 korcích orných polí. Měli jsme již výše příležitost poznamenati mimochodem, že area panských dvorů se rozšiřovala přibíráním pustých gruntů selských a tak rostla na úkor rustikálu. Ale mimo případ Rokyťanský nepozorujeme v těch letech nikde na Kostecku většího nějakého „svedení" (jak se tenkrát říkalo) selské půdy. Vrchnost se naopak starala, aby pusté grunty byly opatřeny novými hospodáři; zdá se pak, že se jí to dařilo dobře. Hejtman Viktorin píše aspoň v červenci r. 1649 hraběti, lichotě mu pro náš vkus trochu hrubě: Z milosti boží stále nám lidí a hospodářů přibývá a pustiny se napravují, na ně hospodáři se dosazují a to již chvála Pánu Bohu namnoze (= mnoho). Ani se tak nikdež tu (v okolí) neosazují, jako pod V. Hr. Mtí sobě libují a hrubý slovo všudy, že ráčíte bejti pán rozumnej a dobrej; jedny (=jenom) ty slova všudy sou." V říjnu r. 1650 pochvaluje si Viktorin znovu, že na grunty přichází „namnoze" poddaných. Vrchnost nově usedlým udělila na tři léta osvobození ode všech platů; dala jim tedy „lhotu", lhůtu, jak se to dělávalo ve větším měřítku při zakládání vsí v 13.—14. stol. a děje doposud pro povzbuzení stavebního ruchu v městech. Ale statek byl hned novému držiteli knihovně zapsán. Ve třech letech od datum „šacuňku" (úředního odhadu ceny, v níž mu byl grunt postoupen) musil všechny povinnosti urbariální z gruntu „zastávati a odbejvati". Lidé, slibovali-li jen trochu býti řádnými hospodáři, se zrovna lákali, aby převzali

MELIORACE A INVESTICE.

OSAZOVÁNÍ PUSTÝCH STATKŮ.

selský grunt — gruntů bylo dost, ale lidí málo. Hraběnka vykládá na př. v jednom dopise z Kosti hraběti, že je třeba prozatím lidí šetřiti, že se „musí nejprve přivábiti". Proto letos nenaléhá na ně, aby platili staré dluhy. Nyní dobře zasili, mají zas dobytky — příštím rokem se jim sebere po krávě na účet dluhů jejich a kravami se pěkně dosadí poloprázdné chlévy při panských dvořích. „Byla bych já to tím rokem učinila; musí se (však) nejprve přivábiti; druhým rokem to půjde jako z vody!" Všechna čest vašemu důvtipu, paní hraběnko!

CHYTROST PANÍ HRABĚNKY.

Čtenáře neméně než autora by jistě zajímala otázka, jak velký byl vlastně počet pustých gruntů na Kostecku ku konci třicetileté války? Jak se krátce spousty a škody války jeví v číslicích, v úbytku osazených gruntů a úbytku obyvatelstva? Přesné bilance bohužel podati nemohu. Zachoval se nám sice podrobný urbář panství kosteckého a to zrovna z počátku r. 1648, pořízený Pařízkem, ale podle něho by na Kostecku tou dobou nebylo ani jediného pustého statku, ani jediné pusté (t. j. hospodáře nemající) chalupy! Urbář počítá s kompletním osazením všech míst, statků, domů, chalup, všude uvádí jména držitelů. Celkové číslice jeho: 518 osedlých kromě 82 „podsedkův" při městech Sobotce a Bousově a 70 „baráčníků na obci" ve vsích nejeví, tuším, žádného úbytku proti letům panování paní Polyxeny z Lobkovic v prvé třetině války třicetileté. Kostecký urbář z r. 1648 je totiž soupisem všech poddanských „míst" čili jednotek, jak je znaly starší zápisy urbariální a gruntovní, bez ohledu k tomu, jsou-li osazeny hospodáři či pusty; u pustých jmenuje, tuším, držitele dřívějšího. Ale z pramenů archivu roudnického lze konstatovati, že již r. 1637 bylo selských gruntů pustých na Kostecku 51 a chalupnických gruntů 71; počet ten v l. 1638—1648 jistě silně vzrostl. Úřední pramen z r. 1653, t. zv. berní role, počítá však pustých selských statků jen 25 a na „živnostech zkažených" 23; pustých míst chalupnických 27, pustých zahradníků (domkářů) 41.

ÚBYTEK OSEDLÝCH PO VÁLCE.

URBÁŘ BERNÍ ROLLE.

Čekali bychom — po těch neustálých nářcích a hrozbách, že

poddaní, otrouce ruce, musí utéci od živnůstek svých — že pustých gruntů bylo více. Přihlédneme-li k věci blíže, poznáme vskutku, že válka třicetiletá způsobila v rozdělení gruntů a počtu osedlých značné, ač nikoliv radikální změny. Vidíme na př., že počet poddanských jednotek v celku je asi o 140 menší než v urbáři a že úbytek ten asi stejnoměrně připadá na sedláky, chalupníky i baráčníky. Selský grunt ovšem zmizeti nemohl: podle rolly berní bylo r. 1653 jen 25 pustých, t. j. hospodáři neosazených statků, ale z podrobného popisu vsí vidíme, že v některých případech jsou v rukou jediného poddaného dva až tři selské grunty. Tak v Dolním Bousově drží pět poddaných po dvou gruntech, jeden dokonce spojil tři bývalé statky v živnost jedinou. Také v Libošovicích drží dva sedláci po dvou

SPOJOVÁNÍ GRUNTŮ.

gruntech, v Skuřině spojil sedlák (byl to kostecký purkrabí Procházka) dva statky v jednu živnost o 125 korcích rolí a v Přepeřích vznikl týmže způsobem velký grunt o 100 korcích. Ve všech těchto případech vrchnost, nemohouc opatřiti pustý grunt zvláštním hospodářem, prodala jej sousedovi. Tak válka třicetiletá přispěla poněkud k vzniku větších selských gruntů; ovšem, že zastavila aspoň na jedno století dělení gruntů v menší jednotky, k němuž před válkou, přes zásadní nedělitelnost statku, tu a tam docházelo.

Pole statků pobořených a vypálených, jež neměly hospodářů vůbec, ležely z části ladem, z části byly, a to již během války, osívány

TŘETÍ SNOP.

sousedy na třetinu čili na „třetí snop". To znamenalo, že třetinu výtěžku v obilí měl užívatel místo ouroku a robot odvésti vrchnosti. Pravidlem však jen malá část polí pustých statků byla oseta (r. 1646 na př. u 46 pustých statků vyseto na zimu dohromady 196 korců). Úředníci by byli nejraději povolili vzdělávání pustých živností sousedům beze vší náhrady, jen aby pole aspoň poněkud byla vzdělávána a neznehodnotila se docela; bylo-li dost potahů po ruce, dali zorávati tu a tam ouhory sami. Stavební dříví z opuštěných stavení domovních bývalo rozneseno sousedy; jednou dal hejtman přenésti chlévy pustého gruntu k panskému dvoru bousovskému. Po jednom nebo po dvou zbořeništích statků a chalup bylo skoro v každé vsi;

v Sobotce a Bousově vedle toho hojně zbořených stavení domkářů. Bousov Dolení a vůbec osady na silnici od Boleslavě k Jičínu ležící, kudy ubíraly se nejčastěji vojenské průtahy všeho druhu, utrpěly nejvíce; v Sobotce bylo r. 1653 18 stavení domkářských pusto a rozbořeno (zajímavo je, že žádný dům nebo statek měšťanský), v Bousově tři statky, tři chalupy a 8 domků. Lhota Záhumenní, ,,v níž šest selských gruntů bejvalo,“ byla pusta celá; od tří gruntů byla pole prodána sousedům bousovským, ostatní byly ,,svedeny“, t. j. zabrány vrchností do nové bažantnice. Ku podivu mnoho trpěla i odlehlá chalupnická ves Bačálky nad Osenicema; bylo tu 13 rozbořených stavení. Také samota Rychnov, kde býval jeden selský statek a jedna chalupa, spustla docela. Celkem však třeba říci, že kostecké vsi jsou r. 1653, pět let po válce, ku podivu dobře osazeny.

POČET ZBOŘENÝCH GRUNTŮ.

Jak vidno, nesmíme si představovati, že by spuštění panství válkou bylo tak zlé, jak se to o třicetileté válce předpokládá obecně. Kostecko r. 1649 přiznávalo z tří poddaných (rozuměj: berních jednotek), ale mělo jich jistě přes 300! Je pravděpodobno ovšem, že to byli poddaní znuzelí, hospodářství silně zanedbaná, že jen polovička jich měla potahy a to asi většinou v jednom koni nebo jednom volu záležející, ostatní že orali kravami, nezapřahovala-li se u chudších sama rodina chalupníkova. Ale vsí do kořen vypálených, všeho obyvatelstva zbavených na Kostecku mimo jedinou výminku nebylo. Jistě zasloužila se o to také ta okolnost, že panství náleželo majiteli finančně silnému a politicky vlivnému; mohl poddaným nejen pomoci nebo sečkati, mohl nejen přímluvami a styky svými uchrániti je od vydírání příliš násilného, ale mohl jim v pevnosti zámecké poskytnouti ochranu a dvory své a poněkud i poddané, bylo-li třeba, zásobiti z jiných panství svých, jak obilím, tak dobytkem. Dominia menší a statky chudších a méně významných Čechů trpěla jistě daleko více.

CELKOVÁ BILANCE.

V prvé polovici roku 1650 byla všechna jednání s nepřítelem definitivně dokonána a země naše úplně prosty posádek švédských.

VÍTĚZNÝ NÁVRAT P. MARIE.

Na den 24. července nařízeno vládou slaviti ve všech kostelích země české slavné vítězné Te Deum . . . Dne 7. září byl pak ve stkvělém a hlučném processí donesen zázračný obraz P. Marie zpět do Staré Boleslavě. Zbožněný ten idol a ještě snad více jeho okázalá jízda do české země z císařského hradu ve Vídni, na trůnu na dvorním voze postaveném, pod čestnou ochranou císařské stráže, kolem tisíců a tisíců lidí, kteří po vsích a městech svatou pomocnici císařovu proti kacířům na kolenou očekávali — byly nejvýmluvnějším projevem „triumfu z pokoje uzavřeného", konečného triumfu císaře a protireformace. V Čechách počaly se rojiti patenty proti nekatolíkům, odložené od r. 1637, patenty, jež nařizovaly, že všichni mají v nejkratší době přijmouti katolické římské náboženství, „poněvadž z toho J. Milost Císařská časem svým k Bohu počet vydati musí"; po vojenských exekucích k vůli kontribuci nastaly vojenské exekuce pro víru. Většina poddaných sedláků nebyla průběhem vojny zdivočila tak, aby mravní statek náboženství byl jí něčím lhostejným; místy počali prchati od gruntů, za hranice; zděšené vrchnosti sháněly je s touž horlivostí a vynalézavostí, jako v časech vojny hledaly pobraný dobytek. I Kostecko prodělalo v letech padesátých útisk náboženský i ono mnoho trpělo desercí poddaných, kteří volili raději bídu a nouzi v cizině než pěkný grunt ve vlasti, kde činili hrubé násilí jejich svědomí. Ale r. 1682 jsou všechny grunty zas plně osazeny, pohromy války třicetileté a zuření protireformačního skoro cele zahlazeny. Z Kostecka jako z jiných panství v Čechách čím dál tím více přibývá těch, kteří vydávají se k P. Marii Staroboleslavské, aby se jí vyzpovídali z bolesti své duše a vyprosili si podpory, nebo těch, kteří jdou v processích k P. Marii na hradě Bezdězském . . . A míjejí léta, na vrcholu Vyskře zasvítí do kraje kaplička sv. Anny, v tajemném okolí hradních trosek valdštejnských zdvihne se stavba kostela Jana Nepomuckého — a potomci těch, které triumf Mariánský nad nepřáteli císařovými byl učinil tak nešťastnými, uzavírají dokonalý smír se svátostmi vítězů a počínají jim

oddaně sloužiti. Po stu letech po r. 1650, tuším, nebylo nikoho na panství kosteckém, komu by nebyla samozřejmou a sympatickou prosba, kterou na statui sv. Václava, pod zámkem Kostí, dal vrýti, tuším, dědic Heřmanův, hr. Humprecht, prosba:

Od Panowanj Kaczÿrzu
wyswobod naſ . . .

KOST Z NÁDVOŘÍ OD PIVOVARU
(po úpravě z let sedmdesátých)

KAPITOLA XII.

HRABĚ HEŘMAN A JEHO CHOŤ.

RODNÁ PŮDA ČESKÉHO POVSTÁNÍ. — BOJ DVOU KULTUR NA ČESKÉ PŮDĚ. — MLÁDÍ HR. HEŘMANA; PRVÉ CESTY A ÚSPĚCHY. — VĚRNOST JEHO ZA POVSTÁNÍ A POTOMNÍ ODMĚNY. — OBCHODNÍ A HOSPODÁŘSKÉ TALENTY JEHO. — POVAHA A OSOBNOST JEHO. — HRABĚNKA SYLVIE. — POSTAVENÍ MANŽELŮ V OHLEDU NÁBOŽENSKÉM A NÁRODNÍM. — ZÁVĚŤ A SMRT HRABĚTE. — DRUHÝ SŇATEK A SMRT HRABĚNKY.

KOST KATOLICKÁ.

V TÉ modlitbě proti kacířům, vryté na podstavec sochy svatováclavské, jakoby se ozvala také stará duše Kosti. Neboť v husitské době byla Kost, jako většina hradů na Turnovsku, nesmiřitelně katolická a postavila se vzdorně i proti králi-kacíři, Jiřímu z Poděbrad, zároveň s jinými hrady Zajícovými v sousedství: s Troskami a Hrubou Skalou. Pak, pravda, dostala se na krátkou dobu v ruce podobojích a po nich v ruce německých luteránů, pánů z Bibrštejna, jimž náleželo dominium fridlandské. Ti také usadili mnoho Němců na panství, tuším, dobrou třetinu poddaných (počeštili se všichni dokonale a brzo, a jen mnoho německých rodných jmen na Kostecku zachovalo památku toho šlechtění cizí krví do dneška). Ale s Lobkovici přišli na Kost zase rozhodní katolíci; v době, kdy vypuklo povstání Čechů proti králům Matyášovi a Ferdinandu II., vládl tu katolický stranník, pan Vilém z Lobkovic na Bílině a Kosti.

RODNÁ PŮDA ČESKÉHO POVSTÁNÍ.

Fakt ten je tím zajímavější, že celé okolí Kosti stálo k odboji, ba že z něho vzešli hlavní vůdcové českého povstání. Sousední Veliš patřila tenkrát panu Hendrychu Matesu hr. z Thurnu, vlastnímu náčelníku odboje, panství Svijanské s částí Turnova panu Jáchymu Ondřeji Šlikovi hr. z Pasounu a Lokte, témuž, jenž prvý vstoupil na popraviště před staroměstskou radnicí. Po něm přišel na řadu v tom

velkém defilé těch, kteří měli umříti, stařec 70letý, pan Václav Budovec z Budova, pán na Mnichově Hradišti, rovněž bezprostřední soused Kostecka; a třetí a poslední stavu panského, jenž v to krvavé ráno složil svou hlavu pod mečem katovým, pan Krištof Harant z Polžic a Bezdružic, sídlel na nedaleké Pecce na Novopacku. Pán na sousedních panstvích Hr. Skalském a Jičínském a na mnoha velikých zbožích jiných, mladý Albrecht Jan Smiřický ze Smiřic, také jeden z předních původců povstání, zemřel již dříve, r. 1618, stoje s českým vojskem stavovským v poli. Hr. Thurn jediný přežil padlé soudruhy; prchl ze země, aby celá desítiletí zmatků a válek potomních naplnil myšlenkou odvety za Bílou Horu. Revoluci husitskou vymyslil český jih; o odboji předbělohorském rozhodl český sever, nejvíce horní Pojizeří. Sever proto, že nejvíc podléhal vlivům saského luterství ze sousedství; i táborská revoluce na českém jihu v době husitské není dobře vysvětlitelna bez vlivu sektářského valdenství, šířícího se z Rakous. Kdož ví, zda k prvním dohovorům o myšlenku vyrvati českou korunu domu Rakouskému, nedošlo při přátelské besedě mezi Thurnem, Smiřickým, Šlikem a Budovcem na některém zámku naší krajiny? Kdybych měl hádati, kde to asi bylo, či spíše kde by se to bylo mohlo státi, rozhodl bych pro Hrubou Skálu: tam tváří v tvář mračné silhouettě Trosek, massou černých skal svých směle útočící proti nebi, tam v tom divokém objetí rozervaných skal a lesů by byla nejsnáze mohla uzráti myšlenka tak velké tragické viny.

PROTIREFORMAČNÍ A ČESKÁ SPOLEČNOST.

Proč podlehli naši předkové? Nenáležím k těm, kteří jsou přesvědčeni, že podlehnouti musili. Ale přece —jednu z hlavních příčin konečné porážky jejich spatřují v tom, že neměli toho bezpečného vědomí kulturní převahy a odtud plynoucí sebedůvěry, té bezohledné až nemravné energie, jako jejich protivníci. Všechno to, čeho se našim jen v menší míře dostávalo, dodala protivníkům v hojnosti kultura a společnost katolickorománská té doby, zejména renaissanční Italie. Italie té doby je kulturní vládkyní světa, jako jí dnes je nebo začíná býti Anglie. Ona jako dnešní Anglie imponuje

svým bohatstvím, svými pokroky technickými a ekonomickými, svými formami a módami společenskými. Ale nad dnešní Anglii zaujímá tehdejší Italie i první místo v umění, literatuře a vědách. A všechen ten rozvoj a rozkvět mnohostranný byl proniknut a nesen kulturou individualismu, vlastní to páteří renaissance: kulturou, jež každý talent pobadá k plnému rozvoji schopností jeho a nároků jeho na moc, bohatství nebo slávu, jíž imponuje smělý, bezohledný čin, velký tvrdý muž, již lákají právě nesnadné úkoly a jež nerozpakuje se ve volbě prostředků, krátce aristokratickou kulturou mocných a tvrdých, skvělých a krutých jedinců-podmanitelů. Vytčený cíl a zvláště státní cíl je jim vším; k němu jdou bez ohledů a především bez sentimentality; jak vysoko si cení individualitu svou, tak naprosto neuznávají osobnosti v malém člověku, jímž a davem vůbec spíše opovrhují: poddaný je jen k tomu, aby na jeho práci a poslušnosti založil pán blahobyt svůj a neobmezenou moc svou.

PŘEVAHA ITALSKÉ KULTURY.

S touto společností, jež dívala se s trochou pohrdání na polovzdělané barbary na severu za Alpami, v Německu a v Čechách, zavedené kacířstvím, sblížila se duševně, částečně prostřednictvím dvora císařova, katolická menšina v Čechách a z pýchy a sebedůvěry její čerpala odvahu nebáti se velké převahy nekatolíků v zemi. Prohlédala dobře, že tito nemají vůdců, kteří by soustředěnosti její vůle nebo vybrané strategii její lstivosti dovedli odolati: nebála se těch Žerotínů nebo Budovců, těchto humanistů víc formou než duchem, kteří vynikají jen spekulováním náboženským a spisováním hloubavých traktátů a dopisů, nikoli vědomím cíle a energií činu. Kdežto katolická šlechtická mládež česká ssála do sebe při dvorech italských knížat vyšší kulturu italskou se všemi jejími výše vyloženými tendencemi, posílali nekatolíci čeští své syny na německé nebo švýcarské akademie, mezi malé lidi a malé poměry, kde učitelé byli slavní nanejvýš svou vynalézavostí v obhajování dogmatických rozdílů a věroučných jemnůstek protestantských církví, mezi sebou se rvoucích. Italie se báli, a nikoliv bez důvodu: zabloudil-li tam nadaný český student z kacířské rodiny, podlehl

brzo moci a svůdnému lesku té protireformační kultury, odcizil se víře rodiny a tradicím vlasti. Tak pokatoličil se tam mladý Vilém Slavata, tak jiní a jiní. Z mladých odpadlíků stávali se nejhorlivější bojovníci protireformace v duchu italském; tam v Italii učili se železné energii, nelítostné důslednosti a vůli: vyniknout stůj co stůj! Slavata a Valdštejn jsou takřka typy dvou takových renaissančních lidí na naší půdě, rozdílné ovšem povahy. Heřman Černín z Chudenic je jím jen do jisté míry: neohroženou odvahu a průbojnost, čilou podnikavost vůle přinesl si nadaný mládenec zřejmě již z domova.

HEŘMANOVO MLÁDÍ.

Přišel do Italie r. 1590, jako čtrnáctiletý hoch, sirotek bez otce i matky. Narodil se na tvrzi Nedrahovicích u Selčan z nezámožné rytířské rodiny, náboženství patrně katolického. Rodiče záhy umřeli, zanechavše několik synů a několik dcer. Heřman, nevíme čí protekcí (nejspíše rodiny pana Vratislava z Pernštejna; jeho jedna dcera byla vdána za Františka Gonzagu, bratra sv. Aloise), doporučen byl skvělému knížecímu rodu Gonzagův v Mantui italské a v Montferratu, snad jako páže, a tam v Italii našel ve Vespasianovi z Gonzagy otcovského protektora. Po roce nebo po dvou letech vidíme jej ve službách vojenských — tak mladí vojáci nebyli tou dobou žádnou vzácností — a to v Nizozemí pod proslulým vojevůdcem katolicko-španělské velmoci Alexandrem Farnese, vévodou z Parmy; mladý Heřman účastní se tažení do Francie, pak bojuje proti Holanďanům; je zajat a jako zajatec internován v holandské pevnosti Breda v severním Brabantu. R. 1594 až snad 1596 válčí s českou zemskou hotovostí v císařských plucích v Uhrách proti Turkům. Jeho mladá chtivost světa a činu, která mu dala poznati již tolik cizích zemí, pudí je po skončené válce znovu do světa, do tajemných končin orientu, kde žil kdysi a trpěl Kristus Pán s apoštoly. Byl to tou dobou výlet, po němž zbožná, u Krista stále prodlévající víra mnohých toužila, ale jehož pro nebezpečí cesty i nákladnost její jen nemnozí mohli si dopřáti. Dva-

POUŤ DO SVATÉ ZEMĚ.

advacítiletý Heřman se vydal (r. 1598) na dalekou cestu v průvodu pana Krištofa Haranta z Polžic, jednoho z nejzajímavějších talentů předbělohorské české společnosti. Harant byl znamenitým hudebníkem a hudebním skladatelem, byl chválen jako kreslíř, jako hráč tennisu a vůbec jako mistr v uměních sportovních, lovu a zápasu; byl učeným spisovatelem, oblíbeným dvořanem i dokonalým vojákem; r. 1619 jako vrchní velitel české artillerie, když hr. Thurn obléhal Vídeň, dovedl ku podivu pěkně trefovati císařský zámek. Za to pak také odpykal na popravišti. Harant to byl, jenž historii té jízdy do sv. země vypsal Čechům v obšírném spise a tím známost a slávu svého a Heřmanova podniknutí rozšířil do všech koutů české země.

PŘÍHODY CESTY.

Jak jinak se tenkrát cestovalo než dnes! Čtvrt roku musili poutníci čekati v Benátkách na příhodnou loď; na cestu musili míti zvláštní šaty poutnické, na způsob hábitu františkánského, na loď přinésti si musili vlastní lože a vlastní zásobu potravin. Jeli přes Krétu a Cyper; odtud k Joppe na malé lodi (sedm sáhů dlouhé, 2½ široké), nahoře úplně otevřené, zatížené kamením a pískem, ovšem ve společnosti krys. Svatou zemí, kterou, vstoupivše na půdu její, v mocném dojmutí líbali, mnoho nadšeni nebyli: svatá místa jerusalémská již tenkrát byla podnikem výborně zařízeným na vydírání cizinců, a noclehárna poutnická v zavření kostela hrobu božího byla pro své bohatství ošklivého hmyzu snad nejhorším noclehem jejich na celé cestě. Ale čím byly všechny ty nepříjemnosti proti mohutným náboženským dojmům věřících, kteří mohli vstupovati tělesně v šlépěje Kristovy a svatých jeho! Spatřili i Jericho, koupali se v Jordánu, pak se plavili do Egypta a odtud vydali se přes Rudé moře a daleké pouště až na horu Sinai. Při návratu do Kaira přepadeni a oloupeni byli od Arabů — tedy přece dobrodružství, při němž nota bene pan Harant svléknut byl do naha. V polovici listopadu opustili Egypt, ku konci prosince byli zpět v Benátkách.

Pan Harant spěchal domů, ale mladý Heřman ještě z Italie vydal se na novou dalekou pouť, do Španěl. Připojil se k dvorní

výpravě, která vedla králi španělskému, Filipu III., nevěstu: mladou arcikněžnu rakouskou, sestru Ferdinanda II., Markétu. I tu snad španělské styky rodiny Gonzagů urovnaly Heřmanovi cestu. Teprv r. 1599 vrátil se do vlasti, aby si tu založil kariéru. Císař Rudolf

PRVÉ HODNOSTI A ÚSPĚCHY.

jmenoval jej svým komořím nad stříbrem, tedy členem dvora (byl prý vítán i jako společník u stolu Rudolfova) a po několika letech nejvyšším hejtmanem královských statků komorních v Čechách. To bylo jistě místo z nejtučnějších ve dvorské službě: šlo o správu největších a nejkrásnějších panství v Čechách, jako byl na př. Brandejs n. L., Přerov u Brandýsa, Lysá, Benátky, Pardubice — a šlendrián úřednictva na nich byl neuvěřitelný. R. 1615 může si Heřman koupiti panství Žlebské za 120.000 kop míš., t. j. asi půl deváta milionu korun. I když počítáme, že něco vyženil (oženil se r. 1606, s vdovou, která měla několik dětí) a něco zůstal dlužen, byl to na nezámožného rytíře kup jistě pozoruhodný. Rytířem, pardon, Černín tou dobou již nebyl; na přímluvu císaře byl r. 1607 přijat mezi stav panský. Jak dlouho byl pan Černín vrchním ředitelem královských dominií, nevím; od r. 1614 drží již jiný, také vlivný a výnosný úřad: je hejtmanem Starého města Pražského. Ale léta, věnovaná správě statků komorních, rozhodla tuším definitivně o rázu budoucí jeho kariéry: bude obchodovat a hospodařit, bude rychle bohatnout. Pro vojenské služby neměl mnoho opravdové záliby; pro vyšší kariéru úřední neměl, tuším, dost literárního vzdělání. Nebyl studoval zajisté na žádné akademii nebo na universitě, jako to činila většina mladých šlechticů doby jeho; jeho touha po cizích horizontech a snad i nedostatek prostředků vrhly jej hned do tvrdé praxe života. A v té také měl to přivésti daleko; služba dvorská při tom měla mu spíš býti pomůckou nebo příležitostí než cílem vlastním.

Tak myslím i pro vedení vyslanectva císařova do Cařihradu

VYSLANCEM DO CAŘIHRADU.

r. 1616—1618 rozhodl se hlavně z úvah finančních. Císař Matyáš hledal vhodného kavalíra, který by v imposantním poselství navštívil Cařihrad a uzavřel se sultánem tureckým dlouhé příměří. Černín zdál se dvoru nejvhodnější osobou, a to jak pro zkušenosti

jeho nedávné cesty s Harantem, tak patrně pro jeho známý obchodně-jednatelský talent. V květnu r. 1616 vydal se mladý vyslanec z Vídně na cestu. Byla to výprava vskutku neobyčejná: patřilo k ní na 400 osob, jež naplnily 26 lodí dunajských. Neboť Černín měl v průvodu svém na 20 šlechticů, velkou většinou národa českého, vše s pážaty a sluhy, dále na sto úředníků a zřízenců speciálních, obyčejné služebnictvo nepočítaje. Výprava měla svou hudební kapelu, několik kuchařů a jídlonošů, několik krejčích a jiných řemeslníků, svého lékárníka, lazebníka, dva malíře a dokonce i spisovatele, historika cesty. Tito zřízenci byli většinou Němci z říše a ze zemí dědičných, páni byli většinou Češi — tak to jinak tenkrát u nás chodilo nežli v starém Rakousku. Černín vezl s sebou množství drahocenných darů sultánovi, jeho ženě a celé řadě hodnostářů tureckých, od pašete Budínského počínaje; sultán sám dostal darů as za dva miliony korun. Dne 17. srpna vjel Černín slavně do Cařihradu, jejž opustil teprv po 11 měsících, v červenci r. 1617 — poznav jako málo kdo z křesťanské Evropy turecké poměry a veza zpět do vlasti hojně darů i vzácných koupí, s nimiž ovšem dovedl doma dobře obchodovati. Dne 1. května r. 1618 byl slavně uvítán v Praze od rady Starého města Pražského. Pan Heřman účelu poselství dosáhl, mír s Turkem vyjednal; komoře císařské mohl za to předložiti účet, podle něhož ještě 18.000 zl. (přes jeden milion Kč) měl mu císař doplatiti.

JEHO OSUDY ZA POVSTÁNÍ.

Černín vrátil se do Čech několik neděl před vypuknutím revoluce. Nezdá se, že by byl na vahách, ku které straně se přidati: je myslím významné, že tento praktický, vypočítavý obchodník nevěřil ve vítězství stavů. Byl se již r. 1611 exponoval v zápasu stavovské oposice proti Rudolfovi pro Rudolfa a i nyní působil v Praze a v šlechtické společnosti proti choutkám odboje; důvěru příštího císaře, Ferdinanda Štýrského, získal si již dříve. Starší bratr jeho Diviš, ač také katolík, šel s odbojnými Čechy. Heřman zůstal věren císaři. Dovedl dosti dlouho uniknouti stihání direktorů; když byl

s jinými stranníky svými v březnu 1619 škrtnut z nápadnictví úřadů v království po všechnu budoucnost a zbaven úřadu hejtmana staroměstského, bránil se směle, že při službě J. Mti císařské zůstane a zpronevěřilým synem vlasti že není. V srpnu musil prchnouti do Sas — prchl z Prahy na vzácném arabském koni, jejž si byl koupil v Cařihradě a jejž v té divoké jízdě (18 mil za 8 hodin) strhal k smrti. Pak vstoupil do vojska vévody Maxmiliána Bavorského, táhnoucího na Prahu — s plným vědomím, že chce pomáhat „rebely potrestati", ale i k „dobrým prostředkům raditi" — a na Bílé Hoře, jediný z pánů českých, stál v bojovném šiku vítězově. Po bitvě přálo mu štěstí, že získal za fatku od prostého vojáka vzácnou trofej, nalezenou při vstupu vojsk císařových na Hradčany: brillanty posetý podvazkový řád Fridricha, Zimního krále. Heřman Černín daroval jej vítězi toho osudového dne: vévodě Maxmiliánu Bavorskému.

PŘI POPRAVÁCH ČERVNOVÝCH.

Od té chvíle může Černín plně rozvinouti své talenty renaissančního podnikatele. Stává se zase hejtmanem Starého města a jako hejtman, t. j. asi jako zástupce krále a policejní ředitel pražský assistuje popravám z 21. června, popravám, při nichž byl sťat i — jeho bratr, Diviš Černín. Jen na těch několik minut, kdy vstoupil Diviš na popraviště, vzdálil se pan Heřman od hrozného divadla. Viděl tedy a pozoroval, jak padla s popravního špalku hlava jiného příbuzného a přítele jeho, pana Kryštofa Haranta z Polžic a Bezdružic, soudruha cesty jeho do Svaté země. To jsou, řekl bych, nejsilnější, nejitalštější chvíle v jeho životě. Nevíme, že by byl Heřman za bratra intervenoval; o Harantovi si poznamenal, že trest zasloužil. Po čtyřech letech pojal vdovu po něm za manželku, když byla prvá jeho choť „Marjána", od let mrtvicí raněná, r. 1624 zemřela. Co všelijak v tom majetkovém rozvratu po Bílé Hoře, kdy krásná panství byla lacino na prodej, kdy se draho platila přímluva u vítěze, kdy se schovávaly u přátel klenoty a peníze a kdy ze zděšených rebelů bylo tak snadno vymoci pokuty nebo úplatky, získal a činil, bylo by nesnadno sledovati. Stačí říci, že r. 1622 kupuje za 76.000

HR. HEŘMAN ČERNÍN Z CHUDENIC
(v úboru velvyslance k sultánovi. Od neznámého mistra)

ZISKY A KOŘISTI POTOMNÍ.

zl. (půl páta milionu Kč) panství Petršpurské (s přilehlými statky), odhadnuté za 98.000 kop míš. (6·86 mil. Kč), tedy značně pod cenou; téhož roku panství Žihle za 48.000 zl.; nemluvím o domech v Praze a o pohledávkách za erárem, táhnoucích se ještě k jeho jízdě do Cařihradu. Panství žlebské směnil r. 1622 za dominia Kysibl, Andělskou Horu, Bochov a Šenov (skonfiskované vůdci revoluce Linhartu Colonovi z Felsu; sousedily s Petršpurkem); s druhou paní získal velký díl statku Pecky. Po skončení války dánské, když mír zase zdál se zabezpečen, nakoupil za jediný rok 1628 nových panství asi za 130.000 kop (Kamýk, Dubkovice, Milčoves, Sedčice a j.), r. 1630 za 40.000 zl. (Dlažkovice, Oujezd), r. 1631 za 30.000 zl. (Vroutek) a 25.500 (doplatek na Kostomlaty). Nová éra kupování náleží pak letům pokoje 1637—1638: prodav Kostomlaty kupuje Kost (160.000 kop) a náhradou za Pecku, kterou se mu podařilo celou dostati do své moci, dostává Šmideberk ve Slezsku (pod Krkonošemi) v ceně 216.000 zl., dosud největší z dominií jeho. V pozdějších letech jeho života přistupují k tomu, uvádíme-li jen největší koupě, dominia Mělník (jež držel zástavou) a Kosmonosy. V našich penězích lze ty koupě odhadnouti z hruba na 85 až 95 milionů korun.

STÍŽNOSTI NA HRABIVOST JEHO.

Nahromaditi tolik velkých panství v tak krátkém čase bylo možno jen muži bez ohledů a jen v době, kdy z ruiny tisíců budovalo si knížecí bohatství několik málo šťastných jednotlivců. Na statku Pecce na př. náleželo 100.000 kop (7 mil. Kč) dětem popraveného Haranta, po matce jejich, Anně Salomeně, druhé manželce Černínově. Ale synové jeho peněz svých od pana Heřmana dostati nemohli. Nejstarší z nich vymohl proto na otčíma jednou zatýkací rozkaz, nejmladší, jenž byl ke konci války třicetileté převorem kláštera augustiniánského v Táboře, píše mu r. 1648 hrozné psaní, že otec jeho, popravený Krištof Harant, snad z ponuknutí Černínova hrdlo ztratiti musil, a ty peníze, o něž mezi nimi je spor, že „v poslední den na duši V. M. shořeti musejí“. K listu tomuto nepřipsal hrabě Heřman proti svému obyčeji ničeho, proti zatykači však pro-

testoval, dokazuje, že nejstaršímu Harantovi vyplatil víc, než třeba bylo a spílaje mu „untreuer Bösewicht". R. 1628 píše jedna šlechtická dáma list císaři, v němž přímo naznačuje, že z truhel s klenoty a penězi po jednom rebelu císaři propadlé a v uschování hejtmanu Starého města dané, zmizelo 12.000 kop míš. Podobná stížnost, ale pokladu většího se týkající, byla proti Černínovi pronesena i s jiné strany, od Adama ze Švamberka, jak o tom na základě aktů vypravuje Bílek ve svých Dějinách konfiskací (v lupu měl prý podíl i králův místodržící v Čechách kníže Karel z Lichtenštejna) — v obou případech se však Heřman bránil rozličně, vyzývaje udavače, aby ho žalovali. Čteme sice, že císař se na Černína tenkrát velice rozhněval. Ale o císaři víme, že dovedl ochotněji své věrné odměňovati než je trestati.

PRAMENY BOHATSTVÍ ČERNÍNOVA.

Nesmíme si však představiti, jakoby bohatství Černínovo pocházelo jen z lupů a křivd. Nesmíme zapomenouti také, že zlé příklady velkých kořistníků jako byli Valdštejn, Lichtenštejn a jiní, kazily dobré mravy ostatních. Logika doby a událostí usoudila z požadavku bezohledného zničení rebelů požadavek bezohledného obohacení a odměnění věrných. Hlavní bylo přece, že pan Heřman byl šetrný, ano lakomý hospodář, výborný obchodník a finančník — to je nejdůležitější pramen zámožnosti jeho. Druhý, také vydatný, záležel v tom, že dovedl těžiti z vojny, která tenkrát daleko největší část mobilních prostředků národních pohlcovala: vzdav se (r. 1623) hejtmanství staroměstského, dal se jmenovati „proviantmistrem", t. j. zásobovatelem armády (v l. 1625 a 1626 a tuším občas i později). Tenkrát se sblížil s Albrechtem z Valdštejna, jenž s ním jako proviantmistrem byl spokojen; jednou přeje si brzkého návratu jeho, vysvětluje to větou: „Kde není sokola, nutno živiti se s krkavci." Je možná, že povýšení Heřmana do stavu českých hrabat (z května r. 1627; byl to titul, jejž odmítl jen pan Adam z Valdštejna, pyšný na vyšší karakter českého pána; většina české panské šlechty po něm dychtila) bylo zároveň odměnou za jeho služby vojenské a

že zaň Heřman děkoval doporučení Fridlandského. Konečně r. 1632 zkusil to Heřman, když Valdštejn ujal se znova velení armády, i s verbováním pluků pro Valdštejna. K tomu konci byl jmenován nejvyšším či obrstem; postaviv pluk a velev mu několik měsíců, vzdal se hodnosti, ale předložil císaři oučet na 114.000 zl. Víme, že je to suma, která dnes znamená bezmála 7 milionů a tudy representuje hodnotu celého panství. Rozumí se, že hrabě také půjčoval i dlužil se — pozůstalé papíry jeho jsou z velkého dílu korrespondence a pře o dluhy a nedodržené smlouvy; mezi listy najdeme i psaní dvou nezámožných slečen Černínek, aby pan strýc jim zaplatil úroky, aby se mohly na zimu ošatiti. R. 1643 počítá Heřman své dluhy aktivní skoro na 100.000 zl. (6 milionů); mezi dlužníky jeho jsou i knížata v říši, i jeden arcikníže, i císař. Čím větší byli páni, kteří mu dluhovali, tím hůř platili; jednou píše proto hr. Heřman, že s velkými pány nechce již nic míti. V dobách vojenských, po r. 1639, kdy někdy všechny statky černínské byly zruinovány císařskými nebo nepřítelem, ocítal se bohatý pán velmi snadno ve finanční tísni; jednou mu bylo povoleno tříleté moratorium.

OBCHODNÍ TALENT JEHO.

Konečně byl hr. Černín obchodníkem a to obchodníkem styků na dobu jeho dost úctyhodných; v tom asi léta učení v Italii a cesty v zámoří měly nemalý vliv výchovný. Obchoduje předně o rozličné zboží s Benátkami a později i Cařihradem, do Kolína n. R. a Drážďan vyváží máslo, pro svá panství kupuje ve velkém sůl a vína, jež rozprodává poddaným, v Petršpurku a na Šmideberku vyrábí a po panstvích prodává železo. Má i veliký chov koní (v Petršpurku měl jich jednou na 700!), potřebu volů pro panství svá kryje až v Haliči nebo v Uhřích. R. 1644—45 ubírá se po druhé jako císařský ambassátor do Cařihradu (zmínili jsme o tom poselství již výše na str. 69) — ale výprava jeho je zároveň obchodní cestou. Vypravuje se s nádherou ještě větší než r. 1616: sám na př. má na sobě sobolí kabátec v ceně 4000 tolarů, dolman (daliman) je z bohatého zlatohlavu (obojí vidíme pečlivě vymalováno na originálu jeho portrétu v zámku jindřichohradeckém (srv. fotografický snímek při str. 128

DRUHÉ POSELSTVÍ DO CAŘIHRADU.

výše). 60 osob jeho průvodu jest uniformováno jednotným oděvem z drahého šarlatu, k tomu si představme uniformovaná pážata, lokaje, drabanty a ostatní služebnictvo, představme si, že k přepravě poselstva a zavazadel jeho z Bělehradu do Cařihradu bylo třeba 110 čtyř- a trojspřežních vozů, že bylo vítáno od pašů a posádek tureckých na cestě střelbou z děl a vojenskými parádami — a nabudeme teprv přibližného obrazu o representativní povaze této expedice. Některým přátelům jeho v Čechách stoupla turecká sláva Černínova do hlavy: pan Jindřich Libštejnský z Kolovrat mu radí na př., aby se dal od sultána jmenovati knížetem sedmihradským „na místě toho šibala Rákoci . . .“

OBCHODY V CAŘIHRADĚ.

Hrabě Černín i tentokráte vezl sultánovi velké dary (ještě větší než prve), i tentokráte prodělal nepříjemnou proceduru, spojenou s audiencí u sultána (hloubku poklon osob předvedených sultánovi normírovali totiž dvořané jeho vlastníma rukama, zacházejíce při tom na př. s Černínem „jako kati“, až mu prsten veliký s ruky strhli), ale co hlavní: i tentokrát dostal nebo nakoupil množství předmětů, jimiž se dalo doma obchodovati. I ty, jež byly určeny za dary, měly v mnohých případech býti základem příštích obchodů. Hrabě operoval nejvíc arabskými koni nebo velbloudy; arcibiskupu solnohradskému poslal na př. velblouda, ale chtěl za něj 400 beček soli ze salcburských solivåren. Mnoho z takových koupí bylo, pravda, způsobeno touhou Evropanů po zvláštnostech Orientu. Hrabě nejen že od mnohých milých a známých — v tom i od samé císařovny — přetížen byl zakázkami všelijakých koupí, ale sám dal se v obchody s Turky, se židy a s vlašskými a anglickými firmami v Cařihradě o rozličné zboží, zejména hedvábí a koně, až to Turci sami neradi viděli. Zprávy o tom se rozšířily po Čechách i říši, ještě když hr. Heřman byl v Cařihradě; pocházely patrně od členů poselstva jeho, kteří si stěžovali, že pan vyslanec na nich nepěkně šetří, že 125 tolarů denně (11.250 Kč) od císaře dostává, ale 25 vydává. „Srdečnú lítostí Vašnosti oznamuji, že tak se píše do všech zemí o Vašnostiným legerním životě, jak mizerně svý lidi račte chovati,

že peníze všechno do měštce račte hnáti, že žádný posel (vyslanec) to nečinil. Z Drážďan mi to poslali; in summa ze všech úst to jde . . . Pro Boha neračte sobě posměch dáti činiti; rači dobrý míno, než miliony" — psala o tom paní Sylvie, třetí choť Černínova, nanejvýš podrážděna, svému muži do Cařihradu. Ale i císař to Černínovi v listu do Cařihradu vyčetl.

STÍŽNOSTI NA SKOUPOST JEHO.

Hrabě se ovšem bránil, popíral (co odpověděl své ženě, paní Sylvii, najde čtenář v přiloženém faksimile při str. 144) — ale mám za to, že v zprávách z Cařihradu bylo přece něco pravdy, neboť o jeho dlouholetých obchodních stycích s Cařihradem jsme zpraveni bezpečně. Něco obchodního zájmu, ale odpovídajícího názoru doby o postavení šlechtice ke králi, bylo i v poměru jeho k císaři: v žádostech za povýšení a titule připomínal na př. císaři, že on jediný z pánů českých bojoval proň na Bílé Hoře. A v stycích s kurfiřtem Bavorským Maxmiliánem, kdykoli mu šlo o to, aby kurfiřt slevil clo ze soli pro pana Černína skrz Bavory vezené, neopomenul mu uvésti na pamět onen drahocenný řád podvazkový krále Fridricha, který po pražské bitvě byl kurfiřtu daroval . . . S lety se šetrnost jeho proměňovala v skoupost, v mamonářství, myslící jen na peníze. „Co to za jeho skúpost, nelze vypraviti," píše o něm paní Zuzana Černínová, matka předurčeného dědice bohatství Heřmanova, mladého Humprechta. „Na pana strejce se bezpečiti přebídná věc," píše jindy synovi; „nercili některým zlatým, ale malým penízem by ti nepomohl; po smrti snad, nezměníli kšaftu, ti dá, ale za živobytí, kdyby ty mu dal, srdečně by rád vzal."

LAKOMSTVÍ HRABĚTE.

Ostatek slyšeli jsme doklady lakomství hraběcího, když jsme mluvili o paní Rejně, a bezohlednost jeho hněvu pro ušlý příjem mohli jsme studovati v případu Hosiánově. Tenkrát svolával uvězněný důchodní písař kostecký, Tobiáš Rovenský, vzpomínaje své rodiny, na hraběte pomstu nebes. Dožil-li se roku 1648, děkoval jistě Bohu, že ho neoslyšel: neboť když Švédové tenkrát překvapením zmocnili se Malé Strany, vyloupili hr. Heřmanovi v jeho domě zazděný poklad 200.000 zl., klenoty a peníze (vytrhali i zlaté pečeti

ZTRÁTY VE VOJNĚ I V OBCHODU.

z jeho diplomů), to jest vše, co měl hrabě na hotovosti. To je summa, která má dnes kupní sílu 12 milionů Kč. „Což on hrabě naříká na své pobrání; praví, že o všecko přišel," psala o hraběti tou dobou paní Zuzana. A po dvou letech mohl hrabě koupiti (nemluvě o jiných statcích) Kosmonosy a zaplatiti za ně 100.000 hotově! Také v obchodu s Cařihradem utrpěl před r. 1648 velké ztráty, na 36.000 zl. (obchodoval s Cařihradem a Benátkami do své smrti), namáhaje se marně všelijak, aby od zpronevěřilých obchodníků své peníze dostal zpátky. Mezi jiným poslal r. 1648 k tomu konci do Cařihradu Jiříka Egra, kosteckého poddaného (patrně zvlášť spolehlivého a nepochybně vlaštiny znalého člověka), spolu s listy k vyslanci benátskému a císařskému residentu v Cařihradě a zajímavou instrukcí, v níž mu podrobně napsal, jak si má počínat, koho se držet, koho se varovat, jeho věcí neroztrubovat atd. Uložil mu také celou řadu koupí: turecké boty s poduškami uvnitř, hedvábné pasy, čapraky, mundštuky, jednoho hřebce a j. Ale ani Jiřík Egr nepomohl; o peníze přišel hrabě definitivně.

HRABĚ JAKO EKONOM.

Obchodní nadání hraběte by bylo musilo na vysoký stupeň povznésti především výnos jeho statků, kdyby léta válečná nebyla prospěchy jeho meliorací a kombinací tak bezohledně v nivec uváděla. Ale i z toho, co o správě statků jeho v časech tak nepříznivých víme, je zřejmo, že by se hraběti dnes, třeba to znělo paradoxně, ne každý hospodář vyrovnati mohl. Zemědělství i hospodářský průmysl byly, jak snad ještě poznáme podrobněji, v Čechách té doby na značném stupni; hrabě nad to měl některé speciality: své železárny, rozsáhlý, jak se zdá, chov koní, obchod vínem, solí a kdož ví co ještě všechno. Vrchním hejtmanem si byl sám, všecku korrespondenci vedl a všechny účty přehlížel sám. Věděl o každé hromadě obilí na sýpkách, a jak dovedl zatáčeti s úředníky svými, jsme pověděli. Léta mládí jeho, kdy byl vrchním hejtmanem komorních panství v Čechách, seznámených v mnohém ohledu s nejnovějšími tou dobou pokroky techniky zemědělské a hospodářského průmyslu, byla jistě také školou jeho.

POVAHA JEHO.

V rodině i v hospodářství svém byl samovládcem, který nesnesl odporu, a který dovedl, po případě energickými prostředky, podrobiti okolí své vůli. I v tomto směru karakterisují jej listy paní Zuzany zajímavě. „Náš pan hrabě byl u mne předvčerejškem . . . (Povídał), že tak dobře s námi míní a my že se máme o všecko s ním raditi a vše mu dobře říci: byť prý mi všecko pobral, v spodní sukni mne nechal a statek zapálil, „všecko dobře" abych řekla. Mlčela jsem na to, jen jsem se zasmála . . ." „Bodeť o hrdlo jel, moct nebo nemoct — nic on se nezeptá," čteme o hraběti v jiném listu jejím. Maně při takových karakteristikách vzpomeneš podobně bezohledné, jen vůli svou znající povahy: Albrechta z Valdštejna. Jeho nedůvěru k úředníkům, částečně asi dobře odůvodněnou, již známe; všude tuší „fortelné způsoby", „falešné kusy", „ouskoky"; listy jeho úředníků, ale i osob ze stavů jemu adressované jsou bohaty originálními karakteristikami toho druhu, jež si hrabě připisuje k datu praesentata. Zajímavý příklad toho může čtenář spatřiti na snímku zvlášť kousavého dopisu hraběnky Sylvie (při str. 64) adresovaného panu z Kolovrat — hr. Heřman jedovaté psaní nejen zadržel, ale pokáral svou paní energickým „Hanba!", připsaným na rubru. Tak ulevoval svému hněvu, vyláteřil se v krátké větě a tak nám často poskytl příležitost odposlouchati jeho nejintimnější myšlenku. Zdá se, že železnou vůlí jeho, plnou nároků, a zlobivými chvílemi trpěla především žena jeho. Ta stěžovala si na to s pláčem, patrně ne po prvé, paní Zuzaně. „Snadno toho trápiti, kdo v moci jest, ale taky pánu Bohu počet se musí vydávati těžký . . ." Nesmíme, pravda, přeceňovati takové ženské stesky; paní Sylvie, jak již víme, byla v mnohém ohledu říznější svého chotě. Jistě aspoň v poměru k poddaným: hrabě tu byl sic přísný a stále upomínal a hrozil o své rešty, ale zlobivost jeho nebyla celkem poddaným nebezpečná; měl dokonce chvíle porozumění pro bídu jejich a ač s láteřením, přece pomáhal. Řekl bych, že v něm tkvělo mnoho ze starosvětského nazírání na poměr poddaného k pánu, mnoho staročeské loyality, kdežto hraběnka Sylvie, po otci Vlaška původem, byla až příliš ochotna proměňovati sedláky v robotné otroky.

JEHO OSOBNOST.

Také zevnějškem, aspoň v pozdějších letech, připomínal hrabě daleko víc staročeského vousatého zemana než vlašského elegána: živé oko, energický nos i ústa, silná brada — to snad spolehlivě lze vyčísti ze starého portrétu jeho, jehož reprodukce jest přiložena (při str. 128). Drsnost, neuhlazenost, neforemnost je i v jeho běžném stylu — jeho list je opakem formálně dokonalé práce humanisticky vzdělaného vrstevníka. Píše tak, jak se prostě mluví a jak se mu myšlenky hrnou, nechtěje to upravovati pečlivě stylisticky; někdy v dopise takovém je tolik výšinů z vazby a nedodělaných vět, že sotva lze porozuměti. Tuto neohebnou drsnost lze snad spojiti v myšlence s tělesnou neúmorností jeho. Zachoval si ku podivu dlouho svěžest a zdraví: r. 1648, když bylo hraběti 72 let, píše paní Zuzana: „Jistě ten pán je tak čerstvý jako ve 30 letech a ještě mi se zdá, že by mnohý člověk ve 30 letech nebyl tak čerstvý a stále jako v kole.“ Po roce píše ovšem: „Velice chudinka starý schází,“ ale téhož r. 1649 bylo 73letému hraběti, té staré chudince, maličkostí jeti koňmo z Prahy na Kost, ano přes Kost až do Šmideberku ve Slezsku a pak zpět do Prahy! Dokud byl mladší, to jest ještě šedesátník, potrpěl si, zvláště v okolí císařově ve Vídni, na trochu luxusu a trochu veselého života . . . „Píše mi hrabě Vratislav,“ podotýká kousavě paní Sylvie, „jak se račte stattlich u Vídni chovat, že račte každej den pankyty strojit, na tisíce hrát, v tak pěkným domě že račte bejt, 2 cuky kočárů tam chovat a 3 jízdních koní. Je mi dosti líto, že při tak velkým prachtu taky nejsem . . .“ Jindy píše, že slyší, že hrabě na tisíce v karty prohrál. „Jen se neračte často vopíjeti . . .“

ŽELEZNÉ ZDRAVÍ JEHO.

Hospodárná hraběnka Sylvie byla sotva na krejcar méně pozorna než její muž — „pro svůj špás sem jistě 20 zl. (1200 Kč) neutratila,“ píše jednou — podobné zprávy z Vídně nebo Prahy ji dráždily tím více, že někdy hrabě na její nevyhnutelné potřeby nedal peněz. Když r. 1639 na podzim uchýlila se před pražským morem do Strakonic, na statek hr. Colloredo, spolu s jinými damami šlechtickými, psala marně muži o peníze, „abych měla nač živa bejti.“ „Já nežádám více na den, jen co Vašnostiný lokaji měli; já se nejčky

HRABĚNKA SYLVIE ČERNÍNOVÁ
(jako markraběnka Bádenská)

HNĚVY JEHO CHOTI.

říkaje nenajím. Již po druhý Vašnosti prosím, po třetí již nebudu smíti, musím již stud stratiti.“ Na hraběte ani tento list neměl účinku (poznamenal si na něj: od paní Sylvie, že je zdravá a nemá peníze. Já taky!), snad ani neodpověděl, leda něco v tom smyslu, že tam v Strakonicích Sylvie hlady neumře. Paní Sylvie tedy psala zřetelněji, že to nezapomene do nejdelší smrti. „Pan Marijeme (jenerál, choť jedné dámy, jež také uchýlila se do Strakonic) svý ženě 1000 zl. (60.000 Kč) posílá, ježto je žebrák proti Vašnosti! Bože, dejž mi, abych Vašnosti do mý smrti v ničem nepotřebovala! Pro psa nebo poddanýho Vašnosti nebylo mnohdykráte těžko mnoho mil jeti, než mne tu navštíviti, to by bylo proti Vašnostiný reputací . . .“ Hrabě jí konečně poslal —4 dukáty (12 zl.), nepochybně úmyslně tak málo, aby dokázal, že rozčilení ženy na něho nemá žádného vlivu. Hraběnka se stížnostmi umlkla. Spokojila se jen větou: „Mně je líto, že svýho požehnání za svýho života nerašte moci užívati.“ Ty bankety a karty byly patrně přec jen vzácnou výminkou v životě hraběte. Vím však, že jednou prohrál summu velikou: 10.000 . . . ať již kop nebo zlatých (700 nebo 600.000 Kč). Byla to prohra jistě kavalírská — ale platil ji teprve dědic Heřmanův, hr. Humprecht, po smrti strýcově . . .

POVAHA PANÍ SYLVIE.

Vlastně i sňatek Heřmanův s paní Sylvií byl podle všeho důsledkem odhodlání po letech odříkání a šetření dopřát si luxusu krásné ženy. Prvé dvě ženy jeho byly vdovy bohaté dětmi z prvých svých manželství; po třetí oženil se hrabě r. 1633, když chyběly mu do šedesátky tři léta; nevěstě Sylvii bylo 27 let. Vzal si ji pro krásu, ne pro peníze. Sylvie, jež byla dcerou Štěpána hr. Caretto-Millesimo, nějakého vlašského důstojníka v císařských službách, oženivšího se u nás s Češkou, Majdalenou Kostomlatskou z Vřesovic, měla poměrně nepatrné věno (2000 kop). Hrabě je doplnil neobyčejně štědře: na 100.000 zl. (6 milionů Kč), jež pojistil na panství kosteckém (zajímavo je, že svědkem nevěstiným byl při svatební smlouvě hr. Adam Trčka, zavražděný po necelém roce s Valdštejnem v Chebu). Jak již víme, dostal Heřman s paní Sylvií hospodyni, jíž by po-

hledal široko daleko, ženu nesenou také skoro veskrze snahou: zbohatnout! „Přála bych, abych Vašnosti mohla na sta tisíce peněz nadělati, jen abyste ráčili se mnú býti spokojen. Co má nešťastná chudoba Vašnosti nepřinesla, to má pilnost Vašnosti zejská." S doklady její horlivosti a její odborné vyškolenosti ve správě statků jsme se již seznámili (výše str. 69 a 113); také o její energii a říznosti, v níž snad jeví se i vlašský původ její, jsme leccos pověděli. „Kéž já jen mám rok moc nad nimi," t. j. nespolehlivými úředníky panství petršpurského," píše Sylvie r. 1639: „já bych je jináče česala a k poslušenství přivedla." Po desíti letech vypravuje, jak pustila strach na městskou radu v slezském městě Šmideberku: „račte mi na mý svědomí věřiti, že se třásli, že neuměli mi odpovídati." „Strany těch Kysibliskejch sedláků sem jim to tak natáhla, že se v hlavě derbají.' S těmi sedláky zatočila opravdu pořádně (jako později s Petršpurskými); vnutila jim roboty, jichž jejich předkové neznali, vedouc dlouholetý spor o to před ouřady a rebelanty posílajíc do sklepů kosteckých do vězení. I právní stránku otázky vyhradila vlastnímu rozhodování: „Já nic nevemu před sebe, co bych nemohla vyvíst; budu . . . vobžalována, než neračte se Vy (psala mužovi) do toho klásti; já to vyvedu!"

NĚŽNOSTI Z KORESPONDENCE.

Její poměr k drsnému muži měl, jak jsme již poznali, dosti napjatých chvil; jednou mu píše dokonce: „Vidět, že Vašnosti milejší dobytky než žena." Pročítáme-li však listy její z posledních let života Heřmanova, tak asi od r. 1643 počínaje, poznáme, že mu byla opravdu oddána. Názoru doby o poměru ženě k muži odpovídá ovšem cizí nám tón listů jejích, v nichž se podpisuje „oddanou" nebo „poslušnou služebnicí", v nichž muži ruce líbá, poníženě děkuje a jež i ostatkem obsahu svého připomínají spíš dopisy hospodářského úředníka pánova, chvějícího se o splnění jeho rozkazů, než listy paní jeho. Ale vedle toho najdeme plno něžností, jež by svědčily o zvlášť oddané a milující ženě, kdybychom nevěděli, že byly zároveň běžnou módou v době baroku: mý serce, můj Heřmánku, dokonce i: můj nejmilejší pane, pane Sulimánku! To je patrně narážka na tureckou slávu mu-

žovu; v Čechách hraběti říkali žertovně také „Tureček". Starý hrabě, byl-li v dobré náladě, kvitoval tyto něžnosti titulaturami z let líbánek: má kozičko, má dívčičko, má crciličko. Někdy jí říká také: salátko, a Sylvie se tu a tam také podpisuje: Salatie; nerozumím, co to má znamenat. Když byl hrabě v Cařihradě, píše mu Sylvie s emfasí: aby nebylo do Turek, po štvermi bych za Vašnosti lezla, a jindy zase dí, že kdyby měla jistotu, že se hrabě již vrací, „ráda bych ratolesti metala." Jednou píše dokonce: „Proklínám tu hodinu, že sem kdy Vašnosti zarmútila." Formulovat působivou větu a patrně i v řeči mluvené najít silné, výrazné slovo uměla výborně. Nad to má čeština její pikantní zabarvení lidové, snad z nějakého nářečí. Paní Sylvie píše vždy: do smerti, skerze, na herdle, na kerku, rozverhnu, berzy. O paní z Martinic, choti nejvyššího purkrabího, poznamenává: „Jak se von (purkrabí) na ni vofoukne, vona melčí." Sama z těch, co „melčely", jistě nebyla!

ČERNÍNOVÉ V OHLEDU NÁBOŽENSKÉM.

V ohledu náboženském nepozorujeme ani u paní Sylvie ani u hr. Heřmana pražádného fanatismu protireformačního; matka paní Sylvie byla patrně nekatolička, jež pro víru opustila Čechy; zdá se mi také, že praktické úvahy hospodářské by byly u obou rozhodly proti násilnému obracování nekatolíků a proti jejich vyhánění ze země. Ale nezbylo než podrobiti se císařské vůli; hr. Heřman po r. 1650, když protireformace vlastně počala se prováděti, propustil i jednoho nekatolického příbuzného svého, rodem Černína, jenž byl nějakou dobu správcem jeho panství Petršpurského. Slíbil také císaři, že na slezském panství svém Šmideberském z Čech prchajících nekatolíků přijímati nebude. Založiti nový klášter nebo učiniti velké nadání ústavům duchovním mu nenapadlo (a v tom na př. i Valdštejn vyšel mnoho vstříc módě své doby): postavil všeho všudy dvě kaple na Petršpurku, jednu na vyplnění slibu, jejž učinil boje se o svůj život, když prchal r. 1619 z Prahy do Saska. Dary některým patronátním kostelům jeho a některým klášterům v závěti určené nepřesahují míru skrovné slušnosti. Zbožná pouť hraběte k modle vznešeného

světa protireformačního jeho doby, Panně Marii Loretánské do Italie, do Spoleta a odtud do Říma (na jaře r. 1648) vyplynula také ze slibu učiněného ve chvíli úzkosti, když hrabě na druhé cestě do Cařihradu byl těžce onemocněl. Že v závěti své nekatolické potomky z dědictví vyloučil, odpovídalo zákonům zemským. Po zpovědnících nebo mniších, po exerciciích a rozjímáních náboženských, po rozčilování věroučném nebo pověrčivém modlářství nenajdeme u něho stopy — životní obzor jeho naplněn byl skoro veskrze starostmi praktickými, starostmi z tohoto světa: Bůh i oficielní jednatel jeho, kněz, musili ustoupiti do pozadí. Překvapující výminku v tom obraze postihneme jen jednou: r. 1627, když sloužil ve Valdštejnově armádě, vyžádal si hr. Heřman (tak vypravuje Kalista) od jednoho německého hvězdáře svůj horoskop. A zároveň i horoskop Valdštejnův. Je možné, že v tom byl poradcem Heřmanovým Valdštejn sám — ale jistě nedovedl toho střízlivého praktika a počtáře zmásti svou nešťastnou pověrou.

POMĚR K CÍSAŘSKÉMU DVORU.

Během života svého sloužil hrabě čtyrem římským císařům (Rudolfu II., Matyášovi, Ferdinandovi II. a III.) a jak jsme viděli, dovedl toho užiti k nahromadění vlivu a bohatství. Předních úřadů zemských ovšem nedošel, ale po těch podle všeho zpočátku ani netoužil; teprv r. 1645 byl postaven v čelo dvorského lenního soudu (zemský sudí) a teprv na konec života, jako stařec 76letý, byl jmenován nejvyšším sudím zemským, po roce nejvyšším komorníkem zemským (to byla hodnost o stupeň vyšší než nejvyšší sudí) a konečně v únoru r. 1651, měsíc před svou smrtí, nejvyšším hofmistrem, tedy v pořadí druhým (vskutku však třetím) z nejvyšších hodnostářů státu českého. Členem kolegia nejv. úředníků a soudců zemských čili sboru místodržících byl již dříve a to po léta, ale bránil se tomu, aby musil v určité hodiny pobývati v kanceláři; r. 1628 dostává se mu ostré důtky, že vždy, vymlouvaje se nemocí, na kancelář najíti se zanedbává. Při všem přece, zdá se, měl dojem, že dvůr neodměňoval ho s dostatek za velké jeho služby; mnoho toužil na př. po řádu zlatého rouna, ale marně. Ten byl totiž vyhrazen (a od španělského krále

udělován) jenom nejlepším z nejlepších. Z listů paní Sylvie je patrno, že u Černínů považovali to zkracování české šlechty v hodnostech a titulech (nevím, lze-li o něm vůbec mluviti, ale věřili v ně ti, kteří byli zklamáni) za následek češství jejího, její přináležitosti k národu rebelů. Tak aspoň vykládám slova listu jejího, kde referuje o změnách v ouřadech a stěžuje si, že „doleji (do Rakous?) všecko přichází": „v Čechách ničemu přijíti nedají, dokud ta pokuta nás nemine." Stížnost prozrazuje patrně, že jde o trestání Čechů vůbec a o vysoká dvorská (říšská) vyznamenání, jako bylo tajné radovství; mám za nemožné spatřovati v tom narážku na hněv císařův za domnělou účast Heřmanovu v revolučních pletichách Fridlandského (víme, že s jedné strany byl i Heřman označován za spoluvinníka, ale pochybuji, že by ty kombinace měly vážný podklad; snad jen přátelství Heřmanovo s hr. Trčkou mohlo býti zřídlem podezření). Že by hr. Heřman jakkoliv zakolísal kdy v své věrnosti k domu Rakouskému, toho není známky nejmenší; rozhojněný znak jeho rodu (od r. 1627), v němž v třech bílých pruzích skvěla se v pořadí nad sebou písmena R M F, jména císařův, s jejichž službou spojil hr. Heřman svou existenci a kariéru, měl býti zpovědí toho pro všechnu budoucnost. Hrabě titul tajného rady, o nějž dlouho stál, konečně přece dostal (1647); ale opakuji, že z korrespondence paní jeho se zdá, že ani tito rozhodní stoupenci panující dynastie nemohli se shostiti dojmu, že v pojímání dvora se na Čechy vůbec hledí s nedůvěrou.

DVŮR A ČESKÝ NÁROD.

Nenedostává se vskutku známek, jež potvrzují, že v podobných úvahách bylo mnoho pravdy. Představa Čecha v mysli vítězné protireformační společnosti splynula namnoze s představou rebela a kacíře. Příklad máme na Albrechtovi z Valdštejna. Jak stala se světu zřejmou jeho zrada, zaznělo v nepřátelském táboře: Ecce Bohemus! Ale ta doba, kdy většina české katolické, t. j. v zemi zůstavší šlechty, měla takřka národně vyhynouti, byla ještě daleko. Veřejný život státu našeho i šlechtické společnosti naší byl v třicetileté válce stále velkou převahou český. Cizí živly, jež před povstáním dostaly se do

české společnosti, čechisovaly se velmi rychle (můžeme to viděti na rodině Caretto-Millesimů, z níž vyšla paní Sylvie), během války byl příliv cizích rodů bohužel tak mocný, že počeštění jejich znemožnil. Styky rodinné s touto novou šlechtou, služba dvorská, funkce úřední a vojenské, zakládají nejdřív dvojjazyčnost našich předních rodů, později teprv je poněmčují společensky skoro úplně. Hr. Heřman je již z těch, kterým poměry vnutily mnoho němčiny, ač jistě nedal nikomu pochybovati o svém přirozeném češství. Hrabě strávil tolik let v dvorské službě a v cizině, statky jeho ležely většinou v německých krajinách: proto musil užívati němčiny a vlaštiny dosti často.

ČESKÁ ŠLECHTA A JAZYK ČESKÝ.

Ale jeho soukromé písemnosti, jeho účty a denníky (v tom i denník druhé cesty do Cařihradu) jsou psány česky; do Liberce píše vždy česky (Liberečtí odpovídají německy). Němčina však byla mu patrně zrovna tak běžnou jako čeština; někdy píše německá regesta na české listy nebo naopak. Kultura italské renaissance jako kultura humanismu, povyšujíce za módní jazyk vzdělanců a kavalírů vlaštinu, po případě latinu (dva vlastenci naši, Žerotín a Budovec, dopisovali si nikoliv česky, nýbrž latinsky!), byla oslabila porozumění pro význam individuality národní: české jako německé bylo v očích jejích stejně méněcenným. Odtud především třeba vykládat jistou lhostejnost našich Čechů 17. stol. v ohledu národním; u protestantů našich pak působila k tomu i jednota zájmů a sympatií s německými protestanty. V ohledu národním tedy hr. Heřman v závěti své výhrad neučinil žádných; jen český jazyk toho důležitého dokumentu, jímž pořizoval o rozsáhlém dědictví svém, základu bohatství a moci černínského rodu pro celou budoucnost, ukazuje potomkům (jako ostatní listinná pozůstalost jeho), že jmění a postavení jejich je výsledkem české práce a české mysli.

ČERNÍNSKÝ FIDEIKOMIS.

Závěť hr. Heřmana (z r. 1646) je nesena myšlenkou založiti skvělé postavení rodu černínského na věčné časy. K tomu konci zřídil netoliko se svolením královým fideikommis (patřily k němu panství a statky: Petršpurk, Kysibl, Najdek, Milčoves, Kost, Vele-

chovky u Jaroměře, Šmideberk ve Slezsku, dvůr v Unhošti, 95.000 zl. zapsaných mu císařem na panství Mělnickém a tři domy v Praze), ale nařídil v závěti, že dědicové jeho mají ukládati každoročně 3000 kop míš. (210.000 Kč) do kasy, „jenž poklad celého našeho rodu slouti má." Jak ohromná by to dnes musila býti suma, kdyby vůle závěti byla bývala plněna! K pokladu se mělo sáhnouti (ale proti navrácení) v době nouze; mohlo z něho i jiným býti půjčováno. Hr. Heřman zavázal dále dědice, aby k fideikommissu přikoupili panství Chudenické, starou kolébku rodu Černínského (Chudenice patřily tou dobou jiné černínské, dosti zámožné a velmi pyšné linii), aby nedopustili starých maleb v Chudenickém kostele, na dějiny rodu černínského se vztahujících, ani rušiti ani obnovovati, „nýbrž v své podstatě a starožitné památce zanechati" (tedy zcela moderní stanovisko!). Mám proto za možné, že péče rodu o archivní zachování všech černínských písemností děkuje za své základy také vůli hr. Heřmana. Závěť chce konečně, aby dědicové Heřmanovi dluhů žádných nedělali, k žádným žalobám a soudům přijíti nedali, dobře hospodařili, každému ve všem víru zachovali, dobrejch lidí se drželi — vše pod ztrátou fideikommissu. Život je ovšem silnější než taková zbožná přání; nejvíc to na sobě poznal Černín sám. V celku však je mravně ušlechtilý duch jeho závěti s to, aby zeslabil nepříznivý dojem, který o povaze jeho tvořilo si tu a tam jeho okolí. V kodicillu k závěti vzpomněl hrabě i na poddané: odpustil jim na všech panstvích svých dlužné obilí osepní. Vedl ty rešty z válečných let, jak se samo sebou rozumí, nedobytné, v evidenci neustále; v penězích je odhadoval na ohromnou summu 200.000 zl. (12 mil. Kč).

ZÁVĚŤ HR. HEŘMANA.

Hrabě Heřman, jenž v posledních letech života svého bolestně stonal na kámen, hledaje častěji úlevy v Karlových Varech, zemřel stár 75 let, dne 7. března r. 1651 v Praze. Nedlouho před smrtí svou, jakoby chtěje se zbaviti všech starostí hospodářských, pronajal všechny své statky své choti za roční summu 50.000 zl. Smrt hraběte ovšem tuto smlouvu rozvázala; fideikommis černínský dostal se dědici v závěti ustanovenému; hraběnce Sylvii zůstal jen statek Ka-

SMRT HRABĚTE.

mýk, jejž jí byl hrabě daroval, statky Oujezd a Dubkovice, které r. 1650 byla od něho koupila (za 30.000 kop) a ještě dva menší statky (Chotimiř a Blšany), jež byla koupila dříve. Kromě toho měla užívati do smrti své nebo do provdání panství Mělnického, dvora v Unhošti a jednoho domu na Malé Straně. Užívala také, a to až do smrti, panství Kosteckého, na němž měla pojištěno 100.000 kop věna. Hospodařila ovšem a vydělávala po smrti mužově dále; tak r. 1655 koupila panství Lovosické. R. 1659 se podruhé vdala, a to za cizince, markrabího Leopolda Viléma Badenského, vysokého důstojníka v císařských službách. Ženichu bylo při svatbě 33 let, paní Sylvii — 53. Když byla o dvě léta mladší, psala žertovně dědici mužovu, hr. Humprechtovi, který by byl rád měl její podobiznu: „Když bohda budu mladší, a pěknější, ráda se Vašnosti malovati dám; než takovej věchet nejlépe pod lavici!" Ale na ten věchet, zlatem bohatě podložený, chytil se jeden z prvých ženichů římské říše. Podobizna její se nám přece zachovala (srv. str. 136), ku podivu v zámku hruboskalském. Ale tu již nejde o hraběnku Černínovou, nýbrž markraběnku Bádenskou. A nejde naprosto o nějaký věchet, nýbrž o tvář, v níž rysy sebevědomé energie jsou vtesány ku podivu výrazně.

DALŠÍ OSUDY HR. SYLVIE.

Nedočkala se ani vojenské slávy mladého muže svého na bojištích uherských ani dosednutí jeho na markraběcí stolec v Badensku; zemřela bezdětná, již po pěti letech, počátkem r. 1664 v Řezně. Panství Lovosické odkázala muži svému, ostatní statky svému bratru Karlu Leopoldovi z rodu Caretto-Millesimo. Nejrozsáhlejší odstavce její závěti (je z r. 1660) týkají se oněch 100.000 zl. (6 mil. Kč), jež jí v den svatby věnoval nebožtík Heřman a jež zajistil na panství kosteckém: zakládá z nich (hr. Humprecht peníz hotově vyplatil) fundaci na způsob fideikomissu pro potomky z rodu Millesimů. Ten cizí rod, jak již pověděno, splynul cele s českou šlechtou následujícího století. I menší odkazy Sylviiny závěti „paní Olympii Kateřině hrabince Mágnový" a Maxmiliánu hr. Mágnovi — t. j. vlastní sestře a jejímu choti — prozrazují, jak některé nové vlašské rody (sluli de Magni a přistěhovali se do Prahy v době Rudolfa II.

má nejmilejší Sylvičko s salátkem buďte zdrávi. | já slouha váš voznamuji vám, že z milosti boha zdráv | sem a vám jako sobě, to pán bůh ví, přeji. | má nejmilejší crciličko; bohdá k vám brzy rado- | stně přijedu; nemějte o mne žádné starosti. | v prvním listu, co jste mi psali, sou všecko slova | jistě nepravdivé. uslyšíte jináč; jedno sem se tomu | divil a za druhé smál. co sou o mně kdo psal neb mluvil, | s hanbou vostanou. kdybych po každý hlavě se spra- | voval, bylo by pěkné řízení. ve všem bohdá, když | k vám přijedu, skutek mistra chváliti bude a od jeho milosti | císařské a pánův Čechůch poděkování očekávati | budu. moji lidé všichni, páni i služebníci, zdrávi | sou a vobrok je bode. žádnej mi neodjel ani neodešel | ani se nepoturčil a toliko všech do neníčka šest umřelo. | jest ve všem slušno pána boha zač chváliti. | mou nejmilejší matku, její milost paní nejvyšší hofmistro- | vou [t. j. paní z Kolovrat], jeho milosti pána a jich milostí všeho fraucimora v celé | Praze, má dívčičko, služebně pozdraviti račte. | toto toliko proto píši, abych vás, má kozičko, tímto | navštívil a po bohu vám se poručil.

datum v Konstantinopoli prvního marci l. 1645.

váš stálej slouha
do smrti

Heřman hrabě Černín.

List hr. Heřmana choti Sylvii

d. d. Cařihrad, 1. března 1645.
(vlastnoruční kopie hraběte).

Srv. str. 133.

+

Ma Vigniteglssi Gglerizko, s falatkom, budite zdravi.

Gospodlauche nasc Vrozumnigi vam zie zivlosti bosha zdrav rom, a vam gako dobre to zan bich vi spogi,

Ma Vigniteglssi zegjljzko boshdakanam bezi Vlado, stima Gospodu, Vrouinshe oonne zradu Vlamasti, imprenim Gospu gosste mi sphaly, dan vssegko slovna, gesto nepravodiezng to sgossyko gimaz, gadno, dam de bavu, dimil ahadrusfo smal, zo san omnio besghal nob mlivil, Vshanban nostanau, Kadgbyash Gospodin Gospodini de Sfra, nouval, bylo by sto bno gozzani, Vrmenom boshda kedz kiram gospodu skutob mistra shiralgte bude,. Kad gessti Gospagsko a Damian zieshuch Gospodinowani ozie bwati, budu, Moge zide vssagshi Pani gospluzzibnigi zdrani dan, aimbrok go bode, ziadnigmi nodgol ain Vrodeshol xni de nepotrzgil atelgko vssoch dounigka sssst nngolo, gest nnonfbom slusbno Jana bosha zaz shiralgti,

Man Vigniteglssi nutku geg Gospani Vrogenssgsefnistro, man gosto Gospana, Gegh milosti vssoch Gospodin gosnaugnowna, bogh Gspadze, me dimgiegko slusibnie pozdravimti nagho, Tako boglyko Gtrebo Tissi abgoh nob na Koszigko timto, nanssmil k Gospodi Vram de Gospodil.

Date v Konstantinopoli Gsmeniho Marcij L. 1645.

Vas stalny slauha
do smrti

z Milána; zásluhou jednoho z bratří, proslulého v své době kazatele a diplomata, provinciála kapucínů na Hradčanech, P. Valeriana Magni, dosáhli všichni později hraběcího titulu) vnikaly sňatky v české prostředí. Nejdražší svůj klenot, prsten ,,diamantový tabulkový", který koupila za 600 zl. (36.000 Kč), odkázala paní Sylvie hr. Maxmiliánu z Martinic, nejv. hofmistru, že byl vždy jejím dobrým přítelem. Ten měl také vést její pohřeb, kdyby manžela ani bratra v zemi nebylo. Malý odkaz je i panně Lidušce Černínce, ,,pro poctivost, kterou ke mně prokazovala." Obšírná opatření o špitálu pro sedm chudých v Lovosicích, jejž založila a zajistila pro všechnu budoucnost, odkazy služebným a čeládce zavírají závěť, notabene s ustanovením jako v závěti Heřmanově, že poddaným odpouští vše, co jsou dlužni do panského důchodu. Pochybuji, že toho za jejího přísného režimu mohlo býti mnoho.

Paní Sylvie pochována byla podle poslední vůle své vedle prvého manžela svého v kostele sv. Víta na hradě Pražském. Vstoupíš-li vchodem na severní straně do kostela sv. Víta, najdeš hned na levé ruce ve zdi kostelní dva náhrobní kameny z bílého mramoru, stejným způsobem upravené. Hlásají v latinských zlatých nápisech, že pod nimi očekávají věčného vzkříšení hrabě Heřman Černín z Chudenic a Sylvie Kateřina, markrabinka bádenská.

KAPITOLA XIII.

KDYŽ SE STAVĚL HUMPRECHT...

MLÁDÍ DĚDICE HEŘMANOVA. — JEHO CTIŽÁDOSTIVÉ IDEÁLY A NADĚJE. — ZKLAMÁNÍ JEJICH. — POVAHA HR. HUMPRECHTA. — JEHO LÁSKA K UMĚNÍ. — STAVBA ZÁMKU HUMPRECHTA. — POŽÁR HUMPRECHTA A ZNOVUZBUDOVÁNÍ JEHO. — SVATOPLUK ČECH NA HUMPRECHTĚ. — HR. HUMPRECHT A ČESKONÁRODNÍ VĚDOMÍ. — ZBOŽNOST DOBY BAROKU. — CÍSAŘSKÉ LISTY HR. HUMPRECHTOVI. — OTÁZKA SELSKÁ A MOR R. 1680. — SYN A VNUK HR. HUMPRECHTA. — PRODEJ KOSTI.

HRABĚ Heřman, jenž přes to, že třikráte byl ženat, dětí neměl, učinil dědicem fideikommissu vnuka bratra svého, mladého Humprechta Jana Černína z Chudenic, syna paní Zuzany Černínové. Tomu bylo, když bohatý strýc umřel, sotva 23 let. Léta mládí jeho, tak od 17 do 26 let věku jeho známe velmi dobře z přečetných

LISTY PANÍ ZUZANY.

listů jeho matky, paní Zuzany, jež mu posílala do ciziny, nejvíce do Italie a do Francie, kde hoch dlel na studiích (pobyl tam půltřetího léta od podzimu 1645 počínaje). Každý z nich je pravou zpovědí něžné mateřské lásky, při tom dokladem ušlechtilé, měkké povahy, ženy bohatých životních zkušeností a zdravého soudu, oddaně zbožné a dobré Češky. Pročítati ty listy znamená pobesedovati si v intimních návštěvách u teplého krbu staročeské šlechtické rodiny vzácných vlastností. Řekl bys: „tam se člověk napije, nadýchá ojčizny..." „Mé rozmilé, nejmilejší dítě!" „Můj rozkošný, nejmilejší Humprechte" (ale v oslovení úvodním vždy: Urozený pane, pane!) — kolikrát v rozličných variacích vrací se nám to zvolání lásky v každém listě! Jednou čteme dokonce: včera byli u mne u jídla J. M. pan hrabě Černín, páni synové oba dva (t. j. zeťové paní Zuzany),

„hrubě na tebe zpomínali, mohlo ti v těch rozmilých uších tvých pozníti . . .“ V těch rozmilých uších tvých!

Ale nebyly vždy ty listy neseny jen dechem obdivu a touhy. Zd. Kalista seznámil nás ve své monografii podrobněji s léty Humprechtova mládí, zejména dobou jeho pobytu v cizině — čím dál tím více pronikají v nich starosti, jak opatřiti těžké peníze, jež taková cesta mladého kavalíra, provázeného ovšem professorem-hofmistrem a sluhou, pohlcovala (a bohatý strýc, rozumí se, nepřispěl ani krejcarem), hlásí se v nich i rozpaky matčiny, vzbuzené až fantastickými plány Humprechtovými do budoucnosti. V tom směru jsou pro mladého snílka (bylo mu tenkrát 21 let) nejkarakterističtější jeho naděje z druhé cesty do Italie (1649—1650), že by se mohl státi — kardinálem. A to hned nebo co možná brzo, aby předstihl konkurenta, jímž nebyl nikdo jiný než tehdejší císařský vyslanec v Madridě, František Caretto, markýz de Grana, týž, jenž r. 1634 obviňoval hr. Heřmana, že souhlasil se zrádnými plány Valdštejnovými. Do vzniku plánu nevidíme pohříchu jasně — v listech paní Zuzany čteme i obavy, může-li Čech vůbec státi se kardinálem (Humprecht odpovídá, že ano, že kardinálem může se stát i Turek i Mouřenín, „dyž je jen katolík“), ale nečteme ani slovo o tom, že Humprecht je pouhým laikem, ba ani snad vysvětlení, že studuje nebo dostuduje theologii nebo vstoupí do kláštera. Je pravda, že zlé příklady z nejbližšího sousedství mohly mu zmásti hlavu: kardinál Harrach byl zvolen pražským arcibiskupem, když mu bylo 24 let, kdy teprv dokončoval svá theologická studia v Římě; když mu bylo 28 let, byl již kardinálem; olomoucký kardinál Dietrichstein stal se proboštem kapituly litoměřické o pět let dříve než se stal knězem, ani jemu nebylo ještě 30 let, když byl jmenován kardinálem. A motiv toho blouznivého rozletu studentova? Patrně jen, „aby pomohl jménu svému k slávě“. Tak vybičovala doba jeho ctižádost. Není pochyby, že tím vnukala naší aristokracii nemalou děje- a kulturotvornou sílu. V případě Humprechtově vidíme, jak barokní prostředí jeho výchovy dávalo již magnificenci povahy církevní přednost před mocenským leskem

STUDENT CHCE BÝT KARDINÁLEM.

světským. Ale i v tomto směru, po rozplynutí krátkého snu kardinálského, nesly se touhy kariéry Humprechtovy co možná nejvýše. Nesmírné bohatství, jehož byl čekatelem, bohatství samo o sobě, bez titulů, stavících jej na nejpřednější místa společnosti, mu nestačovalo.

DĚDICTVÍ PO BOHATÉM STRÝCI.

Tenkráte již byla napsána závěť, kterou Humprecht byl jmenován dědicem fideikomissu Heřmanova. Paní Zuzana, tuším, neshostila se dlouho nedůvěry, je-li odhodlání bohatého strýce, jí v gruntu srdce málo sympatického, nezměnitelné; psávala o těch nadějích i obavách synovi, ale vždy s ušlechtilou noblessou, která byla daleka toho třásti se touhou na strýcovo dědictví. Zdá se, že to byla paní Sylvie, která vlivem svým rozhodla pro mladého Humprechta — „avšak vůle boží v tom především jest nejprve", psala synu do Paříže paní Zuzana. Po přání matčině dal syn ihned, jak ho radostná novina došla, sloužiti mši svatou na poděkování Bohu a rozdělil chudým hojnou almužnu. Vydal se potom na podzim r. 1648 (právě tenkrát, kdy na Prahu útočili Švédové) ještě jednou do Italie; teprv na jaře r. 1650 vrátil se do vlasti. Stáří strýcovo a nemoc jeho — „pantáta přece vždycky stůně a přece zlobivý jako štír", píše jednou paní Zuzana — dovolovaly tušiti brzký konec jeho života; pochopíme, že mladý Humprecht častěji v myšlenkách svých prodléval u budoucího bohatství svého, ač se káral sám: „není se dobře na cizí smrt těšiti". Po vůli strýcově vstoupil do služeb dvorských; přidělen byl k službě mladého, tenkrát desítiletého prince Leopolda. Tak dosáhl r. 1653 hodnosti komořího, mimochodem řečeno s platem 40 zl. (2400 Kč) měsíčně.

Nikdo netušil, že arcikníže Leopold, ten slabý hoch, určený k stavu duchovnímu, bude jednou císařem; dědicem trůnu byl tenkrát starší bratr Leopoldův, korunovaný již králem Českým, Ferdinand IV. (zemřel r. 1654). Služba Humprechtova byla těžká, také

NADĚJE DVORSKÝCH SLUŽEB.

proto, že si mladý princ pana komořího zamiloval a chtěl býti co nejvíc v jeho přítomnosti; „troufám ale," psal Humprecht matce r. 1650, „že nedlouho také to trvati bude a to zameškání nynější

mých věcí a ta obtížnost se mi dobře hodí. Neb předně kdykolivěc jaká proměna se stane s starým panem strejcem, hned se taky se mnou zde stane. A potom sem, čím jen chci a budu moci činiti, co sám budu chtít! Neb již tento svět a všechny dvory jsou tak pokaženy, že ani cnost ani rozum ani dobrá povaha bez bohatství nic neplatí. A proto jako s hedvábím s mejm panem tátou zacházeti a po jeho vůli (však s dovolením V. Mti) kráčeti ještě jen některý čas muším, abych pro ten některej rok (nechci říct, jako všichni jinší za to mají, měsíc) sobě mého od Pána Boha předně a potom skrz tak velké prostředky budoucího štěstí nezmrhal . . .“

PRVÉ STAROSTI BOHATSTVÍ.

Když to budoucí štěstí po několika měsících se na mladého muže usmálo, poznal především starosti a hněvy bohatství. Zemřelý strýc, aby ušetřil, nebyl měl k ruce žádného sekretáře, nýbrž jen několik hochů-písařů; v spletitých právních poměrech tolika statků a závazků se nikdo nevyznal. Pohřeb strýcův a uvedení v dědictví stály 16.000 zl. (skoro milion Kč); dědici bylo vypláceti některé legáty hotově, platiti rozličné účty: kdyby hraběnka Sylvie nebyla Humprechtovi zapůjčila 20.000 zl., byl by, jak píše, neměl zač koupiti arch papíru. K tomu přistoupily nepříjemnosti s tetou Sylvií při postupu statků: mladý hrabě (zároveň s fideikomissem dědil Humprecht titul hraběcí; paní Zuzana oslovovala od té chvíle syna v listech svých: „Můj přenejmilejší synu, pane hrabě Černíne!“) choval se v tom vůči tetě dost energicky a jen naléhání paní Zuzany se podařilo přiměti jej k shovívavosti s tetinými slabostmi. Chtěla z výtěžku statků co možná mnoho zachrániti pro sebe; nad to žádala 1000 dukátů (t. j. 180.000 Kč) „klíčného“ od dědice, odvolávajíc se přímo na to, že je příčinou, že Humprecht podědil „za několikráte sto tisíc“. Hr. Humprecht byl synem poměrně zámožných rodičů (matce Zuzaně náležela panství Radonín, Choustník, Mitrovice a Kostomlaty) — nesmíme v něm tedy viděti chudáka, který najednou stal se boháčem, nýbrž naopak šlechtice, kterého rod i vychování i zámožnost vzdělaly s dostatek k velkému umění žíti a jednati

jako bohatý kavalír. Že chtěl váhou jmění svého uplatniti se především u císařského dvora, jsme již slyšeli. Také ženitba jeho měla podle všeho sloužiti tomuto cíli.

Pochopíme, že starostlivá matka by byla ráda syna již dříve šťastně oženila, že chystala pro něho Češku, slečnu „předních rodičů". Ale syn nejevil žádného zármutku, když jedna po druhé z vybraných, zdá se, matkou nevěst jeho, se zasnubovala a vdávala. Byla mezi nimi slečna Běta Berkovna, dvě dcery hr. Maxm. z Valdštejna, pána hruboskalského. To byly, rozumí se, Češky „čisté a přemilé", jak psávala paní Zuzana, ale mladý Humprecht vybral si k zármutku paní Zuzany cizinku, snědou Vlašku, již poznal u císařova dvora, dvorní dámu císařovny, nezámožnou Dianu Marii markrabinku z Gazolda; svatba byla slavena nádherně ve Vídni v květnu r. 1652, ovšem za assistence císaře a dvora. Milující matka nedovedla synově volbě se opříti, ale čtete-li její dopisy o tom, máte přece dojem, že ty projevy souhlasu a radosti s oženěním synovým jsou psány se slzami lítosti v zraku. Paní Zuzaně zdálo se tak nepřirozené, aby syn její přivedl jí do domu snachu, s níž by si ani porozprávěti nemohla. A proti sňatkům české mládeže šlechtické s cizinkami, „ňákými Němkyňkami", byla zaujata vůbec. Na svatbu nepřijela; také asi z obavy, že by se ona „stará Češka a prostá žena" v té cizí nádheře necítila doma. Nepřijela ani paní Sylvie. Také v kruzích české šlechty vzbudil sňatek Humprechtův mnohou nepříznivou kritiku. „U pánů z Martinic i od víceji českých pánů jsem velký hněv získal a ocet rozlil", píše v té souvislosti Humprecht sám matce. Mladá snacha paní Zuzany, aby tchýni radost způsobila, skomponovala jí český lístek. „Již čistě umí," odpovídala Zuzana, „paní dceruška česky psáti, dajž pán Bůh, aby taky mluviti uměla!"

VLAŠSKÝ SŇATEK HR. HUMPRECHTA.

Naučila se? Sotva; nešlo to zajisté ani s učením němčiny. Když několik měsíců po svatbě navštívila snacha paní Zuzanu v Radoníně, připadl Humprechtovi jistě úkol tlumočníka. Sňatek s mantuánskou kráskou sblížil mladého Humprechta ještě víc s císařským dvorem —císařovna Eleonora, choť Ferdinanda III., která vykonávala velký

vliv při dvoře Leopoldově, pocházela také z Mantuy — a otevřel kariéře jeho větší horizonty. Starosvětské názory paní Zuzany, její nechuť k cizotě, její ideál teple domácího, přirozeně českého, třebas prostého krbu, nehodily se do doby, kdy mladá šlechta česká o přítrž chtěla se, lze říci, odčeštiti, chtěla si osvojiti vlašský, t. j. evropský kulturní nátěr a prokázati tak zároveň svou oddanost panující víře a panující dynastii. Ostatek bylo v patrné nespokojenosti matčině s vlašskou svatbou synovou něco předtuchového: po čtrnácti letech šťastného manželství se hrabě Humprecht s chotí, s tou, kterou tituloval v listech svých: Vita mia carissima, Živote můj nejdražší!, rozešel. Paní Diana žila odtud u svých příbuzných v Mantui; r. 1674, nemýlím-li se, bylo manželství ve vší formě rozvedeno. Paní Zuzana se ovšem toho smutného konce nedočkala; zemřela již v druhém roce Humprechtova manželství, v stáří pouze 54 let.

ROZLOUČENÍ SŇATKU.

Také sny Humprechtova mládí o velké kariéře dvorské nedoznaly splnění. Dvůr ho sic užil k některým politickým posláním a jednáním v říši; r. 1660 byl jmenován plnomocným vyslancem císařským k republice benátské. Bylo to poselství, jehož hlavní akty provázeny byly neobyčejně pompésním ceremonielem a jež hr. Humprechta stálo mnoho peněz. Hrabě strávil v něm tři roky, prose však již v létě r. 1661, aby byl odvolán. Velmi záhy stal se přísedícím zemského většího soudu v království Českém, r. 1660 byl jmenován jedním z místodržících českých. Ale když r. 1665 byla naděje na nové obsazení některých zvlášť vynikajících úřadů dvorských — hrabě ucházel se, zdá se, nejdříve o místo nejvyššího hofmistra po kn. Porziovi, pak o hodnost nejvyššího maršálka (tu nešlo o hodnostáře státu českého, nýbrž říše německé, císařství římského) — a hrabě užil všeho vlivu svého, aby dostal se do kruhu nejpřednějších dvořanů a státníků císařských, potkal se s nezdarem. Dosáhl jen, jako na usmířenou, hodnosti tajného rady, tenkrát ovšem ještě velmi vzácné a praktický význam mající. R. 1676 byl jmenován rytířem zlatého rouna: bylo to nejvyšší možné vyznamenání v tehdejším katolickém světě; zajímavo je, že obdržel je také pro velké zásluhy

ZKLAMANÉ NADĚJE DVORSKÉ.

strýce svého, hr. Heřmana. Císař Leopold sám v psaní velmi srdečném služby strýce i synovce, domu jeho prokázané, královně španělské k odměně doporučil. To byl nejvyšší úspěch Humprechtova, ideálem světského lesku naplněného života; hrabě se oň přičinil nepochybně i tím, že ochotně vyhověl žádosti císařově o půjčku 30.000 zl. (1·8 mil. Kč). Nebyla to ostatek poslední pozornost císařova toho druhu.

Nezdar úsilí o postavení aktivního ministra oželel hrabě asi později dokonale (pozoruje na př. na kn. Lobkovicovi a j. vratkost té ministerské slávy), také snad proto, že mohl najíti zadostiučinění ve vědomí, že stojí trůnu velmi blízko a není bez vlivu na řízení věcí státních. Císař Leopold vyvolil si jej totiž od počátku panování svého za jednoho z důvěrníků svých, vypisuje mu v obšírných hovorných listech historii svých dní, drobné události dvorského života i starosti velké politiky. Odtud, ale i politickými posláními hraběte v době jeho dvorské služby si vysvětlíme, že politický zájem jeho byl velmi živý — svědčí o tom především jeho rozsáhlá korrespondence, jež je organisována cílevědomě tak, aby adressáta soustavně informovala o politickém životě současné Evropy. Od polovice let šedesátých nalézáme hraběte pravidlem již doma, v Čechách, v Praze nebo na Kosmonosích, kde pobýval nejčastěji (panství kosmonoské, jež koupil hr. Heřman r. 1650, hraničilo s kosteckým), později i na Landštejně. Rodné zemi náleží také nejdůležitější politická činnost jeho: hr. Humprecht byl obyčejně královským komisařem, t. j. zástupcem panovníka při stavovských sněmech českých. Tehdejší sněmování záleželo v podstatě v tom, že královský komisař předložil sněmu finanční požadavky královy a namáhal se přiměti pány stavy, aby je povolili. Nesnadný a nevděčný úkol ten zastával hrabě neméně než u desíti českých sněmů. Bránil se tomu; psal císaři, že zastávání požadavků obyčejně velmi nepopulárních je s to, aby jej učinilo v zemi nenáviděným, ale konec konců poslechl vždy laskavých domluv císařových.

HR. HUMPRECHT DŮVĚRNÍKEM CÍSAŘOVÝM.

KOMISAŘEM U ČESKÝCH SNĚMŮ.

KOST R. 1833. AKVAREL ANTONÍNA MANESA

POVAHA HR. HUMPRECHTA.

Povahou nezapřel hr. Humprecht, že zdědil některé vlastnosti paní Zuzany. Měl její dobrotu, její rozšafnou šlechetnost, její prostou přímost. Zvlášť jej karakterisuje sklon k moralistní hloubavosti, kazatelským, trochu staročesky rozvláčným způsobem přednášené. V letech studií vytýkali mu soudruzi „melancholii", uzavřenost, neporozumění pro radovánky jejich; smávali se mu, že bude kapucínem. To souviselo ještě s pověstmi o touze studentově dosíci klobouku kardinálského. Později vytýká mu císařský zpovědník, jesuita P. Müller, že žije víc jako poustevník a asketa, než politik a dvořan. „Vím, že milujete věci poněkud kuriosní a učené", píše mu jednou císař; smyslu té narážky porozumíme lépe, víme-li, že hr. Humprecht poslal císaři horoskop jeho (t. j. proroctví o jeho příštích osudech, sestavené na základě postavení hvězd v hodinu narození jeho) a že stýkal se rád a mnoho s proslulým lékařem a přírodozpytcem pražským, professorem Dobřanským, který hlavní úsilí své soustřeďoval na nalezení „kamene mudrců", t. j. tinktury zázračné, hojící všechny nemoci. Hrabě jednou poslal Dobřanského k císaři. Císař byl zjevem hosta opravdu překvapen, ale ne příjemně. „Vypadá víc jako italský bandita než český lékař", psal hraběti Humprechtovi.

JEHO SAMOTÁŘSTVÍ.

Tu samotářskou hloubavost, ten moralisující tón mysli jeho můžeme vysvětlovat neméně vlivy vroucí náboženské výchovy než vrozenou povahou: když bylo Humprechtovi sedmnáct let a rozstonal se, shledával jeho lékař, že je „od přírody melancholiophlegmaticus." Nedostávalo se mu jistě některých vlastností, na kterých zakládala si dvorská barokní společnost doby jeho, zejména onoho talentu vtipu, té dětsky naivní a prostě přirozené radosti ze života, kterou je naplněno ovzduší dvora Leopoldova. Nevím, smíme-li v tomto rozporu mezi povahou jeho a duchem dvora spatřovati kus neúspěchu jeho aspirací dvorských a snad i konečného nezdaru jeho manželství. A přece jen nemnoho kavalírů doby jeho bylo oddáno kultuře současné právě v tom, co přinášela nejcennějšího, tak oddaně jako hr. Humprecht; jen nemnoho, přes citovaný výše úsudek císařského zpovědníka, bylo kavalíry v tom vyšším slova smyslu, jako jím byl

právě on. Svědčí o tom především záliba hraběte v nákladných stavbách, hodná ducha opravdu osvíceného, jeho láska k výtvarnému umění vůbec, láska, která je jedním z výrazných a spolu nejsympatičtějších znaků aristokratické barokní kultury století 17. Víme, že knížecí bohatství hr. Humprechta dovolovalo hověti stavitelské vášni měrou velikou, ale přece sluší se podiviti tomu, že odvážil se stavby tak imposantní, jakou byl r. 1667—8 založený a dnes v původním lesku obnovený palác Černínský na Hradčanech. Šlo i tu jistě o to přetrumfnout všechny. Byla to největší stavba v Praze vůbec, překonávající velkolepou prostorností všechny počtem tak hojné paláce českých magnátů. Hrabě stavěl skoro až do smrti na této budově, jež pohltila značné summy peněz a jejíž vnitřní výzdoba připadla jeho potomkům. Sály její naplnil z části sám jiným plodem své vášně umělecké: galerií obrazů mistrů italských, nizozemských i domácích, která později čítána byla k nejpřednějším sbírkám toho druhu v Čechách. Hr. Humprecht měl svou galerii v letech sedmdesátých v domě Rožmberském na Hradčanech; v korrespondenci jeho s císařem je o ní zmínka několikráte.

JEHO LÁSKA K UMĚNÍ.

A podobně jako o architekturu a malířství zajímal se hrabě o hudbu a divadlo; také asi k vůli císaři, který hudbu miloval nade všechno; že i vědeckým problémům své doby věnoval mnohou pozornost, jsme pověděli. Probíráme-li se jen letmo pozůstalými papíry jeho, nabudeme přece, a to nikoliv bez podivení, dostatečného názoru o hloubce a rozsahu jeho uměleckých zájmů. Korrespondence obsahu politického je hojně prostoupena hned opisy vlašských básní (v tom tuším básní samého Humprechta z dob mládí; jednu z nich otiskl Kalista ve své výše dotčené knize) nebo opisy vlašských libret, dramatických prací a komedií, hned smlouvami s architekty a jinými umělci stavitelskými, nebo dopisy o objednávku nových i koupi starých obrazů vynikajících mistrů, dopisy se zpěváky dvorní kapely, listy o koupi nebo opsání nějakého vědeckého pojednání a pod. Relace jeho korrespondentů z Italie v době jediného roku zmiňují se o postupu prací malířských na nádherném

UMĚLECKÉ STYKY JEHO.

stanu jím objednaném, o postupu práce na portrétu choti, o portrétu hraběte samého, o koupi perlového šperku v Benátkách (za 6000 zl.) a j. Italie především, ale i jižní Německo (to zejména řezbářskými pracemi), Holand, Francie, slouží vedle zemí dědičných jeho uměleckým objednávkám a ovládány jsou současně jeho uměleckým i politickým zájmem. Jaký to rozdíl proti pozůstalým papírům strýce Heřmana! Tam mají převahu věci obchodní, spory soudní o peníze a statky, hněvy s úředníky, ovšem vedle důležitých věcí politických a vojenských. Ale nezapomínejme, že hospodárná činnost neunavného strýce, třeba že tu a tam páchla plebejskou prósou života, položila spolu základy k té vyšší úrovni hospodářské, na níž teprv mohl hr. Humprecht rozvinouti svou bohatou činnost umělecko-kulturní.

ZALOŽENÍ ZÁMKU HUMPRECHTSKÉHO.

Současně s palácem pražským stavěl hr. Humprecht velmi mnoho i po panstvích svých. Nás zajímá především jeho stavební činnost na Kostecku: jejím památníkem je zámek humprechtský. Hrabě chtěl si na nejpřednějším českém panství svém založiti pohodlný obytný zámek, po vkusu vlašském, určený především asi k letnímu pobytu. Stará gotická Kost nehodila se k takovému účelu, ale mohla sloužiti dobře potřebám centrální správy panství a ubytování úřednictva. Hrabě netoužil nad to po středověké zamračené pevnosti, skryté mezi divokými skalami a lesy: životní názor baroka chtěl hodně slunce a vzduchu, výhled do líbezné, úsměvné krajiny; veselé, prostorné a elegantní měly býti zámky jeho. Tak vyvolil si hrabě k stavbě pahorek, kuželovité návrší nad vsí Březnem u samé Sobotky, s něhož do celého kraje, zejména na velké plochy rybníků okolo Dolního Bousova byla rozkošná vyhlídka. Tam počal r. 1666 (tedy jeden rok po tom, co ujal se panství kosteckého) stavěti zámek „Humprechtsberk“ — tak totiž po vůli hraběte mělo se nazývati nové sídlo jeho a tak také zámek sluje v úřední korrespondenci kostecké i veřejné až do počátku 19. stol. Lid si však záhy zkrátil tvrdé cizí jméno v prosté „Humprecht“. Není pravdou, že stavba

souvisí nějak s osobou hr. Heřmana a poselstvím jeho do Cařihradu, není pravdou, že zvláštní formou budovy měl napodoben býti minaret turecký či něco podobného. Půlměsíc, který dnes rezaví na špici věže humprechtské, dostal se tam mnohem později, když paměť o založení zámku byla již prostoupena tureckou legendou. Zámek Humprechtský je založen podle vlašského vzoru; podle jedné verse, ale sotva pravdě odpovídající, je stavba napodobením budovy, v níž byl hr. Humprecht jako císařský vyslanec v Benátkách r. 1661 ubytován. Znatele památek stavitelských naší země, které jsou italského původu, upomíná Humprecht poněkud na letohrádek Hvězdu na Bílé Hoře, vystavěný arciknížetem Ferdinandem v polovici 16. stol. Jenže ten je založen v půdorysu hvězdy, Humprecht v oválu; Humprecht je také značně vyšší, ale původní stavba zámku nebyla tak vysoká, jak ji spatřujeme dnes.

Stavitelem Humprechta byl nejproslulejší tou dobou architekt pražský Carlo Lurago, týž, jenž zbudoval v Praze krásný kostel u Křižovníků a honosnou loggii u kostela sv. Salvatora v Klementinu. Smlouvu s ním uzavřel hr. Humprecht v Praze v červnu r. 1666.

STAVBA HUMPRECHTSBERKU.

Plán stavby byl velmi jednoduchý: na oválovém půdorysu zbudovány dva kruhy zdí, vnější a vnitřní. Onen vyhnán byl do výše dvou poschodí (t. j. vlastně přízemí a jednoho poschodí) a uzavíral v každém patře po osmi pokojích kolem vnitřního kruhu paprskovitě založených; pokoje přízemní byly sklenuty. Vnitřní kruh zdi obsahoval v přízemí klenutý sál, vysoký 8 loket, v prvém poschodí pak vlastní „palác" zámecký, t. j. sál vysoký 20 loket. Poněvadž pokoje prvého poschodí, ležící ve vnějším kruhu, byly jen 7½ loket vysoké, vyrůstal střední užší kruh nad střechu pokojů těchto dosti vysoko, a to tím více, že nad ním nalézala se ještě jedna místnost (světnice nebo mezzanin) původně projektovaná ve výši 4½ loket, ale během stavby zvýšená na 6 loket. Tento nejvyšší pokoj ve věži zval se také hořením palácem", hlavní sál pod ním „prostředním palácem". Ve výši podlahy prvého poschodí zřízen byl ochoz kol dokola zámku na kamenných krákorcích.

Ostění všech dveří a oken a krby provedeny byly z kamene; ostění oken mělo býti z jediného, nanejvýše dvou kusů kamene, krby v paláci měly býti zvláště umělé. Veškeru tuto práci kamenickou provedli mistři kameníci Fr. Torre a Jan Passarini; smlouva s nimi byla uzavřena v srpnu r. 1666. Stavební materiál všeho druhu dodalo panství; zedníky (mělo jich býti 10, ale vskutku bylo 6—8) platil si architekt, přidavače obstarala vrchnost. Honorář Luragův stanoven na 1750 zl. (105.000 Kč) a jeden sud vína. Kameníci byli placeni od kusu [za lepší dvéře nebo okno po 7 zl. (420 Kč), za menší po 4; za krb po 1½ zl., za krákorce po 1 zl. 45 kr., za desky na ně po 1½ zl.]. Stavbu řídil polír Luragův Fr. Ceresola, jejž hrabě zvlášť povolal z Italie do Čech (Ceresola však býval již dříve v Čechách, neboť uměl česky i německy); s polírem obou kameníků, Janem Sartorinim učiněna v červenci r. 1667 zvláštní smlouva o stavbu schodiště a o dláždění sálu. Za schod, pravidlem jeden loket viditelné šířky obnášející, dostal po 1 zl. 10 kr. (70 Kč), za desku k dláždění v rozměru čtverečního lokte po ½ zl. (t. j. 30 korun).

POSTUP STAVBY A NÁKLAD NA NI.

Během r. 1667 byly hlavní práce zednické dokončeny, na jaře r. 1668 byla stavba pod střechou. V létě toho roku tu pracovali ještě kameníci a zejména štukatéři. Šindelová střecha byla obarvena na červeno. Špice její měla jiný tvar než dnes: uzavřena byla měděnou bání, jež i s patkou vážila 31½ libry; pod ní bylo 11 měděných „Zinnen“, jež vážily dohromady 144½ libry (jakási korunka, z níž trčela báň); vše to stálo skoro 86 zl., t. j. přes 5000 korun. Na podzim r. 1668 se již zavěšovaly rámy do oken a podkostský sklenář pilně zasazoval skleněná kolečka do olověných, dobře pocínovaných rámečků. V červnu r. 1670 vyneseny na stavbu cele dokonanou dvě figury, od řezbáře na rozkaz hraběte zhotovené, bohužel, nevím, jaké povahy. Stavba vyžadovala od kosteckého důchodu do 9. června r. 1668 celkem 4204 zl. (asi 250.000 Kč) nákladu, nečítaje, tuším, stavební dříví. Z toho na práci zednickou vyplaceno bylo 1306 zl., kameníkům 606 zl. a na schody v šneku a malé dlaždice 149 zl. Za vápno do Tatobit —z Tatobit braly vápno snad celé severovýchodní

Čechy — vydáno 556 zl. (džber vápna platil se po 9 kr., t. j. 9 Kč), lamačům kamene se dalo 70 zl., t. j. za sáh kamene po 15 Kč, přidavačům mzdy 305 zl., tesaři na lešení a krov 52 zl., mlynáři z Červenského mlýna od celé stavby (ale nevím dobře zač) 735 zl., kováři hornobousovskému 56 zl. Železa se spotřebovalo v udané době 103 váhy, celkem za 216 zl., hřebíků do prken 192 kop po 32 zl. (1920 Kč), cihel 98.200, každé sto po 24 kr. (t. j. 24 Kč), celkem za 392 zl. atd. — snad budou čtenáře-stavitele ta data poněkud zajímati. Sádru sháněli štukatéři daleko, někde „půl osmý míle od Žitavy"; velký provaz o 85 loktech s dvěma dřevěnými kladkami stál 8 zl. (480 Kč); tesařům, co dělali lešení, se platilo denně 6—8 kr. (6—8 Kč), podle délky dne; polovice mzdy se však platila obilím. Celkový náklad odhaduji asi na 6000 zl., t. j. našich 360.000 Kč.

CENY HMOT A PRÁCE.

Dnes by to stálo jistě více (ale nezapomínej, že budova neměla sklepů ani t. zv. installace, jež dnes pohltí velkou část nákladu stavebního) — v prvém vydání jsem převáděl jeden zlatý na 12 předválečných korun a dospěl tedy k celkovému nákladu 72.000 K; stavitel v Sobotce mne tenkrát ujistil, že mé převody shodují se zhruba s dnešními (t. j. předválečnými) cenami. Kdybych dnes jednu předválečnou korunu postavil podle běžného převodu dnešního na roveň 10 Kč (a nikoli jen 5 Kč, jak jsem učinil), snad by to odpovídalo lépe dnešní úrovni cenové. Ale bál jsem se jíti tak daleko — v jiných směrech by takové hodnocení jednoho zlatého z druhé pol. 17. stol. budilo nemalé námitky. Ostatek má čtenář v údaji cen původních všude možnost kontroly a případné opravy.

NOVÝ DVŮR A OBORA.

Kolem nového zámku založena byla obora. Byla to již druhá obora na panství kosteckém; stará byla kolem Kosti; středisko její bylo údolí dnes zvané Plakánkem. Hr. Humprecht náležel patrně ke kavalírům, kteří myslivost českou, nepoznavší do druhé polovice 16. stol. mnoho racionelního pěstění, chtěli povznésti po příkladu krajin západních. Pozemky, na nichž stál zámek i okolí jeho, hraběti původně nenáležely; teprv r. 1666 získala tu vrchnost dostatek

půdy, zakoupivši velký dvůr v Březně, na němž seděla zemanská rodina Hubryků z Hendrštorfu; něco koupeno od soboteckých měšťanů, asi přes 50 korců pak směněno se sedláky z Vesce a Nepřívěci za jiné pozemky. Pozemky dvora hubrykovského pojaty částečně do obory; ostatek proměněn v nový panský dvůr Humprechtsberský. Zeď obory stavěna byla r. 1670 (i tu byl stavitelem Vlach, Dominik Agostoni z Menšího města Pražského); měla být dva sáhy vysoká a pět čtvrtí lokte tlustá. Sáh její stál jen 35 kr. (35 Kč); vrchnost však dala materiál a nádenníky. Ve zdi obory čili parku umístěno bylo sedm kapliček; jedna z nich byla poněkud větší a vyšší. V oboře vystavěl hrabě po několika letech rozsáhlé stáje pro koně (jednu pro 50, jinou pro 12 koní) a domek zahradníka (sluje též oborníkem nebo „cimrvartrem“); u něho, u cesty z Kosti k Sobotce byl nějaký rondel ve zdi obory. R. 1678 postaveny v oboře ještě dva sklepy — ze všeho patrno, že hrabě chtěl zaříditi zámek tak, aby mohl poskytnouti pohodlný útulek dočasnému pobytu celého dvora jeho.

POŽÁR HUMPRECHTA.

Když cizorodá stavba zámku zdomácněla již v obraze krajiny a pahorek kolem něho zazelenal se mladým, svěžím lesem, přišla katastrofa. Odpoledne v den sváteční Petra a Pavla, dne 29. června r. 1678 strhla se těžká bouře nad Kosteckem a hrom, uhodiv čtyřikrát po sobě do vysoké stavby zámku, jej zapálil. Nejdřív shořela střecha věže a krovy přehořevše, spadly na půdu hořeního paláce (hořením palácem míní se zde nízký sál nebo „mezzanin“ v úzké vrcholné věži), pod kterou byl pěkný strop štukatérským dílem zdobený. Ten se propadl do prostředního paláce. Druhá dolejší střecha též shořela, ale do pokojů, jež kryla, t. j. do pokojů vroubících kolem do kola hlavní sál palácový se oheň nedostal. Byly tu škody jen na oknech, rámech a kamenném obložení oken; ostatek se podařilo uhájiti. Kamenná zeď, která v sobě oba paláce, hoření a prostřední obsahovala, vytrvala sic, ale byla od ohně hrubě pokažena. Erby hraběcí, jež byly nade dveřmi hořeního paláce, spadly a rozbily se.

Hejtman panství kosteckého, Matěj Blatenský, poslal ještě

za požáru „pospěšný a žalostivý“ lístek se zprávou o neštěstí do Prahy. Posel zastihl dvůr hraběcí ve Vtelně Jizerním. Odtud tedy zodpověděl hrabě smutnou zprávu hejtmanovu a to tímto listem:

KONEJŠIVÝ LIST HRABĚTE.

„Milej hejtmane. Svět nejní bez příhod, a co se příhodou stane, totiž z ruky Pána Boha všemohoucího, čím nedbalost neb sice jinší příčina lidská vinnou nejní, toho žádnej rozumnej želeti nemůže. Nad to pak křesťan spíše takové boží navštívení vděčně přijíti má a říci: Pán Bůh dal, Pán Bůh vzal, může zas dáti; buď meno jeho ze všeho pochváleno, neb jest všeho mocným nejvyšším pánem. Co se ale přirozenosti takového povětří, buď jednou neb čtyrykrát nebo kolikrátkoliv udeření dotýče, to dokonce nic nového nejní, nýbrž sama naturální přirozená vlastnost, že vždycky povětří na nejvyšší věže a jinší vysoké stavení bije. Mohou zlí utrhační lidé svá zlá ústa o tom brousiti, jak chtějí; nemají však příčiny, neb do klášterů, do kostelů mnohokrát bije a nejčastěji do pana nejvyššího kancléře nového hlavního domu v Praze (t. j. do paláce Nostického) též povětří křížem kolikráte udeřilo a škod nadělalo před některým měsícem ještě v neobyčejnějším čase než nejníčko, kdež právě obyčej takovejch povětří jest a obzvláštně včera, kdež z takového hrozného parna nemohlo než takové povětří bejt. Nejní to nic extraordynárního, nýbrž vlastnost naturální sebou to přináší.“ Hned na to následují rady o napravení škody; v postskriptu však vrací se hrabě ještě jednou k myšlence, kterou měl za svou povinnost stůj co stůj prokázati jako všetečnou a bezdůvodnou, že totiž v neštěstí třeba spatřovati zlé znamení, trest boží . . . „Ještě zlejm lidem utrhačnejm může se toto obvrci, že spíšeji z tohoto navštívení božího milost boží znáti jest, že jest toho neráčil dopustiti v mém tam bytu spolu s tak mnoha mejma lidma, takže by snadno i na lidech by se byla škoda státi mohla. Tuto ale jen na stavení, což radši oželuji, než aby ten voheň se byl stal v Sobotce. Což tak na blízce by se bylo snadně státi mohlo, a tu teprv by mi bylo tolik chudejch lidí, obyvatelův Soboteckejch, líto bylo. Buď Pán Bůh pochválen, že radši mou věc trefilo, než mejch milejch poddanejch!“

ŠKRÉTŮV PORTRET HR. HUMPRECHTA

Je to list, jenž dává nahlédnouti dobře do duše a povahy hraběte, jak jsme ji výše karakterisovali. Ten dobrák, jenž k svým poddaným mluví tónem laskavého kazatele a učitele, jehož řeč je naplněna poučeními a průpověďmi, čerpanými z četby náboženské, ze studia knižního i zkušenosti životní, hlásí se nám častěji z listů jeho. Hejtman kostecký ptá se ho na př., co činiti s poddaným, jenž vyhořev byl na tři roky osvobozen od kontribuce, ale nemá se k stavení vyhořelého statku? „Čiň věrně a právě, nevoslejchej se císaře ani krále!" odpovídá hrabě. „Dobře činíte, že duši vaši v tomto příběhu nezavozujete, nýbrž slušně vedle vaší povinnosti mně toto připomínáte. Ať mu se tedy v známost uvede" atd. Nebo jindy ptá se hejtman, zda se má všechno plátno prodati nebo zda část se má pro domácí potřebu zanechati? Hrabě nedovede odpověděti krátkým rozkazem: musí konečné nařízení odvoditi logicky ze všeobecné úvahy, dedukovati je učeně: „Plátno rovně jako všichni jinší hospodářský nábytkové k tomu konci se shromažďují, ne aby leželi, než aby se, kdy čeho zas, jak nejužitečněji možná, speněžovali, s čímž já taky vždycky spokojen budu a i taky o tyto plátna spokojen jsem. Jen abych se nikdež nedoptal, že okolní svý věci dráž prodávají nežl já, poněvadž bych nevěděl, proč bych já sám na své věci kledbu míti měl."

KARAKTERISTICKÉ PROJEVY HRABĚTE.

Hrabě hned druhý den po požáru vydal rozkazy o jednání s tesařem Samšiňákem a zedníkem Spango — to byly dvě domácí autority architektonické na panství kosteckém — o dostavění vyhořelého zámku. Ale vskutku se počalo pracovati na požářišti teprv s jarem r. 1680. Hrabě patrně si věc rozmyslil a obíral se myšlenkou, zda by přestavbou nemohl býti zámek zvětšen nebo jinak pozměněn. Zůstáno konečně na tom, (návrh na přestavbu, reprodukovaný níže při str. 168, nebyl proveden), aby stavba se zvýšila o jedno patro, tedy vlastně o druhé poschodí, v němž mělo přibýti nových sedm pokojů. Prostřední palác při tom tuším byl něco zvýšen; dnes má výšku 16·6 *m*, šířku 10·8, nejvyšší sál výšku 4·2 *m*. Ochoz na krákorcích musil býti přenesen z prvého do druhého patra. I tuto stavbu řídil v zastoupení stavitele Luraga mladoboleslavský zednický polír František Ce-

ZNOVUZBUDOVÁNÍ HUMPRECHTA.

resola. V listopadu r. 1679 byla s ním na Kosmonosích uzavřena smlouva. Měl za summu 1990 zl. (a něco železa, ovsa a vědro vína) obstarat všechnu práci zednickou, aby podle nákresu a za výminek podobných jako r. 1668 „zvýšení zámku a vyzdvižení ještě jednoho patra, totiž nových pokojů k bydlení se hodících kolkolem" provedl. Tentokrát platil si stavitel nejen zedníky, ale i přidavače. Dílo tesařské projednáno za 240 zl. (14.400 Kč) Janu Samšiňákovi (Ceresola říkal mu „maestro Sawssynak"); mělo býti ovšem „dobře, bytedlně a čistotně, na schválení dobrých mistrů" zhotoveno; bezmála tolikéž (224 zl) stálo poražení a připravení dříví stavebního.

DOKONÁNÍ STAVBY.

Během roku 1680, toho hrozného léta, kdy ve vsích kolem Humprechta strašil hlízový mor a dále v zemi zuřila selská rebelie, byl zámek Humprechtův znovu dostavěn. Již v červenci byla šindelová střecha pokryta červeným nátěrem a v druhé polovici září vstavil Samšiňák na špici její báni a kříž — tedy kříž a nikoliv půlměsíc. Do báně vložena před očima hejtmana Blatenského škatulka, pečetí hraběte zapečetěná, obsahující patrně nějaký záznam pro pamět budoucím. Dne 2. září počal Ceresola pracovati na štukatuře stropu ve velkém sále; měl zhotoviti kolem zdi silnou římsu a uprostřed silný přiměřený věnec, a to dobře umělecky: „poněvadž sál vysoký jest, aby se vše dobře vyjímalo a viděti bylo". Za to dostal 12 zl. (720 Kč), půl sudu piva a potřebné dříví k lešení. Ku konci října čteme, že polír Ceresola je se vším dílem zednickým hotov. Touže dobou se do oken zasazují pocínované pruty, ale sklenář podkostský Václav Adam, zasklívá okna teprv v březnu r. 1681. Dostává za okno $3^1/_2$—$4^3/_4$ zl. (210—280 Kč), podle velikosti; má je sestaviti nešetře olovem ani cínem, z koleček poloprohledacích, čistotných a stejných, zvaných „Brüderkuchen". Sklenář chodil je kupovat do Jičína.

Tak byl na jaře r. 1681 zámek Humprechtberský dohotoven úplně. Nezdá se, že by stavba byla bývala provedena veskrze solidně: r. 1691 aspoň bylo třeba zesíliti základy. Vystavěli k tomu konci kolem vnější zdi v přízemí kamenný pás široký pět loket,

dnešní terasu. I při té práci intervenovali dva pražští architekti, Jan Maderna a Alio.

SVATOPLUK ČECH NA HUMPRECHTĚ.

Svatopluk Čech oslavil svým veršem i některá proslulá poutnická místa Českého ráje. Nejhezčí sloky a úvahy vyloudil mu poetický Valdštejn — tam poklonil se památce Hynka Máchy a zarecitoval nám v lesích valdštejnských v efektní čechovské úpravě slavné passáže Máchova „Máje". Nejdéle podumal si Čech pod věží Humprechtskou a tu také sáhl do minulosti, aby pověděl své mínění o bolestném problému dneška, o postavení české šlechty k českému národu:

Teď pozdě již. Již hasne, co se skvělo . . .
vnuk oráčův můž' hrděj vypnout čelo
než králův syn — teď práce šlechty znak.
My nečekáme na rytířské čety,
hruď lidu Blaník náš, kde spása dlí . . .

V meditacích svých na stupních pustého zámku staví Čech proti sobě matku a syna: paní Zuzanu, tu starou Češku-vlastenku, tak po našinsku rozmilou a srdečnou a syna, přivádějícího si na nově postavený Humprechtsberk ženu cizinku, s cizím nečeským okolím jejím. Nelíbí se jí ani na novém, po vlašském vkusu vystavěném letohradu mužově; jí se nelíbí Čechy vůbec, touží jen k jihu, „pryč z této země tesknoty a chmur!" A pan Humprecht poslušně přizvukuje:

I mne již tísní zem ta zasmušilá
s muk, bludů zašlých teskným odkazem . . .
Ta minulost je mrtva; v rum a rovy
kles na věky ten starý předků svět —
Pryč s troskami! Jen v cizím tvaru nový
té země synům kyne květ a vzlet.
Nuž odtud spějme! Buď mi vlastí novou
to vládčí sídlo u dunajských vod . . .

Víme dobře, že v tom srovnání syna s matkou, šlechty staročeské a šlechty pobělohorské je mnoho bolestné pravdy. Nezdá se také, že by Čechův představitel toho oslabení myšlenky a tradice národní, hr. Humprecht, byl příkladem docela nevhodně zvoleným.

K OBRANĚ HR. HUMPRECHTA.

Jen v jednom třeba syna Zuzanina proti Čechovi vzíti v ochranu: po Vídni jako nové vlasti hr. Humprecht jistě netoužil: svůj nádherný palác stavěl přece v Praze, a jen Prahu, nikoliv ještě Vídeň, tu Prahu, která stále byla největším a nejskvělejším městem císařských států, zdobila šlechta česká novými palácovými domy svými. Státněčeské vědomí šlechty nebylo ještě dotčeno nejmenší pochybností. Bylo by lze namítnouti také, že hr. Humprecht se považoval za dobře českého šlechtice. Ale to, nač klademe dnes důraz zvláštní při posuzování síly národního vědomí, žárlivý zřetel k platnosti národního jazyka, zabezpečení jeho posic, nezdálo se mu míti velkou cenu, poskytoval-li mu cizí vlašský jazyk požitky kulturní a společenské daleko větší hodnoty nebo (jako jazyk německý) výhody úřední a praktické. Kdyby všichni Čechové doby jeho byli tak vnímavými služebníky a vyznavači cizí vyšší kultury, jako byl on, nemluvilo by se dnes v Čechách česky; osvětou byli bychom rychle dospěli k záhubě.

„Své nechal zemi jen syny zněmčilé . . .“ dí Čech o hr. Humprechtovi. I tu lze hraběte vzíti v ochranu: oba hoši Humprechtovi (jmenovali se Heřmánek a Tomášek, plnými jmeny Heřman Jakub

HR. HUMPRECHT A JAZYK ČESKÝ.

a Tomáš Zachaeus) byli v mládí dobře vycvičeni v jazyce českém, tou dobou stále v úřadech zemských velkou váhu majícím. August Sedláček uveřejnil nám několik rozkošných listů jejich z doby mládí, psaných otci, „jemnost pantátovi našemu milostivému“ a to tak bezvadnou češtinou, že musíme míti trochu podezření, že při redakci listů pomáhal pan učitel. Jedno z nich prosí jemnost pana tátu, „aby ráčili se u sv. Mikuláše přimluviti, aby v milostivé paměti mne ráčil míti“. Ale když jeden hoch po druhém ubírali se po zvyku doby na daleké jízdy do cizích zemí, píše jim otec instrukci po německu a listy německé; deníky, jež si studenti musí vésti, jsou psány vlaš-

sky. Listy otcovy jsou neméně láskyplné než byly listy paní Zuzany; jsou bohaty poučeními a radami daleko větší zkušenosti životní a mnohem dokonalejší znalosti cizích zemí, než byly listy paní Zuzany — ale po českém zaujetí statečné té ženy není v nich památky. Potom nepřekvapí nás, slyšíme-li, že hrabě dal novému zámku svému jméno „Humprechtsberk". Úřední jazyk na českých panstvích v době Humprechtově je sic ještě veskrze český, sekretářem jeho je Čech Hruška, centrálním řiditelem Čech Procházka; ostatek je dvůr z části vlašský, z části německý. V rodinné korrespondenci ustupuje čeština čím dále tím více: české listy v té spoustě vlašských a trochu také německých dopisů pocházejí jen od chudších členů rozvětveného rodu Černínského, nejvíce pak od dam a slečen Černínek — ženy byly v jazykové otázce mnohem konservativnější.

Kam toto nenáhlé vyloučení češtiny z korrespondence a společenského hovoru vedlo, vyznává jednou hr. Humprecht sám v listu k císaři: Dnes dopoledne byl ukončen sněm. Poslední mou funkcí bylo uzavříti jej několika slovy v české řeči. Je to má řeč mateřská, a přece „ve vážných věcech pro mne mnohem nesnadnější než leckterá cizí". Pochopíme, že po takovém vyznání císař ustal ve své pozornosti k českému jazyku, kterou byl v několika starších listech Černínovi s patrnou snahou zalichotiti českému vědomí adressátovu projevil. Byl totiž uzavíral některé listy své českým datem a podpisem: Zůstávám váš jako vždy nejmilostivější (to vše je ještě vlašské) „Panu Zisarzi et Kralij. Dan Widni dny 9 Myesitze Prasince 1662". To byla tedy císařská čeština, provázená ještě omluvou: nevím, je-li to tak dobře česky. Složil jsem to z paměti, jak jsem to psal v aktech expedovaných z české kanceláře . . .

CÍSAŘ LEOPOLD A ČEŠTINA.

Stará Čechie ustupovala nikoliv bez pokusů o obranu a nikoliv bez vědomí hrozícího nebezpečí — jedním z dokladů je vášnivý protest Balbínův — ale nedovedla odolati přívalu, a to proto, že se to dálo v době, která individuelně národní zájem měla za nekulturní, ne-li za protikulturní, za něco skoro barbarského. Ale na českém venkově na statcích Černínových, na př. v kruzích úřed-

NÁRODNÍ VĚDOMÍ NA KOSTECKU.

nictva a drobné šlechty v sousedství Kostecka, neustupovalo národně-české vědomí kosmopolitickému cítění tak rychle. Po r. 1683, tom roku, co Turek oblehl Vídeň, hájenou panem Kaplířem ze Sulevic a hr. ze Stahremberka, píše pan Rašín, držitel statku Domousnického, kosteckému hejtmanu Greinerovi, vzdávaje mu díky za zaslané noviny: „Nevěděl Stahrenberk, kdyby toho starečka p. J. Kaplíře nebylo, kterak by se tam byl choval. Než týž dobrý pán, že Čech byl, ani v novinách (ani sic, že tam presidiroval!) o něm se zmínka nečinila!" Jako by to bylo psáno dnes . . .

ZBOŽNOST HR. HUMPRECHTA.

V jednom směru liší se hr. Humprecht velmi nápadně od strýce Heřmana: v poměru k církvi a k náboženství. Paní Zuzana byla již dotčena onou barokní zbožností, která v její době drala se k nám z katolických románských zemí. Její děti ji v tom daleko překonaly. Hr. Humprecht chlubí se jednou císaři, že o velkonocích vykonal svou pobožnost neméně než u šedesáti pražských božích hrobů! To stačí ke karakterisování tohoto druhu zbožnosti. Rekord je i tu cílem té ctižádosti: překonat a předstihnout všechny v dosažení hodností a poněkud i zásluh. Rozumí se, že hrabě pomýšlel na to založiti sobě a potomkům rodinný klášter, jenž by skytal i poslední útulek mrtvým tělům rodu jeho — klášter měl býti v Kosmonosích a hrabě jednal o to s módním tehdy řádem kapucínů; když pak jim, co nabízel, bylo málo (v Kosmonosích prý by se neuživili), vyjednával se Servity. Ale teprv syn jeho Heřman Jakub splnil přání otcovo, založiv Piaristům v Kosmonosích klášter s gymnasiem, týmž gymnasiem, jež potom za Josefa II. bylo přeneseno do Ml. Boleslavě a na němž starý latinský nápis, slavící vítězství milostnějšího katolického Boha a školy jeho nad školou kacířů, vypuzených do vyhnanství, tolik zajímal historickou zvědavost našich mladých let. Tak vzniklo hlavní gymnasium, z něhož vycházeli studenti z Pojizeří; druhé, jičínské, založil nám Albrecht z Valdštejna. Hrabě Humprecht dopisoval si také s císařským zpovědníkem P. Müllerem a dal se přemluviti a pak pochváliti od něho i od císaře, že prováděl protirefor-

maci na slezském panství svém Šmideberku pod Sněžkou. Složil tam s úřadu luteránské konšely a radu osadil katolíky. Jednou (r. 1665) píše hrabě P. Müllerovi, že je hotov opatřiti si přímluvu svatých, aby dosáhl žádané hodnosti a „dáti ke cti sv. Ignáce 1000 imperiálů . . .“ Šlo tenkrát o hodnost nejvyššího maršálka dvorského; víme, že ani 1000 imperiálů (dukátů) nepomohlo. O podivněmocné přímluvě svatých čteme vůbec v listech té doby mnoho; v prvé řadě tu vynikají ovšem obě velké madonny české, Staroboleslavská a Svatohorská, k nimž hr. Humprecht nejednu zbožnou pouť vykonal.

DVĚ ČESKÉ MADONNY.

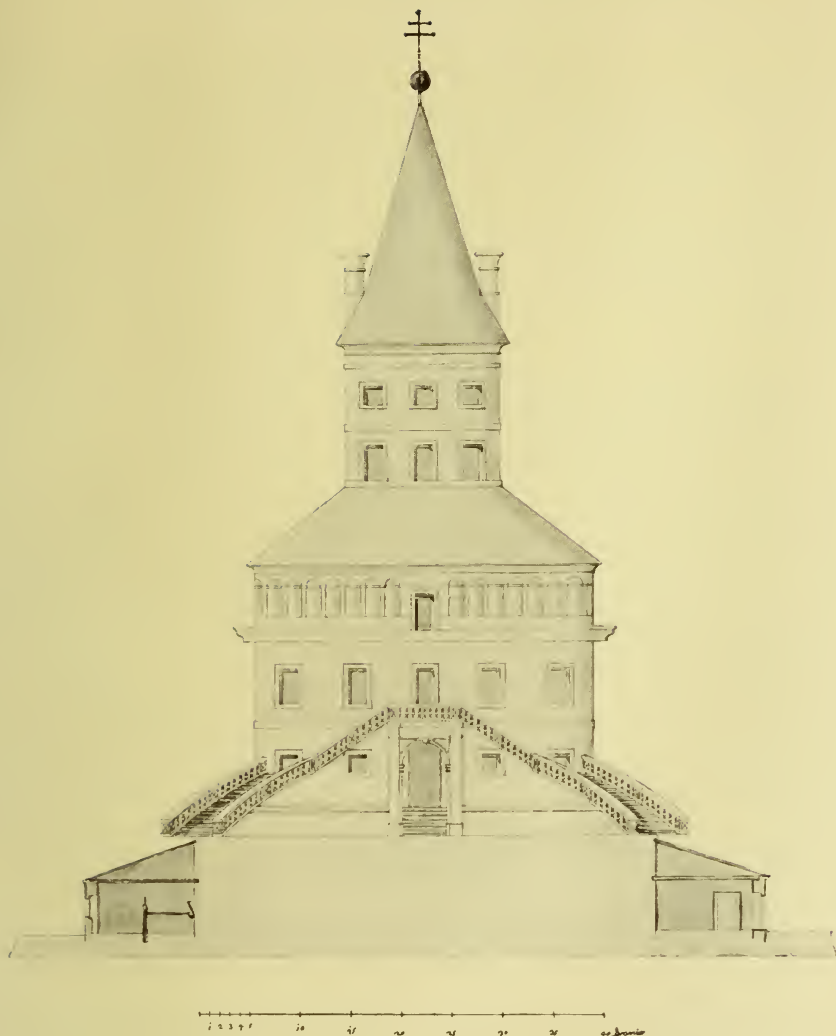
Tyto dvě světice české imponovaly, zdá se, nejvíce za všeho v Čechách i císaři Leopoldovi. Když po vyhnání nebo obrácení kacířů císařové zas zavřeli do srdce svého milované české království, byly oba české idoly Mariánské jednou z podpor královské lásky. Ferdinand II. měl jedinou velkou pomocnici v modlitbách a bolestech svých, P. Marii v Zellu; ta zajisté vyslechla nejednu prosbu proti českým kacířům; nyní sloužily oddaným prosbám císařským i české světice Mariánské. Mladý císař po léta byl znepokojován obavou, že se jemu, bezmála poslednímu z dynastie císařů, nedostane potomka. R. 1667 na den sv. Václava narodil se mu z prvé choti jeho, tou dobou sedmnáctileté, syn. Císař psal ještě téhož dne radostné psaní hr. Humprechtovi, oznamuje, že syn dostane jméno Ferdinand Václav. Po měsíci psal o dědici trůnu Černínovi znovu: „Syn je opravdový Čech, protože když se dobře napije, lépe spí. To, říká se, je česká nemoc.“ Ale po dvou měsících princ umřel, sotva že dozněl jásot po státech císařových z narození jeho. Když r. 1673 mladá císařovna zemřela (porodivši ještě tři děti, jež zmíraly po několika dnech), vyžádal si císař také od hr. Černína dobré zdání, kterou princeznu by mu doporučoval za manželku. Nevím, jak tenkrát zněl návrh Černínův; zdá se, že stejně jako r. 1676, když císař po druhé ovdověl, nepojav za choť tu, kterou, tuším, již r. 1673 Černín navrhoval, t. j. Eleonoru, dceru falckrabího Neuburského. Černín ji doporučoval r. 1676 pro naději plodnosti,

CÍSAŘ LEOPOLD A ČEŠTÍ SVATÍ.

již lze uzavírat z příkladů v rodině její. V říjnu odpověděl mu císař: Ta z Neuburgu bude moje! Z ní konečně r. 1678 na den sv. Anny narodil se císaři syn Josef, pozdější římský císař a český a uherský král. Císař, oznamuje to Černínovi, píše o svém úmyslu vypraviti se do milého svého království Českého a poděkovati osobně u nohou zázračné bohorodičky staroboleslavské, která tolik se zasloužila o dům jeho . . .

POVAHA CÍSAŘSKÝCH LISTŮ K ČERNÍNOVI.

Vidíme, jaké důvěře a oblibě těšil se hr. Humprecht u císaře. Žádný kostecký pán neměl příležitosti nahlédnouti v duši krále svého tak hluboko jako on, nikdy jindy nedocházely na černínské zámky tak intimní císařské listy. Zejména v prvých letech této korrespondence, kdy císaři bylo něco přes dvacet let, má čtenář dopisů jeho dojem, jakoby probíral se listy mladého hovorného studenta, sdělujícího dojmy a události posledních dnů důvěrníku-kamarádovi. Nenajdeš mnoho rozdílu v tónu a v zájmu, píše-li o nedávném souboji dvou dvořanů, o své výhře v kartách předevčírem nebo o událostech velké politiky, o bestie Ungare nebo o pletichách francouzských. Začne o basistovi, který se mu dost nelíbil, a pokračuje o obléhání Nových Zámků v Uhřích, začne o konklave a končí o karnevalu. Poslední román v dvorské společnosti, nějaká velká vražda ve Vídni, průběh lovu, uherští rebellanti, nemoci císařovny, vídeňský a pražský karneval, pouť do Zellu, český sněm, výborné kázání mnichovo, poslední dvorský vtip nebo dvorský klep, ale především hudba, zpěv, nová komedie nebo nová opera — to vyplňuje v pestré směsici pravidlem dlouhé, těžko čitelným, chvatným písmem psané listy jeho. Císař byl vášnivým milovníkem hudby a divadla: občas prozrazuje, že složil prolog k německé komedii, jindy slibuje komponovati operu k narozeninám císařovny. Od Černína, s nímž později korresponduje nejvíce o českém sněmu (na němž byl hrabě prvým jeho zástupcem), chce pravidlem „dobrý sněm“, t. j. takový, který by dlouho netrval a povolil, co žádáno. „Bude-li,“ láká hraběte, „brzo konec, uvidíte velkou komedii, která

JEDEN Z PROJEKTŮ ZÁMKU HUMPRECHTU PO POŽÁRU Z R. 1678

tu bude 12. července." Podařená opera nebo vtipná komedie zdá se mu býti vrcholem životní radosti — co je mezi tím starostí vládních (ač svědomitý a pracovitý císař nevyhýbá se povinnostem s tím spojených) je jakoby nevítanou pausou mezi akty divadelního představení. A často zdá se čtenáři jeho listů, že celý ten veliký svět s mnohotvárným dějstvem jeho, jak zprávy o něm shromažďují se v pracovně jeho, snaží se císař pojímati jako velkou komedii života. Hledá komické, zábavné stránky osob i událostí, baví se jimi, vtipkuje o nich a to nikoliv bez vtipu.

VTIPY O PAPEŽI.

Císař byl zbožný podobně jako Černín a dovedl celou passáž listu vyplniti výlevy o moci a milosrdenství božím, ale jak jej těšil a bavil nějaký podařený vtip na papeže nebo kardinály! V jednom listu z r. 1675 sděluje Černínovi hned dvě takové „pasquinate" najednou, obě o papežovi Alexandrovi VII. V řeči, kterou měl papež při jmenování nových kardinálů, mluvil prý „dobře o sobě, zle o knížatech, málo o církvi a nic o Pánu Bohu". Nebo jiná: Kristus zemřel pro hříchy naše a pro naše hříchy žije Alexander! Proti duchovenstvu přes zbožnost svou dovedl se postaviti, bylo-li třeba, velmi rozhodně. Když na dlouhém sněmu v zimě r. 1679, návodem mladého arcibiskupa hr. Valdštejna, odpíral stav duchovní povoliti žádanou daň nápojovou, rozčiloval se císař nad smělostí českých prelátů v každém listu Černínovi. „To je přespříliš! To je přespříliš," opakoval; „nedám si sahati svými vasaly v práva svá!"

DEPUTACE SELSKÉ U CÍSAŘE.

Dotýkal-li se poměrů poddanských, vyslovoval rád přání, aby vrchnosti byly laskavé a spravedlivé (činil to, pravda, tónem navyklého pokynu, jehož šetření sotva lze očekávati), ale i v sděleních o selských deputacích k trůnu dovedl najíti materiál pro pobavení adressáta. Kysibelští sedláci od dob hraběnky Sylvie, která je obdařila nebývalými robotami, žili v sporu s vrchností černínskou a častěji rebelovali. Tak bylo zejména r. 1669; tenkrát přišli osobně stěžovat si císaři. Císař líčí Černínovi, jak se vracel z Ortu od lovu kanců a jak na mostě vídeňském viděl klečet tři sedláky s rukama k nebi vztaženýma, v jedné ruce memoriál. „Poněvadž okna kočáru

byla zavřena, nemohl jsem se zeptati oč běží, ale řekl jsem našemu Gundakarovi (t. j. knížeti z Lichtenštejna): To jsou poslové z Kysiblu! Poručil jsem lokajovi, aby přijal memoriál a hned jsem našel: Die gesambten Unterthanen der 25 Dorffschaften zu der Herrschaft Gisshibil gehörig . . .“ Nelze říci nikterak, že by císař proto o stížnosti komických sedláků ani neuvažoval — píše naopak, že ji prostudoval sám a že shledal, že sedláci jsou „male bestie“. Víme také, že bylo o věci jednáno i v jeho radě (rozumí se však, že vyřízena ve smyslu Černínově), ale v korrespondenci přece císař hledá především zábavné stránky věci. Těší se zejména, že „slečny kompanie jsou ve velkém respektu u pánů rebelantů“, jinak prý musili bychom zpívati: od zuřivosti sedláků vysvoboď nás, o Pane!

CÍSAŘ A OTÁZKA PODDANSKÁ.

Když r. 1661 v Benátkách vzbouřelý dav vyplenil villu dóžete, píše císař hr. Humprechtovi (do Benátek): „Běda vám, vy čeští páni, kdyby tak ďábel poštval vaše poddané, aby dopustili se podobných insolencí!“ Jemu a době jeho byla ještě cizí myšlénka, že je tu povinností vlády udělati pořádek. Projevy císařské lze vysvětliti jen z ryze feudálního pojímání státu: císařovými poddanými jsou jen svobodní, jen páni; sedláci jsou poddáni pánům, a je to věcí těchto upravit svůj poměr k nim; záhodno by bylo, aby při tom bylo šetřeno křesťanské shovívavosti. Nejdále šel císař v projevu o potřebě této shovívavosti r. 1680, když v Čechách hrozná rebellie selská ukázala celou bídu poddanských poměrů. Psal tenkrát Černínovi: V těchto zlých časech je opravdu potřebí udržovati sedláky poněkud v spokojenosti (un poco contenti) a dobře s nimi zacházeti, neboť jsou konečně lidmi jako my.“ Ostatek však, jak z jeho patentů z r. 1680 známo, díval se na selskou otázku očima své šlechty. R. 1670 píše český nejvyšší kancléř hr. Humprechtovi z Vídně, že černínští poddaní, obtěžující stížnostmi císaře, byli hrozbou vězení donuceni Vídeň opustiti. To prý se stane i příště, budou-li jiní v té věci chtíti odvolávati se ke dvoru!

Hr. Humprecht byl jistě laskavým pánem svým poddaným. Z poddanských dějin Kostecka lze to doložiti s dostatek. Zachoval se

nám také dopis hraběte císaři (z r. 1668), v němž stěžuje se výmluvně na řádění vrchnostenských úředníků proti poddaným, na nespravedlivosti jejich vůči vdovám a sirotkům a zanedbávání hospodářských zájmů pánů svých. List tento, pravda, vypadá spíš jako pokus odvrátiti pozornost od pravého vinníka. Na čtyřech panstvích černínských přece r. 1680 vypukla rebellie, nejzuřivější mezi německými sedláky kysibelskými a neudeckými. To bylo dědictví hraběnky Sylvie, nikoliv vina hr. Humprechta. V Neudeku rebelovali víc měšťané než sedláci. Hlavní původci tu potrestáni smrtí (původně odsouzeni k smrti všichni měšťané!), v Kysiblu a Petršpurku odsouzen k smrti každý desátý. Tak o tom aspoň referuje hrabě sám v listu švakru svému markrabímu Hektoru z Gazoldo z r. 1680. Z českých panství černínských pozdvihlo se jen mělnické a to, jak hrabě píše, na popud velmi nadaného a bohatého sedláka, jenž mu byl mnoho oddán, rychtáře Cikána ze vsi Vraňan. Cikán byl oběšen. V Čechách bylo pobouřeno víc než 260 panství; na Kostecku a Kosmonosku bylo však úplné ticho.

SELSKÁ REBELIE R. 1680.

Císař prodléval toho roku „ve zvlášť milovaném svém království", morem a rebelií naplněném. Měl je opravdu rád, věděl leccos z dějin jeho (najdeme u něho na př., když r. 1669 polský král Jan Kazimír dlel v Praze, narážky na „spojení Čecha s Lechem", zmínky o Husovi a j.) a litoval, že nemluví jazykem jeho. Později, r. 1698, píše hr. Sternbergovi, že by se jistě jakž takž s carem Petrem Velikým domluvil, kdyby uměl česky. V listech Černínovi čteme častěji nějaký císařský kompliment království a národu českému, obyčejně ovšem v souvislosti s berními požadavky vládními nebo s českými světci a Madonnami. Jak jsou rebelující Uhři, zejména v letech šedesátých, v nemilosti („bestie Ungare" slují velmi často), tak jsou „signori chechij", nebo „panu cheski" vyznamenáváni pozornostmi. V kruzích šlechty české, zdá se, nebylo všude k přízni té dosti důvěry — r. 1665 aspoň píše hr. Fr. z Vrbna hr. Humprechtovi, že nevěří, že by Václav z Lobkovic stal se nejvyšším hofmistrem a to hlavně proto, že je Čech, „což je jakoby byl stižen

CÍSAŘ A ČECHY.

hříchem dědičným". Jak známo, stal se Lobkovic přece prvým ministrem císařovým. Projevy chvály i hany císařovy v listech jeho vzbuzují vůbec dojem bezelstné upřímnosti, opravdové dobroty a velkého bohatství citového. Jedním z pážat při dvoře císařském byl od r. 1661 synovec hr. Humprechta, vnuk paní Zuzany, mladý Kapoun (Karel Humprecht Kapoun ze Svojkova), spanilý hoch, jak píše císař a „nevinný jako andílek". R. 1664 „Caponetto" umřel — a císař věnuje celý list chválám jeho, líčení posledních okamžiků jeho, nářkům pro osud jeho. Nic tentokráte o dvorských zábavách, nic o politice. A ještě v pozdějších listech vrací se císař k svému „Caponcinno". „Ach Bože! kdyby žil, stal by se jistě velkým mužem!" Listy a zmínky takové vzbuzují velmi sympatický dojem o povaze Leopoldově (prvý dojem z poznání jeho ještě jako hocha vyjádřil Humprecht větou: „Ty největší věci mu z vočí hledí.") Ale i v této souvislosti neodepře si císař něco škádlivé upřímnosti. Píše hr. Černínovi na jaře 1661: Váš synovec Kapoun je velmi hezký hoch, ale má český obličej, jež jsou obyčejně (vyjímaje Vás a několik málo jiných) „haimbtückisch". To slovo „potutelné" je tlumočeno německým terminem ve vlašském listě; na českou „Heimtücke" najdeme v 17. stol. stížnosti i v jiných listech z vídeňsko-dvorského prostředí.

POTUTELNÝ ČESKÝ OBLIČEJ.

Císař přibyl s celým dvorem v září r. 1679 do Čech, aby tu nalezl bezpečí před morem, jenž zuřil v Dol. Rakousích. Ale r. 1680 rozšířila se morová rána i v Čechách. Neušetřila ani Kostecka, kde zemřelo celkem na 400 poddaných. Mor postihl nejvíce vsi Nepřívěc a Stéblovice, v menší míře Rokyťany. V Sobotce to šestkrát začalo, píše hr. Humprecht (v prosinci r. 1680) mladšímu synu do ciziny. Hrabě vykládá podrobněji, že na panství jeho mělnickém zahynulo na 600 lidí, ve Lnářích k 500, Vinoři 500, Kosmonosích k 300; zde nejvíc v Línech, Bukovně, Hrdlořezích, Obrubech, Skyšicích a Bezděčíně; krásný velký mlýn na Jizeře prý celý vymřel. Mor poškodil velkou měrou hospodářský život země: v srpnu r. 1680 píše hr. Hum-

MOROVÁ RÁNA R. 1680.

precht, že, potrvá-li to do vánoc, bude míti škodu 100.000 zl. (6 mil. Kč) a možná 100.000 tolarů (9 mil.). Nic nelze prodati, lidí k pracem, na př. lovení rybníků, nelze dostati, leč za trojnásobný plat, vývoz ze země je znemožněn, protože sousední státy hranice uzavřely, pivo nejde na odbyt, činže a dávky se neplatí . . .

MOR NA KOSTECKU.

Na Kostecku byly obě vsi, jež byly nejvíc nakaženy, Nepřívěc a Stéblovice, uzavřeny tak, že nikdo z panství nesměl jich navštěvovati, nikdo ven vycházeti. Umřel-li kdo morem ve vsi ještě nenakažené, byl statek nebo chalupa zatlučeny: obyvatelé její směli umřít, ale nesměli vynášet morovou nákazu do sousedství. Zprávy kosteckého hejtmana Blatenského šíří se dosti podrobně o každém případu. Příklad z měsíce června: „Oznamuji velmi smutně, že opět ve vsi Nepřívětcích v neděli minutou dvě osoby umřely a to jedna, totiž u Jiříka Orlta děvečka, kterážto toliko jen jeden den na hlavu nemocná byla, avšak dostanouce velkou bouli černou nad kolenem pravé nohy, přede dnem na neděli posadíce se, sedě umřela; druhá pak u Matěje Hortlíka, totiž dcera jeho, přijdouc na ni horkost a hlavy bolení, málo též poležela a taky ten den, když se roznemohla, umřela. Při kterýž podobně též jedna boule na stehně pravý nohy se spatřovala a vynašla". V září píše, že metla boží se již v Sobotce okazovati počíná. Pachole Jana Želibskýho „dnes již v noci umřelo a při něm znamení morové rány, totiž boule zmodralá co vlaský ořech velká v střízlích a jeden pryskejř na ruce pravé (což felčar, kterejž k spatření k témuž umrdlému pacholeti od úřadu Soboteckýho odeslán byl, vysvětčil) se vynašlo". Hejtman dal ihned tu chalupu zatlouci a nařídil vartýře, aby žádný do chalupy ani z chalupy nechodil . . .

V září umřelo v Sobotce ve dvou domech pět osob morem. To postačilo, aby na okolních panstvích byly vydány zápovědi chodit do Sobotky. Jarmark červencový byl ještě dosti hlučný, ale václavský nebyl vůbec konán. Také pouť svatoanenská na Kosti nebyla pro strach z moru držána. Pozdě na podzim mor ustal; v prosinci ptá se hejtman, mohou-li již zbylí obyvatelé v Stéblovicích a Nepřívěci býti rozepsáni k robotám?

KLIDNÝ ŽIVOT KOSTECKA.

Mor z r. 1680 a stavba Humprechtsberka jsou nejpozoruhodnější události z vnějších dějin Kostecka v době panování hraběte Humprechta. Ostatek archivního materiálu z doby té, dosti úplně zachovaného, týká se jen hospodářského a správního života na panství. Po hrůzách, rozčilení a proměnách doby válečné je to období hlubokého míru, tiché práce hospodářské, patriarchální, skoro idyllické urovnanosti a jednotvárnosti. Za hr. Heřmana byl bezmála každého roku na panství nový hejtman; za hr. Humprechta, po celou dobu jeho vlády, stojí v čele dominia jedna a táž osoba: hejtman Matěj Blatenský, a dopisy jeho po celých těch 17 let začínají touže formulí: „Urozený pane Procházko, mně zvláště laskavý!“ Panství, jež bylo dřív tolik trpělo vojenskými průtahy, byty a kontribucemi, je nyní ubytování vojáků vůbec sproštěno: každý skutečný tajný rada měl totiž privilegium, aby jedno z dominií jeho mohlo býti osvobozeno ubytování vojáků. Tenkrát měl král český již stálé vojsko, ale žádných kasáren pro jednotlivé bataillony jeho; vojáci byli ubytováni po panstvích a obyčejně rozlosováni po vsích a městech. Hr. Humprecht označil r. 1666 Kostecko za panství, jemuž má platiti jeho výsada, a to proto, že Kostecko u srovnání s jinými panstvími jeho bylo stiženo většími kontribucemi.

SMRT HR. HUMPRECHTA.

Hr. Humprecht, jenž byl dobrý hospodář, rozmnožil přes své nákladné stavby a umělecké záliby rodinné bohatství. Mimo jiné koupil také Chudenice, kolébku rodu Černínského a splnil tak vůli kšaftu hr. Heřmana. Nedožil se velkého věku; skonal již v březnu r. 1682 na Kosmonosích a pochován byl v kapli sv. Zikmunda v kostele sv. Víta; srdce zemřelého pochovali po vůli jeho v kostele kosmonoském. Oběma synům, Heřmanu Jakubovi a Tomáši Zachaeovi, zanechal krásná panství rozšířená novými dvory, s kvetoucím hospodářstvím, ozdobená novými stavbami zámků a kostelů, palác pražský s jeho uměleckými sbírkami a klenotnice naplněné penězi i uměleckými pracemi všeho druhu. Syn jeho Heřman Jakub, jenž byl

HR. HEŘMAN JAKUB.

dědicem fideikomissu a velmi záhy stal se nejvyšším purkrabím pražským — nejvyšší to hodnost, jíž do té doby žádný Černín nedosáhl —

byl kavalír v duchu otcově a poddaným svým pánem podobně laskavým. Sňatkem s dědičkou hrabat Slavatů získal rodu svému velké panství jindřichohradecké, které je dodnes hlavním panstvím černínským a sídlem rodinného archivu. Zemřel r. 1710, zanechav syny ještě nedospělé.

Poručenská vláda nad majetkem černínským připadla sestře zemřelého Markétě, provdané za Frant. Josefa hr. z Valdštejna. Za ní počalo se hospodařiti špatně, také proto, že věrný ústřední ředitel Jan Procházka, syn skuřinského sedláka, nebyl již mezi živými. Když syn Heřmanův, František Josef, ujal se otcovského dědictví, převzal je zatížené třiceti miliony (Kč) dluhů, v pokladně bylo jen 7000 zl. (420.000 Kč), hospodářství bylo zanedbané, sýpky a sklepy prázdné, žádný zámek nebylo lze obývati, v stájích nebylo koní, ba i stolní stříbro scházelo. K tomu přistoupilo, že dědic byl nezkušený jinoch, vyrostlý v knížecí nádheře a v domnění, že důchody černínských panství jsou nevyčerpatelné. Dělal dluhy nerozvážně dál, až r. 1723 si uvědomil, že stojí před katastrofou. Zavedl „velkou diétu“, redukoval veliká vydání dvorská (tak na př. vydání na dvorskou kapelu, na parforçní hony, na stáj), koje se nadějí, že přece se podaří celek zděděných statků zachránit. Ale ukázalo se, že ta naděje je velmi pochybná. Proto vymohl si od krále Karla VI. r. 1730 majestát, jímž panství Kost, Kosmonosy, Vinoř, Velichovky, Kysibl a Neudek a dva menší domy v Praze vyňaty byly z fideikomisního svazku a prohlášeny za allod; za to pojaty do fideikomissu nově nabyté statky Jindřichův Hradec, Chudenice (mimo některé jiné menší statky) a palác hradčanský. Šlo o to, aby tato posledně jmenovaná panství (jako držitel Jindřichova Hradce a dědic Slavatova rodu obdržel František Josef titul „vladaře domu Hradeckého“ a hodnost nejvyššího číšníka král. Českého) byla rodině zachována; co prohlášeno za allod, mělo patrně propadnouti věřitelům. V kruzích právnických vyvolalo toto opatření nepříznivé kritiky; vysloveny byly obavy, že věřitelé budou zkráceni.

HR. FRANTIŠEK JOSEF.

KOST ZAS ALLODEM.

Hrabě František Josef se rozprodeje allodních statků nedočkal. Zemřel r. 1733, jak se zdá, vyčerpán tělesně i duševně. Zajímavý obšírný memoriál, jejž sepsal počátkem října r. 1725 na obranu svou, jeví aspoň stopy jisté duševní předrážděnosti: mimo jiné znovu a znovu vrací se stížnost na skryté nepřátele, kteří jej chtějí zničiti povýšením do knížecího stavu nebo nákladným vyslanectvím v cizině. Za něho je správa Kostecka již úplně německá a přece zdá se, že v nadaném magnátu tom, pravnuku Zuzanině, vědomí české bylo dost živé. Synům dal jména českých patronů (Václav a Prokop Vojtěch; starší Václav umřel jako hoch), ve Vídni založil nadaci pro české bohoslužby (tenkrát již měli Černínové palác ve Vídni). V dotčeném pamětním spisu naříká na hrozící zhoubu země České, na nevážnost k vlasti u Čechů a chlubí se, že píše paměti, „o nichž se jednou bude mluviti a jež zemi víc prospějou, než kdyby jako schudlý kníže byl po léta předním komisařem při řezenském sněmu" (pohříchu nedopídil jsem se stopy po nich). Také rozsáhlé instrukce, jež r. 1719 a 1720 vydal pro panství svá a pro všechny obory hospodářství a správy, vynikají nad úroveň, jevíce stopy jistého velkého rysu, vyznačujícího vůbec povahu jeho. Správu statků černínských po smrti hr. Františka Josefa vedla vdova jeho, rozená markýza z Westerloo a hraběnka z Merode; za ní teprv došlo k prohlášení konkursu. Dluhů bylo podle jednoho záznamu z r. 1735 na 1 milion 368.000 zl. (t. j. asi 65—70 mil. Kč; v té době zmenšuji již hodnotu 1 zl. na 50 Kč), vedle toho byla značná suma dlužných úroků; roční důchod allodních statků byl r. 1733 páčen na 66.000, statků fideikomisních na 85.000 zl., celkem přes 150.000, t. j. přes $7^1/_2$ milionu Kč. Dnes by větší banka sanovala takovéto hospodářství bez nesnází: za primitivních poměrů úvěrních v době Karla VI. přišly allodní statky na buben. Tak ztratili Černínové i nejkrásnější své české statky: Kost a Kosmonosy. Kost koupil v listopadu r. 1738 Václav Kazimír Netolický, rytíř z Eisenberka za 377.000 zl. (přes 18 mil. Kč).

ČESKÉ PROJEVY HR. FRANT. JOSEFA.

KONKURS.

POHLED NA ZÁMEK HUMPRECHT (OD SEVEROZÁPADU)

V ruce Černínů bylo tedy kostecké panství zrovna jedno sto let. V podrobném odhadu panství, jenž byl r. 1738 úřadem zemských desk předsevzat, aby na základě jeho mohla býti Kost prodána, najdeme i inventář „lepších mobilií" na zámku Humprechtském. Není toho mnoho: „dvě malý zrcadla; dvě postele na dvě osoby se zelenejma tykytovejma führhanky, 4 malý s červeným suknem potažený sesličky, 12 seslí s lány (opěradly?) s kvítkovaným plyšem potažených, 2 malý sesličky takový, bílej šreibtiš, 3 pobitý almary s 5 šublady, z kterých dvě s koží pobitý" — to je tak všechno, co ukazuje na nábytek panských pokojů. Kromě toho se vyčítá rozličných postelí 32, stolů a stolečků 24, stolic 68, hojně cínového nádobí v celkové váze 107$^1/_4$ libry (v tom 36 talířů, 21 lžic, větších i menších mís 23, slánky 4, svícny 4), měděné kotle, cedidlo a ohřívadlo v kuchyni, matrace, polštáře, přes 60 prostěradel, 21 servitů, ubrusy, pokrývky a j. Vidíme, že zámek byl svršky opatřen do té míry, že mohl hostiti přes 30 osob ve zdech svých, že tu tedy bývalo hlučno a živo.

INVENTÁŘ HUMPRECHTU.

Vše zaniklo . . . Veselá věžovitá stavba zámku Humprechtova, vévodí sic dosud krajině sobotecké, ale v sřícení blízkých sálech a pokojích jejích scházejí se k besedám jen stáda kavek, pustými prostorami prohání se vítr. Skoro půltřetího sta let je originelní zjev Humprechta majetkem dalekého kraje — pozdravujeme jej s Chlumu nad Ml. Boleslaví, jej a lípu Semtinskou vítáme s vrcholu Vyskře, vyhledáváme jej až s Černé Studnice nad Jabloncem — a celý kraj by se naplnil lítostí nad zkázou jeho. Hr. Humprecht chtěl si v něm na půdu českou přenésti kus vlašské elegance a vlašského umění, jež tolik miloval, vlaští stavitelé a mistři to byli, kteří mu v horském kraji českém postavili italský „palazzeto". Když jsem psal svou Knihu o Kosti, byl pánem dominia kosteckého vlašský kavalír, opravdový milovník umění i minulosti — doufal jsem, že nedopustí, aby starý zámek Černínský, který je i zámkem vlasti jeho, propadl zkáze úplné . . . Nestalo se. Pozemková reforma dala Humprecht

i s přilehlým parkem městu Sobotce. Zachrání nový domácí pán zámek budoucím, vděk sobě a všemu okolí? Okres by mohl pomoci — a městské museum s obrazy a památkami z celého někdejšího dominia kosteckého nalezlo by v obnoveném domě útulek ideální.

KAPITOLA XIV.

NA KOSTI ZA STARÝCH ČASŮ.

CELKOVÝ DOJEM. — PLÁNY KNÍŽETE FRIDLANDSKÉHO S KOSTÍ. — VÝZNAM KOSTECKÉ PEVNOSTI. — ZACHRÁNĚNÍ HRADU PŘED ZBOURÁNÍM. — BUDOVY V PODHRADÍ. — VELKÁ KANCELÁŘ. — ZLATÉ POKOJE A ZMAR JEJICH. — SIROTČÍ SKLEP. — ROZSÁHLÁ AGENDA KLÍČNICE URŠULY. — NA BÍLÉ VĚŽI. — KAPLE. — STARÉ INVENTÁŘE. — BOŽÍTĚLOVÉ PROCESÍ NA KOSTI. — KRČMA POD ZÁMKEM.

CELKOVÝ dojem hradebního zjevu staré Kosti byl před třemi sty lety, tuším, takový jako dnes. Jen tak posupně a zamračeně netměl se do údolí: věže a stěny hradu kromě vlastních hradeb byly pokryty omítkou, v níž rustika kvádrové složení stavby naznačovala; velká věž byla obílena nebo bělostnou rustikou pokryta. Sluje aspoň v starých zprávách „bílou věží“, a i jméno „Bílého rybníku“ pod zámkem odvozuji odtud, že velká plocha věže bílými tóny svými odrážela se v hladině jeho. Hrad vypadal tedy mnohem veseleji, nevinněji a chcete-li, trochu šosáčtěji nežli dnes. Ty časy, kdy byl založen a myšlen jako nedobytná pevnost mocného feudálního pána, byly dávno minuly; století šestnácté potřebovalo ne hrad, nýbrž zámek, zámek zařízený k pohodlnému bydlení pánovu a k umístění hospodářské správy panství. Na kvádrové struktuře hradu mohlo ovšem sotva co měniti; spokojilo se tím, že staré pevnosti dalo nový vzhled po vkusu svém, pokryvši stěny barvou a malbami, že rozšířilo a upravilo obytné pokoje v zámku, vystavělo byty pro úřednictvo a podhradí naplnilo stavbami, sloužícími hospodářskému průmyslu velkostatku: pivovarem, sladovnou, mlýnem a vinopalnou.

CELKOVÝ DOJEM.

S válkou třicetiletou přišla doba, která si zas uvědomila vojenský význam hradu. Když kníže Fridlandský, pověstný Albrecht z Vald-

PLÁNY FRIDLANDSKÉHO.

štejna, r. 1632 koupil Kost od paní Polyxeny z Lobkovic, pojal plán Kost přestavěti na pohodlný zámek obytný, ale zároveň jej nově opevniti. Chtěl patrně, aby k dosavadním dvěma hradním pevnostem jeho knížectví, Skalám a Veliši, přibyla Kost jako nezbytný doplněk pevnostního trojhranu ve středu státu jeho. Bohužel nevím, zda se během těch necelých dvou let, kdy Kostecko tvořilo část jeho knížectví, stalo něco na Kosti ve smyslu jeho rozkazů (Valdštejn nařídil v červnu 1632 rozsáhlé opatření stavebních materialií a užití robotných sil kosteckých k zamýšleným přestavbám); zdá se mi, že nestalo se nic. Že však r. 1633 byly stavby a místnosti zámku v dobrém pořádku, usuzuji z toho, že počátkem října r. 1633, když morová rána zuřila v hlavním městě fridlandského knížectví, v Jičíně, svolil Valdštejn k tomu, aby zemský hejtman jeho, spolu s komorou a „regirunkem“ knížectví (dnes bychom řekli: s ministerstvem financí, vnitra a justice) uchýlili se na Kost. Tak snad na nějaký čas byla Kost vládním sídlem fridlandského státu. Ale pak, po zavraždění Valdštejnově v Chebu (25. února 1634), nastaly smutné časy. Do kvetoucích krajin „šťastné země“ fridlandské, skonfiskovaných trestajícím králem, vtrhly císařské regimenty; Kost vyvolil si později za kvartýr jenerál hr. Colloredo. Pobyt jeho přinesl krásnému zámku katastrofu. V noci z 18. na 19. květen r. 1635, neopatrností čeládky jenerálovy, vznikl právě o půlnoci v jednom pokoji („v pokoji, kde pážata byly“) oheň, jemuž v brzku padlo za oběť vše, co nebylo z kamene. „Pokoje povrchní krom velké věže, kaply, marštale a dvou pokojů, kde písaři bydlejí, s krovy i podlahami dokonce shořely.“ Při větším větru byl by shořel i pivovar v podhradí. Tak o tom spěšně referuje kostecký hejtman Jan Krištof Brodský z Labouně císař. komisaři nad skonfiskovanými statky fridlandskými, mladějovskému pánu Jiřímu Jaroslavovi Stošovi z Kaunic.

VYHOŘENÍ ZÁMKU.

V tom stavu zámek přetrval válku třicetiletou. Když hr. Heřman Černín r. 1637 zámek koupil, provedl sic nejnutnější opravy, dal zejména znovuzříditi značným nákladem několik pokojů, snad i část krovů, ale slyšeli jsme již výše k r. 1643, že kryt byl nedosta-

tečný, že při dešti v pokojích stálo tolik vody, že by kachny plavati mohly. Bída let válečných nedovolila opravy; naopak skoro nepřetržité obsazení zámku buď od Švédů buď od posádek císařských a časté návaly poddaných, utíkajících se do útočiště pevnosti před násilím soldatesky, přispívaly jen k větší ruině zámku. Tak se nedivíme, čteme-li ještě r. 1650 v popisu zámku: „Je spálený. Málo se pokojů v něm vynachází. Krovu také žádného nejní; jen toliko rákosím a slamou přikrytý jest."

POHROMY LET VÁLEČNÝCH.

Tak si tedy naši Kost musíme představit v těch letech, v nichž jsme v kapitolách předchozích na ní pobyli: pod provisorními došковými střechami zdi očazené požárem, věž zbavenou dávno jejího bělostného roucha, jinde otlučenou nebo zčernalou rustiku. Ale přece to byla pevnost, opatřená vším, co pro obranu bylo nezbytno. Patřily k tomu, tuším, i šance ven mimo zámek na vhodná místa posunuté, opatřené štakety, t. j. trámovými palisádami a šraňky. Ale vyznám, že z ojedinělých zpráv o těchto opevňovacích pracích nedovedu si skonstruovati obrazu jejich; vím jen, že na „zpevnění zámku", jak tomu říkali, padlo vždy mnoho stavebního dříví.

VÝZNAM KOSTECKÉ PEVNOSTI.

Že Kost i přes spuštění své byla pevností vynikající, poznali jsme s dostatek z historie její v době švédské vojny. Slyšeli jsme hrdá slova pánova: „aby tisíc koní přišlo, vysmáli byste je," a víme z jiných zpráv, že tento zámek „na tvrdé skále na způsob pevnosti starobylým bytedlným způsobem z kamene kvadrátového pevně vystavený" imponoval současníkům a tvrdostí kvádrových zdí svých neměl daleko široko soupeře. Ve velkém německém illustrovaném díle, zvaném Theatrum Europaeum, t. j. divadlo Evropy, kde čtenářstvu 17. stol. byly soustavně vykládány dějiny tehdejších časů, je v mapě Čech zaznamenána i naše Kost (pod jménem „Kosty"), ale nenajdeme tam ani Ml. Boleslavě, ani Turnova, ani Hr. Skály. Vojenský význam Kosti byl však přece nevelký, protože hrad neležel na žádném „pasu", t. j. na místě strategicky zvlášť důležitém, na př. v hraničním průsmyku (jako zámek Fridlandský) nebo na důležité silnici.

Přes to nechybělo mnoho a válka třicetiletá by ho byla stála život. V našich kruzích vojenských ku konci války třicetileté těžce nesli, že pevné panské zámky v Čechách snadno stávají se kořistí nepřítelovou, že posádky švédské dovedou se na nich brániti měsíce, ba léta a podrobovati širý kraj okolní těžké kontribuci. Proto přišli na myšlenku„ že by bylo nejlépe takové pevnosti — srovnati se zemí a zdokonaliti nebo zříditi menší počet pevností opravdu důležitých. Po vyhlášení míru věc usnula, ale když r. 1658 hrozil za války švédsko-polské vpád Švédů do Čech, počal se program z r. 1648, bez ohledu na majetková práva vrchností, prováděti. Také Kost, Hrubá Skála a Veliš byly na indexu. Ortel smrti pro nejkrásnější hrady Pojizeří zněl: příkopy zasypat, věže a hradby snést! Hraběnka Sylvie napjala

NAŘÍZENÉ ZBOURÁNÍ KOSTI.

všechny páky, aby dědictví své uhájila. Alarmovala všechny protekce, synovec Humprecht podal císaři zvláštní memoriál. Tak se podařilo Kost vyrvat z rukou vojenských inženýrů. Zásluhu o to měl také inženýr Pieroni (stavitelé a architekti byli tenkrát u nás samí Vlaši), který sic dovozoval, že hrad musí býti srovnán se zemí, ale motivoval to nějak chabě, že neleží na pasu, nýbrž v kotlině, ovládané okolními návršími a zdi že prý lze snadno rozstříleti. Všeho se chopila hraběnka a dokázala z toho nad slunce jasně, že Kost je pevností bezcennou, pramizernou, ale že je výborným útočištěm ubohých poddaných v době válečného nebezpečí. Také panu Maxovi z Valdštejna se podařilo zachránit Hrubou Skálu (r. 1659 tam již zasypávali příkopy!) — jen Veliš, mohutná a krásná Veliš na Jičínsku, padla v našem kraji jediná za oběť strachu před vpádem Švédů. Tak malé pevnosti srovnali se zemí a velkých, rozumí se, nevystavěli.

Jak čtenář vidí: maličko — a z Kosti by nám zbyly jen zříceniny, a hradní ruiny Turnovska by byly obohaceny troskami hradu Hrubé Skály. Turistické spolky spekulují raději v malebných zříceninách než v zachovaných hradech — a trosky Kosti, smutnící v zasněném údolí mezi lesy, nad vodami zadumaných rybníků, by byly jistě velmi přítažlivé. Ale bojím se, že by oči naše ruin Kosti

nikdy nespatřily — kvádrové zdivo by se bylo rozvezlo k novým stavbám a jen prorvaný pahýl mohutné skály by asi označoval místo, kde druhdy stávala tvrdá, slavná Kost.

Než vraťme se k vlastnímu úkolu svému, t. j. návštěvě Kosti v času švédské vojny. Nejde nám o popis zámku ani o stavební historii jeho, nýbrž jen o letmou procházku, při níž lze poučiti se o všem, co se v archivech podařilo nalézti. První branou do zámku, vlastně jen do podhradí, od strany západní (a to asi teprv od vystavění pivovaru pod zámkem v 16. stol.; dříve tu sotva byla brána) byl klenutý podjezd dole od Černého rybníka, přístup k hradu od západu otvírající; z placu před pivovarem vedla cesta jako dosud přes hráz pod Bílým rybníkem jednak z podhradí ven k východu, jednak stoupala vzhůru k hradu vlastnímu. Na počátku toho vzestupu vzhůru byla původně nevysoká jednoduchá zeď s branou a brankou postranní; viděti to jasně na kresbě hr. Ludvíka Buquoye, nejstarším to našem obrazovém dokumentu (pochází z prvých let 19. stol.; viz jej výše při str. 112). Socha sv. Jana Nepomuckého s letopočtem 1728, tak malebně tu při vstupu do vlastního zámku umístěná, (viz fotografii při str. 120 a srovnej s obrázkem Buquoyovým), stojí na tomto místě teprv asi od r. 1875; dříve stála naproti, na levé straně cesty, nad břehem Bílého rybníka. Odtud ji vytlačila novostavba pivovarské spilky. Najdeš ji na starém místě na obrazu Kosti, jejž kreslil r. 1833 otec Josefa Mánesa, Antonín (příloha při str. 152).

PROCHÁZKA ZÁMKEM V XVII. STOL.

Vůbec nesmíme zapomenouti, že zámek, přes to že nebyl vrchností obýván a v 17.—18. stol. často za „velmi zpuštěný" se označuje, podléhal menším proměnám stavebním a četným opravám. Takovou a to novodobou proměnu může návštěvník na př. postřehnouti na vysokém kvádrovém tarasu hradním právě proti soše Jana Nepom.: celá partie té zděné mocné hradby, pokud je obrácena k pivovaru dole (srovnej snímek při str. 120), je nově vybudována r. 1874—1875. Jak to tu vypadalo dříve, je poněkud patrno z výš

RESTAURACE Z LET 1874 až 1875.

dotčeného obrazu Buquoyova; srv. i přílohu při str. 56 II. dílu): stará zeď pnula se kolměji, netkvíc základy cele v dvoře pivovarském, nýbrž výše na skále a na její patě směrem ke dvoru opírala se o skálu dvě drobná stavení. Hoření prostranství, jež boky svými ohraničovala, neslo dvě dost úctyhodně vypadající budovy s vysokými šindelovými střechami. Byly to stáje a kolny; byly strženy r. 1874: odstraněním jich povstal snad nejpatrnější rozdíl v podobě Kosti dnešní a Kosti starodávné. V l. 1874-1875, za nové italské vrchnosti, prodělala vůbec stará Kost malou restauraci; leckteré cimbuří tam nahoře, o němž byste řekli, že vidělo Žižkovy houfy, bylo tenkrát moderním kameníkem zasazeno; staré rytiny z doby před opravou poučují nás však přece jakž takž o starém úboru hradu.

PODHRADÍ.

Podhradí patřilo k prvnímu „zavření" hradu. V něm jako dnes stál od r. 1576 od kamene vystavěný pivovárek, přikrytý šindelem; při něm spilka, na místě moderní budovy dnešní („něco málo klenutá, ostatek ze skály vytesaná a ještě za ní jeden sklep ze skály vytesaný"), „v levo dolů humna klenutý s dvěma kamennými štoky, doleji hvozd a valečky klenutý". Směrem k západu, zpět k prvé bráně byla bečvárna a velká maštal pro 24 koní; nad ní a nad bečvárnou byly až asi do konce 17. stol. sýpky, jež mohly pojmouti 1800 korců obilí. Později byl tu, tuším, byt pro sládka (sednice, komora a kuchyně); bečvář bydlil ve světničce nad prvou branou; sládci v starší době zůstávali v světničce „nad druhými vraty", jak se říkalo. Je možná, že tím míní se zmizelá brána, která zavírala cestu do vlastního hradu od Bílého rybníka, jak poznáváme z obrazu Buquoyova; brána v pravém slova smyslu to nebyla; přes to níže rozumím druhou branou bránu za prvým mostem. Proti pivovaru, patrně ve skále, byla lednice a někde v poblíží pekárna. Studnice „vážná" (tuším za pivovarem) poskytovala dostatek výborné vody. Prostoře před pivovarem pod zdmi vlastního hradu říkalo se „dolení plac".

Druhá, t. j. vlastní brána do hradu byla původně (jak lze pohledem na formu budovy k ní přistavené, viděti dodnes) sesílena mocnou kulatou věží; příchod k ní vedl přes zdvihací

KOST Z ÚDOLÍ PLAKÁNKU (OD JIHOZÁPADU)

most. Most byl na večer zdvihán; blízké zdvižení jeho a tudy zavření vlastního hradu se oznamovalo zvonkem visícím u bytu vrátného. V druhé polovici 17. stol. týž zvonec je umístěn vysoko na věži a vyzvání se jím Ave Maria . . . V dlouhém točitém průjezdu druhé brány byl především byt vrátného. Inventář z r. 1811 vyčítá v jizbě jeho sedmero pout na ruce a nohy i s řetězy: vrátný byl totiž zároveň žalářníkem hradním; pouta byla mu patrně důležitými pracovními pomůckami. Za bytem vrátného byla t. zv. velká kancelář s bytem hejtmanovým — tedy v týchž místech a týchž zdech jako dnes. V ní by také za návštěvy v době poddanství byl zrak náš upoután odznakem trestní moci vrchnostenské: na zdi visel „úřední kožený karabáč". V nevelké místnosti kanceláře soustřeďoval se skoro všechen úřední život kosteckého státu a to po staletí. Tam bylo (chceme-li význam úřadu vyjádřiti dnešními termíny) okresní hejtmanství kosteckého dominia, okresní berní úřad i okresní soud (nadřízený rychtářským selským soudům po vesnicích), tam ovšem bylo i sídlo správy hospodářské. Tam konány výroční soudy purkrechtní s jednotlivými rychtami, tam snad či ještě lépe na nádvoří hradním (přimysleme si do něho starou lípu) slibovali poddaní člověčenství novému pánu. Co rázovitých selských obličejů, postav a krojů prodlelo v místnostech těchto! Co s nimi proseb, nářků, hněvů, co zoufalství a duseného vzteku! Teprve v první polovici měsíce září r. 1848 přestal sem rychtář nebo sedlák z Vesce či z Markvartic docházeti jako poddaný milostivé vrchnosti, teprv tenkrát počala se u nás likvidace středověku. Poslední právní akty vrchnostenského soudu panství kosteckého, zvaného tenkrát také „sídelním soudem" kosteckým nebo „právomocí" kosteckou, podpisoval tu justiciár Schneider na den sv. Jana Nep. r. 1850. To byl poslední den feudálního středověku na kosteckém zámku . . . Počátkem června 1850 otevřel své kanceláře „c. k. okresní soud v Sobotce", moderní dědic soudu patrimoniálního. Soudní pravomoc po pěti stech letech vystěhovala se z magnátské pevnosti do prostého měšťanského domu. I v tom jeví se názorně ráz nové kultury, nové sociální

VELKÁ KANCELÁŘ.

KONEC STŘEDOVĚKU NA KOSTI.

epochy v evropském lidstvu. Staré zámky panské ústavně odumřely.

Stavení hospodářské nad prvým zdvihacím mostem zvýšeno bylo teprv asi v 16. stol. (ne-li později) o prvé patro. Je mi aspoň nápadné, proč o prostorných místnostech v tom prvém patře není v starých spisech zmínky; Jednou (r. 1686) nalézám ve spisech zmínku o „malé kancelářce"; hejtman píše, že tam má „své odpočinutí". Rozumím tomu tak, že tu jde o pokoj v přízemí vedle „velké" kanceláře.

Přejdeme-li druhým čili hořením zdvihacím mostem — kamenný most byl tu zřízen teprv někdy v 18. stol. — k třetí bráně hradní, staneme na prahu třetího „uzavření" zámku. Prostora ta plošnou výměrou svou a celkovým vzezřením vypadala tenkrát jako dnes. Nepravidelně založená a zdá se po kusech v rozličných dobách stavěná budova na levo v parkánu již tenkrát tu byla a již tenkrát tu byl upraven v prvém poschodí jeden pokoj pro hraběte; blíže k bráně, také v prvém poschodí, zůstával obroční písař. Obytné pokoje vrchnosti byly původně v protilehlé hlavní budově zámecké neboli paláci, kde dnes jsou sýpky, ale od požáru r. 1635 byly patrně tyto pokoje poškozeny tak nebo tak nevlídny, že hrabě Černín, ač i je dal vyspraviti, zařídil si přece „panský pokoj" venku na parkánu. Ty pokoje v prvém poschodí hlavního paláce byly podle všeho pěkně, snad nádherně zařízeny. Dva z nich sluly „zlatými pokoji", dva směrem ke kulaté věži sluly „malovanými pokoji". Tyto posledně jmenované byly v třicetileté válce ještě na obývání zařízeny; v zlatých pokojích byly však (jako ve většině ostatních neobydlených místností) uloženy zásoby obilí. Jen v pevných zdech zámku zdály se tenkrát poklady obilí bezpečnými před partajemi vojenskými. Tak stalo se, že ve válce třicetileté většina obytných místností v zámku byla naplněna obilím, panským i selským.

ZLATÉ POKOJE.

Dne 18. června r. 1690 velká část vnější stěny hlavního paláce se sřítila a zasypala cestu nad třetí branou až k oknům obročního písaře. Spadly zdi vedle zlatého pokoje, u malovaných pokojů nad bytem důchodního, od střechy 23 loket dolů a od zlatého pokoje

SŘÍCENÍ PALÁCE.

24 loket do šířky. Stavitelé (byli tu na podzim r. 1690 Jan Maderna a Alio z Prahy a v březnu r. 1691 Petr Antonii de Bianci) radili, aby se snesla chatrná a krovu postrádající část budovy nad sirotčím sklepem dále k severu a aby se z bývalého paláce pánova udělaly sýpky. To se také stalo: od r. 1691 je kostecký palác hradní proměněn v prosaickou sýpku, která ovšem mnohým rysem ještě dnes prozrazuje původní své určení. Sem náleží snad i dutý pilíř, přistavený k vnější zdi směrem k západu. Byl to asi záchod paláce; německy sluje jednou „Heimlichkeit".

STÁJE A KOLNY NAD PIVOVAREM.

Veliká prázdná plocha za čtvrtou branou vznikla teprv před 35 lety. Dřív tu stály kamenné budovy stájí pro koně a zděná klenutá kolna; tato byla v polovici 19. stol. remisou pro povozy pána a vrchního hejtmana. Vysoké střechy budov těchto je viděti pěkně na rytině Haunově (str. 56, II. díl); zděná kolna, r. 1805 rozšířená (vystavěna tenkrát nová kolna 24 loket dlouhá a 18 loket široká) přiléhala bokem přímo k té zdi hradní, k níž ve vnitřním nádvoří hradním přistavěna je kaple; v kolně byla malá stáj pro krávy pana vrchního; v jedné z kolen byla „úřední kalesche". Původně i stáje pro koně úředníků, dále na parkánu na západní straně stojící, určeny byly asi pro kravský dobytek (stáje pro koně byly dole v podhradí u pivovaru) — v zámku se mohlo chovati až 12 krav, byla tu krmena také prasata a něco drůbeže. Kolna byla původně, tuším, stodolou; krátce na hradě bylo k potřebě pána a úřednictva malé hospodářství, jež spravovala za Lobkoviců (asi 1550—1632) šafářka; dobytek na pastvu vyháněla z hradu pasačka.

HLAVNÍ PALÁC.

Pátou, poslední branou, vejdeme do vnitřní prostory hradní, zvané dřív hořením placem (ale je také možno, že tak byla nazývána plocha mezi pátou branou a stájemi). V pravo pnula se tu směrem od jihu k severu mocná budova paláce, z něhož dnes v původní podobě zachovaly se jen spodní části a díl vnějších zdí. Ostatek proměněn, jak pověděno, r. 1691 v sýpku; velká renaissanční okna zacpána zdivem (za to pěkné okno téhož tvaru vedle kulaté věže

k jihu vyhlížející bylo zasazeno teprv v 2. pol. 19. stol.). Ze staré stavby, asi z prvé polovice 16. stol. pocházející, zbyl tu především sirotčí sklep se železnými (původně dvojitými) dveřmi. Sklepem zvali

SIROTČÍ SKLEP.

naši předkové klenutou místnost vůbec; sirotčí sklep byl tedy sklep povrchní (na rozdíl od sklepa podzemního) a byl od počátku určen za bezpečný úkryt sirotčí pokladny, do níž se ukládaly sirotčí podíly v penězích z celého panství. Byla tu uložena i registra sirotčí a, tuším, i cenné svršky sirotkům náležité. Ve válce třicetileté, kdy poddaní s lepšími věcmi svými, často i s dobytkem tolikrát hledali útočiště v zámku a o místnosti byla nouze veliká, byl sirotčí sklep odcizen vlastnímu účelu svému. Nejdřív tu byl hospodářský sklep, později tu byly uschovány před hrabivostí partají truhlice se selskými svršky; mezi nimi bydlila po léta zemanská rodina Kelbichova, jíž náležel tenkrát kdanický dvůr. Uchýlila se sem jako jiné zemanské rodiny, před násilím soldatesky. V sklepě vedle sirotčího sklepa, snad tam, co dnes je archiv, bylo ve válce třicetileté obilí.

O ostatních místnostech paláce, pokud se zachovaly do dneška a ještě více pokud ustoupily sýpce, a o původním určení jejich je velmi nesnadno se orientovati. Na místě sýpky, jak se zdá v nejvyšším poschodí, byly, jak již pověděno, u kulaté věže t. zv. malované pokoje, vedle nich zlaté pokoje; dále k severu, snad nad sirotčím sklepem, větší sál čili „hoření palác" (palácem rozuměli naši předkové vlastně hlavní sál, mohli bychom říci representační salon budovy); tam asi r. 1639 za švédské okupace scházeli se švédští důstojníci a šlechta zámecká k společným besedám a pitkám. Někde v pobliží byla „rystkomora", tedy hradní zbrojnice. Ale v letech čtyřicátých 17. stol. nebylo tu již žádné zbroje, nýbrž obilí — všude „zahnala Marsa Ceres hospodárná". Pod malovanými pokoji byl klenutý větší pokoj, kde bydlil důchodní písař. Také purkrabí bydlil původně v posledním zavření zámku; častěji se připomíná purkrabská komora a purkrabský sklep, v obou však bylo ve válce obilí (v purkrabské komoře přes 100 korců), takže se zdá, že purkrabí bydlil jinde. V druhé klenuté přízemní místnosti (od kulaté věže

RYSTKOMORA.

směrem k severu počítaje), kde dnes je stáj, byla prý (tak tvrdí starý vrátný) hradní studně. Studně jistě v hradu byla; urbář z r. 1648 praví o ní: „Studnice jest v témž zámku hluboká, z níž se kolem velikým k tomu připraveným voda táhne a pro zámek dosti vody dáti může.“ Tedy jako na Karlštejně. Kovaný okov a velký řetěz té studnice připomínají se ve všech inventářích.

STUDNĚ.

V přízemních místnostech v sousedství studně byl vstup ke sklepům hradním. V 17. stol. nebyla tu ani hluboká podzemní vězení ani „hladomorny“; sklepy byly naplněny vínem, jež prodávala klíčnice Uršula nebo Dorota. Prósa hospodářského života opanovala tedy i tajemné podzemí starého zámku. Dřív se víno přiváželo z Rakous a z Kamejku; od r. 1650, kdy Černínům patřilo panství Mělnické, byly sklepy kostecké naplněny poctivou mělničinou. Hlavní sklep pod palácem slul „hluboký“ a bylo tu místo pro 42 sedmivěderní sudy. Nebyla to místnost jednotná, nýbrž skládala se z většího sklepu a několika sklípků; tam, „kde klíčnice k šenku víno a pálený má“, mohlo býti umístěno 10 sudů, „v jednom tmavým sklípku, do kteréhožto skrze klíčničin sklep se chodí“, bylo sedm sudů. O těch klíčnicích jsme již leccos slyšeli výše; postihujeme je v zámku po celou dobu černínskou. Před tím se tu asi víno neprodávalo; za Lobkoviců jmenuje se v zámku za to šafářka. Ale i klíčnice z doby černínské, jak se mi zdá, byla vlastně hradní šafářkou a nemýlím-li se, i kuchařkou; v její vinárně byla, tuším, zároveň i kuchyň hradní. Jen jednou (r. 1641) čteme o zvláštním kuchaři, od vrchnosti ustanoveném. Klíčnice měla snad pod mocí i t. zv. hospodářský sklep. Byl ve válce třicetileté nějakou dobu, jak jsme pověděli, umístěn v sirotčím sklepě (nevím, kde později) a bylo to bohaté skladiště potřeb všeho druhu: nejen kuchyňských, nýbrž i stavebních. Inventáře z druhé pol. 17. stol. tu aspoň vyčítají řadu nejrozmanitějších věcí, na př. 7 věder páleného, 19 kusů uzeného vepřového, uzené štiky a kapry, tlustou konopnou koudel, len, konopí, plátno, sejra (17 kamenů), vlnu, loj, sůl, kolomaz, pryskyřici, ovčí kože (212 kusů!), železo, hřebíky, šindel, prkna atd.

SKLEPY HRADNÍ.

ÚŘAD KLÍČNICE.

Pod světnicí písaře důchodního byl povrchní sklep s dvěma „drahně hrubými" okny; v něm byly kantnýře pro 18 sudů (ale že byla místnost velmi mělká, nemohlo v ní víno přes léto ležeti). Sklep pod sirotčím sklepem, tuším ona k severu nejdále posunutá místnost, z níž jde okno na cestu nad čtvrtou branou, byl r. 1681 zanechán sládku pro pivo; bylo tu místo na 6 sudů. Zámek nebyl stavěn pro tak rozsáhlý obchod vínem a pivem; v druhé polovici 17. stol. sklepy jeho daleko nestačovaly. Něco přece musilo býti ponecháno pro těžké zločince; vězení takové bylo někde pod druhým zdvihacím

VĚZENÍ.

mostem; bylo-li tu vězňům přístupné okno, měli vězení s jedním z nejutěšenějších pohledů Českého ráje, t. j. s vyhlídkou do „obory", jak se říkalo tenkráte krásnému údolí směrem k Plakánku. O kulaté věži u brány nad druhým zdvihacím mostem nenašel jsem zmínky žádné; jedna noticka ze starší doby (z 15. stol.) zná na Kosti věž „červenou", jiná zmínka z r. 1775 věž „mincovní" (Münzthurm), ale nevím, možno-li nejasná označení ta vztahovat na kulatou věž čili nic. V ní podle laického úsudku potomka neodborníka byly by nejpříhodnější místnosti pro těžké žaláře; starý vrátný, rozumí se, ukazuje v hlubině její návštěvníkům „lidomornu". Prostá vězení byla umístěna v bílé věži.

Bílá věž byla nejtvrdší, nejmohutnější částí hradu. Je jistě velmi

BÍLÁ VĚŽ.

málo tak massivních a při tom tak umělých hradních věží v naší zemi. Již urbář z r. 1648 dí s pochvalou o ní, že je „z samých štuk dílem mistrovským vystavená, takže se z jednoho místa všickni čtyři uhlové její dobře spatřiti mohou". Vchod k ní byl patrně po dřevěných pavlačích, do dveří umístěných ve výši prvého patra. V ní se v starých zápisech rozeznávají místnosti: dolení sklep a hoření sklep; v obou bylo r. 1639—1640 obilí. Jeden z těch sklepů nebo místnost nad ním sloužil za vězení poddaných. Bývalo tu vězněno (nejvíc pro nezaplacení činže nebo obilí) někdy až 60 sedláků najednou; nezřídka poseděli si tu sami ouředníci-žalářníci, jako na př. purkrabí Bůva. Ovšem nevylučuji, že mnohá zmínka o věži, není-li

řeč výslovně o věži bílé, může týkati se kulaté věže výše zmíněné. Ve velké věži, nejspíš v dolním sklepě, byly uschovány nejcennější písemné doklady panské správy: byla tu purkrechtní registra (t. j. gruntovní knihy celého panství), někdy i truhlice sirotčí, registra zádušní, vejhosty, kvitance a j.

KOSTECKÁ ARTILLERIE.

Na věži u střílen byla kostecká artillerie, pár tuplháků, 1 malý kus (t. j. dělo) na kolesách a několik mušket. Konečně tu byly „dva mlejny jednoruční kamenný". Mlýny takové byly důležitou částí hradního výzbroje: obránci mohli si z vlastních zásob obilí namlíti mouky podle potřeby. Dosud zbývají po nich silné krákorce a trámy. Nejvyšší sál, v nejstarší době patrně representační salon hradu, takový, jakým pochlubiti se mohly v Čechách 15. stol. jen princezny z nejbohatších rodů (je zajímavo, jak doby gotická tíhla všude k nebi blíž, do vzdušných výšin!), byl v třicetileté válce vykazován asi jen za obydlí příležitostné. Tak v srpnu r. 1641 tam (tuším) ubytovali pražského komorníka hraběnčina. Když se rozstonal, musili ho dáti dolů, „nebo tam na věž pro sešlost těch pavlačí žádný choditi nechtěl pro velkou nebezpečnost". Musíme si vůbec stěny věže a i linii cimbuří ve vnitřním dvoře hradním představiti v staré době lemovány malebnými pavlačemi a chodbami dřevěnými; podle Bernaua (v Krakonoši 1885) zachovala se dřevěná obranná chodba podél cimbuří na straně východní (k Bílému rybníku), zajímavá to památka staré hradní výpravy, na Kosti ještě do let sedmdesátých 19. století. Její stříšku, nemýlím-li se, vidíme na Haunově rytině Kosti i na kresbě Mánesově a celou podobu její zachovala nám jiná kresba Mánesova (srv. vyobr. při str. 96, II. díl), kterou z Mánesova náčrtníku vydal tiskem Fr. Žákavec (v Pekařově sborníku II). Mánes někdy ku konci let šedesátých navštívil Kost — jak mocně ho hrad zaujal, svědčí neméně než 12 kreseb jeho cestovního skizzáře, s nimiž všemi (a tím i s detaily jeho architektury před restaurací) nás pečlivě slovem i obrazem Žákavec v uvedeném článku seznámil; reprodukoval také celkový pohled na Kost, jejž r. 1833 nakreslil otec Mánesův, Antonín (srv.

PAVLAČE NA ZÁMKU.

přílohu výše při str. 152). Pod samou střechou věže byly směrem k jihovýchodu hodiny na půl orloje, t. j. s ciferníkem rozděleným na 12 hodin. Bicí zvonec jejich je tam viděti doposud. Správu hodin obstarával v pol. 17. stol. hodinář Martin Skřivánek, náš dobrý známý. Byl to týž Skřivánek z Podkosti, jenž za švédského panství r. 1639 až 1640 Švédy na zámku muzikou svou tak zrádně obveseloval (srv. výše na str. 23). Spravoval také sobotecké hodiny na věži kostelní a to aspoň dvakrát až třikrát každého roku. Rozuměl patrně svému řemeslu mnohem lépe než konšelé sobotečtí. Na zámku byli úředníci chytřejší: smluvili se Skřivánkem za práce jeho na hodinách celoroční paušál 7 zl. (420 Kč).

„KRANCLE“ NA VELKÉ VĚŽI.

Vrchní římsu věže lemovala až do r. 1686 nějaká galerie nebo cimbuří, nebo spočívala na ní římsa ještě jedna značně ven posunutá. V lednu r. 1686 píše hejtman, že „dal skrze Španku (t. j. stavitele Vlacha Spango) na krancle věže zámecké se dívati, znamenajíc z důli, že by se na hoře trhati a odstupovati měly. Kterýž vynalezl, že na velkou píď mužskou od věže zdi odstoupily a vrchní díl na půl lokte dolů nahnutý visí, tak že velmi nebezpečno jest.“ Je nutno ty krancle sebrati, protože je ohrožena zejména kancelář, „poněvadž najvíce tím rohem a stranou k kanceláři (věž?) tržena jest a všechno mezi ty krancle a zeď věže zatýká. I řídíce já nyní všeckno na kanceláři i také svý odpočinutí v malý kanceláŕce mám, že nahoře něco ouzko je.“ V červenci píše zas, že byl na věži sám, a vynalezl, že „jeden příční kámen, na kterým ta všeckna tíže leží, ne více nežli někde na jeden coul ve zdi leží, ten ale dosti maličký díl, který ve zdi jest, se všecken uštípil a málo před tím vrátnej sloupeček pod něj podstavil. Nyní sem dal silnej sloup pod týž kámen postaviti a podepřít... Nahoře již přes tři čtvrti lokte od zdi odstoupilo, a se dolů nahnulo. Pán Bůh ochraňuj od neštěstí! Je věc nebezpečná a není jisto do nebo ze zámku jíti nebo jeti. Kdo nahoře toho nespatřil, neuvěří.“ V říjnu konečně se ty krancle — byly to kvádry — dolů sbírají. V Praze chtěl centrální úřad, aby se kvádry spouštěly vnitrem věže, ale stavitel vyšetřil, že trámy ve věži

+ [14 März 1651]

urozená paní paní, má nejmilejší paní strejna.
vašnosti se s těmito zarmúcejnýma řádky
dokonce poroučím a poníženě děkuji s toho
upřímýho uterpění, kerý rašte se mnú míti.
bůh mě všechno vzal, co sem na tom světě
měla i tomu celýmu rodu. když se tak jeho svatý
milosti líbilo, musím se do toho dáti, co sem
nikoli odvolati nemohla. bohda vašnostiný
milý dítě, pan Unprecht, na ten stupeň nastúpí
a toho celýho rodu svíce bude i svýho pana bratra,
pana Heřmana, tak poručenýho míti bude, že na
něm bude voce míti. já pak jako jeho druhá
máteř mu ve všem sloužiti připovídám.
mezitím pak, má nejmilejší paní strejna, prosím,
že mi sobě poručenu míti rašte, já se zakazuji,
že jistě vašnostina poslušná služebnice
umru

s Prahy 14 Marti
1651

Sylvie hrabinka
Černínová.

[Adressa]

Urozené paní paní Zuzan-
ce Černínový rozený z Hara-
sova, paní strejně mý nej-
milejší k dodání.

Psaní hraběnky Sylvie paní Zuzaně Černínové
d. d. Praha, 14. března 1651.

14 März 1651

Urozená paní paní [illegible] nejmilejší [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

Amen

Psán 14 Martii 1651

[illegible]

Urozené Paní Paní Zuzan-
ce Czerninowé [illegible]
[illegible] Paní [illegible]
mé [illegible] k rukám

jsou vesměs setlelé, že by té tíže nesnesly. Tak se krancle spouštěly v truhle po provaze na kladce. Hejtman píše o tom: „Věž zámecká kamená se pomalu sbírá. A podle zprávy, jak sem v tom kolikerý nádeníky examiniroval, že se jako loď na vodě klátí, jaké nebezpečenství vystáti musejí. To nejvíce Španko zedník, Samšiňák za pokutu (t. j. pracoval z trestu) a jeho tovaryš, kteří štuky na zdi fasují, potom se pěkně dolů pouští. Dnes museli v tom vokně, kde sem já tu jednu podporu dal, ještě dvě silný podpory dáti." Uvedl jsem zprávy o tom, jak zbavena byla věž „kranclů" svých, co nejúplněji — snad někomu podaří se vyložiti, oč tu vlastně šlo, lépe než já dovedu. Pravděpodobně šlo o cimbuří. Četl jsem kdysi v tištěném nějakém pojednání, že věž kostecká byla původně vyšší a že část její byla snesena (také vrátný na hradě vypravuje, prý z tradice, něco o tom); ale nemohl jsem zjistiti, co je na věci pravdy.

Ve vnitřním dvoře hradním jako dnes stála kapla sv. Anny. Kapla — tenkrát totiž se říkalo: v kaple, do kaply. Byla původně patrně vyšší; prý měla i věž. Ale o stavebních proměnách jejích nenalezl jsem nikde slova; její dnešní úprava pochází patrně z restaurace z let 1874—1875, stavba sama, jako nová výstavba Kosti vůbec, náleží podle zjištění znalce Zd. Wirtha do let 1400—1420. V době předhusitské byl to kostelík farní, původně P. Marii zasvěcený a jistě bohatým příslušenstvím, v tom pravděpodobně dvěma lány polí, vypravený. Urbář z 1648 praví o kapli, že jest klenutá a pěknými oltáříky vyzdobená. Inventář z r. 1664 vyčítá v ní obrazů svatých apoštolů 12, obrazy v rámích prostě malovaný 2, krucifix alabastrový 1, svícny cejnový starodávný 3, antipendium červený damaškový 1, kotlíček cínový pro vodu svěcenou 1. Stolice byly v kaple čtyry. Zdá se, že z toho všeho bohatství se do dneška nezachovalo pranic, kromě ovšem památky nejcennější, kterou inventáře vesměs ignorovaly, malby na okenním skle, zobrazující sv. Jiří a P. Marii s Ježíškem, která přes chybící části je dosud dokladem uměleckého zájmu, jejž předhusitský budovatel Kosti

KAPLE.

(vlastně druhý budovatel; hrad sám postaven byl mocným rodem Wartenberků o 50—70 let dříve) věnoval svému panskému sídlu. (Srv. o té malbě na skle stať Z. Wirtha v Pekařově sborníku II. a reprodukce v díle II., str. 448.) V době vojny kaple sloužila za skladiště vlny a železa. Jednu dobu byly tu také nahromaděny dobytčí a ovčí kože - i sv. Anna musila k vůli vojenským časům oko přimhouřiti.

BYTY ÚŘEDNÍKŮ.

Přízemní kolna mezi kaplí a věží je zkomoleným zbytkem někdejšího bytu „rentmistrova", t. j. důchodního. Zprávy o něm jsou teprv z 2. pol. 18. stol. Záležel z dvou pokojů a pokoje pro písaře (s rákosovými stropy) a z klenuté kuchyně; s bytem byly spojeny i obě klenuté síně v přízemí věže. Jeden z kvelbů v přízemí protilehlé hlavní budovy byl tenkrát skladem a prodejnou soli, jiný skladem železa. Tam, co je dnes archiv (a ve vedlejší místnosti) bydlil, jak se zdá, v 18. stol. purkrabí; v 1. pol. 19. stol. již obroční; purkrabímu byl dán prostranný byt v bývalých panských pokojích v prvním poschodí budovy v parkánu nad druhou branou stojící. Tam někde v přízemí byl tenkrát také archiv. R. 1830 praví se o této budově, že tu bydlí výběrčí kontribuce; část místností obytných slouží tu prý za hostinské pokoje.

BUDOVY POD ZÁMKEM.

V zámku nebo někde pod zámkem byla také „myslivecká komora", patrně místnost nebo byt pro jednoho z myslivců; u ní asi byla bažantí komora. Tenkrát totiž chytali jen živé bažanty a koroptve; ty pak krmeny na zámku v bažantí komoře. Pod zámkem, tuším, v parkánech na západním svahu nad cestou u Černého rybníka, byla „kořenná zahrada", stály tam i čtyři špalky včel; za války zahrada zpustla a i včeličky patrně vyhynuly; v pozdějších inventářích není již o nich zmínky. V zámku byla dále vinopalna; podle urbáře z r. 1648 byla při hluboké studnici v zámku, „k čemuž voda příhodná jest", podle popisu z r. 1738 byla pod zámkem a byla dřevěná. Pod zámkem, pod splavem z Bílého rybníka, stál panský mlýn podkostský, od kamene vystavěný, o dvou kolách moučných. Budova jeho stojí doposud. Ke konci války třicetileté byl mlýn opuštěn; užívalo se ho jen k mletí sladu. Někdy v 18. stol. obě sousední ty

budovy zaměnily své určení: kamenný mlýn pronajat byl židu za vinopalnu čili flusovnu; stará vinopalna přestavena na mlýn k mletí sladu; dřevěná budova ta rozkošných forem stojí pod zámkem doposud.

OKOLÍ ZÁMKU.

Někde blízko bývalého mlýna, kde se říkalo také „v záboji", byla olejna a někde na toku vody od mlýna byly prostranné haltýře, kam se v čas potřeby kladly ryby pro potřebu zámku. Baráky, jež dnes lemují cestu od Černého rybníka ke krčmě Helikarově, tenkrát tu nestály; zdá se, že tu byly vysázeny štěpné stromy. Prostranství pod zámkem, mezi severním koncem Černého rybníka a silnicí k Turnovu slulo „tumlplacem"; v letech války třicetileté bylo tu obyčejně složeno stavební dříví. Přímo pod zámkem, kde je dnes zelná zahrada se sochou sv. Václava, byl malý rybník, jenž slul Labutní. Patrně tu páni za starých časů měli labutě, pro pěknou podívanou ze zámku. Dnes musíme se spokojiti s husama v Černém rybníku.

K panským realitám náležely také byty policejních orgánů vrchnostenských. Byli to mušketýři. Někdy je řeč o třech, jindy (r. 1791) jen o jednom; za to objevují se v seznamech zřízenců tři „flurschützen", nebo „nachsteher" (r. 1830), tedy polní hlídači, jak patrno, ozbrojení. Bydlili v Podkosti v č. 17 a 11; jeden z těch domků byl u silnice k Sobotce, druhý na stezce k Zájezdu. Dvanáct sáhů od něho se nalézala (podle popisu z r. 1830) kolna na vodní roury, na skále na kamenných pilířích postavená a k vrtání vodních rour určená. Jsou to asi ty pilíře, jež stojí tam dosud a v nichž jsme, snad neprávem, viděli zbytky zařízení, které zásobovalo dvůr v Zájezdě vodou z Černého rybníka.

ZE STARÝCH INVENTÁŘŮ.

Pokoje a komory na zámku, soudě podle inventářů z let 1638 až 1671, byly, pokud byly k obývání způsobilé, opatřeny jen tím nejnutnějším nábytkem nebo zcela prázdny. V pokoji pro hraběte r. 1638 upraveném, byla kamna, podobně u hejtmana; v hlavních klenutých pokojích ostatních patrně jen krby, v komorách a po-

kojích menších ani to ani ono. Co si tam uložili truhel a jiných svršků poddaní a zemané z panství, chtějíce to zabezpečiti před loupežemi soldatů, inventář ovšem nevyčítá, ale nápadno je, že o nábytku na př. v pokoji hraběcím neví nic, kdežto jinde vyčítá každou motyku, každou železnou kozu na ohništi. Inventář zámecký začíná pravidlem šaty ložními a prádlem. Je toho ku podivu málo: r. 1638—40 prostěradla 2 (1 pačesný, 1 tenký), konopný prostěradla 3, servitů 11, 2 ručníky, 3 peřiny hrubý, 3 podhlavničky, k tomu 7 koberců; r. 1664 však všeho všudy prostěradlo 1, ubrusy 2. Tenkrát, ke konci let šedesátých, již si vrchnost stavěla zámek Humprecht a na Kosti nenocovala nikdy; proto asi na zámku zbylo jen jedno prostěradlo. Všecko nádobí stolní r. 1664 přestává na 12 mísách cínových s jménem „nebožtíka starýho pana hraběte" (t. j. hr. Heřmana Černína) a 11 talířích cínových (r. 1646 jich bylo ještě 18). K tomu možno přičísti 2 svícny, rovněž s jménem hr. Heřmana, a cínové umyvadlo s nálevkou. To je tak celkem úplný soupis hraběcích svršků na zámku Kosti.

NÁŘADÍ A ZBROJ.

Nejdéle prodlévají inventáře v kuchyni u klíčnice a u vrátného: u klíčnice najdeme ovšem konvici pinetní, žejdlík, půlku a čtvrtku — vše po jednom exempláři (zdá se tedy, že kupec vína si nádobu k pití musil přinést sám) — pak moždýř mosazný, rožeň železný pro pečeně, kotlík měděný pro vaření ryb, kozy železné na ohništi, mandl velký s válci pro mandlování šatů (rozuměj prádla). R. 1638 až 1640 přistupovalo k tomu 11 plechových lžic, 3 svícny drátový, 1 puclicht. U vrátného jsou rozličné potřeby jako sekera, pila, vidle motyka (vše po jednom exempláři!), rybníkářská kolečka (ta byla na věži), cejchy na cejchování dříví a dobytka. Starší inventáře z doby před spuštěním zámku jsou bohatší obsahem; onen z r. 1638 až 1640 vyčítá i zbraně a výzbroj zámeckých mušketýrů: 8 patrontaší, 14 pantalírů, 1 svazek luntů, 12 kordů starých, 21 khinků starých. Khinky se rozumí asi řemení, potřebné k zavěšení kordů na tělo („Gehänge"). Zde jsou také některé zprávy o nábytku ve velké kanceláři a bytech úředníků: 1 tabule (t. j. dlouhý

stůl) ze Kdanic, 8 stolů nových i starých, 15 stoliček, 2 almary pro registra, truhlice pro peníze a j. Ze zvláštností jiných zmiňuji se ještě o velkém zámku u Bílé věže, o kotli pro zavařování plátna, když se bílí, o rumpálu hrubém, kterým za starých časů štuky neb dříví na Bílou věž taháno bylo, o šroubu s železným klíčem při bažantí komoře a o formách rozličných pro dělání cihel. To je vše — myslím, že jsem čtenáři z pokladů hradu Kosti nezamlčel praničeho.

ZNEČIŠTĚNÍ ZÁMKU.

Patrná chudoba a jednoduchost zámeckého inventáře kostského vysvětluje se tím, že v dobách, o nichž píšeme, tu již vrchnost vlastně nesídlela. Jinak bylo ještě v 2. pol. 16. stol., kdy Lobkovicové tu vskutku bydlili, jinak ku konci třicetileté války, v zámku vypáleném a vojnou všelijak utrpěvším, kam pán přijel jen na den, dva dny. Z některých zmínek zdá se, že si musíme zámek tou dobou představit i zaneřáděný nečistotami všeho druhu, tak že pobyt tu nebyl příjemný. Kdo si umí představiti, jak dovede znečistit okolí vojenská posádka, zejména nedržená, co se čistoty týče, tak přísně jako dnes, kdo považí, jak asi vypadal zámek po několikadenním nebo i několikanedělním pobytu množství lidí poddaných, žen i dětí a pár set kusů dobytka, sehnaného sem ze strachu před nepřítelem — ten nabude teprv představy, jak to asi na Kosti v letech vojny vypadalo a co potravy měly po zámeckých dvorech a sklepích krysy a myši. Že na Kosti je mnoho myší, stěžovala si, jak víme, paní Rejna r. 1646 (ač měla na mysli hlodavce dvounohé); že tu bylo velmi nepříjemno přenocovat, víme z r. 1668. Tenkrát přijela na panství revisitační komise krajská za účelem revise katastru. Byl jí vykázán byt v zámku: komise to jednu noc zkusila, ale druhým dnem přesídlila do Sobotky; v zámku žádným způsobem zůstat nechtěla.

POUŤ SVATOANENSKÁ.

Ale nesmíme se rozloučiti s Kostí s tímto nepříjemným dojmem v mysli. Představme si ji raději v den sv. Anny, kdy od nepaměti bývala pouť v zámku, a kdy Kost patřila jednou do roka opravdu poddanému lidu, zejména mládeži, která naplnila prostory hradní, tísníc se kolem bud kramářů a prodavačů. Anebo ještě lépe: před-

stavme si ji na př. r. 1652 ve velký svátek jarní, v ochtáb Božího Těla, kdy dozrálé jaro kolem usmívá se nejsvůdněji, staré brány vyšňořeny k nepoznání svěží zelení bříz, dvory a parkány zaplaveny živými barvami lidových krojů selských: žen, mužů i dětí, kteří s velkou zbožností účastní se slavného processí božítělového. Vede je pan děkan sobotecký s kaplanem, před ním pěkně v páru seřaděni jdou páni literáti sobotečtí, s kantory a kostelníky, mezi družičkami v jedné řadě s dceruškami úředníků a soboteckých pánů mnohá přešťastná dívenka selská. Nebesa nad svátostí nesou vrchní rychtáři z rychet (mezi nimi Matěj Paul či Pauler z rychty doleňátské a Kašpar Dufek z hořeňátské), provázeni konšely; za nimi kráčí Její Milost paní hraběnka Sylvie, pak hejtman Pařízek s pány oficíry v čele dlouhého zástupu pobožných. Staré tarasy a zamračené zdi hradní, mezi nimiž tím mohutněji nese se sborový zpěv literátů, dojem té výšky vzdušné nad lesy a vodami, jak bezděky povznáší návštěvníka hradu — vše to dodává tomu radostnému processí tónu zvlášť malebného a zesiluje jistě pohnutí účastníků. Jen v posledním nádvoří hradním, u čtvrtého oltáře, zcela blízko kuchyni zámecké, nedovedou někteří z pánů literátů a mezi nimi zejména kantor Kořínek, odolati cele světským myšlenkám. Neboť po pobožnosti, jako minulá léta, bude pan hejtman hostit pana děkana a pány literáty: vůně krmí chystaných nese se již z kuchyně do nádvoří, derouc se světácky v posvátnou vůni kadidla. Což divu, že ďábel pokušitel zapuzuje chvílemi Krista z myslí pánů soboteckých a dává jim kochati se v hříšných myšlenkách, jaká asi bude zvěřina a bude-li mělnické tak výborné, jako bylo minule . . .

BOŽÍTĚLOVÉ PROCESÍ NA KOSTI.

HOSPODA.

Ze všech stavení, jež během staletí nakupily se znenáhla v úpatí mocného zámku, je nejstarším pravděpodobně hospoda. Vypadá doposud („doposud" pohříchu jen na fotografii, viz ji u str. 200; dnes je na jejím místě dost okázalý hotel) se svými roubenými dřevěnými zdmi, pavlačí, komorami a doškovou střechou dost starosvětsky a dost roztomile. Je také pyšna na svou minulost: chlubila se velkými litera-

mi nápisu, že pochází „z r. 1516“. Vskutku je mnohem starší, pravděpodobně tak stará, jako zámek sám. Krčma byla podle všeho první a *STÁŘÍ KRČMY.* jediné stavení, jehož bylo třeba v podhradí zámku hned od začátku; v ní tedy musíme spatřovati jaksi mateřskou chalupu celé Podkosti. Neboť Podkost nebyla nikdy vsí v pravém slova smyslu; nebylo tu žádného statku selského. Teprv znenáhla vzniklo tu něco baráků a chalup, kterým asi postoupeny kusy horší půdy panské. Zejména od 16. stol., kdy v podhradí založili páni pivovar a jiné menší hospodářské podniky, kdy vrchnost na hradě sídlila, mohl najíti v Podkosti obživy kovář, pekař, řezník, sklenář a jiní řemeslníci; mohla krátce vyvinouti se tu ves. V 18. stol. je tu dokonce již škola, patrně k vůli dětem úředníků.

Krčmou v Podkosti, dnes Helikarovou, počínají se také vnitřní dějiny Kostecka: tržní zápis o ní najdeme totiž v čele nejstarší zachovalé gruntovní knihy panství kosteckého. Tenkrát — bylo to r. 1575 — koupil krčmu nějaký Michal Bednářů od sirotků po Šimonu Zimovi. O starší historii její tedy nevíme nic, ale máme všechno právo si domysliti, že v ní stavěl se a pokrmil koně třebas Žižka, že viděla voje Jiřího z Poděbrad, dobývající Kosti a vůbec prožila v těsném spojení s hradem dobré i zlé časy jeho. Od r. 1575 známe všechny držitele její do dneška, ale není potřeba, abychom jmenovali všechny. Michal Bednářů koupil ji za 65 kop českých; r. 1635 kupuje ji Matěj Ječný o 20 kop dráž, za 85 kop. Ječný držel ji čtyřicet let; on tedy prožil v hospodě dobu, kterou jsme výše probrali podrobněji; *KRČMÁŘ JEČNÝ.* kdyby žil, dovedl by jistě doplniti a opraviti moje vypravování mnohonásob. Leccos však z historie Kosti své doby nevěděl tak dobře, jako vím já. Vím také leccos o něm samotném a to ne zrovna pěkného: několik měsíců v l. 1645—46 byl zavřen na zámku, proto, že o své ujmě jezdil do panských lesů a kácel si dříví. Hejtman Bejšovec, který chtěl přetrhnouti „neřády“ v lesích panských, dal jej za to šibalství vsadit do vězení, žádaje pokutu 40 tolarů (3600 Kč). Vytýkal mu také, že vede výnosné handle na sta (t. j. zlatých) a žádnému z toho nic nedá, že nechce panských sejrů kupovat, že pálené bere

odjinud, že od zámeckých mušketýrů kupuje komisní pivo a je na škodu hraběte prodává, že je vůbec „protimyslný a trucovitý". Aféra ta byla by bezmála Ječného připravila o hospodu. Byla mu už prodána. Zámožnost a obratnost jeho zvýšila (ale nevím, jakým způsobem) cenu krčmy jeho na 260 kop. míš. (18.200 Kč).

Slyšeli jsme již výše, že v době války, když bylo zle ve vsích kosteckých a pro velkou nouzi lidskou neprodalo se nikde za krejcar piva, jediná krčma v Podkosti něco vynášela. V ní jistě stavěly se častěji vojenské partaje, pobyli vojáci z posádky zámecké; ji navštěvovali rychtáři i ostatní poddaní z panství, měli-li co činiti na kanceláři. Čtvrt století po válce, r. 1675, prodává se krčma v Podkosti již jen za 140 kop. Koupil ji tenkrát Petr Ulrych z Oseka; jeho otec, Martin, jenž byl šenkýřem v Příchvojí, byl krčmu podkostskou držel před Ječným, v l. 1629—1635. Petr Ulrych vzpomínal později, r. 1692, jak jako hoch za časů knížete z Fridlandu chodil s jinými tajně z Podkosti do Kamenice, do nějaké chalupy na kraji lesů, „k správě boží", navštěvovat kázání kněze pod obojí, jménem Matěje. Bylo to, vypravoval, za časů těch vpádů kurfiřtských, „když obrácení víry bylo". Starý Ulrych prodal hospodu zeti Jiřímu Chrpovi (r. 1688) za 135 kop (8000 až 8500 Kč). To je nejnižší cena gruntu, tou dobou za čtvrtlánový, t. j. asi 15korcový označeného (tenkrát se ještě stále velikost statků v knihách udávala jen tak od oka) — potom počíná znenáhla stoupati. R. 1695 kupuje krčmu Petr Kadeřávek za 155 kop míš. Syn a vnuk jeho, oba Janové, drží ji do r. 1750; toho roku ji kupuje (s $^{12}/_{64}$ lánu) Václav Vidršperger za 230 kop a r. 1774 konečně Jan Helikar za 340 zl., t. j. asi našich 15000 korun. Jméno Heligar, Hiligar, Helkal vyskytuje se v knihách kosteckých již dříve (je odvozeno patrně z německého Hilliger); v Podkosti se chalupník Karel Helykar uvádí zejména r. 1738. Od té doby je krčma v rodu Helikarově do dneška: 1799 postupuje ji otec synu Janovi, r. 1844 otec Jan zase synu Janovi (za 1320 zl. stř.) a r. 1882 otec Jan synu Karlovi (za 4200 zl. r. č. (převádím na 45.000 Kč). Plocha polí k chalupě přináležejících během panování

DYNASTIE HELIKARŮ.

STARÁ HELIKAROVA HOSPODA POD KOSTÍ

Helikarů o něco vzrostla (r. 1844 bylo všeho 8 jiter 280 sáhů), ale ne tak, aby rozdíl cen (ostatek vždy na nejnižší stupeň stlačených, poněvadž šlo o prodeje mezi příbuznými a ovšem o statek povinností k vrchnosti ještě neosvobozený) neukazoval nám, jak rostla během posledního století cena realit, eventuelně jak klesala cena peněz.

PŘÍSLUŠENSTVÍ KRČMY.

V zápisech gruntovních knih vyčítá se při prodejích pravidlem také „příslušenství" gruntu na nářadí, dobytku a j. R. 1575 je příslušenstvím i „zbroj k tomu gruntu náležející" (uslyšíme víc o tom v díle druhém), konečně dosti dobytka (4 krávy, 5 sviní) a tkalcovský stav. R. 1635 vyčítají se „táfle 1, stoly 3, včely troje," r. 1647 spižírna dole v síni. Ta táfle (t. j. dlouhý stůl) vyskytuje se v tržní smlouvě ještě r. 1799; místo tří stolů je tu stůl jeden, ale „stolice dlouhý 3, židle 4, police 1, jarmárka v koutě" a — 8 pivních sklenic! Starší trhy o sklenicích nevědí ještě ničeho: r. 1675 uvádí se jen 1 šenktyš a 1 korbel hrubej a 8 korbelů menších. R. 1844 má hospoda k disposici již 25 sklenic; toho roku je také zmínka o kanceláři při světnici. Petr Ulrych byl si vystavěl při krčmě chaloupku, v níž pak žil ještě jako výminkář, užívaje i zahrádky a v ní šesti stromů švestkových s jabloní vinnou. Když prodával r. 1675 Ječný, vymínil si mimo jiné komoru, byt volný ve světnici a zahrádku za stodolou.

VÝNOSNOST JEJÍ.

Nezdá se, že by šenkýřství v době poddanství bylo živností zvlášť výnosnou: krčma v Podkosti neprodávala se aspoň dráž než jiný čtvrtlán chalupnický na panství. Šenkýř byl spíše podsudním vrchnosti; pivo její musil odebírati; byl také považován jaksi za zřízence a proto byl osvobozen roboty (v prvé polovici 19. stol. Helikarové jsou za hospodu sic roboty prosti, ale jako držitelé chalupy robotují 130 dní ruční roboty do roka). A krčma podkostská patřila přece k nejvýnosnějším na Kostecku: vytočilo se tu podle odhadu z r. 1738 za rok 43 čtyřvěderních sudů piva (asi 86 hektolitrů). Ze vsí kosteckých vyčepovalo se více v jediné hospodě hornobousovské, která ležela na živé silnici „rajchemberské". I Markvartice spotřebovaly jen 42 sudů, Libošovice a Dobšice po 24. Zdá se tedy, že se přece krčmářům v Podkosti špatně nevedlo; jen tak si vysvětlíme,

že chalupník Švarc počal si stavěti r. 1807 v Podkosti s dovolením vrchnosti hospodu novou, konkurenční. Ale krajský úřad ujal se výsady Helikarů a hospoda Švarcova musila býti stržena.

JINDY A NYNÍ. O hosta nebylo v hospodě v době poddanství postaráno veskrze špatně. Zámečtí úředníci vedli dozor nad šenkýři: starali se o neporušenost a poctivost nápojů, stanovili ceny, dohlíželi na čistotu sklepů, a nebylo-li něco v pořádku, byl milý šenkýř hned v pokutě nebo ve vězení. K tomu si představme, že se tenkrát vařilo poctivé silné pivo na svrchní kvasnice, že v krčmě pod zámkem měli na prodej výborné mělnické víno z černínských vinic na panství mělnickém, že dobrá šestina velké světnice s černým povalovým stropem byla vyplněna mohutnou stavbou starobylých kamen s pecí, tedy nedotčena ve svém staroselském půvabu. Ta kamna ještě pamatujeme a stará šenkovna v Podkosti byla vůbec po léta mile intimním tradičním rámcem našich občasných besed. Dnes sedíme již v jídelně „hôtelu“ — a jen výroční posvícenská oslava Kosti, jíž nikdy nevynecháme (je vždy v říjnu tu neděli po druhém Františku) a jen věrná soudržnost naší společnosti dává nám zapomenouti, že přítomnost není zcela ve shodě s minulostí. Nezmiňuji se o těch zájezdech na kostecké posvícení nebo na kosteckou pouť nebo vůbec na jiné kostecké znamenitosti nadarmo: z těch návštěv a z té turnovské výletní družiny odvozuje svůj původ i tato kniha.

KONEC DÍLU PRVÉHO.

SEZNAM PŘÍLOH S VYSVĚTLIVKAMI.

Pohled se silnice sobotecké. Podle fotografie.

Výsek z mapy Vusínovy z r. 1665, založené na kresbě Pavla Aretina z r. 1632. Rytec snažil se v obrázcích měst a hradů znázorniti tu a tam některý karakteristický rys jejich nebo vystihnouti silhouettu — srv. na př. Trosky; na Kosti ovšem nic z toho neviděti. Mapa stanoví tečkovanou čarou hranici kraje boleslavského a hradeckého; topografie její přestává jen na sídlech dominií a městech a městečkách.

Kreslil H. Mathaey. Vydal „Kunstverlag Carlsruhe" (nepodařilo se mi zjistiti dílo, do něhož kresba náleží a dobu, kdy vyšlo). List ve sbírce rytin dvorské bibliotéky ve Vídni. — Na rytině lze studovati staré zastavení prostranství za čtvrtou branou kolnami a stájemi. Srv. zejména nakloněnou chodbu do vikýře budovy nad třetí branou. Střecha velké věže má tu poněkud jinou formu než dnes (srv. i níže přílohu č. 15); z budovy sýpky trčí vysoký komín. Zajímavá je i úprava plochy pod hradem na cestě k Turnovu. Socha sv. Václava je asi skryta za plotem (v pravém rohu obrazu dole nalevo od dvou stojících mužů).

Kresba Bedřicha Havránka z let čtyřicátých či padesátých 19. stol. S realismem Havránkovi vlastním zachovala nám nejzřetelněji podobu Kosti před restaurací z let sedmdesátých.

Pohled jakoby z údolí Plakánku. Ves vzadu jsou Libošovice.

6. KOST SE STRANY JIHOVÝCHODNÍ . . . . při str 40.

Podle fotografie (M. Bureše v Sobotce) z doby před 25 lety. Vpravo v popředí kus Bílého rybníka.

7. KOST V ZIMĚ . . . . Při str. 48.

Fotografováno s protilehlého návrší na jihu.

8. LIST HEJTMANA VRUTICKÉHO HRABĚTI Z KOSTI Z 12. ČERVNA 1642 . . . . Při str. 56.

Fotografické faksimile celého dopisu z archivu jindřichohradeckého. Přepis novodobý přiložen (podobně jako u reprodukcí dalších). List je zajímavý podivuhodným mícháním drobných starostí hospodářských s vojenskými.

9. LIST HRABĚNKY SYLVIE PANU FERDINANDU Z KOLOVRAT

s přípiskem hr. Heřmana, d. d. Praha 9. říj. 1639. . . . . Při str. 64. Fotolitografie v pův. velikosti podle originálu v černínském archivu jindřichohradeckém.

10. ČÁSTI KATASTRÁLNÍ MAPY OBCE PODKOSTI A OKOLÍ Z R. 1753 Při str. 72.

Zmenšeno fotograficky z originálu, jenž chován byl na faře v Markvarticích (dnes v městském museu v Sobotce). Mapa, poněkud poškozená, je dílem zeměměřiče Ing. Hötzla, který počátkem let padesátých 18. stol. vyměřil a do map zakreslil celé panství kostecké. (Celková velká mapa panství, jím zhotovená, je přiložena k druhému dílu této publikace.) Na mapě Podkosti je zajímavá kresba zámku Kosti s ptačí perspektivy, nejstarší dosud známý, bohužel ne zcela jasný, obraz hradu. Zdá se z něho vysvítati, že prostoru mezi velkou věží a kaplí vyplňovala cele vyšší budova, z níž dnes zbyla přízemní kolna; na „hořením place“, kde do r. 1874 stály kolny a stáje s vysokými střechami, viděti tu, zdá se, dvě věžovité stavby, jednu na skále nad branou do podhradí, druhou v protilehlém rohu; zeď dole k druhé bráně (od sochy Jana Nepom. vzhůru) nese cimbuří. Pod zámkem je ještě rybník Labutní.

Podkost má tu asi polovici čísel co dnes. V druhém výseku mapy viděti síť starých cest před založením nové silnice; stará silnice šla dvorem Semtinským a z dvora k Vesci; zde na *levé* její straně (dnes jsou ty stromy na pravé straně nové silnice, která ovšem již nevychází z dvora jako dříve), stály kolem sochy Jana Nepomuckého dva stromy (srv. tu skupinu v severových. cípu listu). Jsou to lípy semtinské, ještě mladé a málo vzrostlé. Původně totiž byly tu dvě lípy; jednu z nich vyvrátil úder vichru

v srpnu 1858. Sochu sv. Jana Nepomuckého ku podivu neviděti, leč by byla naznačena jakoby vztýčeným vyšším kmenem (stromem?) mezi oběma lípami; podobně aspoň na jihozápad. straně Kosti v rohu zahrádky u Labutního rybníka je vkreslen stejný sloup nebo stožár (snad socha sv. Václava, která tu vskutku stojí?). Znatel terrainu rozezná z kresby i tónu zabarvení, kde barevná mapa naznačuje rybník, louku a sad, kde les nebo pole; hned u Semtin, kde dnes jde silnice, je zakreslena chmelnice. Písmena latinská znamenají rustikální pole podkostských chalupníků, švabachová (𝔄 1 atd.) panské parcely dvora semtinského.

11. LÍPA SEMTINSKÁ . . . . Při str. 80.

Se sochou sv. Jana Nep. z r. 1728. Bylo již pověděno, že tu byla dvojice lip, z nichž jedna byla vyvrácena vichrem r. 1858. Lípu je viděti z dalekého okolí (i z hřbetu Krkonoš od Sněžných jam); patří k slávám Kostecka.

12. POHLED NA KOST OD ZÁPADU . . . . Při str. 88.

V popředí je Černý rybník.

13. LIST PANÍ REJNY HR. HEŘMANOVI . . . . Při str. 96.

d. d. Kost, 1. kv. 1646. — Světlotiskové faksimile v původní velikosti. Originál v černínském archivu jindřichohradeckém.

14. KOST OD ČERNÉHO RYBNÍKU (OD ZÁPADU) . . . . Při str. 104.

Podle fotografie V. Vokurky z Králova Dvora.

15. KOST Z NÁDVOŘÍ OD PIVOVARU . . . . Při str. 112.

Kolorovaná kresba hr. Ludvíka Arnošta Buquoye z poč. 19. stol. (Hr. L. Buquoy, žák Puchernův, nar. 1783, zemřel 1834.) Obraz nás seznamuje zajímavě s podobou Kosti před víc než stoletím se strany severní. Srv. co o poučení jejím pověděno níže v poslední kapitole tohoto dílu.

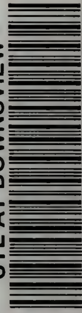
16. KOST Z NÁDVOŘÍ OD PIVOVARU DNES . . . . Při str. 120.

Z mé fotografie před 25 lety. Vidíme, jak proměnila situaci nová úprava hradu z let sedmdesátých. Tenkrát také sem přemístěna socha sv. Jana Nep.

17. HR. HEŘMAN ČERNÍN Z CHUDENIC (PORTRÉT) . . . . Při str. 128.

Fotogr. snímek starého portrétu z r. 1644 v Jindř. Hradci, představujícího hraběte v slavnostním úboru jako císařského vyslance k sultánovi. V Jindř. Hradci v archivu mají i kopii toho obrazu v barvách, pořízenou H. Schwaigrem, jež byla přílohou k prvému vydání.

OBSAH.

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 15 17 22 11 002 6